Panevėžio miesto savivaldybės viešoji biblioteka

VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS

Bibliografija, amžininkų atsiminimai

Sudarė Regina Mazurienė

Panevėžys

1998

UDK 012+23/28:929+888.2-94
Vi-281

Knyga išleista Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos lėšomis,
tarpininkaujant Lietuvos kultūros fondo Panevėžio skyriui,
parėmus Panevėžio miesto savivaldybei

Konsultantai: J. E. Vyskupas Juozas Preikšas,
monsinjoras Jonas Juodelis,
monsinjoras Juozapas Antanavičius

Redaktorės: Paulina Dabulevičienė, Birutė Goberienė

Dailininkė Nijolė Labanauskienė

ISBN 9986-9286-0-5

Įvadas

Tik ką užverčiau prisiminimų apie pirmąjį Panevėžio Vyskupą Kazimierą Paltaroką paskutinį puslapį. Galima kalbėti apie įvairių prisiminimų autorių skirtingai nupieštą Vyskupo K. Paltaroko paveikslą. Tai suprantama, nes negali vienodai reikšti mintis skirtingo amžiaus, išsilavinimo, įžvalgumo ir net nevienodo kilnumo žmonės. Tačiau ir tie, kurie visai nėra matę Vyskupo K. Paltaroko, perskaitę šiuos prisiminimus, susidarys gan teisingą vaizdą.

Be abejo, labiau vertintini betarpiškų stebėtojų aprašymai, negu tų, kurie daugiau rėmėsi kitų pasakojimais. Mano trejus metus tęsęsis artimas bendravimas su Vyskupu K. Paltaroku rodo, kaip skirtingai vertinami ir suprantami įvykiai betarpiško stebėtojo ir to, kuris tik apie juos girdėjo. Ypač turiu mintyje persikėlimą iš vieno buto į kitą Panevėžyje ir saugumo pastangas įrengti Panevėžio vyskupijos kurijoje slapto klausymosi aparatūrą. Mielas skaitytojau, tuo įsitikinsite perskaitęs visus prisiminimus.

Kodėl tiek daug dėmesio skirta Vyskupui K. Paltarokui? Jis buvo pirmasis Panevėžio Vyskupas nuo 1926 metų, kai buvo įkurta Lietuvos bažnytinė provincija, Panevėžio vyskupija bei kitos vyskupijos. K. Paltarokas vyskupiją valdė nepriklausomos Lietuvos laikais, komunistų ir vokiečių nacių okupacijos metais. Buvo skaudžiausių mūsų Bažnyčios ir Tėvynės kančių liudytojas. Kokia buvo sunki atsakomybės našta, kai Vyskupas K. Paltarokas liko vienintelis vyskupas Lietuvoje.

Žinau, kad Vysk. K. Paltarokas yra dalyvavęs keliose taikos šalininkų konferencijose Maskvoje. Mažai žinau apie jas, nes tuo metu buvau areštuotas. Kadangi yra nuskambėję priekaištai Vysk. K. Paltaroko adresu: girdi, jis pataikauja bolševikams, todėl norėčiau paaiškinti. Taip nebuvo. Vyskupas tiesiog Bažnyčios vardu ragino, kad pasaulis turi siekti taikos, tautos turi suartėti, žmonės turi vieni kitus remti. Tarybinės vyriausybės atstovai norėjo panaudoti Lietuvos vyskupą savajai propagandai. Norėjo nurodyti Vyskupui, ką jis turi rašyti suvažiavimui ir kaip kalbėti. Vyskupas griežtai atsisakė.

Šis prisiminimų rinkinys tepaskatina mus nepamiršti ir kitų šviesių Lietuvos Bažnyčios bei tautos asmenybių, kol bėgantis laikas nenugramzdino jų visiškon užmarštin. Taip pat nepamiršti, kad parašytos knygos laukia skaitytojų.

Mons. J. JUODELIS

Panevėžys, 1997 m. spalio 24 d.

Pratarmė

"Mokslus, gabus, iškalbus, demokratiškas ganytojo darbe, draugiškas bendrame darbe, visiems malonus, niekados nesugižęs, tolerantas svetimoms šviesioms nuomonėms, kritiškas net tikėjimo dalykuose, gilus lietuvis patriotas, naujos valstybės tvarkos dorytojas, šviesus mokslavyris ir menininkas, blaivus ir tvarkus visame gyvenime, šviesios orientacijos gyvenimo klausimuose..." - taip apie Vyskupą Kazimierą Paltaroką jo 50-ojo jubiliejaus minėjime kalbėjo rašytojas, visuomenės veikėjas, kanauninkas J. Tumas-Vaižgantas, linkėdamas dar daug ganytojo ir literatūros darbų nudirbti.

Vyskupas Kazimieras - ne tik Bažnyčios gyvenimo kelrodis, bet ir ryškus šviesulys moksleivijai, jaunimui bei visiems tikintiesiems. Nepailstantis, energija trykštantis Ganytojas buvo populiariausias Lietuvos vyskupas. Nors apie šią kilnią Asmenybę kadaise daug rašyta periodikoje, jis cituotas knygose, tačiau visa ši gausi medžiaga, deja, nebuvo išspausdinta atskirame leidinyje. Norint bent iš dalies ištaisyti šį trūkumą, pateikiama bibliografija.

Įžanginio straipsnio autorius - monsinjoras, teologijos dr. Jonas Juodelis. Bibliografija sudaryta iš keturių skyrių: K. Paltaroko darbai; literatūra apie K. Paltaroką; eilėraščiai, skirti K. Paltarokui; ikonografija. Visa medžiaga išdėstyta chronologiškai, tik eilėraščiai - abėcėlės tvarka. K. Paltaroko darbų recenzijos, anotacijos registruojamos prie jų aprašo. De visu nepatikrinti leidiniai aprašyti pagal bibliografinius šaltinius ir pažymėti žvaigždute. Po straipsnių ir ganytojo raštų K. Paltaroko pasirašymo formos (Panevėžio vyskupas, vysk. Kazimieras ir pan.), iš kurių autorius lengvai numanomas, prilyginamos pasirašymui pavarde ir atskirai prie kiekvieno straipsnio nebekartojama.

Aprašant knygas ir straipsnius laikytasi Tarptautinio standartinio bibliografinio aprašo taisyklių su kai kuriomis išlygomis ir trumpinimais.

Bibliografijos chronologinės ribos yra 1908-1998 m. Ji sudaryta remiantis Panevėžio savivaldybės viešosios bibliotekos, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos, Carito bibliotekos, Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos, Kauno apskrities viešosios bibliotekos, Kauno technologijos universiteto bibliotekos, Kunigų seminarijos bibliotekos fondais, katalogais ir kartotekomis; Panevėžio apskrities archyvo periodikos fondu, Kraštotyros muziejaus spaudiniais, Lietuvių katalikų mokslo akademijos bibliotekos Kaune fondu. Atrankos kriterijus - informatyviausi straipsniai ir žinutės, nežiūrint jų apimties. Suregistruoti kartotekoje, bet neįtraukti Vyskupo pranešimai apie įvyksiančias dekanų konferencijas, rekolekcijas kunigams, sveikinimai įvairių katalikiškų organizacijų konferencijų bei

kitų renginių dalyviams, trumpi siauro pobūdžio pranešimai, daugiausia adresuoti kunigams. Neskelbiamos surinktos žinios: pranešimai apie išvykas vizituoti parapijas, šv. Mišių laikymą; skelbimai apie kassavaitines vyskupo paskaitas socialiniais, darbininkų klausimais Panevėžio KVC (Katalikų veikimo centro) salėje; žinutės apie dalyvavimą įvairių katalikiškų organizacijų minėjimuose, konferencijose, šventėse; korespondencija apie bažnyčių šventinimą, Sutvirtinimo sakramento teikimą, kunigų įšventinimus bei paskyrimus; pranešimai apie gausią paramą katalikiškoms organizacijoms, nelaimės ištiktiesiems; padėkos, sveikinimai švenčių progomis ir pan.

Į bibliografiją neįtraukti rankraščiai. Dėl didelės bažnytinių fondų apimties valstybiniuose archyvuose, atsisakyta išsamaus archyvinių K. Paltaroko dokumentų registravimo. Manytume, tikslinga pateikti trumpą informaciją apie archyvuose saugomą medžiagą.

Lietuvos Centrinis Valstybės archyvas - Telšių ir Kauno kunigų seminarijos Asmens ir tarnybinės veiklos dokumentai, susirašinėjimas, rankraščiai, nuotraukos ir kt. (F. 1366); Laiškai vyskupui Pranciškui - Petrui Būčiui 1932-1939 m. (F. 1674 Ap. 1B. 112); Laiškai arkivyskupui Jurgiui Matulaičiui-Matulevičiui 1932-1939 m. (F. 1674 Ap. 2 B. 112); Susirašinėjimas su Vilniaus ir Panevėžio vyskupijos kurijomis religinių kultų klausimais. Kulto tarnautojų pareiškimai taikos klausimu (F. R-181 Ap. 1).

Lietuvos Valstybės istorijos archyvas - Telšių (Žemaičių) Romos katalikų vyskupystės dvasinė konsistorija, 1652-1945 m. (F. 669 Ap. 43); Panevėžio vyskupystės kurija, 1891-1944 m. (F. 1650); Telšių arba Žemaičių Romos katalikų vyskupystės valdyba (F. 696 Ap. 2).

Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas - tarnybinės veiklos dokumentai, susirašinėjimas, rankraščiai, nuotraukos, atsiminimai (Milžinas "Didysis Lietuvos vyskupas Kazimieras Paltarokas") ir kt.

Išimtinai visą informaciją apie fonduose saugomus dokumentus pateikė Kauno apskrities archyvas: Kauno gubernatoriaus kanceliarijos archyviniame fonde, 1914 m. susirašinėjimo Romos Katalikų bažnyčios dvasininkų tarybos reikalais byloje - 1914 m. liepos 1 d. pranešimas dėl K. Paltaroko paskyrimo inspektoriumi (F. I-50 Ap. 1 B. 24546 L. 229), informacija apie jo tarnybos eigą (F. I-50 Ap. 1 B. 24546 L. 227); Kauno miesto savivaldybės Pasų skyriaus archyviniame fonde - K. Paltaroko Lietuvos Respublikos piliečio paso, išduoto 1920 m., kortelė (F. 66 Ap. 1 B. 7635); vyskupo šventimų liudijimo nuorašas (F. 66 Ap. 1. B. 805).

Paminėtinas Vyskupo Kazimiero Paltaroko muziejus Panevėžyje. Jame eksponuojami asmeniniai daiktai, dokumentai, pamokslai: "Ganytojo žodis" ir "Ganytojo raštai" (rankraštis), "Karalaitis šventasis Kazimieras" (rankraštis), kt.;

Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje deponuotame St. Šalkauskio fonde - Julijos Šalkauskienės atsiminimai apie Vyskupą (F. 140-333), K. Paltaroko laiškai St. Šalkauskiui (F. 140); Vyskupo giminaičio rašytojo J. Paukštelio muziejaus Titoniuose ekspozicija.

Nemažai ikonografijos yra asmeniniuose V. Paltarokaitės, P. M. Kaupaitės, mons. J. Antanavičiaus ir kt. kunigų archyvuose. Tai įvairaus laikotarpio potretinės ir grupinės fotografijos.

Vyskupo K. Paltaroko atminimas įamžintas ir Lietuvos bažnyčiose: Linkuvos bažnyčią puošia skulptūra "K. Paltarokas Panevėžio vyskupas, kapitulinis Vilniaus arkivyskupijos vikaras"; Panevėžio katedroje ir Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje - J. Zikaro atminimo medaliai - bareljefai; garbųjį Ganytoją primena Krekenavos ir Raguvos bažnyčių vitražai; Adelaidės (Australija) Šv. Kazimiero bažnyčios langų vitražai.

Nespausdintos likusios K. Paltaroko knygos:

"Taisykite Viešpaties kelią" (pamokslų knyga), "Tyruose šaukiančiojo balsas" ("Vadovo sakyklai" tęsinys), "Ganytojo žodis", "Visuomenės mokslas", "Gyvenimo bruožai", "Panevėžio vyskupija" (monografija), "Karalaitis šventasis Kazimieras", "Šv. Kazimiero garbei" (maldos ir litanija), "Kristaus Karaliaus litanija". Karo metais dingę rankraščiai: "Pastoralinės teologijos istorija", "Labdarybės istorija", "Pamokslų knyga apie Švč. Mergelę Mariją".

Antroje leidinio dalyje - atsiminimai. Pradžioje įdėtos ištraukos "Iš Panevėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko užrašų" - memuarai, apimantys laikotarpį nuo mokymosi pradžios mokykloje iki išvykimo Liepojon (tai asmeninis kun. Pr. Račiūno archyvas). Atsiminimų kalba redaguota, bet stengtasi išlaikyti kuo daugiau autentiškumo. Todėl gali būti nedidelių kalbos netikslumų, nevartotinų žodžių, posakių, specifinių bažnytinės leksikos dalykų ar pateikėjo stiliaus elementų.

Neredaguota laiškų, straipsnių ištraukų kalba.

Leidinio pabaigoje yra asmenvardžių rodyklė.

Skiriama visai visuomenei.

Nuoširdžiausiai dėkojame konsultantams J. E. Vyskupui J. Preikšui ir monsinjorui J. Juodeliui, mons. J. Antanavičiui, finansiškai rėmusiam šios knygos leidybą, kun. V. Masiui, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos lituanistikos skyriaus vedėjai S. Vėlavičienei, p. J. Vitėnui, p. S. A. Bačkiui, p. M. P. Kaupaitei, mokyt. V. Paltarokaitei, mokyt. E. Gabulaitei, Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekos darbuotojoms, prisiminimų autoriams, visiems, padėjusiems parengti ir išleisti šią knygą.

Sudarytoja

Pagrindinės gyvenimo ir veiklos datos

1875 m. spalio 22 d. - gimė Gailionių kaime (Linkuvos parapijoje, Šiaulių apskrityje).

1886-1888 m. - mokėsi Joniškėlio pradžios mokykloje.

1889-1894 m. - mokėsi Mintaujos (Jelgavos) gimnazijoje.

1894-1898 m. - mokėsi Kauno kunigų seminarijoje.

1895 m. - pavyskupis A. Baranauskas įšventino klieriku.

1898-1902 m. - mokėsi Petrapilio dvasinėje akademijoje.

1898 m. vasario 28 d. - pavyskupis G. Cirtautas įšventino subdiakonu.

1898 m. kovo mėn. - vysk. M. L. Paliulionis įšventino diakonu.

1902 m. - už disertaciją "De origine animae humanae" ("Apie žmogaus sielos kilmę")* suteiktas teologijos magistro laipsnis.

1902 m. kovo 22 d. - įšventintas kunigu.

1902-1906 m. - dirbo Liepojoje vikaru ir trijų aukštųjų mokyklų kapelionu.

1906 m. gruodžio mėn. - 1911 m. - dirbo vikaru Surviliškyje.

1907 m. - spaudoje pasirodė pirmieji rašiniai.

1910 m. - išspausdinama pirmoji knyga.

1911 m. - "Saulės" draugijos ir Žemaičių vyskupijos Kunigų savišalpos draugijos iždininkas, "Motinėlės" draugijos sekretorius, Šv. Kazimiero draugijos valdybos narys.

1911-1922 m. - Kauno kunigų seminarijoje dėstė lotynų kalbą, teologijos įvadą, sociologiją ir filosofiją.

1914 m. - Žemaičių kunigų seminarijos Kaune vicerektorius.

1914-1916 m. - siaučiant Pirmajam pasauliniam karui, su klierikais persikėlė į Vašuokėnų dvarą Troškūnų parapijoje, vėliau - į Smolenską, kur laikinai ėjo Seminarijos rektoriaus pareigas.

1916 m. rugpjūčio 16 d. - grįžo į Kauną.

1916 m. - mokytojavo "Saulės" gimnazijoje.

1917 m. - dirbo Krikščionių demokratų centro komitete.

1917 m. ruduo - vėl pradėjusios veikti Kauno kunigų seminarijos vicerektorius ir dėstytojas.

1917 m. rugsėjo 18-22 d. - kaip Kauno atstovas dalyvavo Vilniuje vykusioje I Lietuvių konferencijoje, kurioje išrinkta Lietuvos Taryba.

1918 m. - paskirtas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku.

1919 m. - dirbo vyskupijos tribunolo teisingumo gynėju.

---

* lotyniški terminai versti mons. J. Juodelio

1920-1923 m. - dirbo Krikščionių demokratų partijos centro komitete.

1921 m. - dirbo vyskupijos socialinės akcijos sekretoriumi.

1922 m. - Bažnytinių turtų valdymo tarybos narys.

1922 m. gegužės 22 d. - pakviestas Lietuvos universiteto Teologijos - Filosofijos fakulteto pastoralinės teologijos ekstraordinariniu profesorium ir katedros vedėju.

1922-1926 m. - Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesorius.

1926 m. balandžio 5 d. - įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, nominuotas Panevėžio vyskupu.

1926 m. gegužės 2 d. - arkivyskupo P. Karevičiaus konsekruotas Kauno arkikatedroje.

1926 m. gegužės 30 d. - ėmė valdyti Panevėžio vyskupiją.

1926 m. liepos 16 d. - Panevėžio vyskupijos rūmuose sušaukė vyskupijos dekanų konferenciją, kuri svarstė katedros statybos reikalus.

1926 m. gruodžio 12 d. - pakeliamas Lietuvių katalikų mokslo akademijos nariu akademiku.

1927 m. - Panevėžyje įkūrė Katalikų veikimo centrą. Čia veikusiame Vysk. M. Valančiaus universitete skaitė sociologijos paskaitas.

1927 m. gegužės 16 d. - vyko į pirmąją ganytojo vizitaciją - Daugailius (Utenos dekanate).

1927 m. gruodžio 18 d. - dalyvavo konkordato su Lietuva paskelbimo iškilmėse Kauno bazilikoje.

1927-1929 m. - pastatydino Kristaus Karaliaus katedrą.

1928 m. pavasarį - pirmas vizitas į Romą, pas popiežių Pijų XI.

1928 m. birželio 17-18 d. - pakviestas Garbės komiteto nariu, dalyvavo Lietuvos jaunimo eucharistiniame kongrese Panevėžyje.

1928 m. liepos mėn. - susitinka su Šv. Tėvo atstovu Lietuvai - arkivyskupu R. Bartoloniu.

1933 m. - pakeltas Šv. Vincento á Paulo draugijos garbės nariu.

1933 m. birželio 30 - liepos 2 d. - suorganizavo vyskupijos eucharistinį kongresą, kurio metu Kauno arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas konsekravo Panevėžio katedrą.

1935-1940 m. - K. Paltaroko iniciatyva savaitraštis “Panevėžio garsas” ėjo kaip diecezijos laikraštis.

1935 m. lapkričio 26 d. - Ugniagesių sąjungos apdovanotas Artimui Pagalbon I laipsnio ženklu.

1936 m. sausio 2-4 d. - sušaukė I Panevėžio vyskupijos sinodą, išleido jo nuostatus.

1936 m. - mirė tėvas.

1937 m. - Šv. Kazimiero draugijos garbės narys.

1937 m. birželio 19-20 d. - dalyvavo I vyrų eucharistiniame kongrese Panevėžyje.

1938 m. gegužės 25-29 d. - dalyvavo 34-ajame Tarptautiniame eucharistiniame kongrese Budapešte.

1941 m. - mirė motina.

1947-1955 m. - buvo vienintelis vyskupas Lietuvoje.

1949 m. liepos 23-27 d. - paskutinis ganytojo vizitas į Pasvalio parapijas; baigiamas ketvirtasis vyskupijos aplankymas.

1949 m. rugpjūčio 10 d. - išvyko gyventi į Vilnių.

1949-1957 m. - valdė Panevėžio vyskupiją ir Vilniaus arkivyskupiją.

1950 m. spalio 16-18 d. - dalyvavo Maskvoje II visasąjunginėje Taikos šalininkų konferencijoje, pasakė karo kurstytojus smerkiančią kalbą.

1951 m. rugsėjo 9 d. - dalyvavo Lietuvos TSR respublikinėje Taikos šalininkų konferencijoje.

1951 m. lapkričio mėn. - nustojo rašęs.

1951 m. lapkričio 27-29 d. - dalyvavo III visasąjunginėje Taikos šalininkų konferencijoje, per Maskvos radiją pasakė kalbą, remiančią taiką.

1952 m. gegužės 6-15 d. - dalyvavo Maskvoje vykusioje Visasąjunginėje bažnyčių susivienijimų konferencijoje, skirtoje kovai už taiką.

1952 m. gegužės 9-12 d. - dalyvavo Pasaulinėje taikos gynėjų konferencijoje Maskvoje.

1952 m. spalio 9 d. - Vyskupo iniciatyva šv. Kazimiero relikvijos iš Vilniaus arkikatedros perkeliamos į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią.

1955 m. rugsėjo 11 d. - Panevėžio katedroje konsekravo du naujus vyskupus: Julijoną Steponavičių - Vilniaus arkivyskupijai ir Petrą Maželį - Telšių vyskupijai.

1957 m. spalio 15 d. - paskutinį kartą laikė šv. Mišias.

1957 m. gruodžio 9 d. - pasišaukė kunigus ir lyg testamentą paliko žodžius: "Aš jau nebegaliu... Jūs tvarkykitės... Būkite vyrai."

1958 m. sausio 3 d. - mirė Vilniuje.

1958 m. sausio 7 d. - palaidotas Panevėžio katedros kriptoje.

BIBLIOGRAFIJA

K. Paltaroko darbai

Knygos

1910

1. Girtuoklystė - nesveikata / iš įvairių gydytojų raštų sudėjo kun. K. Paltarokas. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1910. - 32 p. - (Katalikų "Blaivybės" d-jos leid.; nr. 2). - Persp. iš "Vienybės".

2. Girtuoklystė - neturto motina / parašė kun. K. Paltarokas. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1910. - 12 p. - (Katalikų "Blaivybės" d-jos leid.; nr. 13). - Atsp. iš "Vienybės".

Tas pat. - 2-oji patais. laida. - 1913. - 16 p. - (... nr. 47).

Tas pat. - 3-ioji laida. - 1914. - 16 p. - (... nr. 54).

1911

3. Girtuoklystė - nedorybių versmė / parašė k. K. Paltarokas. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1911. - 25 p. - (Katalikų "Blaivybės" d-jos leid.; nr. 16).

4. Sakyklai vadovas / parašė kun. K. Paltarokas, teol. magistras. - Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir b-vės sp., 1911. - 3 kn.

Kn. 1: Pamokslai apie "Tikiu į Dievą Tėvą". - 357 p.

Kn. 2: Pamokslai apie Dievo ir Bažnyčios įsakymus, nuodėmes ir dorybes. - 384 p.

Kn. 3: Pamokslai apie Dievo malonę, šventus sakramentus ir maldas. - 258 p.

Tas pat, antr.: Vadovas sakyklai. - 2-asis padidintas leid. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1931-1933.

Kn. 1. ... - 1931. - 351 p.

Kn. 2. ... - 1932. - 389 p.

Kn. 3. ... - 1933. - 346 p.

Rec.: Lesauskis J. / J. Liasauskis // Viltis. - 1912, bal. 11 (24) (Nr. 42). - Atitais.: bal. 15 (28) (Nr. 44).

Lesauskis J. Dar dėl kun. Paltaroko "Sakyklai vadovo" / J. Liasauskis // Viltis. - 1912, bal. 25 (geg. 8) (Nr. 48).

Turauskas P. / P. T. // Draugija. - 1912, t. 16, Nr. 61, p. 89-90.

1912

5. Šventoji naujojo įstatymo istorija: su paveikslėliais ir žemėlapiu / parašė

kun. K. Paltarokas, teol. magistras, Žemaičių seminarijos prof. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1912. - 220, [2] p.: iliustr., žml. - (Šventoji istorija; d. 2) (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 124).

*Tas pat. - 2-as leid. - 1913. - (... nr. 226).

Tas pat. - 3-ioji patais. laida. - Miunchenas: Izarija G. m. b. H., 1919. - 116, III p. - (... nr. 131).

Tas pat. - 4-oji patais. laida. - Kaunas, 1923. - 117, III p. - (... nr. 359).

Tas pat. - 5-asis patais. leid. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1931. - 110, III p. - (... nr. 510).

Tas pat. - 6-asis patais. leid. - 1932 [1933]. - 110, [2] p. - (... nr. 524).

Tas pat. - 7-asis patais. leid. - 1935. - 104 p. - (... nr. 635).

Rec.: Bugenis M. // Draugija. - 1913, t. 19, Nr. 73, p. 81-82.

Nauji raštai // Panevėžio balsas. - 1931, rugpj. 16.

6. Šventoji senojo įstatymo istorija: su paveikslėliais ir žemėlapiu / parašė kun. K. Paltarokas, teol. magistras, Žemaičių seminarijos prof. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1912. - 230, IV p.: iliustr., žml. - (Šventoji istorija; d. 1) (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 123).

Tas pat. - 2-oji laida. - 1913. - 231, IV p. - (... nr. 131). - Virš. antr.: Šventoji istorija. D. 1.

Tas pat. - 3-ioji patais. laida. - Miunchenas: Izarija G. m. b. H., 1919. - 108, [1], III p. - (... 131).

Tas pat. - 4-oji patais. laida. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1921. - 125, III p. - (... nr. 319).

Tas pat. - 5-oji patais. laida. - 1925. - 125, III p. - (... nr. 319).

Tas pat. - 6-asis patais. leid. - 1932. - 108, III p. - (... nr. 548).

Tas pat. - 7-asis patais. leid. - 1935. - 108, III p. - (... nr. 632).

Rec.: Bugenis M. // Draugija. - 1912, t. 18, Nr. 70, p. 188.

1913

Girtuoklystė - neturto motina. - Žr. įr. 2.

7. Socialis klausimas / parašė prof. K. Paltarokas, T. M. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1913. - 216 p. - (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 143).

Tas pat. - 2-oji padidinta laida. - Kaunas: A. Petronio knygynas, 1921. - 306, [3] p.

Rec.: Grajauskas J. P. / J. Gr. // Vadovas. - 1914, t. 19, Nr. 74/75, p. 172-175.

Grigaliūnas S. /St. Grig-nas // Panevėžio balsas. - 1927, bal. 21.

Švecova T. Kazimiero Paltaroko sociologijos vadovėlis // Sociologija Lietuvoje: praeitis ir dabartis: resp. konf. medžiaga. - Kaunas: Technologija, 1992. - T. 2, p. 22-23.

X. Y. // Lietuvos mokykla. - 1927, Nr. 6/7, p. 192; Rytas. - 1927, geg. 18; Tiesos kelias. - 1927, t. 2, Nr. 9, p. 560.

Šventoji naujojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 5.

Šventoji senojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 6.

1914

Girtuoklystė - neturto motina. - Žr. įr. 2.

1916

8. Šventoji senojo įstatymo istorija: pradedamosioms m-kloms. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1916. - 48 p.: iliustr. - (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 171).

Rec.: Dambrauskas-Jakštas A. Nauji tikybos vadovėliai pradedamosioms mokykloms /A. Kuronietis // Ateitis. - 1917, Nr. 2, p. 50, 51, 53. - Taip pat: Dambrauskas-Jakštas A. Mūsų naujoji literatūra (1904-1923). - Kaunas, 1923. - T. 2, p. 239, 242.

9. Tikybos mokslas / kun. Kaz. Paltarokas, teol. magistras. - Petrapilis: "Lietuvių d-jos centro komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti", 1916. - 142, IV p. - Virš. antr.: Tikybos mokslas. (Šv. istorija ir katekizmas).

Rec.: Jablonskis J. Tikybos mokslo vadovėliai // Santara. - 1917, rugpj. 12, 18. - Taip pat: Raštai. - Kaunas, 1935. - T. 4 p. 275-277.

10. Tikybos pirmamokslis: patv. Žemaičių vyskupystei. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1916. - 32 p.

*Tas pat. - 2-asis leid. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1922. - 32 p.

*Tas pat. - 6-asis leid. - Tilžė, 1923. - 32 p.

Tas pat.: patv. Lietuvos vyskupijoms. - 7-oji patais. laida. - Kaunas: "Švyturio" sp., 1927.

Tas pat. - 8-asis leid. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1928.

Tas pat. - 9-asis leid. - 1929.

Tas pat. - 10-asis leid. - 1930.

Tas pat. - 11-asis leid. - 1932.

Tas pat. - 12-asis leid. - 1934.

Tas pat. - 13-asis leid. - 1936.

Tas pat. - 14-asis leid. - 1938.

Tas pat. - 15-asis leid. - 1939.

Tas pat. - 16-asis leid. - 1939.

Tas pat. - 17-asis leid. - Kaunas: Aut. leid., 1940.

Tas pat. - 18-asis leid. - Panevėžys: Aut. leid., 1941.

Tas pat. - 17-asis leid. - Telšiai: S. n., 1941. - 46 p.

Tas pat. - 19-asis leid. - Kaunas: Sakalas, 1944. - 48 p.

Tas pat. - 18-asis leid. - Regensburgas: sp. Friedrich Pustet, Graphisher Grossbetrieb, 1945. - 31, [1] p.

Tas pat. - Toronto: Petras Alekna, 1951. - 31 p.: iliustr.

*Tas pat. - Detroit, 1955. - 30 p.

Tas pat. - Toronto: s. n., 1955 (Spausd. Foto - Lith.). - 31 p.: iliustr.

Tas pat. - 17-asis leid. - Vilnius: Kooperatyvas 7T, 1989. - 46 p.

Tas pat. - 17-asis leid. - Klaipėda: Taikos karalienės bažn., 1990. - 52 p.

Tas pat. - 17-ojo leid. persp. - [Domeikava (Kauno raj.): ab, 1991]. - 47 p.

Tas pat. - 17-asis leid. - Vilnius: Ūkana, 1992. - 46 p.

Rec.: Dambrauskas-Jakštas A. Nauji tikybos vadovėliai pradedamosioms mokykloms / A. Kuronietis // Ateitis. - 1917, Nr. 2, p. 52-53. - Taip pat: Dambrauskas-Jakštas A. Mūsų naujoji literatūra (1904-1923). - Kaunas, 1923. - T. 2, p. 240-242.

Kasakaitis A. Nenuilstamas darbininkas / Katalikas // Panevėžio balsas. - 1929, rugpj. 15.

Laukaitis J. // Tiesos kelias. - 1927, t. 1, Nr. 4, p. 271-272; Panevėžio balsas. - 1927, bal. 21.

1917

11. Katalikų tikybos pirmamokslis. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1917. - 32 p. - (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 172).

12. Šventoji naujojo įstatymo istorija: pradedamosioms m-kloms. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1917. - 48 p.: iliustr. - (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 173).

Rec.: Dambrauskas-Jakštas A. Nauji tikybos vadovėliai pradedamosioms mokykloms / A. Kuronietis // Ateitis. - 1917, Nr. 2, p. 51, 54. - Taip pat: Dambrauskas-Jakštas A. Mūsų naujoji literatūra (1904-1923). - Kaunas, 1923. - T. 2, p. 239, 242-243.

1918

13. *Katalikų tikybos katekizmas: patv. Žemaičių vyskupystei. - Kaunas: S. Banaičio sp., 1918. - 124 p.

Tas pat. - 2-oji laida. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1919. - 100 p. - (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 263).

Tas pat. - 3-ioji laida. - Kaunas, 1922. - 107, [3] p. - (... nr. 326).

Tas pat. - 4-oji patais. laida. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1925. - 135 p. - (... nr. 326).

Tas pat. - 5-oji laida. - 1925. - 132 p. - (... nr. 326).

Tas pat: patv. Lietuvos vyskupijoms. - 6-asis leid. - 1929 [1928]. - 138 p.

Tas pat. - 7-asis leid. - 1931. - 138 p.

Tas pat. - 8-asis leid. - 1933. - 127 p.
Tas pat. - 9-asis leid. - 1935. - 127 p.
Tas pat. - 10-asis leid. - 1936. - 127 p.
Tas pat. - 11-asis leid. - 1938. - 127 p.
Tas pat. - [Roma: s. n.], 1942. - 110, [1] p.
Tas pat. - Tübingen: H. Laupp jr, 1946. - 154, [1] p.

14. Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: pradedamosioms m-kloms. - 2-oji laida. - Vilnius: M. Kuktos sp., 1918. - 78 p. - (Šv. Kazimiero d-jos leid.; nr. 222).

Tas pat / parašė kan. Kaz. Paltarokas. - 4-oji laida. - Kaunas: A. Petronio knygynas, 1920. - 74 p.
Tas pat. - 5-oji laida. - [1921]. - 74 p.
Tas pat. - 6-oji laida. - [1922]. - 74 p.
Tas pat / vysk. K. Paltarokas. - 7-oji patais. laida. - Kaunas: "Švyturio" b-vės sp., 1927. - 78 p.
Tas pat: prad. m-kloms. - 8-asis leid. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1929. - 76 p.
Tas pat. - 9-asis leid. - 1930. - 76 p.
Tas pat. - 10-asis leid. - 1932. - 132, [2] p.
Tas pat. - 11-asis leid. - 1934. - 132 p.
Tas pat. - 12-asis leid., pritaik. prie naujos programos. - 1936. - 135 p.
Tas pat. - 13-asis leid., pritaik. prie naujos programos. - 1938. - 135 p.

1919

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.
Šventoji naujojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 5.
Šventoji senojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 6.

1920

15. *Apie krikščioniškąją dorybę. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1920. - 15 p.

16. Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje / kan. K. Paltarokas. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1920. - 22 p. - Bibliogr. išnašose.

Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: pradedamosioms m-kloms. - Žr. įr. 14.

1921

Girtuoklystė - neturto motina. - Žr. įr. 2.
Socialis klausimas. - Žr. įr. 7.
Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: pradedamosioms m-kloms. - Žr. įr. 14.

Šventoji senojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 6.

17. Trys tiesos apie girtuoklystę / parašė kun. Kaz. Paltarokas. - Kaunas: A. Petronio knygynas, 1921. - 64 p.

Turinys: Girtuoklystė - nesveikata. - (2-oji laida); Girtuoklystė - nedorybių versmė. - (2-oji laida); Girtuoklystė - neturto motina. - (3-ioji laida).

18. Visuomeninis kunigo veikimas / kan. K. Paltarokas, Žemaičių seminarijos inspektorius. - Kaunas: A. Petronio knygynas, 1921. - 96, [1] p. - (Žemaičių vyskupystės 1421 - jubiliejui - 1921 paminėti).

1922

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.

Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: pradedamosioms m-kloms. - Žr. įr. 14.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

19. Vargo žmonių globėja / Gailionietis. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1922. - 23 p. - (Lietuvių krikščionių demokratų partijos K V C Panevėžio raj. v-bos leid.; nr. 39).

Tas pat / V. K. P. - 2-asis papild. leid. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1937. - 28, [1] p. - (KVC Panevėžio raj. v-bos leid.; nr. 52).

1923

Šventoji naujojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 5.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1925

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.

Šventoji senojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 6.

1926

20. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas I: [apie vyskupystės priėmimą]. - Panevėžys: "Švyturio" sp., 1926. - 14 p.

21. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas II: [Panevėžio Katedros statymo reikalu]. - Panevėžys: N. Feigenzono sp., 1926. - 12 p.

22. Seksualinis jaunuomenės švietimas / kan. K. Paltarokas, Lietuvos univ. prof. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1926. - 48 p. - Atsp. iš "Lietuvos mokyklos". - Bibliogr. išnašose.

Rec.: J. K. // Rytas. - 1926, spal. 23.

Vyskupo Paltaroko pedagoginiai raštai / K. St. T. // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 3, p. 184-185.

23. Tikybinis vaikų auklėjimas / vysk. Kaz. Paltarokas, Lietuvos univ. prof. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1926. - 16 p. - Atsp. iš "Lietuvos mokyklos". - Bibliogr. išnašose.

Rec.: Grigaliūnas S. // Rytas. - 1926, spal. 31.
Vyskupo Paltaroko pedagoginiai raštai / K. St. T. // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 3, p. 184, 185-186.
Anot.: "Papratimas - antras prigimimas" sako patarlė ... // Rytas. - 1927, bal. 21.

1927

24. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas III: [apie spaudą]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1927. - 16 p.

Tas pat. - 2-asis leid. - [1936].

Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: prad. m-kloms. - Žr. įr. 14.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1928

25. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas IV: [Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui]. - Panevėžys: N. Feigenzono sp., 1928. - 4 p.

26. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas V: [iš audiencijos pas popiežių Pijų XI sugrįžus]. - Panevėžys: N. Feigenzono sp., 1928. - 14 p.

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.

27. Pradžios mokyklos pastoracija. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1928. - 63, [1] p. - Atsp. iš "Tiesos kelio".

Rec.: Tikybos dėstymas pradžios mokyklose / Šetekšnos Banga // Panevėžio balsas. - 1934, kovo 25.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1929

28. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas VI: [apie labdarybę]. - Panevėžys: N. Feigenzono sp., 1929. - (KVC Panevėžio raj. leid.; nr. 2). - 16 p.

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.

29. Katalikų veikimo centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje / parašė vysk. K. Paltarokas. - Kaunas: Katalikų veikimo centras, 1929. - 16 p.: portr. - Atsp. iš "Tiesos kelio".

30. Katekezės: medžiaga katekizmo pamokoms: vyskupo K. Paltaroko "Katalikų tikybos katekizmo" antrajai daliai / parengė A. Liepinis. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1929-1930. - 3 d. - Priedas prie: Katalikų tikybos katekizmas / K. Paltarokas.

D. 1. - 1929. - 174 p.
D. 2. - 1929. - 248, XII p. - R-klė: p. I-XII.
D. 3. - 1930. - 238 p.

Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: prad. m-kloms. - Žr. įr. 14.

31. Tikyba ir politika. - Panevėžys: N. Feigenzono sp., 1929. - 16 p. - (KVC Panevėžio sk. leid.).

32. Tikybiniai jaunimo pergyvenimai. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1929. - 32 p. - Atsp. iš "Tiesos kelio". - Bibliogr. išnašose.

Anot.: Kasakaitis A. Nenuilstamas darbininkas / Katalikas // Panevėžio balsas. - 1929, rugpj. 15.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1930

33. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas VII: [apie laisvamanį ir kataliką mokytoją]. - Panevėžys: N. Feigenzono sp., 1930. - 16 p. - (Vytauto D. katalikiškųjų m-klų fondo leid.).

Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: prad. m-kloms. - Žr. įr. 14.

34. Tikybinis jaunuomenės auklėjimas. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1930. - 16 p. - Atsp. iš "Tiesos kelio". - Bibliogr. išnašose.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1931

35. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas VIII: [apie socialistų požiūrį į tikybą]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1931. - 16 p.

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.

Vadovas sakyklai. - Žr. įr. 4.

Šventoji naujojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 5.

1932

36. Depopuliacija ir pastoracija / parašė V. K. P. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1932. - 84 p. - Atsp. iš "Tiesos kelio".

Rec.: Krupavičius M. / M. Kr. // Rytas. - 1932, liep. 1.

37. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas IX: [apie katalikišką ir "neutralų" laikraštį]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1932. - 16 p.

38. Panevėžio vyskupijos kunigų invalidų ir emeritų kasos įstatai / K. Paltarokas, V. Butvila. - [Panevėžys: "Bangos" sp., 1932. - 8 p.].

Šventoji naujojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 5.

Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: prad. m-kloms. - Žr. įr. 14.

Šventoji senojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 6.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.
Vadovas sakyklai. - Žr. įr. 4.

1933

39. **Ganytojiškas** Panevėžio vyskupo raštas X: [apie eucharistiją]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1933. - 16 p.
Anot.: Visi eikite dažniau šv. Komunijos! // Žvaigždė. - 1933, Nr. 4, p. 98-99.
40. **Ganytojiškas** Panevėžio vyskupo raštas XI: [apie blaivybės d-ją]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1933. - 16 p.
Anot.: Bažnyčia ragina prie blaivybės // Mūsų laikraštis. - 1933, lapkr. 25.
Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.
Vadovas sakyklai. - Žr. įr. 4.

1934

41. **Ganytojiškas** Panevėžio vyskupo raštas XII: [apie jubiliejinius šv. metus]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1934. - 15 p.
42. **Priešmokyklinis** vaikų auklėjimas. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1934. - 69, [2]. p. - Atsp. iš "Tiesos kelio". - Bibliogr. išnašose.
Anot.: Gobis J. // Panevėžio balsas. - 1934, birž. 10.
Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: prad. m-kloms. - Žr. įr. 14.
Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1935

43. **Ganytojiškas** Panevėžio vyskupo raštas XIII: [apie moterystės sakramentą]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1935. - 16 p.
44. **Ganytojiškas** Panevėžio vyskupo raštas XIV: [kvietimas į 1-ąjį Panevėžio vyskupijos sinodą]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1935. - 8 p.
Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.
Šventoji naujojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 5.
Šventoji senojo įstatymo istorija. - Žr. įr. 6.

1936

Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas III. - Žr. įr. 24.
Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.
45. **Panevėžio** bažnyčios / V. K. P. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1936. - 39 p.: iliustr. - Bibliogr. išnašose.
46. **Pirmasis** Panevėžio vyskupijos sinodas. - Panevėžys. "Bangos" sp., 1936. - 204 p. - Aut. nurodytas p. 5.

Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: prad. m-kloms. - Žr. įr. 14.
Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1937

47. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas XV: [apie pasninką]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1937. - 15 p.

48. Mozė ir katekizmas / V. K. P. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1937. - [4] p. - (KVC Panevėžio raj. - v-bos leid., nr. 54).

49. Panevėžio vyskupijos klierikams šelpti fondo statutas. - Panevėžys: "Bangos" sp., [1937]. - [4] p.

Vargo žmonių globėja. - Žr. įr. 19.

1938

50. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas XVI: [apie patriotus katalikus]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1938. - 15 p.

Anot.: Bažnyčia srovėms netarnauja // Panevėžio garsas. - 1939, geg. 17.

51. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas XVII: [apie Katalikų Bažnyčios kunigus]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1938. - 15 p.

Rec.: Vyskupo Paltaroko ganytojiškas laiškas // XX amžius. - 1938, gruod. 9.

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.
Šventoji senojo ir naujojo įstatymo istorija: prad. m-kloms. - Žr. įr. 14.
Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1939

52. Laisvamanybė. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1939. - [4] p. - (KVC Panevėžio raj. v-bos leid.; nr. 74).

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1940

53. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas XVIII: [apie lietuvių pomėgį bylinėtis]. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1940. - 15 p.

54. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas XIX: [apie vyskupo vizitaciją]. - Panevėžys: "Bangos" sp., [1940]. - 16 p.

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1941

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1942

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.

1944

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1945

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1946

Katalikų tikybos katekizmas. - Žr. įr. 13.

1951

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1955

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1989

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1990

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

55. Trumpas katalikų katekizmas: (patais.). - Panevėžys: S. n., 1990. - 40 p. - (Panevėžio Katedros leid.; nr. 2).

Tas pat. - Kaunas: s. n., 1992. - 52 p.

Tas pat. - Kaunas: XXI amžius, 1995. - 40 p.

Tas pat. - Panevėžys: Panevėžio sp., 1996. - 50 p.

1991

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

1992

Tikybos pirmamokslis. - Žr. įr. 10.

Trumpas katalikų katekizmas. - Žr. įr. 55.

1995

Trumpas katalikų katekizmas. - Žr. įr. 55.

1996

Trumpas katalikų katekizmas. - Žr. įr. 55.

1908

56. [Recenzija] / K. P. - Rec. kn.: Vytartas A. Kas tai yra socijalizmas ir ar galimas daiktas tą mokslą įvykdyti / parašė Kvietkus. Seinai, 1908 // Draugija. - 1908, t. 6, Nr. 23, p. 290-291.

1910

57. Girtuoklystė - nesveikata / pagal dr. Helenius ir kt. sutaisė kun. K. P. // Vienybė. - 1910, vas. 2 (15) (Nr. 5), p. 70-71; vas. 9 (22) (Nr. 6), 84-86; vas. 23 (kovo 8) (Nr. 8), p. 116-117.

58. [Recenzija] / K. P. - Rec. kn.: La religion de l'esprit large / par J. Serre. - 2e e'd. Paris: E'm. Nourry, 1908 // Draugija. - 1910, t. 10, Nr. 37, p. 66-67.

1911

59. Girtuoklystė mūsų rykštė / iš įvairių raštų sutaisė kun. K. P-as // Vienybė. - 1911, bal. 5 (18) (Nr. 14), p. 211-231; bal. 12 (25) (Nr. 15), p. 229-230; bal. 19 (geg. 2) (Nr. 16), p. 245-246.

1912

60. Dėl "Sakyklai vadovo" recenzijos: [atsiliepimas į J. Lesauskio recenziją, išsp. "Viltis", 1912, Nr. 42] // Viltis. - 1912, bal. 20 (geg. 3) (Nr. 46).

1913

61. Apyskaita "Saulės" lietuvių švietimo draugijos Kaune už 1912 metus / K. Paltarokas... [ir kt.] // Viltis. - 1913, kovo 29 (bal. 11) (Nr. 37).

62. Socialis klausimas // Draugija. - 1913, t. 21, Nr. 81, p. 34-57; Nr. 82, p. 118-142; Nr. 83, p. 281-300; Nr. 84, p. 326-350; 1914, t. 22, Nr. 85, p. 37-65; Nr. 86, p. 112-135; Nr. 87, p. 220-245; Nr. 88, p. 344-352; t. 23, Nr. 89, p. 3-20.

1920

63. Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje. - Bibliogr. išnašose // Draugija. - 1920, t. 26, Nr. 1, p. 31-49.

1925

64. Vaikų pastoracija // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 1, p. 24-29.

65. Mokymas vaiko maldos // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 2, p. 74-79.

66. Vaiko mokymas tikėjimo tiesų // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 3, p. 142-147.

67. Vaiko mokymas įsakymų // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 5, p. 278-284.

68. Vaiko mokymas nekaltybės // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 7, p. 22-29.

69. Vaiko mokymas teisingumo // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 8, p. 113-118.

70. Vaiko mokymas Mišių klausyti // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 9, p. 177-181.

71. Vaiko mokymas abstinencijos // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 10, p. 242-245.

72. Vaikų globos įstaigos // Tiesos kelias. - 1925, Nr. 11, p. 291-299.

73. Seksualinis jaunuomenės švietimas // Lietuvos mokykla. - 1925, Nr. 11, p. 435-443; 1926, Nr. 1, p. 7-16; Nr. 2, p. 56-68; Nr. 3, p. 101-109; Nr. 4, p. 161-168.

1926

74. Našlaičių prieglaudos // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 1, p. 19-24.

75. Našlaičių globa šeimynose // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 3, p. 162-167.

76. Vaikų draugija: [apie "Jėzaus kūdikystės draugiją" ir jos organizavimą] // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 4, p. 228-231.

77. Tikybinis vaikų auklėjimas // Lietuvos mokykla. - 1926, Nr. 6, p. 209-223.

1927

78. Kokie tėvai - tokie vaikai. - Portr. // Laimės kalendorius 1928 metams. - Kaunas: "Blaivybės" d-ja, 1927. - P. 32-35.

79. Šeimyna, mokykla ir Bažnyčia // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 12, p. 731-736.

1928

80. Tikybos dėstymas mokykloje // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 1, p. 1-8.

81. Pirmoji mokinių išpažintis // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 2, p. 79-85.

82. Pirmoji mokinių Komunija // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 3, p. 135-140.

83. Mokinių pastoracija per Sakramentus // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 4, p. 189-194.

84. Mokinių pastoracijos klausimais // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 5, p. 261-271.

85. Pradžios mokyklos pastoracijos klausimais // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 6, p. 339-348.

86. Pašaukimo parinkimas // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 7/8, p. 449-454.

87. Pataisos įstaigos // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 9, p. 548-551.

1929

88. Tikybiniai jaunimo pergyvenimai // Tiesos kelias. - 1929, Nr. 1, p. 23-32; Nr. 4, p. 234-241; Nr. 5, p. 287-292.

89. Tikybinės jaunuomenės abejonės // Tiesos kelias. - 1929, Nr. 2, p. 83-87.

90. Dorovės pakrikimas // Tiesos kelias. - 1929, Nr. 3, p. 175-180.

91. J. E. Panevėžio Vyskupo žodis per. a. a. prel. J. Grabio laidotuves // Panevėžio balsas. - 1929, kovo 28.

92. Katalikų veikimo centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje: [paskaita KVC konferencijoje Kaune] // Tiesos kelias. - 1929, Nr. 10, p. 241-254.

1930

93. Tikybinis jaunuomenės auklėjimas // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 3, p. 133-147.

94. Moterystės ryšio šventumas / K. Paltarokas... [ir kt.] // Rytas. - 1930, gruod. 30.

1931

95. Depopuliacija ir pastoracija / V. K. P. - Lent. - Bibliogr. išnašose // Tiesos kelias. - 1931, Nr. 4, p. 147-162; Nr. 5, p. 219-229; Nr. 6, p. 287-298; Nr. 7/8, p. 366-377; Nr. 9, p. 493-500; Nr. 10, p. 541-548; Nr. 11, p. 578-586; Nr. 12, p. 660-666; 1932, Nr. 1, p. 16-21.

96. J. E. Panevėžio vyskupo kalbos, pasakytos 1931.VI.2. KVC Panevėžio rajono skyrių atstovų suvažiavime, santrauka: [kvietimas pasauliečius įsijungti į apaštalavimo darbą] // Panevėžio balsas. - 1931, birž. 9.

1932

97. J. E. Panevėžio vyskupo laiškas [Panevėžys, 1931-XI-28]: [Šv. Kazimiero d-jos 25 m. jubiliejaus proga sveikinimas jos pirm. prel. A. Dambrauskui] // Šv. Kazimiero draugija: jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931). - Kaunas: "Šviesos" sp., 1932. - P. 102.

98. "Pavasaris" ir spauda: [katalikiško laikraščio 20-mečiui] // Pavasaris. - 1932, Nr. 13/14, p. 387-388.

1934

99. Panevėžio Senamiesčio pavasarininkams. - Portr. // "Pavasaris" Panevėžy. - Panevėžys: "Bangos" sp., 1934. - P. 4-5.

100. Šie metai - religinio atgimimo laikas! // Žvaigždė. - 1934, Nr. 6, p. [162].

1936

101. G. "Ateities" redakcijai: [sveikinimas žurnalo 25-erių metų sukaktuvių proga] // Ateitis. - 1936, Nr. 1, p. 6-7.

102. Mūsų Ganytojai - laimina "Lurdą": J. E. Panevėžio vyskupo K. Paltaroko žodžiai mūsų "Liurdui". - Portr. // Lurdas. - 1936, Nr. 3, p. 35.

103. Panevėžio bažnyčios / V. K. P. // Panevėžio garsas. - 1936, rugs. 5, 12, 19, 26; spal. 3, 10, 17.

104. "Saulės" gimnazijos direktorius Kaune: pirmoji mano pažintis su dir. Pranu Dovydaičiu: [atsiminimai] // Ateitis. - 1936, Nr. 12, p. 473.

1937

105. Bažnyčios turtai / X. Y. Z. // Panevėžio garsas. - 1937, saus. 9.

106. Ispanijos tragedijos paslaptys / X. Y. Z. // Panevėžio garsas. - 1937, saus. 23.

107. Panevėžys prieš 434 m.: [apie bažnyčias] / V. K. P. // Panevėžio garsas. - 1937, vas. 13.

108. Prof. d-rui Pranui Dovydaičiui 50 metų / V. K. P. // Panevėžio garsas. - 1937, kovo 13.

109. Vyskupas Paltarokas vyrams!: mintys, nugirstos euch. kongreso metu // Žvaigždė. - 1937, Nr. 8, p. 236, 238.

1938

110. Dėl šv. Kazimiero šventės / X. Y. Z. // Panevėžio garsas. - 1938, kovo 26.

111. Vyskupo K. Paltaroko kalba Panevėžys - Joniškėlis gelžk. linijos atidarymo proga // Panevėžio garsas. - 1938, gruod. 17.

1939

112. Laisvamanybė / V. K. P. // Panevėžio garsas. - 1939, birž. 24.

1940

113. Linkėjimai [žurn. "Kosmos"] dvidešimtmečio proga // Kosmos. - 1940, Nr. 1/3, p. 152.

1942

114. Maironis: (atsiminimų žiupsnelis 10 m. jo mirties proga) // Panevėžio apygardos balsas. - 1942, liep. 19. - Taip pat: Literatūra ir kalba. T. 21. Maironis. - Vilnius: Vaga, 1990. - P. 441-443, 458-462.

1952

115. Речь епископа Паневежисского и Вильнюсского Казимераса Палтарокаса. — Portr. - Rus. // Конференция всех церквей и религиозных объединеий в СССР, посвященная

вопросу защиты мира [Загорск, 9–12 мая 1952 г.]: материалы. – [Москва]: Моск. патриархия, [1952]. – С. 112–119.

1955

116. Заявление представителей Католической Церкви Литовской ССР: (в связи с обращением Всемирного Совета Мира против подготовки атомной войны) / К. Палтарокас, И. Станкевичюс, П. Мажялис. – Rus. // Известия. – 1955, 4 марта.

1960

117. Karaliaus Kristaus litanija / (sukurta vysk. K. Paltaroko 1946 m.) // Lux Christi. - Putnam, 1960, Nr. 1, p. 65-66.

1964

118. "Nuoširdžiai dėkoju Ekscelencijai...": [ištrauka iš vysk. K. Paltaroko padėkos laiško A. Smetonai, gavus "Vienybės gairėmis" autografuotą egz.] // Merkelis A. Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla. - New York, 1964. - P. 387-388.

1984

119. Karalaitis šventasis Kazimieras. - Portr., iliustr. - Bibliogr. išnašose // Lietuvių tautos praeitis = Lithuanian historical review. - Chicago: Lietuvių istorijos d-ja, 1984. - T. 8, kn. 1 (29), p. 17-56.

120. Šv. Kazimiero jaunystė: [ištr. iš 1955 m. rašytos biogr. "Karalaitis šv. Kazimieras"] // Aidai. - Brooklyn, 1984, Nr. 5, p. 261-268.

121. Šv. Kazimiero relikvijų perkėlimo reikalai: vysk. Kazimiero Paltaroko pateikti dokumentai [įvairioms sovietinėms įstaigoms, 1950-1953 m.] // Aidai. - Brooklyn, - 1984, Nr. 6, p. 334-339. - Taip pat: Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. - Chicago: Amerikos lietuvių b-kos l-kla, 1985. - (T. 5, d. 1., p. 243-248.

Ganytojo laiškai, pastoraciniai raštai

1926

122. Visiems vyskupijos kunigams ir tikintiesiems Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas vyskupystės priėmimo proga] // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 5, p. 43-48.

123. Gerbiamajai kunigijai ir tikintiesiems - sveikinimą ir laiminimą Viešpatyje: [arkivyskupo ir vyskupų raštas raginantis rinkimuose į Seimą balsuoti už katalikus] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 5, p. 48-51.

124. "Beatissime Pater...": [Lietuvos vyskupų raštas popiežiui Pijui XI] / C. Paltarokas... [ir kt.]. - Lot. // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 7/8, p. 76.

125. [Šv. Pranciškaus jubiliejinės šventės] Programa / K. Paltarokas... [ir kt.] // Šv. Pranciškaus varpelis. - 1926, Nr. 9, p. 259.

126. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [kreipimasis šv. Kryžiaus atradimo dienoje] // Panevėžio balsas. - 1926, rugs. 10.

127. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [laiškas apie Kristaus Karaliaus šventę] // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 10, p. 127.

128. Lietuvos vyskupų memorandum ponui Prezidentui: [raštas dėl Katalikų Bažnyčios ignoravimo Lietuvoje] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Rytas. - 1926, spal. 10.

129. Vyskupų raštas Prezidentui: [apie Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1926, Nr. 11, p. 264-266.

1927

130. G. G. Panevėžio vyskupijos klebonams ir bažnyčių rektoriams: [nurodymai klebonams ir kariuomenės kapelionams rūpintis naujokų ir karių pastoracija] // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 5, p. 50-51.

131. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas apie rekolekcijas kunigams] // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 6, p. 60.

132. J. E. Vyskupo raštas [Katedros statymo reikalu] // Panevėžio balsas. - 1927, liep. 7.

133. Venerabili clero dioecesis Panevėžensis. - Lot. k. // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 7/8, p. 66-67.

134. Naujos parapijos: [apie Skrebotiškio par. įsteigimą Biržų dekanate ir Lukštų par. - Rokiškio dekanate; du raštai] / K. Paltarokas, P. Šidlauskas // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 7/8, p. 69.

135. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai įsakymas: (dekanatinių konferencijų klausimu) // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 10, p. 91-92.

136. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas: [apie spaudą] // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 11, p. 97-106.

137. Lietuvos arkivyskupas ir vyskupai savo vyskupijų tikintiesiems sveikinimą ir ganytojų laiminimą: [raštas apie Apaštalų Sosto sudarytą konkordatą su Lietuvos Respublika] // Rytas. - 1927, gruod. 22.

1928

138. Savo vyskupijų tikintiesiems sveikinimą ir Ganytojų laiminimą: [Lietuvos arkivyskupo ir vyskupų raštas apie pavojų dorovei] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 2, p. 31-36; Rytas. - 1928, vas. 23.

139. Gerbiamajai provincijos vyskupijų kunigijai sveikinimą ir Ganytojų

laiminimą: [arkivyskupo ir vyskupų raštas apie apaštalavimo darbą] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 2, p. 36-40.

140. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems (siunčia) Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas valstybės nepriklausomybės atgavimo 10-mečio proga] // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 2, p. 42-44; Panevėžio balsas. - 1928, vas. 9.

141. Venerabili clero dioecesis Panevėžensis: [raštas kunigams apie šv. Kazimiero šventę]. - Lot. // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 3, p. 78.

142. J. M.: [raštas apie Pakalnių par. įsteigimą Anykščių dekanate] / K. Paltarokas, P. Šidlauskas // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 3, p. 79.

143. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [kreipimasis dėl gresiančio nederliaus] // Panevėžio balsas. - 1926, birž. 21.

144. (Siunčia) vyskupijos kunigams ir tikintiesiems Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas ryšium su audiencija pas Šv. Tėvą] // Panevėžio balsas. - 1928, liep. 19; Tiesos kelias. - 1928, Nr. 10, p. 142-147.

145. (Siunčia) vyskupijos kunigams ir tikintiesiems Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [laiškas po kelionės į Romą apie Katalikų Bažnyčios reikalus Lietuvoje] // Rytas. - 1928, liep. 25, 26.

146. G. G. Panevėžio vyskupijos kunigams: [raštas apie "Kunigų sąjungą misijoms remti"] // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 11, p. 164-165.

147. G. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [kreipimasis dėl Lietuvos kariuomenės jubiliejaus paminėjimo] // Panevėžio balsas. - 1928, lapkr. 22.

148. Gerbiamajai provincijos vyskupijų kunigijai sveikinimą ir Ganytojų laiminimą: [Lietuvos vyskupų laiškas po audiencijos pas popiežių Pijų XI apie kunigų pasirengimą darbui] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 12, p. 174-180.

149. Visiems Lietuvos katalikams sveikinimą ir laiminimą: [popiežiaus Pijaus XI laiško komentaras] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 12, p. 181-189.

1929

150. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems (siunčia) Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [laiškas apie labdarybę] // Panevėžio balsas. - 1929, saus. 31; Tiesos kelias. - 1929, Nr. 2, p. 27-34.

151. Gerbiamajai Kauno bažnytinės provincijos kunigijai ir visiems tikintiesiems: [vyskupų raštas dėl paramos nukentėjusiems nuo nederliaus] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Mūsų laikraštis. - 1929, vas. 23; Rytas. - 1929, vas. 23; Tiesos kelias. - 1929, Nr. 3, p. 48-50.

152. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas dėl popiežiaus jubiliejaus paminėjimo] // Tiesos kelias. - 1929, Nr. 4, p. 63-64.

153. Gerbiamai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [laiškas lietuviškos spau-

dos atgavimo 25-erių metų proga] // Panevėžio balsas. - 1929, bal. 25; Tiesos kelias. - 1929, Nr. 5, p. 68-69.

154. Gerb. Panevėžio vyskupijos kunigams ir tikintiesiems: [raštas dėl diecezinio "Vytauto katalikiškųjų mokyklų fondo" steigimo] // Panevėžio balsas. - 1929, lapkr. 14; Tiesos kelias. - 1929, Nr. 12, p. 128.

1930

155. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems (siunčia) Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [laiškas apie katalikišką vaikų auklėjimą] // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 3, p. 47-55.

156. J. M. gerb. Panevėžio vyskupijos kunigams: [raštas, kviečiantis melstis už sovietų Rusiją, kurioje persekiojami tikintieji] // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 3, p. 94; Panevėžio balsas. - 1930, kovo 4; Rytas. - 1930, kovo 6.

157. J. M. gerb. Panevėžio vyskupijos kunigams: [raštas dėl Motinos dienos šventimo] // Panevėžio balsas. - 1930, bal. 10; Tiesos kelias. - 1930, Nr. 5, p. 118-119.

158. Gerb. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas apie dvasinių savybių lavinimą] // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 5, p. 128; Panevėžio balsas. - 1930, geg. 1.

159. J. E. Panevėžio vyskupo raštas Vytauto D. paveikslo sutikimo reikalu G. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai // Rytas. - 1930, liep. 22; Panevėžio balsas. - 1930, liep. 24.

160. Panevėžio vyskupijos Vytauto D. katalikiškųjų mokyklų fondo statutas // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 10, p. 173-174.

161. Gerbiamajai kunigijai ir visiems tikintiesiems sveikinimą ir Ganytojų laiminimą: [popiežiaus Pijaus XI kalbos apie religinį auklėjimą komentaras] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Rytas. - 1930, spal. 30.

162. Visiems mūsų globai pavestiems katalikams siunčiame sveikinimą ir Ganytojų laiminimą: [Lietuvos vyskupų laiškas jaunimo auklėjimo klausimais] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 11, p. 177-182; Pavasaris. - 1930, Nr. 22, p. 658-661; Panevėžio balsas. - 1930, lapkr. 5; Mūsų laikraštis. - 1930, lapkr. 8.

163. G. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas dėl visuotinio žemės ūkio surašymo] // Panevėžio balsas. - 1930, gruod. 30.

164. Visiems mūsų globai pavestiems katalikams siunčiame sveikinimą ir Ganytojų laiminimą: [Lietuvos arkivyskupo ir vyskupų laiškas apie moterystės sakramentą] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 12, p. 189-194; Mūsų laikraštis. - 1931, saus. 3.

1931

165. **Pavestiems** savo globai katalikams siunčiame sveikinimą: [Kauno arkivyskupo ir vyskupų laiškas Pijaus XI devintųjų vainikavimo sukaktuvių proga] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1931, Nr. 2, p. 17-19; Mūsų laikraštis. - 1931, vas. 7; Rytas. - 1931, vas. 7; Panevėžio balsas. - 1931, vas. 18; Žvaigždė. - 1931, Nr. 3, p. 67-72.

166. **G. G. Panevėžio** vyskupijos kunigams: [pranešimas apie rekolekcijas] // Panevėžio balsas. - 1931, birž. 16; Tiesos kelias. - 1931, Nr. 7/8, p. 166.

167. **G. Panevėžio** vyskupijos dvasiškijai: [pranešimas dėl pamaldų Šv. Tėvo intencija] // Panevėžio balsas. - 1931, birž. 16; Tiesos kelias. - 1931, Nr. 7/8, p. 166.

168. **J. E. Panevėžio** vyskupo laiškas: mergaičių kongreso prezidiumui Šeduvoje // Panevėžio balsas. - 1931, rugpj. 4.

169. **G. Panevėžio** vyskupijos dvasiškijai: [pranešimas apie d-ją misijų darbams remti] // Tiesos kelias. - 1931, Nr. 9, p. 206-207.

170. **Savo** gerbiamai dvasiškijai ir tikintiesiems siunčia sveikinimą ir Ganytojų laiminimą: [Kauno arkivyskupo ir Lietuvos vyskupų laiškas apie labdarybę] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Mūsų laikraštis. - 1931, gruod. 19; Panevėžio balsas. - 1931, gruod. 25; Tiesos kelias. - 1932, Nr. 1, p. 20-24.

1932

171. **Vyskupijos** kunigams ir tikintiesiems (siunčia) Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [laiškas apie "neutraliąją" spaudą] // Tiesos kelias. - 1932, Nr. 3, p. 26-32.

172. **Gerbiamajai** Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas apie blaivybę] // Panevėžio balsas. - 1932, birž. 19.

1933

173. **Eucharistinis** kongresas Panevėžyje: [ištr. iš ganytojiško rašto apie Eucharistinį kongresą] // Tiesos kelias. - 1933, Nr. 2, p. 117-118.

174. **Ganytojiškas** raštas apie Eucharistinį kongresą // Tiesos kelias. - 1933, Nr. 3, p. 17-26.

175. **Gerbiamai** Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas šv. Metų proga] // Tiesos kelias. - 1933, Nr. 5, p. 70-71.

176. **Gerbiamajai** Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [laiškas dėl labdarybės Šv. Vincento á Paulo d-jos sukakties paminėjimo] // Tiesos kelias. - 1933, Nr. 6, p. 78-80.

177. **Garbinkime** Švenčiausiąjį Sakramentą: [ištr. iš X ganytojiško rašto] // Panevėžio balsas. - 1933, birž. 27.

178. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems siunčia Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas apie blaivybę] // Tiesos kelias. - 1933, Nr. 11, p. 106-115.

179. Gerb. Panevėžio vyskupijos kunigams: [raginimas kražiečių žygio atminimui pasakyti atitinkamą pamokslą] // Mūsų laikraštis. - 1933, lapkr. 25.

180. Gerb. Panevėžio vyskup. kunigams: [nurodymas teikti paramą "Angelo Sargo" vaikų s-gai] // Tiesos kelias. - 1933, Nr. 12, p. 122.

1934

181. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas apie Švč. Sakramento pagerbimą] // Panevėžio balsas. - 1934, kovo 11.

182. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems (siunčia) Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [laiškas apie šv. Metų jubiliejinius atlaidus] // Tiesos kelias. - 1934, Nr. 5, p. 42-47.

183. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [laiškas apie misijų rėmimą] // Panevėžio balsas. - 1934, geg. 20; Tiesos kelias. - 1934, Nr. 6, p. 64-65.

184. Lietuvių tautos pasiaukojimas Šv. Jėzaus širdžiai: [pirmojo tautinio eucharistinio kongreso, įvykusio 1934 m. liep. 1 d., proga] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Žvaigždė. - 1934, Nr. 8, p. 226.

1935

185. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas blaivybės klausimu] // Panevėžio balsas. - 1935, saus. 20.

186. Gerb. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raginimas tikinčiuosius atgailauti] // Panevėžio balsas. - 1935, vas. 24.

187. Gerb. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [laiškas apie jubiliejinių atlaidų pabaigą] // Tiesos kelias. - 1935, Nr. 3, p. 20-21.

188. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas apie moterystės sakramentą] // Tiesos kelias. - 1935, Nr. 5, p. 40-50.

189. Gerbiamajai dvasiškijai ir visiems Lietuvos katalikams siunčia sveikinimą ir Ganytojo laiminimą: [Kauno arkivyskupo ir Lietuvos vyskupų laiškas apie katalikišką auklėjimą mokyklose] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Tiesos kelias. - 1935, Nr. 5, p. 33-39; Rytas. - 1935, geg. 11; Mūsų laikraštis. - 1935, geg. 18

190. Gerb. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas, kaip rengti kariuomenės su visuomene susiartinimo dieną] // Panevėžio garsas. - 1935, geg. 12.

191. "Vyskupas negali tylėti": [ištr. iš XIII ganytojiško rašto, išleisto Motinos dienos proga] // Panevėžio garsas. - 1935, geg. 30.

192. Moterystė ir sakramentas yra neatskiriami: iš ganytojiško Panevėžio vyskupo rašto (XIII) apie moterystę // Panevėžio garsas. - 1935, birž. 16.

193. Teisėta moterystė negali būti suardyta: iš ganytojiško Panevėžio vyskupo rašto XIII // Panevėžio garsas. - 1935, birž. 20.

194. Apie vaikų meilę ir neapykantą: iš ganytojiško Panevėžio vyskupo rašto XIII // Panevėžio garsas. - 1935, birž. 30.

195. Tikrai katalikiška mokykla: (iš Lietuvos vyskupų ganytojiško rašto) / K. Paltarokas... [ir kt.] // Panevėžio garsas. - 1935, liep. 7.

196. Išvados iš Konkordato ir Bažn. įstatymų kodekso: (iš Lietuvos vyskupų ganytojiško laiško 1935.IV.16 d.) // Panevėžio garsas. - 1935, liep. 14.

197. J. E. vyskupo K. Paltaroko mintys apie labdarybę: [ištr. iš VI ganytojiško rašto] // Mūsų laikraštis. - 1935, spal. 28.

198. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [kreipimasis kariuomenės šventės proga] // Panevėžio garsas. - 1935, lapkr. 24.

199. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas apie Lietuvos aklųjų surašymą] // Panevėžio garsas. - 1935, gruod. 1.

200. Gerbiamajai vyskupijos dvasiškijai - Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas apie pirmąjį Panevėžio vyskupijos sinodą] // Tiesos kelias. - 1935, Nr. 12, p. 83-86; Panevėžio garsas. - 1935, gruod. 22.

1936

201. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [kreipimasis dėl paramos Kauno gyventojams, nukentėjusiems nuo potvynio] // Panevėžio garsas. - 1936, kovo 29.

202. Gerbiamajai Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas priešgaisrinės savaitės proga] // Panevėžio garsas. - 1936, geg. 17.

203. Visi į gerosios spaudos platinimo darbą!: [ištr. iš XVI ganytojiško rašto] // Panevėžio garsas. - 1936, gruod. 19.

1937

204. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems (siunčia) Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [laiškas apie pasninką] // Tiesos kelias. - 1937, Nr. 2, p. 9-18.

205. G. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [laiškas 550 m. krikščionybei Lietuvoje paminėti] // Panevėžio garsas. - 1937, kovo 19.

206. Visiems mūsų globai pavestiems katalikams siunčiame sveikinimą ir ganytojų laiminimą: [Kauno arkivyskupo ir Lietuvos vyskupų raštas apie krikščionišką jaunimo auklėjimą] // Tiesos kelias. - 1937, Nr. 12, p. 169-176.

1938

207. Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas: [Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos proga] // Tiesos kelias. - 1938, Nr. 1, p. 5-14; Panevėžio garsas. - 1938, vas. 12, 16.

208. Dvidešimties metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktis ir Bažnyčia: [ištr. iš XVI ganytojiško laiško] // Židinys. - 1938, Nr. 2, p. 249-251.

209. A. G. Panevėžio vyskupijos dvasiškijai: [raštas katalikybės skleidimo klausimu] // Panevėžio garsas. - 1938, bal. 9.

210. Lietuvos vyskupai kalba!: [laiškas Pavasarininkų s-gos 25 m. sukakties proga] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Žvaigždė. - 1938, Nr. 6/7, p. 164-165.

211. Apie kunigiškojo pašaukimo kilnumą: (ištr. iš Panevėžio vyskupo laiško į diecezięčius) // Draugija. - 1938, Nr. 23, p. 837.

212. Panevėžio vyskupo ganytojiškas raštas: [dėl kunigų seminarijos statymo] // Tiesos kelias. - 1938, Nr. 12, p. 53-62.

1939

213. Kaip spaudos klausime elgtis?: [ištr. iš III ganytojiško rašto] // Panevėžio garsas. - 1939, saus. 14.

214. Tėvynės reikalas: [ištr. iš XVI ganytojiško rašto] // Panevėžio garsas. - 1939, bal. 8.

215. Pareigos tautai ir valstybei: [ištr. iš XVI ganytojiško rašto] // Panevėžio garsas. - 1939, bal. 22.

216. Bažnyčia turi teises ir pareigos: [ištr. iš XVI ganytojiško rašto] // Panevėžio garsas. - 1939, birž. 3.

1940

217. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems (siunčia) Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas apie lietuvių pamėgimą bylinėtis] // Panevėžio garsas. - 1940, vas. 18.

218. A. G. Panevėžio vyskupijos kunigams: [kvietimas dalyvauti šviętėjiškame kovos su tuberkulioze darbe] // Panevėžio garsas. - 1940, geg. 18.

219. Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų laiškas: [apie krikščionių moterystės sakramentą] / K. Paltarokas... [ir kt.] // Draugija. - 1940, Nr. 10, p. 75-81.

1942

220. Vyskupijos kunigams ir tikintiesiems siunčia Ganytojo sveikinimą ir laiminimą: [raštas apie alkoholizmo žalą] // Panevėžio apygardos balsas. - 1942, gruod. 12.

1955

221. J. E. vysk. K. Paltaroko ganytojo žodis girtuokliams ir negeriantiems // Lux Christi. - Putnam, 1955, Nr. 4, p. 16-20. - Taip pat: Stankevičius J. Lietuvos TSR katalikų kalendorius 1955. - [Kaunas]: Kauno arkivyskupija, 1955. - P. 52-58.

1977

222. Dekretas apie pasauliečių apaštalavimą // Laivas. - Chicago. 1977, Nr. 9, p. 14-19.

1978

223. Iš Lietuvos vyskupų ganytojiško laiško, raginančio tikinčiuosius rinkimuose į III seimą balsuoti tik už katalikus, Kaunas, 1926 m. balandžio 16 d. / K. Paltarokas... [ir kt.]; Panevėžio vyskupo K. Paltaroko raštas vidaus reikalų ministrui J. Čaplikui dėl bažnyčios ir valstybės santykių pagerinimo, Panevėžys, 1936 m. birželio 30 d.; Lietuvos vyskupų konferencijos kreipimasis į respublikos prezidentą A. Smetoną dėl sąlygų katalikiškoms mokykloms pagerinimo, Kaunas, 1929 m. gruodžio 14 d. / K. Paltarokas... [ir kt.]; Panevėžio vyskupo K. Paltaroko aplinkraštis vyskupijos kunigams ryšium su moksleivių ateitininkų organizacijos uždraudimu, Panevėžys, 1930 m. rugsėjo 24 d.; Panevėžio vyskupo K. Paltaroko raštas Budrumo tarybos nariams - prelatui Strakšui, kanauninkams Karosui, Ruškiui ir Bačkiui dėl spaudos, kino, radijo ir sporto sekimo, [1935 m.] spalio 14 d.; Subačiaus klebonui Kazlauskui adresuotas Panevėžio vyskupo K. Paltaroko raštas, raginantis uoliau platinti katalikišką spaudą, Panevėžys, 1932 m. sausio 5 d. // Klerikalizmas ir katalikų bažnyčia buržuazinėje Lietuvoje: dokumentų rinkinys. - Vilnius: Mintis, 1978. - P. 62-63, 103-104, 157-159, 161-162, 224, 233-234.

1981

224. Lietuvos vyskupų žodis: (1946 m. vyskupų priimtas, bet komunistinės valdžios neleistas skelbti ganytojinis laiškas) / K. Paltarokas... [ir kt.] // Gaida P. Nemarus mirtingasis arkivyskupas Teofilius Matulionis: Ganytojas, kalinys ir laimėtojas. - Roma: LKMA, 1981. - P. 111-114.

Redaguoti ir versti darbai

225. *Ar socializmas įvykdomas?: [Vertimas]. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1921. - 24 p.

226. Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla/ Lietuvos katalikų mokslo akademija; [redagavo K. Paltarokas]. - Vilnius: Katalikų akademija, 1998. - 728 p. - Asmenvardžių r-klė p. 695-725.

Literatūra apie K. Paltaroką

1912

227. Surviliškis (Kauno pav.): "1 sausio 1912 m. per Naujus metus atsisveikino su mumis gerbiamas visų kun. K. Paltarokas..." Blaivininkas-Parapijonas // Vienybė. - 1912, saus. 10 (23), (Nr. 2), p. 25.

228. Surviliškis, Kauno apskr.: "Sausio 3 d. Surviliškio "Blaivybės" sky-

rius ir parapijonys atsisveikino su savo kunigu Kaz. Paltaroku..." /Ašara // Viltis. - 1912, saus. 22 (vas. 4), (Nr. 10).

229. Surviliškis (Kauno apskr.): "Sausio 4 d. apleido Surviliškį visų gerbiamas ir mylimas kunigas Kazys Paltarokas..." /Ausis // Lietuvos žinios. - 1912, saus. 28 (vas. 10), (Nr. 12).

1921

230. Kun. kanaun. Kazimieras Paltarokas // Lietuvos albumas. - [Kaunas, 1921]. - P. 367-368. - Taip pat: 2-asis (fotogr. leid.). - Kaunas: Spindulys, 1990.

1926

231. Įsteigta Lietuvos bažnytinė provincija: [minimas K. Paltarokas] // Rytas. - 1926, bal. 8.

232. Panevėžio vyskupija: [minimas vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio balsas. - 1926, bal. 9.

233. Didelis Lietuvos Katalikų Bažnyčios laimėjimas: [apie bažnytinės provincijos įsteigimą, minimas Panevėžio vyskupijos valdytojas K. Paltarokas] / Katalikų veikimo centras // Rytas. - 1926, bal. 15.

234. Vyskupų konsekracijų ir bažnytinės provincijos įsteigimo paskelbimo laikas: [minimas K. Paltaroko konsekravimo laikas] / Arkivyskupo kanceliarija // Rytas. - 1926, bal. 24.

235. Panevėžio vyskupo konsekracija // Panevėžio balsas. - 1926, bal. 29.

236. J. E. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas. - Portr. // Panevėžio balsas. - 1926, geg. 27.

237. Pirmasis Panevėžio rajono pavasarininkų kongresas: [minimos Panevėžio vysk. K. Paltaroko sutiktuvės] / St. Gr. // Rytas. - 1926, birž. 15.

238. Panevėžio vyskupo ingresas // Panevėžio balsas. - 1926, birž. 31.

239. Vyskupų konferencija [Kaune; dalyvavo K. Paltarokas] // Rytas. - 1926, spal. 8.

240. Bistras L. Bažnytinės provincijos įkūrimas Lietuvoje: [minimas K. Paltaroko paskyrimas Panevėžio vyskupu] // Rytas. - 1926, spal. 15.

241. Eksc. arkivyskupas Matulevičius Panevėžyje: [minima K. Paltaroko sveikinimo prakalba] / K. P. B. // Rytas. - 1926, spal. 21.

1927

242. Lietuvos universiteto 1922-27 m. mokomojo personalo sąrašas: [prof. K. Paltarokas... ir kt.] // Lietuvos universitetas 1922.II.16 - 1927.II.16. - Kaunas, 1927. - P. 91.

243. 25 metų [kunigystės] jubiliejus // Panevėžio balsas. - 1927, kovo 17.

244. Stakauskas J. Kun. K. Paltarokas: (keli bruožai iš visuomeniško darbo). - Svarbiausios J. E. vyskupo K. Paltaroko gyvenimo datos // Rytas. - 1927, kovo 22.

245. Turauskas E. 25 metai: (dėl J. E. vysk. Paltaroko 25 kunigavimo metų sukaktuvių). - Portr. // Rytas. - 1927, kovo 22.

246. "Kat. veikimo centro...": [apie Panevėžio vyskupo paramą Katalikų veikimo centrui] // Panevėžio balsas. - 1927, kovo 31.

247. Panevėžio vyskupo 25 m. kunigystės sukaktuvių paminėjimas // Panevėžio balsas. - 1927, kovo 31.

248. Vaižgantas. Vyskupas Kazimieras Paltarokas /K. J. T. // Tiesos kelias. - 1927, Nr. 4, p. 258-259.

249. Vaižgantas. Vyskupas Kazimieras Paltarokas: (jo pusamžį 1902-1927 minint.) - Portr. / J. Tumas // Iliustruotoji Lietuva. - 1927, bal. 2 (Nr. 13), p. 97-99.

250. Kunigų socialiai kursai: [minima K. Paltaroko skaitoma paskaita] // Panevėžio balsas. - 1927, bal. 7.

251. Paskaitos: [apie K. Paltaroko skaitomas paskaitas "Visuomenės mokslas"] // Panevėžio balsas. - 1927, bal. 7.

252. Parodos atidarymas: [minimas vysk. K. Paltaroko apsilankymas A. Žmuidzinavičiaus ir J. Zikaro darbų parodoje] // Panevėžio balsas. - 1927, bal. 21.

253. Dėkingumo balsas: [apie skautų dėkingumą K. Paltarokui] // Panevėžio balsas. - 1927, birž. 9.

254. Vysk. vizitacijos atgarsiai [Aleksandravėlė] / P. Balandėlis // Panevėžio balsas. - 1927, birž. 9.

255. Katalikų konferencija: [dalyvavo K. Paltarokas] / Koresp. // Panevėžio balsas. - 1927, birž. 16.

256. Panevėžio kat. veik. centro skyrių atstovų suvažiavimas: [minima K. Paltaroko kalba] / Panevėžietis // Rytas. - 1927, liep. 6.

257. Iš J. E. Panevėžio vyskupo rudeninio maršruto: Utenoje / Koresp. // Panevėžio balsas. - 1927, rugpj. 25.

258. Stakišaitis V. J. E. Panevėžio vyskupas Utenoje // Rytas. - 1927, rugpj. 29.

259. Iš J. E. Panevėžio vyskupo rudeninio maršruto [Utenos dekanate] // Panevėžio balsas. - 1927, rugs. 1,8.

260. J. E. Panevėžio vyskupas Duokišky / Koresp. // Panevėžio balsas. - 1927, rugs. 15.

261. Pirmosios: [apie K. Paltaroko paskaitas, skaitytas KVC salėje] // Panevėžio balsas. - 1927, spal. 27.

262. K. V. C. Panevėžio rajono biblioteka ir skaitykla: [minimas K. Paltarokas] / J. Lėk. // Rytas. - 1927, lapkr. 4.

263. Panevėžio rajono ateitininkų metinę šventę minint: [apie K. Paltaroko laikytas mišias ir pamokslą] / Dalyvavęs Svetys // Panevėžio balsas. - 1927, lapkr. 17.

1928

264. Konkordatas paskelbtas: [apie vysk. K. Paltaroko laikytas mišias konkordato paskelbimo proga] // Panevėžio balsas. - 1928, saus. 5.

265. Panevėžio "Pavasario" rajono konferencija 1928.I.22: [dalyvavo vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio balsas. - 1928, saus. 26; vas. 2.

266. Iš šaulių gyvenimo: [apie vyskupo paramą Šaulių s-gai] // Panevėžio balsas. - 1928, kovo 15.

267. J. E. Panevėžio vyskupas: [apie išvyką į Romą pas popiežių] // Panevėžio balsas. - 1928, bal. 19.

268. Eucharistinis jaunimo kongresas Panevėžyje: [minimas garbės k-to narys vysk. K. Paltarokas] /Euch. L. J. S. C. Valdyba // Tiesos kelias. - 1928, Nr. 6, p. 368.

269. Iš kelionės į Romą: (pasikalbėjimas su J. E. Panevėžio vyskupu) // Panevėžio balsas. - 1928, birž. 15, 21.

270. Didžiosios Panevėžio iškilmės: atidarymas - sveikinimai: [minima vysk. K. Paltaroko kalba eucharistiniame jaunimo kongrese] / Report. // Panevėžio balsas. - 1928, birž. 21.

271. Dembskis P. Eucharistinis kongresas Panevėžy: [minimas garbės k-to narys vysk. K. Paltarokas] // Rytas. - 1928, birž. 23.

272. Bauba K. Panevėžio didžiosios iškilmės: [LKJ "Pavasario" s-gos Panevėžio raj. kongrese dalyvavo K. Paltarokas] / K. B. // Panevėžio balsas. - 1928, birž. 28.

273. Grigonis M. J. E. vyskupas Rozalime /Teta Uršulia // Panevėžio balsas. - 1928, liep. 5.

274. Iš vyskupo maršruto: J. E. Šeduvoje / Koresp. // Panevėžio balsas. - 1928, liep. 5.

275. Iš vyskupo vizitacijos [Šeduvoje] / Koresp. // Panevėžio balsas. - 1928, liep. 12.

276. Aplink Žvejo kapą: 2. Pliusai ir minusai: [apie vysk. K. Paltaroko susitikimą su Šv. Tėvo atstovu arkivysk. Bartoloniu] // Panevėžio balsas. - 1928, spal. 25.

277. Įdomios [vyskupo] paskaitos / Klausytojas // Panevėžio balsas. - 1928, lapkr. 1.

278. J. E. Panevėžio vyskupas: [apie pamokslą, sakytą per Nekalto Prasidėjimo atlaidus] // Panevėžio balsas. - 1928, gruod. 13.

1929

279. Panevėžio rajono [metinė] pavasarininkų konferencija: [minima vysk. K. Paltaroko kalba] // Panevėžio balsas. - 1929, saus. 24.

280. Šilgalytė A. Šv. Tėvo Pijaus XI vainikavimo iškilmės Panevėžy: [minima K. Paltaroko kalba] / A. Š. // Panevėžio balsas. - 1929, vas. 21.

281. "10 m. sukaktuvės nuo Panevėžio paliuosavimo iš bolševikų buvo iškilmingai minimos per Sekmines...": [pamaldose dalyvavo K. Paltarokas] / Tautietis // Panevėžio balsas. - 1929, geg. 23.

282. Galdikas J. "Ar tai katalikiška?": [apie laikr. "Tautos kelias" nepagrįstus kaltinimus vyskupui] // Panevėžio balsas. - 1929, geg. 23.

283. Iš J. E. Panevėžio vyskupo vizitacijos [Skapiškis, Pandėlys] / K. // Panevėžio balsas. - 1929, geg. 30.

284. Iš J. E. Panevėžio vyskupo vizitacijos: "Kupiškin..."; "Pakely į Kupreliškį..." /Drąsuolis; K. // Panevėžio balsas. - 1929, birž. 6.

285. Gvildys J. Jo Eksc. Panevėžio vyskupo 29-31. V.1929 m. malonus apsilankymas [Vabalninke] / Susitikimo dalyvis Vab. Juozas // Panevėžio balsas. - 1929, birž. 13.

286. Iš J. E. Panevėžio vyskupo vizitacijos: sveikinimas Vabaln. blaivininkų // Panevėžio balsas. - 1929, birž. 20.

287. "Pasaulėžiūros kursai Panevėžy...": [minimas kursų dalyvių apsilankymas pas vyskupą ir jo pasakyta kalba] / Dalyvis // Panevėžio balsas. - 1929, liep. 4.

288. Iš J. E. vyskupo maršruto: [Pabiržė] / J. iš S. // Panevėžio balsas. - 1929, rugpj. 22.

289. Iš J. E. vyskupo maršruto [Saločiai] // Panevėžio balsas. - 1929, rugpj. 22.

290. Katalikų veikimo centras ir ateitininkai: [minima vyskupo skaityta paskaita apie KVC uždavinius] // Ateitis. - 1929, Nr. 7/9, p. 345-346.

291. Iš Panevėžio vyskupo šių metų rudeninės parapijų vizitacijos [Pabiržės par.] / Buvęs // Panevėžio balsas. - 1929, rugs. 5.

292. Iš Panevėžio vyskupo šių metų rudeninės parapijų vizitacijos: [Biržai] / Biržietis // Panevėžio balsas. - 1929, rugs. 12.

293. "Pirmoji KVC paskaita...": [minima K. Paltaroko paskaita apie Markso teoriją ir jos kritiką] // Panevėžio balsas. - 1929, rugs. 19.

294. Išganaitis A. KVC konferencija: [minimas K. Paltaroko sveikinimas] / / Rytas. - 1929, rugs. 26.

295. Vysk. Paltaroko paskaita ["KVC ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje"] KVC konferencijoje sukėlė visuotinį entuziazmą // Rytas. - 1929, rugs. 26.

296. Gyva ir smarki [KVC] konferencija [Kaune]: [apie K. Paltaroko paskaitą "KVC ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje"] // Panevėžio balsas. - 1929. spal. 3.

297. Lietuvos katalikų dienos: [vysk. K. Paltaroko paskaita KVC konferencijoje] / Koresp. // Lietuvos darbininkas. - 1929, spal. 5.

298. KVC konferencijai praėjus: [minimos vysk. K. Paltaroko ir vysk. M. Reinio paskaitos] / A. J. // Lietuvos darbininkas. - 1929, spal. 12.

299. Du milžiniški užsimojimai: [A. J. atsiliepimas "Lietuvos darbininke" apie vysk. K. Paltaroko ir vysk. M. Reinio paskaitas KVC konferencijoje Kaune] // Panevėžio balsas. - 1929, spal. 17.

300. Paltarokas K. Pasikalbėjimas su J. E. Panevėžio vyskupu Kazimieru Paltaroku / [kalbėjosi] J. Keliuotis // Rytas. - 1929, lapkr. 8; Panevėžio balsas. - 1929, lapkr. 21, 28.

1930

301. "Vytauto katalikiškų mokyklų fondo" komiteto atsišaukimas į visuomenę: [apie Panevėžio vyskupo įsteigtą diecezinį "Vytauto katalikiškų mokyklų fondą"] / P. Šidlauskas, V. Butvila, S. Ladygienė, A. Milčius // Tiesos kelias. - 1930, Nr. 1, p. 58-59; Panevėžio balsas. - 1930, saus. 2.

302. Panevėžio "Pavasario" regiono konferencija: [minimas K. Paltaroko sveikinimas konferencijos dalyviams] // Panevėžio balsas. - 1930, saus. 2, 9, 16.

303. Baltoji gulbė Panevėžio padangėj: [minimas Katedros statytojas K. Paltarokas] / J. Titonietis // Panevėžio balsas. - 1930, vas. 27.

304. Selemietis J. Garbė Kristui Karaliui: [apie Panevėžio katedrą, minimas K. Paltarokas] // Panevėžio balsas. - 1930, kovo 4.

305. Liepinis A. Istoriškoji Panevėžio diena: [Katedros pašventinimas; minimas K. Paltarokas] / Byras // Panevėžio balsas. - 1930, kovo 13.

306. Panevėžio ateitininkų šventė: [minimas K. Paltarokas] / Buvęs // Rytas. - 1930, kovo 25.

307. Ką sako Panevėžio vyskupas mokyklų klausimu: [VII ganytojiško rašto komentaras] // Mūsų laikraštis. - 1930, bal. 12.

308. Keliuotis A. J. E. Panevėžio vyskupo vizitacija Raguvos dekanate / Alf. K. // Panevėžio balsas. - 1930, geg. 26.

309. J. E. Panevėžio vyskupo vizitacija Raguvos dekanate // Panevėžio balsas. - 1930, birž. 19.

310. Panevėžio vyskupo vizitacija Anykščių dekanate. - Portr. // Rytas. - 1930, rugpj. 23, 28.

311. J. E. Panevėžio vyskupo vizitacija Anykščių dekanate / Ašmakas // Panevėžio balsas. - 1930, rugpj. 28; rugs. 3.

312. Panevėžio vyskupo vizitacija Anykščių dekanate // Rytas. - 1930, rugs. 6.9.

313. Brangus svečias: [vyskupo vizitacija Debeikiuose] // Panevėžio balsas. - 1930, rugs. 10.

1931

314. Iš J. E. vyskupo vizitacijos [Pasvalio parapijose] / K. A. // Panevėžio balsas. - 1931, geg. 27.

315. Panevėžio vyskupo vizitas Joniškėly // Rytas. - 1931, birž. 9.

316. Liepinis A. Tad dirbkime!: [apie Panevėžio vyskupo programinę kalbą KVC Panevėžio raj. metinėje konferencijoje] /Byras // Panevėžio balsas. - 1931, birž. 16.

317. Iš J. E. Panevėžio vyskupo pavasario parapijų lankymų / Ten dalyvavęs // Panevėžio balsas. - 1931, birž. 16.

318. Iš J. E. vyskupo [Panevėžio dekanato] parapijų lankymo / Plikių Aleks.; Dalyvavęs // Panevėžio balsas. - 1931, rugpj. 23.

319. Iš J. E. Panevėžio vyskupo vizitacijos [Upytėje, Ėriškiuose, Truskavoje, Anciškyje, Velykiuose] / Vainys; A. Ėriškietis; J. B.; Bijūnas // Panevėžio balsas. - 1931, rugpj. 30.

320. Baitis B. Kaip ramygaliečiai pagerbė savo Ganytoją // Panevėžio balsas. - 1931, rugs. 6; Rytas. - 1931, rugs. 9.

321. J. E. vyskupo K. Paltaroko vizitacijos // Rytas. - 1931, lapkr. 2.

322. Panevėžio vysk. stambi auka Kat. Universitetui / M. Laikrš. // Panevėžio balsas. - 1931, lapkr. 15.

1932

323. Koncius J. B. Šv. Kazimiero seserų kongregacija (1907-1932). - Mount Carmel, 1932. - P. 300-301.

Minimas kan. K. Paltaroko parengtas aktas perduoti Pažaislio vienuolyną seserims kazimierietėms.

324. Šv. Kazimiero draugija: jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931) sudaryt. A. Dambrauskas. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1932. - P. 12, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 57, 59, 67, 102, 113, 114-115, 133, 149.

K. Paltaroko veikla Šv. Kazimiero draugijoje.

325. Ką sako Panevėžio vyskupas apie "nešališką" spaudą: [IX ganytojiško rašto komentaras] // Mūsų laikraštis. - 1932, kovo 19.

326. Iš J. E. vyskupo pavasarinės vizitacijos [Kamajuose] / Koresp. // Panevėžio balsas. - 1932, geg. 26.

327. KVC Panevėžio rajono skyrių atstovų suvažiavimas: [minima vyskupo pasakyta kalba] // Panevėžio balsas. - 1932, birž. 19; Tiesos kelias. - 1932, Nr. 7/8, p. 540-542.

328. J. E. Panevėžio vyskupo vizitacija Zarasų dekanate / Buvęs // Panevėžio balsas. - 1932, rugpj. 21.

329. Jo Ekscelencija vyskupas Zarasuose / Matęs // Panevėžio balsas. - 1932, rugs. 4.

330. Saladžius B. Reali konsolidacija, ar tiktai lipdyta koalicija: [neatitinkantys tikrovės kaltinimai vyskupui] / K. Marius // Lietuvos aidas. - 1932, rugs. 22.

331. Netiesos atitaisymas ir užuojauta: [dėl neteisingų vyskupo užsipuolimų spaudoje] / Ramoškis // Panevėžio balsas. - 1932, spal. 23.

332. Nepaprastos iškilmės: [vysk. K. Paltaroko kunigystės 33 m. sukakčiai paminėti] // Panevėžio balsas. - 1932, lapkr. 6.

333. XXXIII: [apie vyskupo 33 m. kunigystės sukakties paminėjimą] // Panevėžio balsas. - 1932, lapkr. 13.

334. Nepaprasta šventė: [apie vyskupo susitikimą su kunigų seminarijos kurso draugais] // Panevėžio balsas. - 1932, lapkr. 20.

335. Juodukas G. Mūsų Ekscelencija vyskupas Kazimieras Paltarokas ir gyvenamųjų laikų dvasia // Panevėžio balsas. - 1932, lapkr. 27.

336. Barauskas K. Entuziazmas katalikiškame darbe: (J. E. Panevėžio vyskupo 33 m. kunigystei atminti) // Panevėžio balsas. - 1932, gruod. 11.

1933

337. J. E. vyskupas Paltarokas Romoj // Saleziečių žinios. - Torino, 1933, Nr. 4, p. 105.

338. J. E. vyskupas Rokiškio padangėje // Panevėžio balsas. - 1933, birž. 25.

339. Didžioji panevėžiečių šventė Panevėžio Katedros konsekracija VI. 30 d.: Panevėžio bažnyčių ir Katedros istorija: [minimas vysk. K. Paltarokas]. - Portr. // Panevėžio balsas. - 1933, liep. 1.

340. Lietuvos Pašveicaryje: [apie vyskupo kanonišką Lukštų par. lankymą] / Nuotykių ieškotojas // Panevėžio balsas.- 1933, liep. 1.

341. Fioretti. Šv. Tėvo atstovo žodis, tartas Eucharistiniame Panevėžio kongrese: [minimi K. Paltaroko nuopelnai rengiant iškilmes] / Msgr. Fioretti, Šv. Tėvo atstovas Lietuvai // Žvaigždė. - 1933, Nr. 7/8, 205-206.

342. Telksnys S. Jaunimo diena [eucharistiniame kongrese] Panevėžyje: [vysk. K. Paltarokas pasakė pamokslą ir sveikino jaunimą] // Žvaigždė. - 1933, Nr. 7/8, p. 212, 213.

343. Gobis J. Kovo 4 dieną: [vyskupo vardinių proga] / J. Gs. // Panevėžio balsas. - 1934, kovo 4.

344. Šv. Kazimiero, Lietuvos, Panevėžio vyskupijos ir J. E. vysk. Paltaroko patrono diena // Panevėžio balsas. - 1934, kovo 11.

345. "Jo Ekscelenciją vyskupą...": [sveikinimai vardinių proga] // Panevėžio balsas. - 1934, kovo 11.

346. Iš J. E. Panevėžio vyskupo pavasarinės vizitacijos [Biržų dekanate] // Panevėžio balsas. - 1934, birž. 10.

347. Nekaras J. J. E. Panevėžio vyskupas Biržų dekanate // Panevėžio balsas. - 1934, birž. 17.

348. Jo Ekscelencija Panevėžio vyskupas Geidžiūnuose / Juoz. Tr. // Panevėžio balsas. - 1934, birž. 17.

349. Originaliausias sutikimas: [apie vyskupo lankymąsi Smilgiuose] // Juoz. Tr. // Panevėžio balsas. - 1934, birž. 24.

350. [Lietuvos tautinis eucharistinis] Kongresas per radio: [skelbiama vysk. K. Paltaroko laikomų šv. Mišių transliacija] // Panevėžio balsas. - 1934, birž. 29.

351. Iš J. E. Panevėžio vyskupo vizitacijos [Vabalninke, Salamiestyje] / Katalikų Aidas // Panevėžio balsas. - 1934, rugpj. 26.

352. Jo Ekscelencijos atsilankymas Kupišky rugpjūčio 23 d. /Parapijonas / / Panevėžio balsas. - 1934, rugs. 8.

353. Pilėnas A. Jo Ekscelencijos apsilankymas Palėvenėj // Panevėžio balsas. - 1934, rugs. 8.

354. Kamajai: [apie vyskupo leidimą įvesti Švč. Panelės Marijos Rožančinės atlaidus] // Panevėžio balsas. - 1934, spal. 21.

1935

355. Paltarokas Kazimieras Panevėžio vyskupas: [biobibliogr.] // Bibliografijos žinios. - 1935, Nr. 3, p. 96; Nr. 5, p. 160.

356. Vyskupo Kazimiero Paltaroko 60 metų amžiaus sukaktuvių minėjimo pradžia per šių metų šv. Kazimierą Panevėžy / Vienas dalyvių // Ateitis. - 1935, Nr. 3/4, p. 135-144.

357. Sint speciosi munere tuo pedes ejus ad evangelisandam pacem: (mūsų Ganytojo vardinių proga) / J. // Panevėžio garsas. - 1935, kovo 3.

358. Marcinkevičius J. Iškilmės Panevėžyje: vysk. K. Paltaroko 60-osios vardinės; Panevėžiečiai gražiai pagerbė J. E. vysk. K. Paltaroką / J. Ma. // Rytas. - 1935, kovo 5, 8.

359. Šešiasdešimtosios vardinės // Panevėžio garsas. - 1935, kovo 10.

360. Šivickas P. "J. E. Panevėžio vyskupas... savo 60 m. amžiaus jubiliejuje

yra pasakęs...": [apie K. Paltaroko rūpinimąsi katalikiškomis jaunimo organizacijomis] / Milda // Panevėžio garsas. - 1935, kovo 17.

361. Gobis J. Magister dixit: [apie K. Paltaroko rūpinimąsi ateitininkais] / Gb. // Panevėžio garsas. - 1935, kovo 24.

362. Marcinkevičius J. Garbingasis Panevėžio Ganytojas / J. Ma. // Pavasaris. - 1935, Nr. 6, p. 123-124.

363. Šivickas P. Bažnyčios autoritetas / Milda // Panevėžio garsas. - 1935, bal. 21.

364. Kam bereikalingas pyktis?: [apie neteisingą vyskupo kritiką kai kuriuose laikraščiuose] / "Pavasar." // Panevėžio garsas. - 1935, geg. 5.

365. Pasvarstykime rimtai: [apie ateitininkų, katalikiškos visuomenės ir vyskupo užsipuolimą spaudoje] // Panevėžio garsas. - 1935, geg. 12.

366. Redaktoriaus laiškas: [linkėjimai 60-mečio proga] / "Žvaigždutės" red. // Žvaigždutė. - 1935, Nr. 11, p. 162-163.

367. Kanoniškoji pavasario vizitacija [Viešintose] / A. L. // Panevėžio garsas. - 1935, geg. 30.

368. Iš J. E. vyskupo vizitacijos [Andrioniškyje, Dabužiuose] / S. Lv. // Panevėžio garsas. - 1935, birž. 16 (Nr. 17).

369. Iš J. E. Panevėžio vyskupo vizitacijos [Anykščiuose, Burbiškyje] / A. L. // Panevėžio garsas. - 1935, birž. 16 (Nr. 18).

370. J. E. vyskupas Leliūnuose // Panevėžio garsas. - 1935, birž. 20.

371. J. E. Panevėžio vyskupui: [apie kanonišką vizitaciją Debeikiuose] // Panevėžio garsas. - 1935, birž. 30.

372. "Laikykite visą, ką esu įsakęs"...: [apie vyskupo kalbą eucharistiniame kongrese Marijampolėje] // Panevėžio garsas. - 1935, liep. 7.

373. Ateitininkų jubiliejinis (IV) kongresas: [apie K. Paltaroko kalbą kongrese Telšiuose] / A. L. // Panevėžio garsas. - 1935, liep. 28.

374. Iš mūsų vyskupo vizitacijos [Lėne] / A. L. // Panevėžio garsas. - 1935, rugpj. 25; Rytas. - 1935, rugpj. 27.

375. 25 metų ateitininkų jubiliejinis kongresas: [minimas K. Paltarokas, jo žodis ateitininkams] // Tiesos kelias. - 1935, Nr. 9, p. 485, 486.

376. Iš mūsų vyskupo vizitacijos [Šiluose, Traupyje] // Panevėžio garsas. - 1935, rugs. 1.

377. Orūnas B. "Palaimintas, kurs ateina Viešpaties vardu": [apie kanonišką Subačiaus lankymą] / Orūnas // Panevėžio garsas. - 1935, rugs. 8.

378. Razminas K. Didžiosios Ganytojo sukaktuvės. - Iliustr. // Šaltinėlis. - 1935, Nr. 19, p. 262-263.

379. "Vysk. K. Paltarokas šiemet švenčia savo 60 metų amžiaus sukaktį..." // Židinys. - 1935, Nr. 10, p. 339-341.

380. Dievo ir Tėvynės didelis kovotojas // Darbininkas. - 1935, spal. 19. Mūsų vyskupui 60 metų // Zarasų kraštas. - 1935, spal. 19.

381. Šeižys-Dagilėlis M. Iš atsiminimų apie vyskupo K. Paltaroko jaunystę / M. Dagilėlis // Darbininkas. - 1935, spal. 19.

382. Deksnys A. "To ryšio ir su kirviu nenukirsi...": (prisiminus apie jubiliatą J. E. vysk. Paltaroką) // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

383. Dogelis P. Draugui ir vyskupui. - Iliustr. // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

384. Garbingojo Ganytojo sukaktis. - Portr. // Rytas. - 1935, spal. 22.

385. Gižinskas L. Ecce Magister Magnus!: Panevėžio vyskupo, prof. K. Paltaroko 60 m. sukakties proga / Krupiciškis // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

386. J. E. vysk. Paltaroko paskaitos [socialiniu klausimu] // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

387. Kasakaitis A. Šių metų kovo 4 ir spalių 22 dienos: [apie K. Paltaroko vardo ir gimimo dienos paminėjimus] / Katalikas. - Iliustr. // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

388. Reinys M. Tiesaus žodžio žmogus // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

389. Stasiukaitis B. Vaikų vyskupas / Br. Stas. // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22; Žvaigždutė. - 1935, Nr. 19, p. 286-288.

390. Šablinskas A. Vyskupas Kazimieras katalikiškosios akcijos sūkury // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

391. Šalkauskis S. Vyskupas K. Paltarokas, kaipo vado tipas. - Iliustr. // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

392. Šilgalytė A. Garbingajam vyskupui: [60 m. jubiliejaus proga] / A. Š-ė // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

393. Vyskupas Kazimieras Paltarokas ateitininkijos globėjas // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22, 23, 27.

394. Vyskupo Kazimiero Paltaroko biografija // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

395. Vyskupo K. Paltaroko raštai. - Iliustr. // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

396. Balčiūnas. V. Panevėžio vyskupas ir jaunimas. // Rytas. - 1935, spal. 23.

397. Didžiojo mūsų Katalikų veikimo vyskupo gyvenimas įžymiųjų mūsų vyrų lūpomis: [vyskupo nuopelnai puoselėjant katalikybę]. - Iliustr. // Mūsų laikraštis. - 1935, spal. 26.

398. Kauno radiofonas: [minima Lietuvos radijo laida, skirta K. Paltarokui]

Panevėžio garsas. - 1935, spal. 27.

399. Kur ir kaip pagerbtas garbingasis jubiliatas: [apie vyskupo 60-mečio jubiliejinius minėjimus] // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 27.

400. Bujokaitė E. Veltui bangos daužo granitą: J. E. Panevėžio vyskupui: [vaizdelis] // Pavasaris. - 1935, Nr. 20, p. 443.

401. Pavasarininkijos mylimasis vade Ganytojau!: pavasarininkijos nuoširdus žodis garbingajam jubiliatui J. E. Panevėžio vyskupui K. Paltarokui [60-mečio proga]. - Portr. // Pavasaris. - 1935, Nr. 20, p. 442.

402. J. E. vysk. Kaz. Paltarokas. - Portr. // Moteris. - 1935, Nr. 11, p. 161.

403. Svarbios sukaktuvės: [60-metis: su S. Šalkauskio str. iš "Panevėžio garso", spal. 22] / P. // Tiesos kelias. - 1935, Nr. 11, p. 616-621.

404. Garbė Kristui Karaliui: [Kristaus Karaliaus šventės proga apie Katedrą, minimas K. Paltarokas] // Panevėžio garsas. - 1935, lapkr. 3.

405. "Vescovo C. Paltarokas...". - Ital. // L'osservatore Romano. - Roma, 1935, nov. 3.

406. J. E. Panevėžio vyskupo jubiliejaus minėjimas Metropolijos kunigų seminarijoj // Rytas. - 1935, lapkr. 4.

407. Orūnas B. Iškilmingas J. E. Panevėžio vyskupo K. Paltaroko šešiasdešimties metų amžiaus minėjimas Kauno metropolijos kunigų seminarijoj // Panevėžio garsas. - 1935, lapkr. 10.

408. Socialinių vysk. K. Paltaroko idėjų įtaka Lietuvos visuomenei / Sibog. // Panevėžio garsas. - 1935, lapkr. 17.

409. Vyskupas Kazimieras Paltarokas / J. M. // Naujoji romuva. - 1935, Nr. 48, p. 873.

410. Ekscelencijai Panevėžio vyskupui Kazimierui Paltarokui poros žodžių atviras laiškelis jo 60-ties amžiaus metų proga (1875.X.22 - 1935.X.22) // Panevėžio garsas. - 1935, gruod. 1.

411. Iš Garbingojo Jubiliato minėjimų // Panevėžio garsas. - 1935, gruod. 1.

412. Dar iš Garbingojo Jubiliato minėjimų // Panevėžio garsas. - 1935, gruod. 22.

413. Įspūdingos iškilmės Panevėžyje: [vysk. K. Paltaroko 60-mečio paminėjimas] // Rytas. - 1935, gruod. 31.

1936

414. Dogelis P. Mano gyvenimo prisiminimai. - Kaunas, 1936 - P. 46, 266.
Minimas K. Paltarokas, jo konsekravimas Panevėžio vyskupu.

415. Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungai Įsakymas 26 Nr.: [dėl K. Paltaroko apdovanojimo "Artimui pagalbon" I laipsnio garbės ženklu jo 60 m. amžiaus sukaktuvių proga] // Ugniagesis. - 1936, Nr. 1, p. 24.

416. Gobis. J. Vieša pagarba didžiajam mūsų dvasios Vadui / J. G. // Panevėžio garsas. - 1936, saus. 1.

417. Laučka J. B. Iškilmės Panevėžyje: kaip kat. organizacijos pagerbė vysk. K. Paltaroką / J. Lišva // Rytas. - 1936, saus. 2.

418. Panevėžys minėjo vyskupo jubiliejų // Lietuvos aidas. - 1936, saus. 3.

419. Didelės iškilmės Panevėžyje: [vysk. K. Paltaroko jubiliejus] // Darbininkas. - 1936, saus. 4.

420. Didingos iškilmės Panevėžyje: [vysk. K. Paltaroko jubiliejus] // Mūsų laikraštis. - 1936, saus. 11.

421. Pirmasis Panevėžio vyskupijos sinodas: [minimas vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio garsas. - 1936, saus. 12.

422. Dovydaitis P. Kai Kaziuko dar nebuvo...: (kaip ir medžiaga kai kieno biografijai); Židinys, kur Kaziuko gyvybė įsižiebė; Kai Kaziukas mažas buvo; Kaziukas Mintaujos gimnazijoj - Portr. // Ateitis. - 1936, Nr. 2, p. 80-85; Nr. 3, p. 121-129; Nr. 4, p. 170-174; Nr. 5/6, p. 213-217.

423. Nepaprastos iškilmės Panevėžy: [apie vysk. K. Paltaroko vardo dienos paminėjimą] // Šaltinis. - 1936, Nr. 2, p. 22.

424. Panevėžys pagerbė vysk. K. Paltaroką // Pranciškonų pasaulis. - 1936, Nr. 2, p. 49.

425. Įspūdžiai iš Panevėžio: [minimas vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio garsas. - 1936, kovo 1.

426. Kovo 4-oji: [minimas vysk. K. Paltarokas] / G. // Panevėžio garsas. - 1936, kovo 1.

427. Žitkus K. Mūsų didysis katechetas: (J. E. vysk. K. Paltaroko 60 m. sukakties proga). - Bibliogr.: 28 pavad. // Lietuvos mokykla. - 1936, Nr. 5, p. 322-328.

428. Kaupis J. Brangiajam Ganytojui savo jėgas: [apie vyskupo vizitacijas Ramygalos parapijoje] / Kp. // Panevėžio garsas. - 1936, birž. 14.

429. Gobis J. "Ganytojau, vesk mus Bažnyčios ir Tėvynės takais!": iš vyskupo vizitacijos Truskavoje ir Ėriškiuose / J. G. // Panevėžio garsas. - 1936, birž. 21.

430. Atvažiavo visų tautų laukiamasis: [apie vyskupo vizitaciją Krekenavoje] / Plikių Aleksas // Panevėžio garsas. - 1936, birž. 28.

431. Sušinskas A. Paminėjom reikšmingą sukaktį: [Šaulių s-gos šventėje dalyvavo vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio garsas. - 1936, birž. 28.

432. Iš vyskupo vizitacijos [Naujamiestyje] / Rep. // Panevėžio garsas. - 1936, liep. 5.

433. Vyskupas Paltarokas Kaišiadoryse ir Gegužinėje /XXA // Panevėžio garsas. - 1936, liep. 19.

434. Ganytojas laimino Spirakius / Br. // Panevėžio garsas. - 1936, rugpj. 29.

435. Didysis Ganytojas savo gimtinėj parapijoj: [vizitacija Linkuvoje] / Šiluvis // Panevėžio garsas. - 1936, rugs. 5.

436. J. E. vysk. Paltarokas Krinčine / Chap. // Panevėžio garsas. - 1936, rugs. 12.

437. Garbingas svečias Paystryje / Paystrietis // Panevėžio garsas. - 1936, rugs. 19.

438. Ir Pasvalys entuziastiškai sutiko J. E. dvasios Ganytoją / Dalyvavęs // Panevėžio garsas. - 1936, rugs. 19.

439. Vysk. Kazimiero Paltaroko 60 metų sukakties proga. - Bibliogr.: 51 pavad. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai / red. J. Eretas, A. Salys. - Kaunas, 1937. - T. 2, p. 435-438. - Taip pat: Roma, 1973. - Persp.

440. J. E. Panevėžio vyskupas - socialinės problemos vadas: (artėjančių vardinių proga) / St. A. J. // Panevėžio garsas. - 1937, vas. 27.

441. Ganytojau! Tu tarei savo žodį!: [apie Daugailių par. vizitaciją] / Brutenius // Panevėžio garsas. - 1937, birž. 5.

442. Iš pavasarinės vyskupo vizitacijos [Salake] / A. // Panevėžio garsas. - 1937, birž. 12.

443. Legas P. Mūsų Ganytojas Dusetose // Panevėžio garsas. - 1937, birž. 19.

444. Žvilbutis J. Vyrai Lietuvai, Lietuva Kristui: įspūdžiai iš vyrų eucharistinio kongreso Panevėžy: [minimas vysk. K. Paltarokas] // Mūsų laikraštis. - 1937, birž. 26.

445. Į tave, Jėzau, mes tiesiame savo pūslėtas rankas: [apie vysk. K. Paltaroko kalbą, pasakytą atidarant vyrų eucharistinį kongresą Panevėžyje] // Pranciškonų pasaulis. - 1937, Nr. 7/8, p. 217.

446. Taip kalbėjo vyskupas Paltarokas vyrams!: [apie kalbą Pirmajame vyrų eucharistiniame kongrese] // Žvaigždė. - 1937, Nr. 8, p. 236, 238; Panevėžio garsas. - 1937, rugpj. 21.

447. Ne mums, Viešpatie, garbė...: [apie vysk. K. Paltaroko kalbą eucharistiniame kongrese Panevėžyje] // Žvaigždė. - 1937, Nr. 8, p. 250.

448. Teneišnyksta vienybės jausmas: [apie vysk. K. Paltaroko kalbą eucharistiniame kongrese Kėdainiuose] // Žvaigždė. - 1937, Nr. 8, p. 253.

449. Brangūs svečiai iš Lietuvos: [vysk. K. Paltarokas Romoje] // Saleziečių žinios. - Torino, 1938, Nr. 4, p. 93-94.

450. Kaip Panevėžio vyskupija paminės jubiliejinius metus?: [apie 550 metų krikščionybės Lietuvoje paminėjimą; minimas vysk. K. Paltarokas] // Pranciškonų pasaulis. - 1938, Nr. 5, p. 151.

451. Liepinis A. Lietuvių katalikų triumfo diena Romoje: (reikšminga mūsų vyskupo audiencija pas Šv. Tėvą) / P. G. // Panevėžio garsas. - 1938, birž. 11.

452. Lietuvių džiaugsmo diena Romoje: [vysk. K. Paltaroko audiencija pas Šv. Tėvą] // Liepsnos. - 1938, Nr. 12, p. 280.

453. "Sveikas mūsų Ganytojau!": [apie kanonišką Rokiškio par. lankymą] / Lk. // Panevėžio garsas. - 1938, rugpj. 13.

454. Grigaitis A. 34-asis tarptautinis eucharistinis kongresas Budapešte 1938. V. 25-29 ir lietuviai: [dalyvavo vysk. K. Paltarokas] // Draugija. - 1938, Nr. 24, p. 898.

1939

455. Kaupis J. Panevėžio katalikų vyrų Advento šventė: [minimas vysk. K. Paltarokas] / Kp. // Panevėžio garsas. - 1939, saus. 1.

456. Šv. Kazimiero šventės proga: [minimas vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio garsas. - 1939, kovo 3.

457. J. E. mūsų vyskupas Skapiškyje / Parapij. // Panevėžio garsas. - 1939, geg. 27.

458. Vyskupo vizitacijos [Kupiškyje] atgarsiai / Gau-tas // Panevėžio garsas. - 1939, birž. 3.

459. Lūkesčiai virto džiaugsmu: [vizitacija Geležiuose] / Dalyvė // Panevėžio garsas. - 1939, birž. 17.

460. Žemaičių vyrų eucharistinis kongresas [Telšiuose; minimas vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio garsas. - 1939, birž. 17.

461. Panevėžy steigiama Muzikos mokykla: [jos steigimu rūpinasi vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio garsas. - 1939, rugpj. 5.

462. "Naujasis Lietuvos un-to rektorius...": [apie prof. S. Šalkauskio viešnagę pas vysk. K. Paltaroką] // Panevėžio garsas. - 1939, rugpj. 19.

463. J. E. Panevėžio vyskupas Vaškuose / Grūžietis // Panevėžio garsas. - 1939, rugpj. 26.

464. J. E. Panevėžio vyskupas Biržuose / Alf. M-čius // Panevėžio garsas. - 1939, rugs. 2.

465. Aplankė [Kvetkus] Taikos apaštalas / B-nas // Panevėžio garsas. - 1939, rugs. 7.

466. Vyrams kalba Ganytojas: [apie vysk. K. Paltaroko kalbą Kalėdų proga] / J. // Panevėžio garsas. - 1939, gruod. 23.

1940

467. Mūsų vyskupas: [apie kanonišką Raguvos dekanato lankymą] // Panevėžio garsas. - 1940, geg. 16.

1941

468. **Žuvusiųjų** laidotuvės: [birž. 29 d. karių kapuose laidojant nukankintus lietuvius dalyvavo vysk. K. Paltarokas] // Išlaisvintas panevėžietis. - 1941, liep. 4 (Nr. 1).

1942

469. **Priešalkoholinės** propagandos diena Panevėžyje: [minima vysk. K. Paltaroko kalba apie blaivybę] // Panevėžio apygardos balsas. - 1942, gruod. 12.

1943

470. **Ir vėl supiltas** naujas kapas: [vysk. K. Paltarokas pagerbė velionę rašyt. G. Petkevičaitę-Bitę] // Panevėžio apygardos balsas. - 1943, birž. 26.

471. **Panevėžio** m. ir apskrities Savitarpinės pagalbos komitetų dviejų metų veiklos sukaktis: [minėjime dalyvavo vysk. K. Paltarokas] // Panevėžio apygardos balsas. - 1943, lapkr. 27.

1946

472. **Gečys K.** Katalikiškoji Lietuva. - Chicago: "Draugo" sp., 1946. - P. 284, 319.

Vysk. K. Paltaroko veikla Nepriklausomoje Lietuvoje.

1950

473. **Tamašauskas P.** Vysk. K. Paltarokas: [apie jo santykius su Lietuvos tautinėmis mažumomis] // Draugas. - Chicago. - 1950, birž. 10.

1951

474. **Vyskupo** kelias - kryžiaus kelias [okupuotoje Lietuvoje] // Lux Christi. - Putnam, 1951, Nr. 3, p. 52-53.

475. **Spaudos** darbininkai: [P. Alekna leidžia vysk. K. Paltaroko "Tikybos pirmamokslį" Toronte] // Lux Christi. - Putnam, 1951, Nr, 3, p. 65.

476. **Vysk. K.** Paltarokas // Šv. Pranciškaus varpelis. - Kennebunkport, 1951, Nr. 4, p. 123.

477. **Gidžiūnas V.** Lietuvos bažnytinės provincijos 25 m. jubiliejus: [minimas kan. K. Paltaroko paskyrimas Panevėžio vyskupu] // Aidai. - Kennebunkport, 1951, Nr. 6, p. 282.

478. **Gobis J.** Vyskupas Kazimieras Paltarokas: [apie jo nusistatymą prieš sovietinę okupaciją] // Draugas. - Chicago, 1951, liep. 21.

1952

479. **"Susidomėjimas** nukankintais Lietuvos vyskupais ir kunigais...": [Harvardo kolegijos prof. R. Tracy laiške vysk. K. Paltarokas minimas kaip žuvęs] // Lux Christi. - Putnam; 1952, Nr. 1, p. 58.

480. "Lietuvos neprikl. dieną Vatikano radijas paminėjo 26 kalbomis...": [minimas vienintelis Lietuvoje likęs vysk. K. Paltarokas] // Lux Christi. - Putnam, 1952, Nr. 2, p. 57.

1953

481. Vysk. Paltarokas - į Taikos kongresą [Maskva] // Lux Christi. - Putnam, 1953, Nr. 1, p. 59.

482. "Iš Romos pranešama, kad vyskupas K. Paltarokas vis dar gyvena Vilniuje..." // Lux Christi. - Putnam, 1953, Nr. 3, p. 59.

483. "Vysk. K. Paltarokas gyvena Vilniuje..." // Kristaus Karaliaus laivas. - Chicago, 1953, Nr. 26, p. 15.

484. Vysk. K. Paltaroko dovana: [apie padovanotą maldaknygę moksleiviui, už ateitininkišką veiklą pašalintam iš mokyklos] // Ateitis. - Brooklyn, 1953, Nr. 9, p. 214.

1954

485. Vainauskas P. Lietuvių krikščionių demokratų partijos centro komitetai: [minimas LKDP centro komiteto narys 1920-1922 m. kun. K. Paltarokas] - Iliustr. // Tėvynės sargas. - Chicago, 1954, Nr. 1, p. 70.

486. "Paskutinėmis žiniomis iš Lietuvos vysk. Kazimieras Paltarokas...": [minima, kad valdo Vilniaus vyskupiją] // Lux Christi. - Putnam, 1954, Nr. 4, p. 95.

487. "Vesc. C. Paltarokas..." - Ital. // L'osservatore Romano. - Roma, 1954, apr. 2.

1955

488. "Gautomis iš pavergtos tėvynės 1954 m. gruodžio mėn. žiniomis...": [minimos vysk. K. Paltaroko ganytojiškos vizitacijos] // Lux Christi. - Putnam, 1955, Nr. 1, p. 95.

489. Kur Lietuvos vyskupai: [minimas prel. K. Paltarokas] // Žibintas. - Bradford, 1955, Nr. 2, p. 60.

490. Gasiūnas J. Vyskupas Kazimieras Paltarokas. - Iliustr. // Lux Christi. - Putnam, 1955, Nr. 4, p. 10-15.

491. "Gautomis žiniomis nauji du okupuotos Lietuvos vyskupai... buvo įšventinti...": [minimas juos įšventinęs vysk. K. Paltarokas] // Lux Christi. - Putnam, 1955, Nr. 4, p. 81.

492. "Komunistinės ir nekomunistinės užsienio spaudos žiniomis... vysk. K. Paltarokas pakonsekravo du naujus vyskupus..." // Aidai. - Brooklyn, 1955, Nr. 8, p. 343.

493. Sušinskas A. Vysk. Paltarokas. - Portr. // Ateitis. - Brooklyn, 1955, Nr. 9, p. 197.

494. Du nauji vyskupai Lietuvoj: [apie vysk. K. Paltaroko konsekruotus vyskupus] // Šv. Pranciškaus varpelis. - Kennebunkport, 1955, Nr. 10, p. 214-215.

495. Vysk. Kazimieras Paltarokas. - Portr. // Šv. Pranciškaus varpelis. - Kennebunkport, 1955, Nr. 10, p. 315.

1956

496. Raštikis S. Kovose dėl Lietuvos: kario atsiminimai. - D. 1. - Los Angeles: Lietuvių dienos, 1956. - P. 116, 117, 118, 119, 132, 676. - Taip pat: Fotogr. leid. - Vilnius: Lituanus, 1990.

Minimas Kauno kunigų seminarijos inspektorius kan. K. Paltarokas.

497. "Praėjusių metų rugsėjo mėn. Maskvos radijas buvo paskelbęs...": [minimas du vyskupus konsekravęs vysk. K. Paltarokas] // Lux Christi. - Putnam, 1956, Nr. 1, p. 78.

498. "Iš Lietuvos...": [minimas vysk. K. Paltarokas] // Šv. Pranciškaus varpelis. - Kennebunkport, 1956, Nr. 4, p. 126.

499. Narbutas T. Kristaus Valdovo katedra Panevėžyje: [minimas jos statytojas vysk. K. Paltarokas]. - Iliustr. // Ateitis. - Brooklyn, 1956, Nr. 8, p. 191.

1957

500. Vaitkus M. Mistiniame sode: kunigų seminarija Kaune, 1903-1906: atsiminimai. - Putnam: Immaculata, 1957. - P. 11, 37, 38, 128.

501. "Vysk. K. Paltarokas, gyvendamas Vilniuje..." [minimas rašomas veikalas apie šv. Kazimierą] // Lux Christi. - Putnam, 1957, Nr. 1, p. 102.

502. "Vysk. Kazimiero Paltaroko sveikata silpnoka..." / N. N. // Ateitis. - Brooklyn, 1957, Nr. 2, p. 41.

503. Gutauskas J. Paedagogus natus: [vysk. K. Paltarokas - religinės pedagogikos pradininkas] - Portr., iliustr. // Lux Christi. - Putnam, 1957, Nr. 2, p. 155-160.

504. "Vysk. Kazimieras Paltarokas...": [apie ištvermę ganytojiškame darbe] // Lux Christi. - Putnam, 1957, Nr. 2, p. 200-201.

1958

505. Akademikas vyskupas Kazimieras Paltarokas. - Portr. - Bibliogr. išnašose; "Vyskupas Kazimieras Paltarokas savo bute Vilniuje sukrito Kūčių vakare..."; "Pamaldos už a. a. vyskupą Kazimierą Paltaroką įvyko daugelyje lietuvių bažnyčių..." // Lux Christi. - Putnam, 1958, Nr. 1, p. 2-8; 89; 92-93.

506. Būčys P. Iš vysk. P. Būčio pamokslo vysk. Paltaroko 60 m. amžiaus sukaktyje // Tėvynės sargas. - Chicago, 1958, Nr. 1, p. 20.

507. Būtėnas V. Vyskupo lazda: [prisiminimai] / V. Ramojus // Ateitis. - Brooklyn, 1958, Nr. 1, p. 9-11.

508. Gutas J. Didžiojo Ganytojo netekus (1875.X.22-1958.I.3): a. a. vysk. K. Paltarokui prisiminti. - Portr. // Moteris. - Toronto, 1958, Nr. 1, p. 6-7.

509. Krupavičius M. Vysk. Kazimieras Paltarokas // Tėvynės sargas. - Chicago, 1958, Nr. 1, p. 1-22.

510. Vyskupas Kazimieras Paltarokas: [nekrologas]. - Portr. // Ateitis. - Chicago, 1958, Nr. 1, p. 9.

511. Marcinkevičius M. Medicininė išvada: dėl Panevėžio vyskupo, Vilniaus kapitulinio vikaro Viktoro Kazimiero Paltaroko, Juozo sūnaus mirties priežasties / M. Marcinkevičius, J. Misiūra, G. Bajoraitis // Tiesa. - 1958, saus. 5.

512. Nuo Lietuvos TSR taikos gynimo komiteto: [pranešimas apie vysk. K. Paltaroko mirtį] // Tiesa. - 1958, saus. 5.

513. Vyskupas Kazimieras Paltarokas: [1875.X.22-1958.I.3.: nekrologas] / Vilniaus arkivyskupijos ir Panevėžio vyskupijos kurija // Tiesa. - 1958, saus. 5.

514. Gauta telegrama iš okupuotos Lietuvos: [pranešama apie vysk. K. Paltaroko mirtį]. - Iliustr. // Draugas. - Chicago, 1958, saus. 6.

515. Pamaldos už vyskupą Paltaroką [Čikagoje] // Draugas. - Chicago, 1958, saus. 6.

516. Bačkis S. A. Décès de S. E. Monseigneur Kazimieras Paltarokas. - Pranc. // La Croix. - Paris, 1958, 7 janv.

517. Vyskupo K. Paltaroko laidotuvės // Tiesa. - 1958, saus. 8.

518. Bishop dies at 82. - Angl. // Catholic review. - Roma, 1958, 10 Jan., p. 10.

519. Narbutas T. Lietuva liūdi Paltaroko. - Iliustr. // Darbininkas. - Brooklyn, 1958, saus. 10.

520. "A. A. vysk. Kazimieras Paltarokas...": [nekrologas] // Draugas. Priedas: Mokslas, menas, literatūra. - Chicago, 1958, saus. 11.

521. Gobis J. Keletas smulkmenų iš laiškų vyskupui K. Paltarokui mirus / J. Gs. // Draugas. - Chicago, 1958, saus. 11.

522. Bačkis S. Paltarokas laisvėje ir nelaisvėj. - Portr. // Darbininkas. - Brooklyn, 1958, saus. 17.

523. Gasiūnas J. Vysk. Paltaroką palaidojus: (faktai ir atsiminimai) / J. Gasiūnas, E. St. Louis. - Iliustr. // Draugas. - Chicago, 1958, saus. 18, 25.

524. Bačkis S. A. A. A. vyskupas Kazimieras Paltarokas // Europos lietuvis. - Nottingham, 1958, saus. 23, p. 3.

525. Tūkstančiai žmonių vyskupo K. Paltaroko laidotuvėse: žinios iš laiško gauto iš okupuotos Lietuvos // Draugas. - Chicago, 1958, saus. 27.

526. Mirė vyskupas Kazimieras Paltarokas, 1875-1958. - Iliustr. // Lietuvių dienos. - Los Angeles, 1958, Nr. 2, p. 5-6.

527. Narbutas T. Vyskupas Kazimieras Paltarokas didysis Lietuvos švietėjas. - Iliustr. // Ateitis. - Brooklyn, 1958, Nr. 2, p. 31-32.

528. Chiesa di Silenzio. - Ital. // L'osservatore Romano. - Roma, 1958, febbr. 15.

529. Vyskupo K. Paltaroko paskutiniai žodžiai, pasakyti prieš jo mirtį / Mūsų korespondentas Italijoje // Draugas. - Chicago, 1958, kovo 4.

530. Balčiūnas V. Sacerdos Magnus: vysk. Kazimieras Paltarokas. - Portr. - Bibliogr.: 24 pavad. // Aidai. - Brooklyn, 1958, Nr. 4, p. 145-156.

531. Apie vysk. K. Paltaroką // Tėviškės žiburiai. - Missisauga, 1958, bal. 17.

532. Krupavičius M. Pavyzdys ateities kartoms // Draugas. - Chicago, 1958, gruod. 20.

1959

533. Gasiūnas J. Vysk. K. Paltarokas karo frontui artėjant. - Iliustr. // Lux Christi. - Putnam, 1959, Nr. 2, p. 14-17.

534. Gasiūnas J. Vysk. Kazimieras Paltarokas bolševikų okupacijoje; Vysk. K. Paltarokas Vilniuje; Vysk. K. Paltaroko ligos; Vysk. K. Paltarokas paskutiniame laikotarpy: sunkios ligos reiškiniai; Paskutinės vyskupo Kazimiero Paltaroko dienos / J. Gasiūnas, E. St. Louis. - Iliustr., portr. // Draugas. - Chicago, 1959, vas. 7, p. 4; 21, p. 3; 28, p. 6; kovo 14, p. 5, 7; 28, p. 6.

1960

535. Paltarokas Kazimieras. - Iliustr., portr., faks; Panevėžio vyskupija: [minima vysk. K. Paltaroko veikla]. - Iliustr. // Lietuvių enciklopedija. - Boston, 1960. - T. 21, p. 433-437; 481-483.

536. Eretas J. Stasys Šalkauskis, 1886-1941. - Brooklyn: Ateitis, 1960. - P. 105, 147, 149, 195, 216-218, 260.

Minimas vysk. K. Paltarokas.

1961

537. Balčiūnas V. Vyskupas Kazimieras Paltarokas (1875-1958). - Bibliogr.: 24 pavad. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. - Roma, 1961. - T. 4, p. 260-263.

1962

538. Steponaitis A. Katalikiškoje akcijoje: [Lietuvos vyskupų laišką, reika-

laujantį leisti veikti ateitininkų organizacijai mokyklose, pasirašė ir vysk. K. Paltarokas] // Steponaitis A. Tėvynėje ir pasaulyje: prisiminimai ir apybraižos. - Brooklyn, 1962. - P. 166.

1963

539. Panevėžys: geogr. ir ist. žinios apie apylinkes ir miestą / red. J. Masilionis. - Chicago: Panevėžiečių klubas, 1963. - P. 239, 263, 301, 321, 324, 348, 361-362, 363, 369, 372-376, 377-378, 379, 383, 384-385, 386, 394, 401.

Vysk. K. Paltaroko ganytojiška veikla Panevėžyje.

540. Savasis J. Kova prieš Dievą Lietuvoje. - Putnam: M. Juras, 1963. - P. 25.

Minimas vienintelis 1947 m. likęs Lietuvoje Panevėžio vysk. K. Paltarokas.

1964

541. Ambrazevičius-Brazaitis J. Vienų vieni: dvidešimt penkerių metų rezistencijoje / N. E. Sūduvis. - Brooklyn: Į laisvę fondas lietuv. kultūrai ugdyti, 1964. - P. 315, 317. - Taip pat: Raštai. T. 6. Vienų vieni. Rezistencija. - Chicago: Į laisvę fondas lietuv. kultūrai ugdyti, 1985. - P. 315, 317, 466. - Taip pat: [4-asis fotogr. leid.] - Vilnius: Vaga, 1990. - P. 315, 317, 466.

1965

542. Vaitkus M. Atsiminimai. T. 3. Šiaurės žvaigždė. - London: Nida, 1965. - P. 216-218, 221.

Minimas kan. K. Paltarokas.

543. Girnius J. Ir mirė jis kaip įkalintas apaštalas: [apie kun. Alf. Lipniūną; minimas jo bendradarbiavimas su vysk. K. Paltaroku] // Ateitis. - Chicago, 1965, Nr. 7, p. 183, 184.

1966

544. Būčys P. Vysk. P. P. Būčio atsiminimai / surašė Z. Ivinskis; red. J. Vaišnora. - Chicago: Lietuv. knygos klubas, 1966. - T. 1, p. 201; T. 2, p. 74, 77, 109, 128, 132, 149.

Minimas K. Paltarokas.

1967

545. Gaigalaitė A. Bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1919-1940 m. - Vilnius: Mintis, 1967. - P. 10, 25, 26-27.

Minimas ir cituojamas K. Paltaroko veikalas "Socialis klausimas".

1968

546. Vaitkus M. Atsiminimai. T. 6, d. 2. Nepriklausomybės saulėj, 1918-1940. - London: Nida, 1968. - P. 86, 166.

Minimas 1919 m. pirmojoje vyskupų konferencijoje dalyvavęs vysk. K. Paltarokas.

1969

547. Vaitkus M. Atsiminimai. T. 7, d. 3. Nepriklausomybės saulėj, 1918-1940. - London: Nida, 1969. - P. 10, 60-61, 198.

Minimas Kauno kunigų seminarijos rekt. Maironio padėjėjas - vicerekt. kan. K. Paltarokas.

1970

548. Eretas J. Kazys Pakštas: tautinio šauklio odisėja (1893-1960). - Roma: LKMA, 1970. - P. 77, 79, 83, 87, 94, 132.

Minimi K. Pakšto santykiai su vysk. K. Paltaroku.

549. Gaigalaitė A. Klerikalizmas Lietuvoje 1917-1940 / red. S. Svolkenytė. - Vilnius: Mintis, 1970. - P. 15, 101, 112, 116, 131, 160, 180, 190, 191-195, 198, 213, 219-220, 224, 230, 242-243.

Minima K. Paltaroko veikla, cituojamas jo veikalas "Socialis klausimas".

550. Juška A. K. Paltarokas - vienas didžiųjų vyskupų. - Portr. // Lux Christi. - Putnam, 1970, Nr. 2, p. 7-9.

551. Juška A. Vyskupas Kazimieras Paltarokas. - Portr. // Draugas. Priedas: Mokslas, menas, literatūra. - Chicago, 1970, liep. 3.

1971

552. Aničas J. Socialinis politinis katalikų bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1945-1952 metais / moksl. red. V. Černeckis. - Vilnius, 1971. - P. 19, 21-22, 25, 41, 56, 109, 113, 128, 165, 172, 175.

Katalikų dvasininkijos antisovietinė veikla pokario metais. Minimas vysk. K. Paltarokas.

553. Kasakaitytė M. Vysk. K. Paltarokas mano jaunystės atsiminimuose // Draugas. - Chicago, 1971, bal. 23.

1972

554. Yla S. Teologijos skyrius ir fakultetas: [minimas Teologijos - filosofijos fak. prof. K. Paltarokas] // Lietuvos Universitetas, 1579-1803-1922 / red. V. Čepėnas. - Chicago: Liet. profesorių d-ja Amerikoje, 1972. - P. 369, 372, 373.

555. Ragauskas J. Panevėžio vyskupui Kaziui Paltarokui: [pareiškimas apie kunigystės metimą ir pasitraukimą iš tarpdiecezinės kunigų seminarijos profesoriaus pareigų] // Ragauskas J. Žmogus ieško tiesos. - Vilnius: Vaga, 1972. - P. 11-12.

556. Raišupis M. Dabarties kankiniai = Today's martyrs: Lietuvos vyskupų, kunigų ir tikinčiųjų kryžiaus kelias pirmojoje ir antrojoje sovietų okupacijoje. - Chicago: Krikščionis gyvenime, 1972. - P. 9, 14, 23, 52-58, 59-60, 247-258, 265, 266, 274, 296, 391.

Minimas vysk. K. Paltarokas, jo mirtis ir laidotuvės.

1973

557. Gutauskas J. Krikščionybė Lietuvoje: iš mūsų religinės praeities ir dabarties: lituanist. m-klų 8-ojo sk. tikybos vadovėlis. - Chicago: JAV LB švietimo taryba, 1973. - P. 54, 59, 65, 76, 77. - Taip pat: Gutauskas J. Krikščionybė Lietuvoje: tikybos vadovėlis. - Fotogr. leid. - Kaunas: Caritas, 1992.

558. Yla S. Jonas Mačiulis Maironis tautos dainius, dvasininkų ugdytojas: [minimas Kauno kunigų seminarijos vicerekt. kan. K. Paltarokas] // Yla S. Vardai ir veidai mūsų istorijoje: nuo Mažvydo ligi Skvirecko. - Chicago: Lietuv. knygos klubas, 1973. - P. 279.

559. Ruželytė O. Bažnyčia ir minties laisvės slopinimas buržuazinės Lietuvos mokyklose. - Vilnius: Mintis, 1973. - P. 6, 33, 65, 66, 68, 93, 111.

Minimas vyskupo reikalavimas mokyklose jaunimą auklėti katalikiškai.

1975

560. Paltarokas, Kazimieras. - Portr. - Angl. // Encyclopedia Lituanica. - Boston, 1975. - Vol. 4, p. 169-170.

561. Girnius J. Pranas Dovydaitis. - Chicago: Ateitis, 1975. - P. 137, 142, 223, 275, 424, 471, 526, 593, 594, 629, 678, 727, 739, 748, 749-750, 760.

Minimas vysk. K. Paltarokas, jo bendravimas su P. Dovydaičiu.

562. Jurgėla P. Lietuviškoji skautija. - Brooklyn: Liet. skautų s-ga, 1975. - P. 137, 138, 453.

Panevėžio skautų tunto atstovai sveikino vysk. K. Paltaroką vardinių proga 1931 ir 1935 m.

563. Maldeikis P. Mykolas Krupavičius. - Chicago: Liet. krikščionių demokratų s-ga, 1975. - P. 216, 241-242, 243, 431, 432, 470, 482.

Minimas vysk. K. Paltarokas.

564. Zailskaitė A. "Prieš šimtą metų, spalio 22 dieną, gimė vyskupas Kazimieras Paltarokas..." // Ateitis. - Chicago, 1975, Nr. 8, p. 240.

1976

565. **Aničas. J.** Antiliaudiniu keliu: katalikiškasis klerikalizmas Lietuvoje pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu. - Vilnius: Mintis, 1976. - P. 8, 86, 90, 92, 99-100, 117-118, 142, 163, 166, 178, 186.

Apie tariamą klerikalų trukdymą socialinei pažangai. Minimas vysk. K. Paltarokas.

566. **Lietuvos** bažnytinės provincijos 50 metų sukaktis: [minimas paskirtas Panevėžio vyskupu kan. K. Paltarokas] // Tėvynės sargas. - Brooklyn, 1976, Nr. 1, p. 80.

567. **Mačiulis P.** Jis buvo vienas didžiųjų Lietuvos vyskupų: vysk. K. Paltaroko gimimo 100 metų sukaktis / P. M. - Portr. // Tėvynės sargas. - Brooklyn, 1976, Nr. 1, p. 67-72.

568. **Krištanavičius B.** Katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje nepriklausomybės pradžioje: (Lietuvos bažnyt. provincijos įsteigimo 50 m. sukakčiai paminėti): [minimas Kauno kunigų seminarijos vicerekt., prof. K. Paltarokas, vėliau Panevėžio vyskupas] // Laiškai lietuviams. - Chicago, 1976, Nr. 3, p. 79, 82.

1977

569. **Yla S.** Jurgis Matulaitis: asmenybės apybraiža. - Putnam: Nek. M. Pr. seserys, 1977. - P. 54, 55, 104, 284, 287, 291. - Taip pat: Yla S. Jurgis Matulaitis: biogr. apybraiža. - 2-asis leid. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993. - P. 31-32, 61, 166, 168, 171.

Minimas vysk. K. Paltarokas, jo veikalas "Socialis klausimas".

1978

570. **Klerikalizmas** ir katalikų bažnyčia buržuazinėje Lietuvoje: dokumentų rinkinys / Archyvų v-ba prie LTSR Ministrų Tarybos, LTSR centr. valst. archyvas. - Vilnius: Mintis, 1978. - P. 39-40, 123, 140, 209-210, 247-248, 273, 279, 280, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 313.

Įvairiuose Bažnyčios, katalikiškų organizacijų ir valdžios įstaigų dokumentuose minimas vysk. K. Paltarokas.

571. **Linkuva:** šiaurės Lietuvos švietimo židinys / red. Alf. Šešplaukis. - Chicago: Linkuvos monogr. leisti k-tas, 1978. - P. 30, 32, 33, 38-39, 73, 74, 79-85, 204, 205.

Minimas žymiausias linkuvis - vysk. K. Paltarokas, jo tėviškė.

572. **Valančius G.** Žemaičių didysis: istoriobiograf. pasakojimai: vysk. M. Valančiaus (1801.II.16-1875.V.17) mirties 100-mečiui paminėti. - Los Angeles: Aut. ir LŠT J. Daumanto kuopa, 1978. - D. 1, p. 60, 425, 614; D. 2, p. 26, 112, 114, 115, 121, 348.

Minimas vysk. K. Paltarokas.

573. Prunskis J. Vysk. K. Paltaroko 20 m. mirties sukaktį minint // Draugas. - Chicago, 1978, vas. 4.

574. Šešplaukis Alf. Linkuva - šiaurės Lietuvos švietimo židinys: [minimas vysk. K. Paltarokas, jo tėviškė] // Ateitis. - Chicago, 1978, Nr. 6, p. 197.

1979

575. Kučas A. Arkivyskupas Jurgis Matulaitis Matulevičius: gyvosios krikščionybės apaštalas. - Chicago: Draugas, 1979. - P. 221, 481, 485.

Minimas vysk. K. Paltarokas.

576. Paukštelis J. Dažnai atsimenu juos: atsiminimai. - Vilnius: Vaga, 1979. - P. 29-32. - Taip pat: Raštai. T. 6. Atsiminimai. - Vilnius: Vaga, 1983. - P. 237-239.

Minimas prof. K. Paltarokas, supažindinęs J. Paukštelį su poetu Maironiu.

1980

577. Eretas J. Valančiaus šviesa už marių: Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas bei veikla. - Roma: LKMA, 1980. - P. 184, 222, 229, 239.

Minimas vysk. K. Paltarokas.

578. Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 1. - Chicago: Amerikos liet. b-kos l-kla, 1980. - P. 69, 84, 85.

Minimas vysk. K. Paltarokas.

1981

579. Paltarokas Kazimieras // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. - Vilnius, 1981. - T. 8, p. 430-431.

580. Gaida P. Nemarus mirtingasis arkivyskupas Teofilius Matulionis: Ganytojas, kalinys, kankinys ir laimėtojas. - Roma: LKMA, 1981. - P. 99, 100, 110, 114-116, 139, 142, 146, 181, 220, 225, 292, 317, 319, 320, 323, 324, 325, 339.

Minimas vysk. K. Paltarokas.

1983

581. Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 3. - Chicago: Amerikos lietuvių b-kos l-kla, 1983. - P. 30, 58.

Minimas Kauno kunigų seminarijos vicerekt. K. Paltarokas.

582. Pirmasis Panevėžio vyskupas. - Iliustr. // Katalikų kalendorius-žinynas. - Kaunas; Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija, 1983. - P. 196-198.

1984

583. Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 4. - Chicago: Amerikos liet. b-kos l-

kla, 1984. - P. 5, 7, 11-12, 13-14, 17, 18, 19, 27-31, 32, 44, 51, 59, 60, 64, 66, 67, 69, 70, 93, 104, 109, 122, 127, 128, 130, 146, 151, 174, 177, 180, 182, 203, 207, 225, 231, 232, 235, 237, 254, 256, 259, 262, 271, 272, 273, 283, 287, 307, 317, 364, 371, 379, 386, 387, 421, 428, 435, 465, 481, 483, 484, 486, 506, 510, 521, 522.

Minimas pirmasis Panevėžio vyskupijos vyskupas K. Paltarokas.

1986

584. Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje / N. Vėlius, J. Barzdaitis, J. Sideravičius... [ir kt.]. - Vilnius: Mintis, 1986. - P. 130, 202, 238-239.

Minimas katalikų socialinės filosofijos atstovas K. Paltarokas, jo veikalas “Socialis klausimas”.

1987

585. Paltarokas Kazimieras // Tarybų Lietuvos enciklopedija. - Vilnius, 1987. - T. 3, p. 285.

586. Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. T. 4. Krikščionybė Lietuvoje. - Roma: LKMA, 1987. - P. 49, 520, 621.

Minimas vienintelis sovietinėje Lietuvoje likęs vysk. K. Paltarokas.

587. Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika: pogrindžio leid. T. 8. Nr. 60-67. - Chicago: Lietuvos kronikos s-ga, 1987. - P. 232, 408.

Minimas vysk. K. Paltaroko kn. “Karalaitis šv. Kazimieras” vertimas į esperanto k.

588. Pakarklis B. Klerikalinių mokyklų žalingumas lietuvių tautai: [apie tariamą vysk. K. Paltaroko palankumą lenkams] // Raštai. Ateizmas. - Vilnius: Mintis, 1987. - P. 513.

1988

589. Girnius K. Partizanų kovos Lietuvoje. - Chicago: Į laisvę fondas, 1988. - P. 135, 149, 341. - Taip pat: Fotogr. leid. - Vilnius: Mokslas, 1990.

Minimas K. Paltarokas, 1947 m. likęs vienintelis nesuimtas Lietuvos vyskupas.

1989

590. Pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas, 1875.X.22 - 1926.V.30 - 1958.I.3 / Lietuvos kraštotyros d-jos Panevėžio m. sk., Vieš. b-ka, “Laisvo žodžio” red. - Panevėžys: Lietuvos kraštotyros d-jos Panevėžio m. sk. [ir kt.], 1989. - 1 lankstinys (8 p.): iliustr. - Vysk. K. Paltaroko bibliogr.: (32 pavad.).

591. Istorinė Lietuvos krikšto litanija: (600 m. jubiliejui) // 600 Lietuvos krikšto jubiliejus: apžvalg. leid. - Chicago: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus k-tas, 1989. - P. 67.

Litanijoje minimas katekizmo autorius K. Paltarokas.

592. Rydzikas E. Šv. Kazimiero karstas: [apie karsto perkėlimą iš sovietmečiu uždarytos Vilniaus Arkikatedros į Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčią vysk. K. Paltaroko rūpesčiu 1952 m.]. - Iliustr. // Katalikų pasaulis. - 1989, Nr. 3, 3-ias virš. p.

593. Paltarokaitė-Šalkauskienė J. Minties sugrįžimai: [pokalbis su dail. J. Paltarokaite-Šalkauskiene apie ateitininkus, jų gynėją vysk. K. Paltaroką] / kalbėjosi kun. S. Filipavičius. - Iliustr. // Laisvas žodis. - 1989, vas. 15 (Nr. 4), p. 8.

594. Saladūnaitė A. ...tai, kas mus jungia: [apie vysk. K. Paltarokui skirtus paminėjimo renginius Panevėžyje] // Panevėžio tiesa. - 1989, geg. 20.

595. Januševičienė V. "Didi Jo dvasia - virš mūsų": [vysk. K. Paltaroko paminėjimo vakaras Dramos teatre] // Panevėžio tiesa. - 1989, birž. 6.

596. Pažemeckaitė E. Vyskupo Kazimiero Paltaroko takeliais: [įspūdžiai iš kelionės po vysk. K. Paltaroko gyventas vietas]. - Iliustr. // Panevėžio tiesa. - 1989, birž. 10.

597. Januševičienė V. Panevėžys. "Miesto visuomenė gražiai paminėjo garsų Lietuvos katalikų hierarchą Kazimierą Paltaroką...". - Iliustr. // Atgimimas. - 1989, birž. 29, p. 7.

598. Saladūnaitė A. Teneapeina niekad žole: [apie vysk. K. Paltaroko gimtinės vietoje atstatytą tėvų sodybos kryžių]. - Iliustr. // Panevėžio tiesa. - 1989, lapkr. 18.

599. Drungaitė J. Mūsų vyskupas Kazimieras Paltarokas: vysk. K. Paltaroko 32-osioms mirties metinėms: [prisiminimai]. - Portr. // Į saulę. - Panevėžys, 1989, gruodis - 1990, sausis (Nr. 1), p. [3-4]; 1990, vasaris - kovas (Nr. 2), p. 5-6.

1990

600. Literatūra ir kalba. T. 21. Maironis / Lietuvos MA, Liet. k. ir lit. inst.; vyr. red. J. Lankutis. - Vilnius: Vaga, 1990. - P. 477, 478, 483, 489, 498, 499, 507, 508, 510, 522, 546, 547, 553, 556, 557, 564, 585, 587-589, 612, 646, 647, 684, 734.

Įvairių autorių atsiminimuose minimas K. Paltarokas.

601. Gabulaitė E. Lūžių epochos šviesa ir skausmas: [pokalbis su mokytojais E. Gabulaite ir M. Lukšiu apie prieškario ir pokario Panevėžio kultūrą ir švietimą; minimas vysk. K. Paltarokas] / sp. parengė L. Jonušienė // Senvagė. - Panevėžys, 1990, Nr. 1, p. 4.

602. Panevėžio Kristaus Karaliaus katedra: [minimas vysk. K. Paltarokas] /

pagal mons. J. Antanavičių parengė A. Saladūnaitė. - Iliustr. // Senvagė. - Panevėžys, 1990, Nr. 2, p. 30-31.

603. Genys J. Renkamos aukos vysk. Kazimiero Paltaroko paminklui statyti [Pamūšyje] / J. Genys, J. Vitėnas // Dirva. - Cleveland, 1990, vas. 8, p. 13.

604. Antanavičius J. Panevėžio katedrai - 60: [minimas bažnyčios statytojas vysk. K. Paltarokas]. - Iliustr. // Į saulę. - Panevėžys, 1990, vasaris-kovas (Nr. 2), p. 1-2.

605. Filipavičius S. Jo Ekscelencija Kazimieras Paltarokas. - Portr. // Į saulę. - Panevėžys, 1990, vasaris-kovas (Nr. 2), p. 5.

606. Zikaraitė A. Iš prisiminimų apie skulptorių [J. Zikarą; minimi vysk. K. Paltaroko apsilankymai skulptoriaus dirbtuvėse] // Senvagė. - Panevėžys, 1990, Nr. 3, p. 12-13.

607. Vitėnas J. Vysk. K. Paltaroko prisiminimas okup. Lietuvoje: [minėjimai, skirti K. Paltarokui, Panevėžyje ir jo gimtosiose vietose] // Draugas. - Chicago, 1990, kovo 30.

608. Vidugiris V. Panevėžio katedrai - 60 metų: [minimas Katedros statytojas vysk. K. Paltarokas, pagerbti jo palaikai] // Katalikų pasaulis. - 1990, Nr. 8, p. 18, 19.

609. Masys V. Mūsų katekizmai: [apie prastus "Tikybos pirmamokslio" leidimus dabartinėje Lietuvoje] // XXI amžius. - 1990, rugs. 8, p. 8.

610. Žukauskaitė A. Ištikimybė: svečiuose pas Juliją Šalkauskienę: [minima, kad 1927 m. gruod. 28 d. Panevėžyje vysk. K. Paltarokas savo koplyčioje sutuokė J. Paltarokaitę ir prof. S. Šalkauskį]. - Iliustr. // Lietuvos aidas. - 1990, gruod. 18, p. 4.

1991

611. Petraitis R. Paltarokas Kazimieras // Religijotyros žodynas/ A. Ališauskas, R. Bogdanas, Z. Burnys... [ir kt.]; sud. R. Petraitis. - Vilnius: Mintis, 1991. - P. 281-282.

612. Poška A. Paltarokas Kazimieras...: [aptariamas veikalas "Socialis klausimas"] // Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. T. 2. XIX a. vidurys - 1940 m. / Lietuvos MA, Filosofijos, sociologijos ir teisės inst. - Vilnius: Mintis, 1991. - P. 246-247.

613. Šetkus B. Nepriklausomos Lietuvos vyskupai Romoje: [apie 1928 m. nuotrauką, kurioje užfiksuoti tarpukario Lietuvos vyskupai ir kiti nusipelnę žmonės, tarp jų - ir vysk. K. Paltarokas]. - Iliustr. // Katalikų pasaulis. - 1991, Nr. 3, p. 27.

614. Čergelienė R. Prieš 65-erius: [apie vysk. K. Paltaroko pirmųjų ingreso šv. Mišių aukojimo Panevėžyje paminėjimą]. - Iliustr. // Panevėžio balsas. - 1991, birž. 1.

615. Pukenis R. Pasidžiaukime vasara: [minima, kad liep. 21 d. vysk. J. Preikšas atidarys vysk. K. Paltaroko muziejų] // Panevėžio balsas. - 1991, liep. 20.

616. Rinkūnas M. Dvasios kunigaikštis: [vysk. K. Paltaroko 116-osioms gimimo metinėms]. - Portr. // Apžvalga. - 1991, spal. 29 - lapkr. 5 (Nr. 23).

1992

617. Jurgaitis J. Aukos keliu: [prisiminimai]. - Vilnius: ENKO, 1992. - P. 6, 25, 72, 112, 231-233, 240, 241, 246, 250, 282.

Kun. J. Jurgaičio bendravimas su vysk. K. Paltaroku, jo suteikta pagalba grįžus iš lagerio.

618. Jurgaitis J. Vysk. Kazimieras Paltarokas (1875.10.22 - 1958.01.03): [biogr.] // Jurgaitis J. Aukos keliu: [prisiminimai]. - Vilnius: ENKO, 1992. - P. 411-413.

619. Kačiukaitė T. Atleiskim savo priešams: [atsiminimai]. - Vilnius: Mintis, 1992. - P. 28, 29, 60, 121.

Vysk. K. Paltaroko bendradarbiavimas su kun. Alf. Lipniūnu.

620. Maksimaitienė O. Iš Panevėžio istorijos. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1992. - P. 4, 9, 22, 39.

Minimas K. Paltaroko veikalas "Panevėžio bažnyčios".

621. Masionis A. Ateitininkų dvasia nepalūžo: [atsiminimai]. - Chicago: Ateitis, 1992. - P. 30, 40-41, 57-59, 60, 71, 125, 163, 171, 201, 214.

Vysk. K. Paltaroko globa, parama ateitininkams.

622. Vyskupas Kazimieras Paltarokas (1875-1958) // Mūsų švyturiai: trumpos biografijos-nekrologai / Vilkaviškio vyskupijos bažnyt. reikmenų b-vė. - Vilnius: Valst. leidybos centras, 1992. - P. 216-218.

623. Dogelis P. Konfliktų metai...: [kan. P. Dogelio 1930-1931 m. rašyto dienoraščio ištraukose minimas vysk. K. Paltaroko rūpinimasis moksleiviais ateitininkais] // Kardas. - 1992, Nr. 2, p. 16, 17.

624. Pukenis R. Kurkime vyskupo K. Paltaroko muziejų. - Portr. // XXI amžius. - 1992, geg. 26 - birž. 1 (Nr. 22).

625. Pukenis R. Žaliasis namas: [apie namą Panevėžyje, Sodų g. 3, kuriame 1926-1949 m. gyveno ir dirbo pirmasis Panevėžio vysk. K. Paltarokas]. - Iliustr. // Naujasis dienovidis. - 1992, geg. 29, - birž. 5 (Nr. 22), p. 8.

626. Bielskytė V. Gyvenęs tuo, ką sakė: vysk. K. Paltaroko pagerbimas Pamūšyje: [atidengtas skulpt. V. Vildžiūno sukurtas paminklas] // Panevėžio balsas. - 1992, birž. 18.

627. Pagerbtas vyskupas K. Paltarokas: [atidengtas ir pašventintas vysk. K. Paltarokui skirtas paminklas Pamūšio bažnyčios šventoriuje] / Panevėžio vysk. kurija // XXI amžius. - 1992, liep. 10.

1993

628. **Glinskas M.** Panevėžys: mažasis vadovas. - Vilnius: Mintis, 1993. - P. 14, 54, 70, 84, 86, 88, 89.

Vysk. K. Paltaroko darbai ir vietos Panevėžyje.

629. **Misius K.** Lietuvos katalikų bažnyčios: žinynas / K. Misius, R. Šinkūnas. - Vilnius: Pradai, 1993. - P. 10, 229, 230, 233, 237, 246, 247, 248, 268, 269, 276, 290, 303, 307, 311, 316, 522.

Minimas Panevėžio vyskupijos vysk. K. Paltarokas, jo rūpesčiu pastatytos ir konsekruotos bažnyčios.

630. **Nenugalėtoji** Lietuva: antisoviet. pogrindis: kalba dokumentai / sudaryt. A. Liekis. - Vilnius: Valst. leidybos centras, 1993. - T. 1, p. 240, 300, 309, 314; T. 2, p. 44, 281, 545.

Įvairiuose dokumentuose minimas vysk. K. Paltarokas.

631. **Šaltenis R.** Gaudeamus igitur: [memuarai]. - Kaunas: Šviesa, 1993. - P. 159.

Minimas R. Šaltenio pokalbis su vysk. K. Paltaroku apie J. Lindę-Dobilą.

632. **Du vakarai** Katedroje: [apie Panevėžio vyskupijos ateitininkų giesmių vakarą, skirtą pagerbti vysk. K. Paltaroko atminimą] // Panevėžio balsas. - 1993, birž. 2.

633. **Vyskupo K. Paltaroko** paminklo [Pamūšyje] atidengimo metinės // Kauno diena. - 1993, birž. 4, p. 13.

634. **Būtėnas V.** Ministras, akmeniniai kirviai ir vyskupas: [vysk. K. Paltarokas per pamokslą bara švietimo min. K. Šakenį dėl ateitininkų org. veiklos uždraudimo: prisiminimai]. - Portr. // Biržiečių žodis. - 1993, lapkr. 30.

1994

635. **Saladūnaitė A.** Vyskupo Kazimiero Paltaroko literatūrinis palikimas / / Kraštiečiai-2: teor. konf. pranešimų tezės, Panevėžys, 1994, gruod. 15 d. / sudaryt. P. Juknevičius; red. L. Vaitiekaitienė - Panevėžys: Panevėžio miesto CB, 1994. - P. 4-5. - Taip pat: Tarp knygų. - 1995, Nr. 12, p. 28-30.

636. **Svirbutavičiūtė A.** Kaip iš tremties į Katedrą sugrįžo paskutinis tremtinys...: [apie vysk. K. Paltaroko neskelbtą kn. "Karalaitis šventasis Kazimieras"]. - Iliustr. // Tiesa. - 1994, kovo 4, p. 5.

637. **Petrauskienė V.** Vyskupo palikimas: "Aš ir miręs norėčiau jums patarnauti...": [119-ųjų gimimo metinių paminėjimas Panevėžio katedroje]. - Portr. // Panevėžio rytas. - 1994, spal. 25, p. 2.

638. **Galkienė D.** Sutiko, gerbė, neužmiršta: [naujamiestiečiai prisiminė ir paminėjo vysk. K. Paltaroko darbo pradžią Panevėžio vyskupijoje] // XXI amžius. - 1994, lapkr. 4, p. 3.

639. Antanavičius J. Kunigas Alfonsas Lipniūnas / J. Antanavičius, R. Gasparaitytė. - Vilnius: Spauda, 1995. - P. 11, 16, 25-26, 27, 29, 31, 36-37, 46-47, 49, 71.

Kun. Alf. Lipniūno bendravimas su vysk. K. Paltaroku.

640. Guobis R. Inkūnai. - [Anykščiai]: [A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorial. muz.], 1995. - P. 3, 28-29, 31-35, 37.

Inkūnų bažnyčią 1942 m. pašventino ir pamokslą pasakė vysk. K. Paltarokas.

641. Jurgaitis J. Ant Tėvynės aukuro: [apybr. apie Naujamiesčio parapiją]. - Vilnius: Spauda, 1995. - P. 13, 19, 302, 303, 315, 322, 328, 336, 337, 338, 364.

Minima vysk. K. Paltaroko veikla.

642. Lukoševičius V. Liberalizmo raida Lietuvoje XIX a. pab. - 1940 m. - Vilnius: Valst. leidybos centras, 1995. - P. 261, 409, 410, 427-430, 437, 438, 454-455, 458, 460-461, 475.

Minimas ir cituojamas K. Paltaroko veikalas "Socialis klausimas".

643. Lipniūnas Alf. Dienoraštis (1930-1935): [vysk. K. Paltaroko patarimai kun. Alf. Lipniūnui apie katalikišką jaunimo auklėjimą] // Versmės. - Panevėžys, 1995, sausis-kovas (Nr. 2), p. 3-4.

644. Paltarokaitė V. Gražiausios mano Velykos [pas dėdę vysk. K. Paltaroką Panevėžyje.] - Iliustr. // Šaltinis. - Panevėžys, 1995, Nr. 2/3, p. 14-16; Voruta. - 1995, bal. 15-21 (Nr. 15), p. 1, 4.

645. Preikšas J. "Bažnyčia nėra vieniša": pasikalbėjimas su Panevėžio vysk. J. Preikšu: [minimas vysk. K. Paltarokas] // Dienovidis. - 1995, kovo 3, p. 2.

646. Keli vyskupo K. Paltaroko gyvenimo bruožai // Žiburiukas. - Panevėžys, 1995, Nr. 5, p. 1.

647. Paltarokaitė V. Prisiminimai apie vysk. Kazimierą Paltaroką. - Iliustr. // Žiburiukas. - Panevėžys, 1995, Nr. 5, p. 1; Voruta. - 1995, birž. 1 - 15 (Nr. 21/22), p. 6; Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 5.

648. Pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas: 1875.X.22 - 1926.V.30 - 1958.I.3: biogr. // Voruta. - 1995, birž. 1-15 (Nr. 21/22), p. 6.

649. Pirmajam Panevėžio vyskupui Kazimierui Paltarokui - 120: [apie jubiliejui skirtus renginius]. - Portr. // Panevėžio balsas. - 1995, spal. 13, p. 2.

650. Žmogus, apie kurį tebesklinda legendos: pirmojo Panevėžio vysk. K. Paltaroko 120-osioms gimimo metinėms/ parengė G. Rinkūnienė. - Portr. // Panevėžio balsas. - 1995, spal. 19, 20, 22.

651. Žigas V. Vyskupo Kazimiero Paltaroko herbas: [aptariami heraldiniai ženklai - spaudas, herbas]. - Iliustr. // Panevėžio rytas. - 1995, spal. 20, 21.

652. Biliūnaitė V. Pirmajam Panevėžio vyskupui Kazimierui Paltarokui - 120. - Portr. // Sekundė. - Panevėžys, 1995, spal. 20-23 (Nr. 69), p. 3.

653. Raubienė V. "Tik dabar pradedame atversti tą didelę Jo gyvenimo knygą": [apie vakarą, skirtą filos., sociol., blaivybės apaštalui vysk. K. Paltarokui atminti, Panevėžys]. - Portr. // Sekundė. - Panevėžys, 1995, spal. 24-26 (Nr. 70), p. 3.

654. Rinkūnienė G. "Esu tarsi Jo dvasinis anūkas": [apie vakarą G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekoje]; Sekmadienį paminėjome pirmojo Panevėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko 120-ąjį jubiliejų: [apie paminklinio akcento prie namo Sodų g. 3 pašventinimą ir šv. Mišias Katedroje]; Paremkime kilnią idėją: [dėl bibliogr. ir atsiminimų knygos apie vyskupą išleidimo]: [vysk. K. Paltaroko 120-osioms gimimo metinėms]. - Iliustr. // Panevėžio balsas. - 1995, spal. 21, 24, 25.

655. Būtėnas V. Vyskupas Paltarokas bara [švietimo ministrą] Šakenį: [dėl ateitininkų org. veiklos uždraudimo]: [sutrump. iš "Biržiečių žodis", 1993, lapkr. 30]. - Iliustr. // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 7.

656. [Dogelis P.] Draugui ir vyskupui: [iš "Panevėžio garsas", 1935, spal. 22] // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 2.

657. Krupavičius M. Vysk. Kazimieras Paltarokas: [iš "Tėvynės sargas", 1958, Nr. 1]. - Iliustr. // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 3.

658. [Reinys M.] Teisaus (?) žodžio žmogus: [iš "Panevėžio garsas", 1935, spal. 22] // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 6.

659. [Šablinskas A.] Vyskupas Kazimieras katalikiškosios akcijos sūkury: [iš "Panevėžio garsas", 1935, spal. 22]. - Iliustr. // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 6.

660. [Stasiukaitis B.] Vaikų vyskupas: [iš "Panevėžio garsas", 1935, spal. 22]. - Portr. // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 2.

661 [Šalkauskis S.] Vyskupas K. Paltarokas, kaipo vado tipas: [iš "Panevėžio garsas", 1935, spal. 22]. - Portr. // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 1, 2.

662. Paškevičius J. Jis buvo ir politikas: [minint vysk. K. Paltaroko 120-ąsias gimimo metines] // Panevėžio balsas. - 1995, lapkr. 3, p. 4.

663. Stumbrienė R. Pirmajam Panevėžio vyskupui K. Paltarokui - 120 metų. - Portr. // XXI amžius. - 1995, lapkr. 15, p. 5.

664. Paltarokaitė V. Apie vyskupą K. Paltaroką: [atsiminimai] // Voruta. - 1995, lapkr. 25-30 (Nr. 44), p. 2.

665. Vitėnas J. Vysk. K. Paltaroko 120 gimtadienis. - Portr. // Draugas. - Chicago, 1995, lapkr. 30.

1996

666. Liekis A. LKP agonijos kronika: dok. apybraiža. [Kn.] l. 1940-1990. - Vilnius: Lietuvos mokslas, 1996. - P. 180, 185-186, 204-205.

Vysk. K. Paltaroko pasakyta kalba Pasaulinėje taikos gynėjų konferencijoje Maskvoje 1952 m.

667. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais: dokumentų rinkinys / sudarė N. Gaškaitė, A. Kašėta, J. Starkauskas. - Kaunas: Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių s-ga, 1996. - P. 210-211, 505, 577, 616.

Dokumentuose vysk. K. Paltarokas minimas kaip nesutaikomas sovietų santvarkos priešas.

668. Pruskus V. Socializmo vertinimas lietuvių katalikų sociologų darbuose (XIX a. pab. - XX a. pr.): [minimas ir cituojamas K. Paltaroko veikalas "Socialis klausimas"] // Lietuvos katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. - Vilnius: Katalikų akademija, 1996. - T. 16, p. 504, 509, 510, 517, 522.

669. Gutauskas K. Vyskupą Kazimierą Paltaroką prisimenant. - Iliustr. // Atgaiva. - 1996, bal. 22-28 (Nr. 17), p. 3, 6.

670. Paltarokaitė V. Pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas: 1875.10.22 - 1926.05.30 - 1958.01.03. - Portr. // Voruta. - 1996, spal. 19-31 (Nr. 40), p. 1, 2.

671. Stumbrienė R. Katalikiškoje mokykloje svečiavosi dvasininkai: [apie Panevėžio K. Paltaroko katalikišką vidurinę m-klą, kurioje paminėtas K. Paltaroko konsekracijos vyskupu jubiliejus]. - Iliustr. // XXI amžius. - 1996. gruod. 13, p. 4.

1997

672. Čiplys K.-Vijūnas. Vaidinimai tik sodžiui. - Panevėžys - Vilnius, 1997. - P. 11, 13, 18, 20, 21, 26, 38, 44, 46.

Minimas K. Paltarokas.

673. Krikščionybė Lietuvoje / red. Vytautas S. Vardys. - Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus k-tas, 1997. - P. 252, 257, 260, 282, 379.

Minima vysk. K. Paltaroko veikla nepriklausomoje Lietuvoje.

674. Kazimieras Paltarokas // Pasvaliečiai - knygų autoriai: biobibliogr. sąvadas: Pasvalio įkūrimo 500 metų jubiliejui / Pasvalio M. Katiliškio vieš. b-ka, Vilniaus pasvaliečių b-ja; parengė P. Mikelinskaitė, B. Lapinskaitė. - Vilnius; Pasvalys: UAB "Panevėžio sp.", 1997. - P. 200-202.

675. Mazurienė R. Pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas // Kraštiečiai-5: teor. konf. pranešimų tezės (1997, Panevėžys). - Panevėžys: Panevėžio m. s-bės vieš. b-ka, 1997. - P. 4-5.

676. **Petronis A.** Aukštaitijos partizanai: [minimas partizanų ryšininko susitikimas su vysk. K. Paltaroku] / A. Petronis-Vyturėlis // Kaimų istorijos: str. rinkinys / sudaryt. ir red. R. Masteika. - Vilnius: "Valstiečių laikraštis", 1997. - T. 2, p. 249.

677. **Užaugau** Pasvaly / [sudaryt.: A. Apynis... [et. al.]. - Vilnius: Danielius, 1997. - P. 108, 111-112, 271, 274, 313, 371, 375, 411, 413, 555, 640-641.

Minima vysk. K. Paltaroko veikla Panevėžio vyskupijoje.

678. **Streikus A.** Sovietų valdžios antibažnytinė politika (1953-1967): [vysk. K. Paltarokas apie Lietuvos Katalikų Bažnyčios lojalumo sovietų valdžiai galimybes] // Genocidas ir rezistencija. - 1997, Nr. 1, p. 127, 128, 129-131, 132, 133, 136, 140.

1998

679. **Jagėla V.**, Laukaitytė R. "Panevėžio vyskupijos" istorija // Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla / Lietuvos katalikų mokslo akademija; [redagavo K. Paltarokas]. - Vilnius: Katalikų akademija, 1998. - P. 3, 4, 5, 7.

Minimas Panevėžio vysk. K. Paltarokas.

680. **Vaižgantas.** Laiškai Klimams / Liet. literatūros ir tautosakos inst.; [parengė P. Klimas jnr.; red. V. Vanagas]. - Vilnius: Liet. literatūros ir tautosakos inst., 1998. - P. 67, 68, 74, 139, 140, 143, 158, 207, 310, 371.

Minima vysk. K. Paltaroko veikla.

681. **Streikus A.** Vyskupas Kazimieras Paltarokas sovietmečiu. - Iliustr. // Sandora. - 1998, Nr. 2, p. 40-42; Nr. 3, p. 42-43.

682. **Bielskytė V.** Koks vyskupo K. Paltaroko bibliotekos likimas? [Panevėžys] // Lietuvos aidas. - 1998, geg. 6, p. 4.

683. **Bielskytė V.** Panevėžiečiai pagerbia savo pirmąjį vyskupą: [Kristaus Karaliaus katedroje bus pagerbta vyskupo ingreso diena] // Lietuvos aidas. - 1998, geg. 29, p. 4.

Eilėraščiai, skirti K. Paltarokui

684. **Ažubalis J. R.** Šv. Kazimiero proga // Panevėžio garsas. - 1935, gruod. 22.

685. **Balčiūnas L.** Confirmatio. 1944-ųjų metų birželis; 1952 m. šv. Velykų pamokslas Panevėžy: vysk. K. Paltarokui atminti // Balčiūnas L. Dekalogo spinduliuos. - Vilnius: Viltis, 1992. - P. 313, 316.

686. **Buivydaitė B.** Jo Ekscelencijai Vyskupui K. Paltarokui 60 metų sukaktuvėse // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

687. Ekscelencijai / Mork. J. Taškas // Panevėžio garsas. - 1936, saus. 26.

688. Gabulaitė E. Ištraukos iš "Amžių siluetų" // Į saulę. - Panevėžys, 1989, gruodis - 1990 sausis, p. [5].

689. Grigonis M. J. E. vysk. K. Paltarokui / M. G. // Panevėžio balsas. - 1932, gruod. 4.

690. Grigonis M. J. E. vyskupui K. Paltarokui // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22; Šaltinėlis. - 1935, Nr. 19, p. 262.

691. Grigonis M. Panevėžio vyskupo himnas / M. G., V. K. // Panevėžio balsas. - 1934, lapkr. 11.

692. Grigonis M. Sveikinimas / M. Gojelis // Panevėžio garsas. - 1935, kovo 3.

693. Grigonis M. Šv. Kazimieras // Panevėžio garsas. - 1937, vas. 27.

694. Gvildys J. Jo Ekscelencijos garbingojo vyskupo Kazimiero Paltaroko: jo, 22.X.1935 m., 60 m. amžiaus sukaktuvių proga sveikinimas / Vab. Juozas / / Panevėžio garsas. - 1935, lapkr. 10.

695. Gvildys J. Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimui (1926.IV.4) ir J. E. vyskupo Kazimiero Paltaroko ingresui Panevėžyje (1926.V.30) paminėti / Vabalninko Juozas // Panevėžio garsas. - 1936, bal. 5.

696. J. E. mylimam Panevėžio Ganytojui vyskupui Kazimierui / A. Flagrans // Panevėžio balsas. - 1934, kovo 4.

697. Jo Ekscelencijai garbingiausiam Panevėžio vyskupui: (šv. Globėjo dieną) / A. Flagrans // Panevėžio garsas. - 1935, kovo 3.

698. Karvelytė A. Didžiajam panevėžiečiui vyskupui Kazimierui Paltarokui // Ateitis. - Brooklyn, 1958, Nr. 5, p. 104.

699. Legas P. Jo Ekscelencijos vysk. Kazimiero Paltaroko vardinėse // Panevėžio garsas. - 1936, kovo 1.

700. Legas P. Vardo dienoje // Panevėžio garsas. - 1935, gruod. 22.

701. Orūnas B. J. E. Panevėžio vyskupo 60-ties metų sukakčiai // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

702. Pajuodėlis J. 33... // Panevėžio balsas. - 1932, lapkr. 27.

703. Šeižys - Dagilėlis M. J. E. Panevėžio vyskupui jo 60 m. sukaktuvėse: sonetas / M. Dagilėlis // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

704. Šeižys - Dagilėlis M. Nevėžio šventovė: J. E. Panevėžio vyskupui; 33 / M. Dagilėlis // Panevėžio balsas. - 1930, kovo 4; 1932, lapkr. 13.

705. Valantinas A. Šv. Kazimieras - Panevėžio vyskupijos globėjas; Kristaus vėliavnešys // Valantinas A. Eilių vainikas šventajam Kazimierui ir Lietuvos krikščionybei. - Vadaktai, 1997. - P. 37, 98.

Ikonografija

Dailininkų darbai

706. Zikaras J. J. E. Panevėžio vyskupo K. Paltaroko bareljefas // Naujoji romuva. - 1931, Nr. 9, p. 205.

707. Vyskupas Kazimieras Paltarokas: (portretas) // Tėvynės sargas. - Chicago, 1976, Nr. 1, p. 71.

708. Zikaras J. Vysk. K. Paltaroko tėvų antkapis Linkuvos kapinėse, darytas skulpt. J. Zikaro // Linkuva: šiaurės Lietuvos švietimo židinys / red. Alf. Šešplaukis. - Chicago: Linkuvos monogr. leisti k-tas, 1978. - P. 31.

709. Vyskupo K. Paltaroko biustas Panevėžio katedroje // Krivūlė. - Worishofen, 1983, Nr. 1, p. 33.

710. Vyskupas Kazimieras Paltarokas: (portretas) // Lietuvių tautos praeitis = Lithuanian historical review. - Chicago: Liet. istorijos d-ja, 1984. - T. 8, kn. 1 (29), p. 16.

711. Paminklas vyskupui Paltarokui // Pasaulio lietuvis, - Chicago, 1990, Nr. 2, p. 7; Draugas. - Chicago, 1992, lapkr. 20.

712. Janulis J. Vysk. K. Paltarokas 1935 m. [Tapyba] // Į saulę. - Panevėžys, 1990, vasaris - kovas (Nr. 2), p. [3].

713. Vysk. K. Paltaroko kapas // Glinskas M. Panevėžys: mažasis vadovas. - Vilnius: Mintis, 1993. - P. 88.

714. Lasaga R. G. Ex libris Paltarokas Kazimieras, 1875-1958 // Tarptautinis ekslibrisų konkursas: Panevėžys-490. - Panevėžys: Panevėžio kultūros sk.; Dailės galerija, 1993. - P. [8].

715. Venclovas V. Ex libris Paltarokas Kazimieras // Tarptautinis ekslibrisų konkursas: Panevėžys-490. - Panevėžys: Panevėžio kultūros sk.; Dailės galerija, 1993. - P. [19].

716. Paminklas vysk. K. Paltarokui, [Pamūšio bažnyčios šventoriuje] // Pakruojo krašto paminklai. - Šiauliai, 1994. - P. 20.

717. Kryžius vysk. K. Paltarokui gimt. Gailioniuose / J. Balčiūno nuotr. // Balčiūnas L. Dekalogo spinduliuos. - Vilnius: Viltis, 1994. - P. 314.

718. Šalkauskienė J. Vyskupas Kazimieras Paltarokas, 1988: aliejus, drobė // Varpai. - Klaipėda: Rytas, 1995. - Kn. 9, p. 158.

719. Janulis J. Vyskupo K. Paltaroko portretas, saugomas Katedroje / J. Lindos nuotr. // Panevėžio balsas. - 1995, spal. 20, p. 4.

720. Bočiulytė A. Krekenavos bažnyčios vitražai: [apie S. Ušinskio vitražą "Vysk. Paltarokas" šoniniame bažnyčios lange]. - Iliustr. // Tėvynė. - 1996, liep. 27.

721. K. Paltarokas Žemaičių kapitulos kanauninkas ir dvas. seminarijos Kaune inspektorius, religinis rašytojas // Lietuvos albumas. - [Kaunas, 1921]. - P. 218. - Taip pat: 2-asis (fotogr.) leid. - Kaunas: Spindulys, 1990.

722. Jo Ekscelencija Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas // Muzikos aidai. - 1926, Nr. 3/6, p. 36; Tiesos kelias. - 1926, Nr. 5, p. 63.

723. Lietuvos bažnytinė provincija (1926.IV.4): J. E. Kazimieras Paltarokas, Panevėžio vyskupas // Iliustruotoji Lietuva. - 1926, geg. 8 (Nr. 19), p. 153.

724. Vyskupas Kazimieras Paltarokas, konsekruotas 1926 m. gegužės 21 // Panevėžio balsas. - 1926, geg. 27.

725. J. E. vyskupas Kaz. Paltarokas: ... šiandieną sukanka 25 m. J. E. kunigystės // Panevėžio balsas. - 1927, kovo 22.

726. J. E. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas // Rytas. - 1927, kovo 22.

727. [Vysk. K. Paltarokas] // Pirmojo lietuvių jaunimo eucharistinio kongreso darbų tvarka. - Panevėžys: [N. Feigenzono sp.], 1928. - P. 1.

728. [Paltarokas K.] // Paltarokas K. Katalikų veikimo centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1929. - Įklija prieš titulinį lapą.

729. Panevėžy atidarytas paminklas žuvusiems kariams... J. E. vyskupas Paltarokas meldžiasi šventindamas paminklą // Karys. - 1930, Nr. 39, p. 773.

730. J. E. Kazimieras Paltarokas Panevėžio vyskupas // Šv. Kazimiero draugija: jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906-1931) / sudaryt. A. Dambrauskas. - Kaunas: "Šviesos" sp., 1932. - P. 114.

731. Kazimieras Paltarokas Panevėžio vyskupas // Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas, 1430-1930. - Kaunas: "Spindulio" sp., 1933. - P. 132.

732. Jo Eks. vysk. Kazimieras Paltarokas, kuriam vadovaujant šaukiamas didysis Panevėžio eucharistinis kongresas šių metų birželio 30 ir liepos 1 ir 2 dienomis // Žvaigždė. - 1933, Nr. 4, p. [97].

733. J. E. vysk. Kazimieras Paltarokas, pastatęs Panevėžio katedrą // Panevėžio balsas. - 1933, liep. 1.

734. Garbingieji Jėzaus širdies krašto Ganytojai, kurie dalyvavo I tautiniame euch. kongrese ir paaukojo visą šalį Dieviškajai Išganytojo širdžiai: J. E. Panevėžio vysk. K. Paltarokas // Žvaigždė. - 1934, Nr. 8/9, p. 227.

735. Ekscelencija Kazimieras Paltarokas Panevėžio vyskupas šiais metais 60 m. amžiaus jubiliatas // Ateitis. - 1935, Nr. 3/4, 1-as virš. p.

736. Garbingasis mūsų Ganytojas Jo Ekscelencija Panevėžio vyskupas Ka-

zimieras Paltarokas sulaukė 60 metų amžiaus // Šaltinėlis. - 1935, Nr. 19, p. 261.

737. J. E. vysk. K. Paltarokas, šiemet švenčiąs 60 m. amžiaus sukaktį // Židinys. - 1935, Nr. 10, įd. lap. tarp p. 272-273.

738. J. E. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas // Žvaigždutė. - 1935, Nr. 11, 1-as virš. p.; Panevėžio garsas. - 1937, birž. 19.

739. J. E. vyskupas Kazimieras Paltarokas darbo kabinete // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

740. Kazimieras Paltarokas moksleivis (Mintaujos gimnazijoj) // Panevėžio garsas. - 1935, spal. 22.

741. J. E. vyskupas K. Paltarokas: (nuotr. iš to laiko, kai Ekscelencija buvo Dvas. seminarijos profesoriumi) // Pavasaris. - 1935, Nr. 20, p. 442.

742. J. E. vysk. Paltarokas - 1875.X.10 / 22 // Lietuvos mokykla. - 1936, Nr. 5, įd. lap. tarp p. 320-321.

743. J. E. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas // Panevėžio garsas. - 1937, birž. 19.

744. Kazimieras Paltarokas, vienintelis Lietuvoje likęs vyskupas, Vilniaus ir Panevėžio vyskupijų valdytojas, pernai kovo 22 d. šventęs 50 m. kunigystės sukaktį, gimęs 1875 m. spalių 22 d., žinomas kaip sociologas ir ilgametis pedagogas // Lux Christi. - Putnam, 1953, Nr. 1, p. 59.

745. Vysk. Kazimieras Paltarokas, nuotrauka 1957 m. vasaros // Moteris. - Toronto, 1958, Nr. 1, p. 5.

746. Vysk. K. Paltarokas 1938 metais: (nuotr. dedikuota prel. J. Balkūnui); Vysk. K. Paltaroko kūnas guli karste Panevėžio katedroje // Ateitis. - Brooklyn, 1958, Nr. 2, p. 31, 32.

747. Vysk. Kazimieras Paltarokas po konsekracijos 1926 m.; Vysk. Kazimieras Paltarokas savo amžiaus pabaigoje // Aidai. - Brooklyn, 1958, Nr. 4, p. 147, 155.

748. Vyskupas Kazimieras Paltarokas // Panevėžys: geogr. ir ist. žinios apie apylinkes ir miestą / red. J. Masilionis. - Chicago: Panevėžiečių klubas, 1963. - P. 362.

749. Vysk. Kazimieras Paltarokas // Gutauskas J. Krikščionybė Lietuvoje: iš mūsų relig. praeities ir dabarties: [tikybos vadovėlis]. - JAV LB švietimo taryba, 1973. - Įd. lap. tarp p. 72-73.

750. Bishop Kazimieras Paltarokas // Encyclopedia Lituanica. - Boston, 1975. - T. 4, p. 169.

751. Vysk. K. Paltarokas // Valančius G. Žemaičių didysis tarp rinktinių: istoriobiogr. pasakojimai: vysk. M. Valančius (1801.II.16 - 1875.V.17) mirties šimtmečiui paminėti. - Los Angeles: Aut. ir LŠT J. Daumanto kuopa, 1978. - D. 2, p. 122.

752. Vysk. Kazimieras Paltarokas (1875-1958) vyskupas nuo 1926 m. Panevėžyje, nuo 1949 m. vyskupas Vilniuje // Lietuvių fondas = Lithuanian foundation: Lietuvių fondo pirmasis dvidešimtmetis, 1962 - 1982. - Chicago: Liet. fondas, 1983. - P. 157.

753. Vysk. Kazimieras Paltarokas // Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. - Chicago: Amerikos liet. b-kos l-kla, 1985. - T. 5, d. 1, p. 187.

754. Vysk. Kazimieras Paltarokas // Dirva. - Cleveland, 1990, vas. 8, p. 13.

755. Viena iš paskutiniųjų vysk. K. Paltaroko nuotraukų // Į saulę. - Panevėžys, 1990, vasaris-kovas (Nr. 2), p. [5].

756. Vysk. Kazimieras Paltarokas // Katalikų pasaulis. - 1991, Nr. 20, p. 22.

757. Vyskupas Kazimieras Paltarokas, 1917 m. dalyvavęs pirmoje slaptoje Krikščionių demokratų partijos konferencijoje... // Gražiūnas A. Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje: Lietuvos krikščionių demokratų partijos istorijos bruožai. - Vilnius: Tėvynės sargas, 1994. - P. 116.

758. Jaunystės laikų nuotrauka iš vyskupo dukterėčios Valerijos Paltarokaitės asmeninio archyvo // Panevėžio balsas. - 1995, spal. 15.

759. Jo Ekscelencija Linkuvoje 1931 m. // Panevėžio balsas. - 1995, spal. 21.

760. Viena paskutiniųjų vysk. K. Paltaroko nuotraukų: (iš V. Paltarokaitės asmeninio archyvo) // Panevėžio balsas. - 1995, spal. 22, p. 2.

761. Vyskupas K. Paltarokas // Versmės. - Panevėžys, 1995, spalis-lapkritis (Nr. 5), p. 4.

762. Vyskupas Kazimieras Paltarokas (1875-1958) // Sandora. - 1998, Nr. 2, p. 41.

K. Paltarokas grupinėse fotografijose

763. Lietuvos metropolito įšventinimas (š. m. V.13): iškilmių svečiai, kurių tarpe Romos delegatas arkiv. Matulevičius, visi Lietuvos vyskupai ir kai kurie valdžios atstovai su Ministru Pirmininku prieky // Iliustruotoji Lietuva. - 1926, birž. 5 (Nr. 23), p. 181.

764. Naujas nuncijus Kauno stoty: š. mėn. 21 d. Kaunan atvyko Šv. Tėvo atstovas Lietuvai, arkivyskupas Bartaloni: ... vysk. Paltarokas... [ir kt.] // Mūsų dienos. - 1928, Nr. 10 (liep. 29), p. 3.

765. Lietuvos vyskupai: čia matome Lietuvos vyskupus, kurių ši nuotrauka padaryta Romoje, atsilankius jiems pas Šv. Tėvą, šių metų pavasarį: ... J. E. Panevėžio vysk. Paltarokas... [ir kt.] // Mūsų laikraštis. - 1928, Kalėdų nr. (Nr. 1), p. 5.

766. Iš KVC konferencijos: apačioj prezidiumas - ... J. E. vysk. K. Paltarokas... [ir kt.] // Naujoji romuva. - 1931, Nr. 41, p. 975.

767. J. E. Panevėžio vyskupas K. Paltarokas Anykščių angelaičių tarpe // Žvaigždutė. - 1932, Nr. 7, p. 351.

768. Maironis ir Panevėžio vysk. Paltarokas // Bangos. - 1932, Nr. 24, p. 649.

769. Metropolijos kunigų seminarijos profesoriai: sėdi iš kairės į dešinę: J. E. vysk. K. Paltarokas... [ir kt.] // Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas, 1430-1930. - Kaunas, 1933. - P. 133; Šv. Kazimiero akademijos aidai. - Chicago, 1952, Nr. 4, p. 11. - Taip pat: Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 3. - Chicago: Amerikos liet. b-kos l-kla. - P. 28.

770. Lietuvos katalikų mokslo akademijos suvažiavimas š. m. vasario 27-28 d. Kaune: viršuj suvažiavimo prezidiumas: [K. Paltarokas ir kt.] / M. Smečechausko nuotr. // Naujoji romuva. - 1933, Nr. 114, p. 227.

771. Jų Ekscelencijos Lietuvos vyskupai ir eucharistinio kongreso rengėjai Švėkšnoje // Žvaigždė. - 1933, Nr. 9, 1-as virš. p.

772. Ekscelencijos Panevėžio vyskupas K. Paltarokas, Telšių vyskupas J. Staugaitis, Kaišiadorių vyskupas J. Kukta // Rytas. - 1934, birž. 30.

773. Mūsų Ganytojai I tautinio eucharistinio kongreso metu meldžiasi už Jėzaus širdies kraštą; Valstybės prezidentas kartu su Bažnyčios atstovais žiūri į einančias maldininkų minias // Žvaigždė. - 1934, Nr. 8/9, p. 269.

774. J. E. Panevėžio vyskupo 60 metų sukaktuvėse katal. organizacijų vėliavos katedroje iškilmingos sumos, paties jubiliato laikomos, metu (1935.XII.29) // Panevėžio garsas. - 1936, saus. 12.

775. Lietuviai maldininkai, dalyvavę 34 tarptautiniame eucharistiniame kongrese Budapešte, po audiencijos pas Šv. Tėvą Castel Gandolfo, 1938.VI.1: [jų tarpe - vysk. K. Paltarokas] // Draugija. - 1938, Nr. 24, p. 903.

776. Maironis darbo kambary su artimu bendradarbiu vysk. K. Paltaroku // Ateitis. - 1943, vas. 23, p. 4.

777. LKD partijos centro komitetas 1992 m.: ... kan. K. Paltarokas ... [ir kt.] // Tėvynės sargas. - Brooklyn, 1954, Nr. 1, p. 71.

778. Praeitais metais Panevėžio katedroje vysk. K. Paltarokas konsekravo du naujus vyskupus: vysk. P. Maželį ir vysk. J. Steponavičių // Ateitis. - Brooklyn, 1956, Nr. 8, p. 102.

779. Vysk. Kazimieras Paltarokas (tuomet dar kanauninkas) sėdi trečias iš kairės tarp krikščionių demokratų veikėjų; Lietuvos vyskupai 1940 m. Kaune pasitinka nuncijų arkivysk. L. Centozą: [jų tarpe - vysk. K. Paltarokas]; Vysk. Kazimieras Paltarokas su savo konsekruotais vyskupais P. Maželiu (iš dešinės) ir J. Steponavičium (iš kairės) // Aidai. - Brooklyn, 1958, Nr. 4, p. 146, 149, 152.

780. Prie Panevėžio marijonų (anksčiau pijorų) Švč. Trejybės bžn. 1928 Eucharistinio jaunimo kongreso metu vysk. K. Paltarokas laiko mišias // Lietuvių enciklopedija. - Boston, 1960. - T. 21, p. 481.

781. Vysk. K. Paltaroko sutikimas (ingresas) prie laikinosios Šv. Stanislovo bažnyčios 1926 m. gegužės 30 d.; Popiežiaus atstovą arkiv. Bartaloni 1928 m. spalio 8 d. iš Panevėžio išlydint: ant laiptų stovi: ... vysk. K. Paltarokas ... [ir kt.] // Panevėžys: geogr. ir ist. žinios apie apylinkes ir miestą / red. J. Masilionis. - Chicago: Panevėžiečių klubas, 1963. - P. 363, 373.

782. Telšių vyskupas Petras Maželis, Vilniaus ir Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas ir jo pagalbininkas vyskupas Julijonas Steponavičius, kuris po vysk. K. Paltaroko mirties (1958), neilgai valdęs Vilniaus ir Panevėžio vyskupijas, komunistų buvo ištremtas už vyskupijų ribų į Žagarę // Savasis J. Kova prieš Dievą Lietuvoje. - Putnam: M. Juras, 1963. - P. 45; Lux Christi. - Putnam, 1963, Nr. 2/3, p. 39.

783. Šv. Kazimiero karstas, komunistams uždarius Vilniaus katedrą, pernešamas į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią: [tarp perkėlimo dalyvių - vysk. K. Paltarokas] // Lux Christi. - Putnam, 1963, Nr. 2/3, p. 58.

784. 1926 m. įsteigtos Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupai: ... Panevėžio vysk. K. Paltarokas... [ir kt.] // Lietuvių enciklopedija. - Boston, 1968. - T. 15, p. 147. - Taip pat: Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. - Chicago, 1983. - T. 3, p. 53. - Taip pat: Mečislovas Reinys: mokslininkas, valstybininkas, arkivyskupas, kankinys: 100-osioms gimimo metinėms (1884-1984). - Kaunas: XXI amžius, 1996. - P. 11.

785. Aukštieji dvasiškiai 1933 metais Švėkšnoje eucharistinio kongreso metu: ... Panevėžio vysk. K. Paltarokas ... [ir kt.] // Draugas. Priedas: Mokslas, menas, literatūra. - Chicago, 1970, liep. 3, p. 2.

786. Pr. Dovydaitis su vysk. K. Paltaroku ir ateitininkų jaunimu ant Kirdeikių (Utenos aps.) piliakalnio 1937.VIII.18 // Girnius J. Pranas Dovydaitis. - Chicago: Ateitis, 1975. - P. [790].

787. Lietuvos vyskupai Romoje 1928 m. balandžio 24 d. atvažiavę pas Šv. Tėvą "ad limina" : ... vysk. K. Paltarokas ... [ir kt.] // Aidai. - Brooklyn, 1976, Nr. 5, p. 195.

788. Lietuvos vyskupai Vatikane: [... vysk. K. Paltarokas ... ir kt.] // Šaltinis. - Nottingham, 1976, Nr. 6, p. 205.

789. Prieš 50 metų (vyskupai): Karosas, Skvireckas, Staugaitis, Paltarokas, Kukta // Valančius G. Žemaičių didysis tarp rinktinių: istoriobiogr. pasakojimai: vysk. M. Valančiaus (1801.II.16 - 1875.V.17) mirties 100-mečiui paminėti. - Los Angeles: Aut. ir LŠT J. Daumanto kuopa, 1978. - D. 2, p. 322.

790. Maironis tarp Kauno kunigų seminarijos profesorių 1928 m.: iš kairės

sėdi: kan. K. Paltarokas - vicerektorius ... [ir kt.] // Aidai. - Brooklyn, 1982, Nr. 5, p. 339.

791. Iš Kauno arkivyskupo Juozapo Skvirecko intronizacijos iškilmių Kaune, 1926.V.13: aukštieji dvasininkai ir valdžios atstovai: ... vysk. K. Paltarokas ... [ir kt.]; Šv. Tėvo nuncijaus ark. Luigi Centozos sutikimas Kauno geležinkelio stotyje, 1940.IV.24: ... vysk. K. Paltarokas ... [ir kt.]; Žemaičių kunigų seminarijos 1913 metų laida: [tarp dėstytojų - prefekt. K. Paltarokas; vinjetė]; Kunigai, 1928 m. baigusieji Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą: [tarp dėstytojų - J. E. prof. vysk. K. Paltarokas; vinjetė]; V. D. u-to Teologijos-filosofijos fakulteto Teologijos skyriaus XIII laida 1939 m.: [tarp dėstytojų - J. E. K. Paltarokas, Panevėžio vyskupas; vinjetė]; Kunigų tarpdiecezinės seminarijos Kaune 1954/5 m. laida: [tarp dėstytojų - J. E. K. Paltarokas, Panevėžio vyskupas, Vilniaus ark. kapitularinis vikaras; vinjetė] // Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 3. - Chicago: Amerikos liet. b-kos l-kla, 1983. - P. 12, 19, 27, 32, 33, 36.

792. Buv. Vilniaus vyskupo Jurgio Matulevičiaus-Matulaičio kūno perkėlimo iš Kauno į Marijampolės bažnyčią iškilmių 1934 m. metu: ... Panevėžio vysk. K. Paltarokas ... [ir kt.] // Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 5, d. 1. - Chicago: Amerikos liet. b-kos l-kla, 1985. - P. 146.

793. Kauno (Žemaičių vyskupijos) kunigų seminarijos vadovybė 1925/26 mokslo metais: ... kan. prof. Kazimieras Paltarokas (inspektorius) ... [ir kt.] // Katalikų kalendorius žinynas, 1988 (B). - Kaunas - Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija, 1988. - P. 128.

794. Panevėžio mokytojų seminarijos ir gimnazijos abiturientai ateitininkai su J. E. vysk. Paltaroku 1931 m. // Didysis kovotojas kun. Karolis Garuckas, S. J. - Worcester: Krikščionis gyvenime, 1989. - P. 261.

795. Lietuvos universiteto 1922-1923 m. mokomasis personalas: ... K. Paltarokas ... [ir kt.] // Mokslas ir technika. - 1991, Nr. 5, 2-as virš. p.

796. [Maironis] Su vyskupu K. Paltaroku raudonojoje svetainėje apie 1927 m.; Kunigų seminarijos profesoriai svečiuose pas Maironį apie 1930 metus: ... vyks. K. Paltarokas ... [ir kt.]: “Ponų Nėniškių dvare, Panemunėlio parapija, 1914 m.” - taip užrašyta paties poeto. Maironis centre, šalia jo kun. K. Paltarokas // Jonas Mačiulis-Maironis, 1862-1932. - Kaunas: Maironio liet. literatūros muziejus, 1992. - P. 40, 41, 53.

797. Vyskupas K. Paltarokas su Panevėžio vyskupijos kunigais // Glinskas M. Panevėžys: mažasis vadovas. - Vilnius: Mintis, 1993. - P. 84.

798. J. E. vyskupas K. Paltarokas Inkūnuose [su inkūniečiais]: [3 nuotr.] // Guobis R. Inkūnai. - Anykščiai: A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorial. muziejus, 1995. - Įd. lap. tarp p. 48-49.

799. Kun. A. Lipniūnas su vyskupu K. Paltaroku // Versmės. - Panevėžys, 1995, sausis-kovas (Nr. 2), p. 2.

800. Maironis su kunigų seminarijos profesoriais, dėstytojais, klierikais: [jų tarpe - prof. K. Paltarokas] // Varpai. - Klaipėda: Rytas, 1995. - Kn. 9, p. 111.

801. Šįsyk tekstą iliustruojame ... sena fotografija: joje - vyskupas su katedroje sutuoktais prof. Stasiu Šalkauskiu ir jo žmona // Panevėžio rytas. - 1995, spal. 21, p. 4.

802. Vyrų sąjungos susirinkime kalba Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas: 120 metų pirmajam Panevėžio vysk. K. Paltarokui, 1875 10 22 - 1995 10 22 // Liepsnelė. - Panevėžys, 1995, rugsėjis-gruodis (Nr. 1), p. 2.

803. Kauno kunigų seminarijos profesūra ir seminaristai K. Čiplio studijų (1919-1925) metais. IV eilėje klierikas K. Čiplys (4), III eilėje J. E. vyskupas K. Paltarokas (5), poetas prelatas J. Mačiulis-Maironis (6). // Čiplys K. - Vijūnas. Vaidinimai tik sodžiui. - Panevėžys - Vilnius, 1997. - P. 65.

804. Lietuvos bažnytinės provincijos, įsteigtos 1926 m. vyskupai: ... Panevėžio vysk. K. Paltarokas ... [ir kt.]; Vyskupas Petras Maželis, vyskupas Kazimieras Paltarokas ir vyskupas Julijonas Steponavičius // Krikščionybė Lietuvoje / red. Vardys Vytautas S. - Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus k-tas, 1997. - P. 244, 391.

805. Pirmoji komunija 1939 metais [Krinčine]: kairėje - kun. Keraitis, centre - Jo Ekscelencija Panevėžio vysk. Paltarokas // Užaugau Pasvaly / sudaryt.: A. Apynis ... [et al.]. - Vilnius: Danielius, 1997. - P. 594.

IŠ PANEVĖŽIO VYSKUPO KAZIMIERO PALTAROKO UŽRAŠŲ

Pradžios mokykla

Oficialaus mokslo pradžią Kaziukas gavo artimame Joniškėly, kur buvo parapinė dviklasė pradžios mokykla, įsteigta vietos ponų Karpių. Kaziukas namie buvo išmokęs lietuviškai, o rusiškai jis beveik nemokėjo. Dėl to pradžioje labai vargo, kai reikėdavo savais žodžiais rusiškai atpasakoti straipsnelius iš Ušinskio "Rodnoje slovo".

Mokyklos mokiniai gyveno bendrabutyje. Kaziukas nepaprastai mėgdavo pasakas. Išgirdęs kokią naują pasaką, jis eidavęs per kambarius ir sekdavęs ją vis kitiems, kol nusibosdavęs. Pasakų mokėjęs dešimtis. Pasakos ir jų sekimas - tai Kaziuko "Lietuvos mokykla", nes visa kita turėjo mokytis tik rusiškai.

Bet iš to rusinimo niekas Kaziukui neprilipo, beveik nieko ir jo atmintyje nebeliko. Gal tik vienos dainelės žodžiai ir melodija kartkartėmis iškyla iš pasąmonės, ir Kazimieras ją dar ir šiandien kai kada paniūniuoja: "Ach ty, volia, moja volia, zolotaja ty moja" ("Ak tu, laisve, mano laisve, tu auksinė manoji"). Tai rusų valstiečių dainelė, sukurta panaikinus Rusijoje baudžiavą.

Mokyklos drausmė Kaziuką nelabai varžė, tačiau negalima pasakyti, kad būtų ir per daug savivaliavęs. Drauge su Kaziuku ėjęs Joniškėlio dviklasę M. Titas, dabar Laižuvos klebonas, sako, kad tuomet jam Kaziukas atrodydavęs linksmo veido, bet ramus vaikas, mokęsis gerai ir turbūt jam netekę gauti liniuote per delną nuo žiauraus mokytojo perkrikšto Ošakinskio.

Drauge su Kaziuku mokėsi ir jo vyresnysis brolis Juozas. Tas šeštadieniais po pietų mėgdavęs eiti namo. Gaudavęs leidimą ir Kaziukui, bet tas ne visuomet norėdavo pasinaudoti.

Kaziukui besimokant trečiajame Joniškėlio dviklasės skyriuje, į gimtąjį kaimą - Gailionius parvyko kaimyno sūnus Petras Kučas, išlaikęs keturių klasių egzaminus ir besirengiąs stoti į Kunigų seminariją. Kaziuko tėvas jau ir seniau galvojo savo vaikus leisti į aukštesnį mokslą, todėl klausdavo autoritetingų žmonių nuomonės.

Vyresnysis sūnus Juozas mokytis neturėjo "ukvatos" ir "pomietės". Vietos klebonas patarė, kad vaikus paliktų namie, nes išleisti į mokslą atstosią nuo "vieros", išeisią į svetimus kraštus ir žūsią.

Tačiau Kaziuko tėvas į tuos gerų norų, bet nevykusius patarimus atsakęs: "Koks aš būsiu tėvas, jei savo vaikais nesirūpinsiu..." Todėl atvykus į Gailio-

nius P. Kučui, tėvelis Kaziuką atėmė iš Joniškėlio mokyklos ir pristatė prie Kučo ruoštis į gimnaziją. Tada minėtasis Joniškėlio mokytojas Ošakinskis, sutikdamas Kaziuko tėvą, vis kartodavęs: "Sugadino gerą vaiką..." Bet Kaziukui nebuvo lemta nei pačiam sugesti, nei kitų sugadinti. Apvaizda lėmė, kad iš jo išaugo ne gadintojas, bet taisytojas. Ir didis taisytojas.

Per vasarą Petro Kučo paruoštą Kaziuką tėvelis nusprendė vežti gimnazijon į Mintaują (dabar Jelgava). Mintaujos gimnazijoje buvo ėjęs mokslą ir Kaziuko dėdė (tėvo brolis) kun. Tomas Paltarokas, ilgai klebonavęs Kudingoje. Mintaujos gimnazijoje kapelionu buvo kun. Juozas Genys, Paltarokų giminaitis. Pagaliau Mintauja tuomet buvo ne svetimos valstybės, bet gretimos gubernijos miestas, kurį pasiekti nebūdavo sunku: vasaros metu auštant išvažiavus, vakare jau esi vietoje, vidutinišku greitumu arkliais važiavus. Kaziuką iš namų vežant visi namiškiai verkė, o motinėlė paskui vežimą sekė tol, kol pradėjo risčia važiuoti: taip jai buvę skaudu su savo sūneliu skirtis.

Gimnazija

Mintaujoj Kaziukas išlaikė egzaminą antron b klasėn. Kol prasidėjo mokslas, Kaziukas svetimoje vietoje labai nuobodžiavo, ilgėjosi namų ir namiškių, net pasivaikščioti eidavo namų pusėn. Kažin, ar tik nebūtų pabėgęs namo, jei tuo metu būtų kas iš namiškių pas jį atvykęs. Bet kai niekas neatvyko, tai tas nostalgijos jausmas praėjo, ir Kaziukas nusiramino. Po semestro buvo perkeltas į trečią klasę. Tuomet klasės pusmečiais buvo einamos. Tačiau Kaziuko motinėlė neturėjo ramybės. Pagaliau, po kokių dviejų savaičių, ji su tėveliu atvažiavo Mintaujon sūnelio pažiūrėti. Kaziukas anksti rytą atveria akis, o prie jo lovos motutė besėdinti... Buvo džiaugsmo abiems. Kaziuką pamačiusi motina pradžiugo ir nusiramino.

Greitas, be sistemos pasirengimas gimnazijon, pasak mokytojo Ošakinskio, tikrai lyg kad būtų apgadinęs gerą vaiką. Kaziukas mokėsi nevienodai. Vieną kartą jis yra buvęs klasėje antrasis moksleivis, o pereidamas penkton klasėn gavo "pagyrimo lapą".

Mūsų Kaziukui geriausiai sekėsi graikų kalba. Todėl direktorius Rožanovskis atkreipė į jį dėmesį.

Vėliau graikų kalbą dėstė latvis Švombergis. Jis mokinių kitaip nebausdavo, kaip Homero eilėraščiais, kuriuos liepdavo išmokti atmintinai. Kaziukas dar ir dabar nemaža jų atsimena, nors vietom turinio ir nelabai sugauna. Bet mokiniai už tai nepykdavo ir su tuo mokytoju sugyveno geruoju.

Tuo laiku Mintaujos gimnazijoje mokytojavo lietuvių rašomosios kalbos tėvas Jonas Jablonskis. Jis greitai supykdavo ir rašydavo menkus pažymius ir iš

lotynų kalbos. Moksleiviai lietuviai su J. Jablonskiu labai nesipyko, nes žinojo jį gerą lietuvį esant. Jis buvo pradėjęs kviestis pas save kai kuriuos moksleivius lietuvius, kuriuos Krikščiukaitis (Aišbė) turėjo mokyti lietuviškai dainuoti. Ir Kaziukui teko kartą kitą pas J. Jablonskį užeiti. Bet choras kažkodėl nesusidarė.

Per geometrijos egzaminus rusas Černišovas Kaziuko teklausė: "Dvi tiesės gretimos trečiai?" Atsakius "gretimos viena kitai", parašė 5. Lenkas Mečnikovskis per matematikos egzaminus nutvėrė pas draugą Puginskį Kaziuko juodraštį, bet už rašto darbą vis dėlto parašė 5. Per žodinius egzaminus, kai Kaziukas pasakė, kad plius vienas ir minus vienas yra lygu 1, parašė 1, tačiau bendrą pažymį išvedė 2/3.

Ukrainietis Volkovičius rengėsi Kaziukui rašyti 2 už istoriją. Klasės auklėtojas Švombergis, Kaziukui nieko nežinant, paprašė dar sykį jo paklausinėti. Tas atsakė blogiau nei pirma. Švombergis dalija pažymius ir rodo pirštu. Kaziukas netyčiomis atsiliepia: "Žiūrėkite, koks didelis dvejetukas!" "Tai žmogus, gavo dvejetuką ir dar džiaugiasi", - nusistebėjo auklėtojas. Tai buvo pirmas ir paskutinis Kaziuko dvejetukas.

Istorijos mokytojas Luninas šališkai kalbėdavo apie bažnyčią. Moksleivis Karolis Bistramas jo žodžius atpasakodavo per religijos pamokas. Kapelionas kun. Juozas Genys aiškindavo, kaip kas iš tikrųjų yra buvę. Dėl to ištisas valandas mūsų klasė neturėdavo nei religijos, nei istorijos pamokų: Bistramas ginčydavosi su Luninu.

Religijos vadovėliai buvo rusiški, tačiau kapelionas rusiškai nedėstė; jis kalbėdavo mokinių kalba, kartais įterpdavo po keletą rusiškų žodžių. Kartą Kaziukui kalbantis su kapelionu lietuviškai, moksleivis Tomas Zanas piktai paklausė lenkiškai: "Po jakiemu movisz? Po tatarsku?" "Tik ne po chamsku, kaip tu", - atrėžė Kaziukas tam Žemosios Panemunės dvaro ponaičiui.

Ne tik lenkai skersai žiūrėjo į mus, bet ir vokiečiai dėjosi prakilnesni už lietuvius bei latvius, su kuriais lietuviai geruoju gyveno.

Kaziukas jau tuomet rankiojo savo gimtosios apylinkės dainas, buvo prirašęs didelį sąsiuvinį Linkuvos apylinkės dainų. Į jį buvo įrašyta ne viena vietos liaudies dainiaus Andrašiūno sudėta daina. Buvo viena ir paties Kaziuko parašyta, satyriško pobūdžio: joje buvo pajuokiami Gailionių kaimo jaunimo papročiai.

Kartą su draugu juodu paėmė žinomą gaidą "Leiskit į tėvynę" ir bandė, katras greičiau pritaikys ritmus bei rimus. Kaziukas sudėjo dainą, kurios vienas kitas posmas maždaug taip skambėjo:

Auginsiu sparnelius, kaip kregždelė lėk,
Lankysiu slėnelius, kur Mušelė tek;
Čia siela tremtinė... bandymas gyvent,
Ten miela gimtinė, gundymas pasent...

Platupis - tėvelis pasodėj vagoj,
Topolis - brolelis pas tiltą vaitoj,
Motulė - liepaitė saugo namelius...

Kaziukas gaudavo skaityti ir lietuviškų draudžiamų raštų, kuriuos per atostogas slėpdavo bičių aviliuose po liepomis. Į jo namus užeidavo knygnešių, kartais pernakvodavo. Kartą jis matė palto pamušale eilių eiles kišenių, knygų prikimštų. Užvažiuodavo ir garsus šiaurinės Lietuvos knygnešys Bielinis. Jo vežimas buvo su dviem dugnais, kad tarp jų būtų galima knygas paslėpti.

Iš tuokart perskaitytų lietuviškų knygų Kaziukui didžiausią įspūdį paliko Zanavyko "Lietuvos istorija" ir Garnio "Tarp skausmų į garbę". Ir iki šiol jam už visus Vytauto paveikslus gražiausias yra "Lietuvos istorijoj" išspausdintas jaunikaitis - Vytautas, su plunksnų kuodu papuoštu šalmu ant galvos... "Tarp skausmų į garbę" Kaziukas skaitęs keletą kartų, atmintinai išmokęs tas vietas, kuriose rašoma apie jam labiausiai rūpėjusius dalykus. "O kas pašaukimas? Gal sapnas gražus, kursai kūdikystei pamėgo, motušės išgirtas? Žmogus atsibus. Pabėgs, kaip jaunystė pabėgo... Gražus pašaukimas! Bet eiti keliais, kur visko išsižadėti... Atsakymą duoti, kad amžius susieis. Ir kaipgi menkam išgalėti. Bet gal, kaip kareivis, prieš kovą drebi? Kaip kūdikis nori pabėgti? O ne, neišbėgsi: kariauja visi; visur reiks kariauti, kentėti... Jei balsas Aukščiausio vadina tave, nebūk keleivis, bailus. Kaip vyras atstumk, kas sapnuojas slapčia, o Dievas palengvins skausmus".

Galbūt sename "Aušros" numeryje Kaziukas rado žodžius: "O jaunyste! Negaliu tavęs užmiršti. Kas vakar dėjosi, vos atmenu. Kas tuomet darėsi, nė aguonos grūdo nepamiršau". Kaziukas ypač atsimena visa tai, kas susiję su klausimu "kuo būti?" Jo protingi gimdytojai buvo davę jam visišką laisvę. Bet jau buvo iš anksto aišku, kurį pašaukimą Kaziukas pasirinks. Į Mintaują pirmąkart važiuojant, vienas pažįstamas pranašiškai pasakė: "Gražus bus kunigėlis".

Ketvirtą klasę baigdamas, Kaziukas tvirtai nusprendė stoti į Kunigų seminariją. Tėvelis nusivedė Kaziuką pas giminę kapelioną kun. Juozą Genį, motinos pusbrolį, pasitarti. Kapelionas tarė Kaziukui: "Ar manai, kad tokių šiukšlių seminarija laukia? Baik šešias, aštuonias klases, tada bus kas kita". Tai išgirdęs, tėvelis liepė Kaziukui toliau mokytis. "Seminarijoj bus lengviau... jei nepraeis noras", - nusprendė jis.

Bet pasiryžusiam stoti į dvasinę seminariją Kaziukui buvimas gimnazijoje atrodė tik laiko gaišimas. Dėl to iš šeštos klasės išstojęs, nuvažiavo Kaunan laikyti egzaminų. Rusų valdžios skirtus egzaminus išlaikė gerai. Iš lotynų kalbos, kitiems ko nemokant ir jų vietoj Kaziukui atsakius, jo daugiau ir nebeklausinėjo. Per religijos egzaminą išėjo mažas nesusipratimas dėl netiksliai pavartoto žodžio "pasakos".

Kan. Povilonio palieptas papasakoti apie Juozapą Eigiptietį, Kaziukas atsakė: “Moku tik pasakas”. “Na, papasakok tas pasakas”, - tarė susiraukęs egzaminatorius. Atsakinėjus iš Šv. Istorijos, prasidėjo katekizmo egzaminas: “Kas yra krikštas?.. Krikštas vandens? Krikštas kraujo? Krikštas ugnies?” Kaziukas atspėja, bet vėl jį sugauna. Čia jam buvo tikras krikštas, tik ne vandens, o kraujo ir ugnies... Vos vos išlaikė.

Įsimintinas rytas rudenį prieš išvažiuojant seminarijon. Nubunda Kaziukas. Prie jo lovos besėdinti motinėlė. Ji sako: “Vaikeli, jei tik nenori, nevažiuok”. Kaziukas tyli. Motinėlė toliau kalba: “Jeigu važiuoji, tai iš seminarijos nebeišstok”. Kaziukas nieko nesako. Motinėlė vėl taria: “O jei kartais tektų išstoti, tai neišsižadėk savo krašto, kaip kiti daro: išvažiuoja kur kitur ir užmiršta savuosius. Sugrįžk į namus...” Šis protingas motinos monologas - pokalbis su savo tauriu, ryžtingu devynioliktuosius metus einančiu sūnumi įvyko 1884 metų rudenį Gailionių kaime, Juozapo ir Marcelės Paltarokų namuose.

Kunigų seminarija

Seminarija - tai šventa dvasios ugdymo įstaiga. Joje vyrauja pamaldumas, mokslas, drausmė. Jos tvarka, kada keltis, melstis, valgyti, mokytis, ilsėtis, gulėti, gerai veikia protą ir valią, moko punktualumo. Bet linkusiems į netvarką žmonėms esti sunku.

Seminarijon suvažiuodavo iš visos Lietuvos, susimaišydavo aukštaičiai ir žemaičiai. Daugelis nebuvo girdėję žemaičių šnekos. Tai buvo progos pasijuokti vieniems iš kitų.

Tarp savęs šnekėjome lietuviškai, šiek tiek rusiškai, su viršininkais kalbėjome lenkiškai, kad ir nemokėdami. Viešai meldėmės pusiau lotyniškai, pusiau lenkiškai. Pirma knyga, kurią lenkų kalba perskaičiau, buvo Dubois “Przewodnik dla kleryków i mlodych kaplanów”. Reikėjo visiems turėti “Cwiczenia św. Ignacego”.

Knygų gaudavome per prefektą kan. Povilonį. Pirmą kartą sutikęs mane davė pabučiuoti delną. Tai pastebėję, vyresni klierikai tarė: “Turi malonę”. Tos malonės ne visi susilaukdavo. Matyt, sužinojo, kad esu Šv. Istorijos gerbėjas. Visus mokslo metus, kol išsikėlė katedron klebonu, su prefektu Poviloniu gyvenau geruoju, ypač po vienos liturginės pamokos, kada, kursui neatspėjus kažkokio žodžio, aš pataikiau pasakyti.

Buvo remontuojama katedra. Pamaldos laikomos seminarijos bažnyčioje. Einu iš vienų mūrų į kitus. Sutinku kieme katedros vikarą kun. Joną Vierinskį, lenką. Nesisveikinu. Sustabdo mane ir klausia: “Dėl ko tamsta manęs nesveikini?” “Kad aš tamstos nepažįstu”. “Mes, dvasininkai, turime būti visi pažįstami,

todėl reikia sveikintis". Nuo to laiko, sutikęs dvasininką, pirmas pakeliu skrybėlę ir tariu: "Laudetur Jesus Christus" ("Garbė Jėzui Kristui").

Prasidėjo pirmos rekolekcijos. Be kitų apmąstymų, reikėjo tris ketvirčius valandos klūpant mąstyti "o wiecznosci" (apie amžinybę), pagal šv. Ignaco vadovėlį. Kaipmat praeidavo meditacijai skirtas laikas.

Baigę rekolekcijas, einam viso gyvenimo išpažinties... Grįžta iš bažnyčios draugas Jakuška ir klausia: "Kas tas juodbruvis, garbanotas sėdi bažnyčios gale? Jis man davė pipirų!" Gyvenimas parodė, kad to jam reikėjo: vėliau jis buvo nuėjęs klaidingais keliais, bet gyvenimą baigė apsitvarkęs. Tas rigoristas, davęs jam pipirų, buvo prof. Maciulevičius (Maironis-Mačiulis).

Maironis pirmam ir antram kursui lietuvių kalba dėstė teologinę propedeutiką. Vadovėlio nebuvo, reikėjo užsirašinėti. Bet patį pirmą rudenį buvo iškeltas į Petrapilį Akademijon. Atėjo atsisveikinti su visa seminarija: ėmė kalbėti lietuviškai, užkando žadą, pravirko, visus tylomis išbučiavo ir išėjo, palikęs mus raudančius. Mes jau tuokart jautėme, kad "Tarp skausmų į garbę" autorius buvo jis.

Kun. Šimaitis buvo labai geras profesorius, gerai dėstė fundamentalinę teologiją, kurią buvau pamėgęs. Jo pamokas užsirašinėjau, atsakinėdavau jungdamas vadovėlį su aiškinimais. Vakarykščiai buvau klaustas, ateina, šaukia: "Et dominus Paltarokas". Atsakau visa iš užrašų. Nusišypso ir taria: "Sufficit". Tai buvo didelio takto žmogus, aukštaitis, klierikų simpatija. Kartą šventėms davė atlikti rašto darbą. Draugai siunčia mane pas profesorių prašyti, kad nedrumstų poilsio sunkiu darbu. Išklausęs argumentų, nusileidžia, bet ne visai, duoda perskaityti tą ir tą.

Buvau senjoras - tai draugų rinktas tarpininkas tarp viršininkų ir kurso klierikų.

Ketvirtadienio pasivaikščiojimai būdavo mums ir apylinkės žmonėms lietuvybės mokykla: Suvalkijos pusėje mokydavomės kirčiavimo iš vaikų, atėjusių pasižiūrėti kunigėlių, Kaunijoje skambiomis dainomis žadindavome sulenkėjusius gyventojus. Paskui viešai dainuoti buvo uždrausta. Užtat poilsio valandomis seminarijos mūrai skambėdavo nuo dainų. Tų dainų iniciatoriai būdavo daugiausia Dogelis, Jarašiūnas ir aš. Lietuvybė tarp klierikų vis labiau klestėjo. Prie to gal bent kiek prisidėdavo lietuvių kalbos ir homiletikos pamokos, dėstomos žemaičio prof. Dirginčiaus.

Gaudavome kartais lietuviškų knygų, laikraščių, kuriuos godžiai skaitydavome ir rūpestingai slėpdavome. Mano slėptuvė buvo vadinamosios "akademijos" kamine. Mėginome rengti referatėlių. To sąjūdžio "spiritus movens" buvo kurso draugas Pranas Turauskas.

Nors lenkų kalbos tuokart niekas nedėstė, tačiau visi turėjome išmokti tiek,

kad suprastume skaitomas knygas ir susikalbėtume su profesoriais. Būdamas seminarijoje, skaičiau Mickevičių, Senkevičių, Chodaką, Rodzevičiūtę, kitus raštus, bent kiek susijusius su Lietuvos reikalais.

Vyskupas Paliulionis katedroje nepaprastai žiūrėdavo giedojimo: kai tik subdiakonas ar diakonas negregoriániškai užgiedodavo, tai ir šaukia pas sumos giedojimo profesorių. Pirmą sykį Velykų rytą sugiedojo p. Naujalio vedamas klierikų choras Witt'o "Regina Coeli et terae" ("Dangaus ir žemės karalienė"). Po rezurekcijos vyskupas apsisuko ant vienos kojos - tokios geros buvo nuotaikos.

Pavyskupis Baranauskas gyveno toliau nuo seminarijos: nueidavome jo sveikinti per šventes, pagiedodavome "Gratularum tibi" ("Tave sveikiname")... Kartą vedė mums rekolekcijas, kalbėjo labai griežtai, ypač apie pašaukimą.

1895 m. Baranauskas mane įšventino klieriku. Paskyrė jį Seinų vyskupu, ateina su klierikais atsisveikinti. Taria: "Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus". "Ant amžių amžinųjų. Amen!" - sušunkame visi. "Mes lenkai, jūs lietuviai; mes mokomės jūsų kalbos, jūs mokykitės mūsų kalbos. Niech będzie pochwalony Jesus Chrystus..." - ir išėjo, palikęs mus nustebusius.

Mokiausi visą laiką gerai, cum laudibus (su pagyrimu). Paskutiniaisiais metais prof. Žongolevičius iš kanonų nė sykio neklausė. Davė kursui rašto darbą, stengiausi tinkamai parašyti. Niekad nedariau dėl pažymio.

Kai baigiau ketvirtą kursą, viršininkai paskyrė tęsti studijas akademijoje. Buvau nekokios sveikatos. Einu pas prel. Davidavičių, kuris, Cirtautui tapus pavyskupiu, buvo rektoriumi, atsisakyti. Vardiju esamas ir nesamas priežastis. Jis nenori nė kalbėti ir lakoniškai taria: "Sąskaitos su tavimi suvestos, važiuosi, iki pasimatymo".

Kunigų akademija

1898 m., po vasaros atostogų, Kaune atsisveikinęs su profesoriais ir draugais, kartu su Petru Ruškiu, kuris savo noru važiavo Akademijon, sėdome vagonan. Nuotaika nesmagi. Pirmą sykį tokia tolima kelionė. Mąstai žmogus: "Kažin, ar grįšiu? Gal ten supūsiu šiaurinėj gudų pusėj?.." Šit ateina du Akademijos studentai ir klausia: "Kur vykstate?" Atsakome: "Peterburgan". "Akademijon?" "Taip". "Mes taip pat". Tai buvo suvalkiečiai Jurgis Matulevičius ir Pranas Būčys. Jie visą kelią mus draugiškai globojo.

Nuvykus Akademijon, ėmėsi mus globoti vyresnieji vyskupijos draugai. Protoplasta (t. y. paskutiniojo kurso studentas, pirmas peržengęs akademijos slenkstį) Kazimieras Šiaulys vedė per visus kursus supažindinti su būsimais draugais.

Kiekviena vyskupija turėjo nustatytą studentų skaičių, nes iš viso tegalėjo būti apie 70. Didelė dauguma buvo lenkai. Lietuvių teatsiųsdavo Kaunas, Sei-

nai, kartais Vilnius ir Petrapilis. Oficialiai viskas buvo lotyniškai, privačiai - lenkiškai. Bet niekas netrukdė mums tarp savęs kalbėtis lietuviškai. Mane draugai lenkai vadindavo "Kazys". Iš Jasio Kurzynos, Kazys ir Tomaszo (Žoltovskio) buvo susidaręs triumviratas, kuris vadovavo kursui.

Draugas Juozapas Skvireckas prigąsdino mane, kad pirmojo kurso mokymosi duomenys galį atsiliepti baigiant Akademiją, kad net esą galima negauti mokslo laipsnio. Truputį pasispaudžiau ir atsiradau tarp studentų "primi ordinis". Susiorientavau, kaip reikia darbuotis.

Akademijos rektorius pavyskupis Niedzialkowskis, kuris pasijuokdavo, kad jo pavardė rodanti, jog esąs sutvertas nie dzialac (neveikti), mėgdavo ir kitų pavardes kraipyti, analizuoti. Po vienų kvotimų tarė: "Czy jeden drozd, czy Paltarokas, byle tylko dobrze umie dogmatyką" (Ar vienas strazdas, ar pusantro strazdo, bet tik taip gerai moka dogmatinę teologiją). Ta pavardė turbūt reiškia Zigmanto II poltoroką, sidabrinį pinigą (pusantrokį).

Lietuviai profesoriai tebuvo tik Maciulevičius ir Pranaitis. Maciulevičius buvo prefektas, mėgo elgtis kaip su seminarijos klierikais, o čia jau subrendę žmonės, kiti net kunigai.

Maciulevičius dėstė moralinę ir rašė veikalą "De iustitia et jure". Mes paskaitas šapirografuodavome. Kai pritrūkdavome laiko, tai pats profesorius mums perrašydavo.

Nemėgdavau kalimo atmintinai. Moralinės teologijos kvotimuose buvo daug tezių, ypač moralinės teologijos istorija, kur vien autorių vardai ir veikalai su trumpais apibūdinimais. Jų nevengiu, tik prieš pat kvotimus atsidėjęs kartą kitą peržiūriu, nusiteikęs tų bilietų netraukti. Draugas Ruškys ima iš vienos stalo kertės - istorija, draugas Grucia iš kito krašto - vėl istorija. Telieka vienas bilietas - ir tas istorija.

Pradedu atsakinėti. Sakau, ką žinau, bet nesijaučiu tvirtas. Prof. Maciulevičius tyli. Asistentams, matyt, nusibodo klausyti šventųjų ir nešventųjų litanijos. Prof. Stravinskas pateikė visai kitą klausimą. Dabar pasijutau savo kailyje ir atsakiau visai gerai. Sakiausi draugams, kad buvau įkliuvęs. Bet šie nieko nepastebėję, kaip visados, taip ir dabar atsakinėjęs sąmoningai. O mano visas sąmoningumas buvo toks: nekalbėti to, ko gerai neatsimeni...

Inspektorium paskirtas prof. Maciulevičius stengiasi būti visiems vienodas, tačiau savuosius, lietuvius, daugiau gąsdindavo mokslo sunkumais: matyt, norėjo, kad lietuviai nesiduotų pralenkiami lenkų. Mes, ypač kauniečiai, visada gerai mokėmės.

Prefektas Pranaitis vesdavo mus miestan ne tiek pasivaikščioti, kiek į kokią meno galeriją, muziejų, parodą, fabriką. Taip susipažinome su įvairias Peterburgo rūmais, paminklais, viešomis valdžios ar visuomenės įstaigomis... Nuo

tų laikų pabudo didelė meno, ypač tapybos ir dainos, meilė, nes teko pamatyti ne vieną gražų daiktą, išgirsti vieną kitą nepaprastą dalyką.

Ir į mūsų vakarėlius, kurie buvo rengiami drauge su profesoriais, prof. Pranaitis kartkartėmis pakviesdavo savo pažįstamus giesmininkus ir muzikus. Teko klausytis smuikininko kunigaikščio Dulovo, violončelisto Butkevičiaus, solisto boso Klečkovskio. Ir mes patys padainuodavome choru, duetais, net solo, nes būdavo gerų balsų, ypač iš pietų Rusijos.

Būdamas diakonu, ketverius metus giedojau Evangeliją. Pagaliau atėjo laikas švęstis kunigu. Rekolekcijos sukėlė baimę dėl ateities. Bet metropolitas Klopotovskis griežtu balsu tarė: "Accipe jugum Domini; jugum enim eius suave est et omus ejus leve"("Priimk Viešpaties jungą, nes jo jungas malonus ir jo našta lengva"). Tai įvyko Peterburgo katedroje 1902 m. kovo 22 d. Kai čia išgyvenau kilniausias valandas, tėviškėje kažkas paleido gandus, kad viską metęs ir stojęs gvardijon karininku. Tikrai, tapau karininku, bet ne Mikalojaus kariuomenės, o militae Christi.

Šventimų proga seminarijoje aplankiau buvusį Akademijos prancūzų kalbos lektorių Senkų - Popovskį, nebejauną žmogų, užsitarnavusį pedagogą, kuris, bebendraudamas su mumis, pajuto kunigystės pašaukimą, įstojo seminarijon ir, mane šventinant kunigu, buvo pašventintas klieriku. Paklaustas, kaip jaučiasi, atsakė: "Kitus mokyti buvo lengviau, negu pačiam mokytis".

Rytojaus dieną Šv. Kotrynos bažnyčioje klebono Scislawskio ir draugų asistuojamas, pirmą sykį tariau: "Introibo ad altare Dei" ("Žengiu prie Viešpaties altoriaus"). Per Mišias draugas Stanevičius pasakė pamokslą, kuris mane sugraudino. Giedojo žymus choras, Sasnausko diriguojamas. Per kuklias vaišes klebonijoje originaliai pasveikino prancūzas - domininkonas Lagrange, užgiedojęs: "Ecce sacerdos magnus" ("Tai didysis kunigas").

Kasdien melsdamasis "Aufer a nobis... - Pašalink nuo mūsų, meldžiamasis Viešpatie, mūsų neteisybes", kibau į disertaciją "De origine animae humanae". Pabaigoje padariau išvadą, kuri neatitiko profesoriaus pažiūrų. Matyt, jis nežinojo vieno dokumento, kuris ne taip seniai buvo surastas ir paskelbtas "Osterreich Vierteljahrschrift".

Man buvo smalsu žinoti, kaip į tai pažiūrės profesorius. Šit neša vieno profesoriaus tarnas kelias disertacijas, imu pažiūrėti - besanti ir manoji. Skirtinga nuomonė pareikšta. Žiūriu - nepabraukta. Paties prof. Ciepliako įvertinta 5-, o keletui kitų lygiai po 5. Viešai įvertindamas profesorius ją kvalifikavo labai gerai, tik papriekaištavo, kad ne visur tiksliai cituojąs literatūrą. Išlaikęs kvotimus, Teologijos magistro laipsnį gavau su I rūšies diplomu.

1902 m., baigęs mokslus Petrapilyje, grįžtu Kaunan.

ATSIMINIMAI APIE KAZIMIERĄ PALTAROKĄ

Kanauninkas Bronius Antanaitis

Mūsų tautos žmonių sąmonėje vyskupo vardas yra labai garbingas, iškilus, nes vyskupai mūsų tautos istorijoje daug nusipelnė, gindami katalikų tikėjimą, skelbdami Kristaus mokslą, saugodami dorovę, skatindami blaivybę, šviesdami tautą. Vienas tų didžiųjų vyskupų yra neužmirštamasis Kazimieras Paltarokas. Nuo šio amžiaus pradžios iki paskutiniųjų metų visi Lietuvos vaikai, norėdami prieiti šv. Sakramentų, mokėsi iš vyskupo Kazimiero knygutės - katekizmo "Tikybos pirmamokslis", kuris ir iki šiolei tebėra tinkamiausias. Dar labiau atmintinas šis garbingasis Bažnyčios Ganytojas tiems, kam jis teikė Sutvirtinimo sakramentą. Ir aš pirmą kartą pamačiau Vyskupą tėviškės, Smilgių parapijos, bažnyčioje, kai man suteikė Sutvirtinimo sakramentą. Išliko nepaprasto žmogaus prisiminimas. Kaip pasakų dievaitis, Bažnyčios kunigaikštis: aukštas, tiesus, apsirengęs vyskupo rūbais, su žvilgančia aukšta vyskupo kepure - mitra, didele, riesta, sidabru blizgančia vyskupo lazda - pastoralu, be galo susitelkęs.

1942 m. mokantis Panevėžio berniukų gimnazijoje, šv. Kazimiero dieną ateitininkai nuėjom pasveikinti Vyskupą su vardadieniu. Ekscelencija tėviškai domėjosi mūsų gyvenimu, bėdomis, nuoširdžiai bendravome, visus pavaišino. Ekscelencija ateitininkus globojo, jais labai rūpinosi. Iš ateitininkų išugdyta daug pašaukimų kunigystei, ne tik savo vyskupijai, bet teko jų ir Vilniaus, ir Telšių vyskupijoms.

Antrosios sovietinės okupacijos laikotarpiu tik vienas Vyskupas Kazimieras Paltarokas buvo likęs Lietuvoje neįkalintas. Visų žvilgsnis krypo į autoritetingąjį Vyskupą, kuris buvo atrama Lietuvai. Ypač buvo viltinga paguoda besimokantiems kunigų seminarijoje, nes žinojo, kad bus kas pašventina kunigais.

Po vasaros atostogų sugrįžus į seminariją, 1948 m. rudenį sužinojom, kad rugsėjo 19 d. mūsų ketvirtajam teologijos kursui bus suteikti diakono šventimai. Iš Panevėžio atvyko Ekscelencija ir Kauno bazilikoje 35 klierikus pašventino diakonais. Džiaugėmės gavę šventimus. Kad Sibiran neišvežtų neįšventintų kunigais, vadovybė nutarė Kristaus Karaliaus šventėje suteikti mums kunigystės šventimus. Vėl laukėme atvykstant Vyskupo iš Panevėžio. Spalio 31 d. per Kristaus Karaliaus šventę, Kauno arkikatedros presbiterijoje išsirikiavo 35 diakonai, apsirengę baltomis albomis, ant rankų laikydami sulankstytus arno-

tus. Vyskupas, paminėdamas kiekvieno diakono vardą ir pavardę, pakviečia išeiti į priekį. Kiekvieną peržvelgia. Rimtis. Dvasios susitelkimas. Liturginių apeigų metu visiems diakonams atsigulus ant grindų, meldžiamasi į visus šventuosius. Vyskupas ir visi susirinkusieji bendrai kalba Visų šventųjų litaniją. Ji aidi bazilikos skliautais, o ypač Vyskupo žodžiai: benedicere ...sanctificare... digneris, Te rogamus audi nos (palaiminti... pašventinti teikis, Tave prašome, išklausyk mus). Stipriam dvasios virpesy pakilom nuo grindų. Kiekvienam suklaupus, Vyskupas melsdamasis į mūsų rankas įdeda kieliką su patena ir ostija, kad turėtume galią aukoti šv. Mišių auką. Neužmirštami kunigystės šventimai ir Vyskupas Paltarokas, kuris suteikdamas mums šventimus pakeitė mus. Mes jau kunigai. Kokia didi suteiktoji galia: krikštyti, atleisti nuodėmes, iškviesti iš dangaus Kristų duonos ir vyno pavidalu ant altoriaus, vadovauti žmonėms kelionėje į amžinybę... Kokia didi atsakomybė! Kas gi su mumis įvyko?.. Išeinant mums iš bazilikos, buvę seminarijos mokslo draugai, studijuojantys kitur, sveikino ir klausė: "Broniau, ar tu jauti, kad esi kunigas?.." "Šiuo metu jaučiu, kad viduje įvyko kažkas nepaprasta, šventa, Vyskupas apvainikavo kunigystės šventimų galia. Kai laikysiu šv. Mišias, teiksiu sakramentus, daug kas ilgėsis kunigo paguodos, norės matyti maldos vyrą, tikėjimo gynėją... tada teks pajusti, jog esu kunigas ir išgyvenu didžią kunigo atsakomybę. Labai norėjau būti kunigu, meldžiaus, bet ar sugebėsiu būti toks, koks turiu būti? Ačiū Kristui, Marijai ir visiems šventiesiems. Ačiū artimiesiems ir visiems geradariams už maldas ir pagalbą. Prašau lydėti mus malda. Jei Sibiran išveš, ir ten būsim kunigai..." Labai nuoširdžiai pabendravom su draugais.

Po pietų visi pašventintieji apsilankėme pas Ekscelenciją padėkoti už kunigystės šventimus. Ekscelencija buvo apgyvendintas arkivyskupijos kurijos antrame aukšte. Kadangi priklausiau Panevėžio vyskupijai, tai kurso draugai įpareigojo mane visų vardu Ekscelencijai padėkoti. Viskas buvo skubiai. Prieš šventimus visas dėmesys buvo pasirengimui kunigystės šventimams, vidinis dvasinis pasirengimas, susitelkimas. Teko kalbėti. Prisiminiau brangiąją pirmosios šv. Komunijos šventę vaikystėje. Prabilau: "Pas Ekscelenciją atėjom su nuoširdžiu dėkingumu ir ypatingu džiaugsmu, kaip pas artimą, mylimą tėvą. Pirmąją komunijos dieną į mūsų tyras, nekaltas vaikų širdeles per kunigo rankas atėjo Kristus, o šiandien per Ekscelencijos suteiktus kunigystės šventimus Kristus su mumis pasidalino kunigyste. Mes gavome nuostabią galią: Kristų iškviesti pas mus ant altoriaus. Tai brangiausia diena mūsų gyvenime!.. Ekscelencija, šią paprastą, bet nuoširdžią padėką teikitės priimti kaip mūsų jaunystės žiedą, sujungtą su ryžtu bei malda, jog būsime su Bažnyčia jos skausmuose ir džiaugsmuose". Ekscelencija padėkojo už pasakytus padėkos žodžius, pavadinęs juos labai gražiais... Ekscelencija stovėjo prie lango. Ruduo ūkanota skraiste temdė dienos šviesą, bet

neužtemdė didingos Vyskupo asmenybės. 73-ejų metų kelionę nuėjęs Vyskupas, labai daug dirbęs, daug išgyvenęs, pražilęs, įdėmiu, giliu žvilgsniu žvelgė į mus ir į žmones, kurie su ilgesiu laukia kunigo. Žvelgė į niūrią ateitį, sprendžiamą klastingo bolševizmo... Kad mes būtume tvirti, skatino išlaikyti nuolatinės maldos vienybę su Kristumi, darbštaus gyvenimo dienotvarkę...

1949 metų šv. Velykoms besiartinant, Didįjį Ketvirtadienį, teko dalyvauti Panevėžio katedroje aliejų šventinime. Atvykęs nuėjau į kuriją, norėjau aplankyti Ekscelenciją. Ekscelencija buvo ligotas po širdies sutrikimo, bet mielai mane priėmė salone. Paprašė atsisėsti. Nedrąsiai pasakiau, kad norėčiau, jog Ekscelencija išleistų mane Vilniaus arkivyskupijon, nes ten stinga lietuvių kunigų. Ekscelencija nedelsdamas atsistojo, ryžtingai pasakęs "man reikia žmonių su nugarkauliu", nuėjo į kabinetą.

1955 m. vasarą gavau iš Vilniaus Vyskupo laišką. Kviečia atvažiuoti, nori mane paskirti Vilniaus kurijon Panevėžio vyskupijos Vyskupo sekretoriumi (nuo 1949 metų Vyskupas K. Paltarokas gyveno Vilniuje). Staigmena. Naktį nemiegojau. Nedelsdamas nuvykau Vilniun. Vyskupas priėmė salone, pavargęs, nes praeitą sekmadienį Šalčininkuose teikė Sutvirtinimo sakramentą. Sutvirtino 10000 jaunimo. Čia Vyskupo būta prieš 18 metų. Ekscelencijai nuo darbo ne tik kojos sutino, bet ir lūpa. Kurijoje dirbo Vilniaus arkivyskupijos kancleris, kuris buvo iš Kaišiadorių vyskupijos, bet Ekscelencija norėjo turėti artimą draugą iš Panevėžio vyskupijos. Panevėžyje buvęs kurijos kancleris kun. Jonas Juodelis areštuotas. Kun. kan. Jonas Kriščiūnas, Vilniaus kurijoje vos pradėjęs kanclerio pareigas, buvo tampomas saugumo, nes norėjo užverbuoti. Po kelių savaičių pasitraukė iš Vilniaus. Po to ir kun. Antanas Gobis tik keletą mėnesių kancleriu kurijoje dirbo. Vyskupas vėl neteko Panevėžio vyskupijos kunigo. Skiria mane. Buvau prižadėjęs paklusnumą Vyskupui per kunigystės šventimus: kur skiria, ten turi eiti. Išsisukinėti, būgštauti nevalia, kad tik sugebėčiau pareigas tinkamai atlikti. Grįžęs parapijon, Onuškin, stengiausi lenkiškai pramokti, nes Vilniuje teks ne tik su kunigais lenkais, bet ir su tikinčiaisiais lenkais bendrauti. Ilgiau nebeteko Onuškyje gyventi, nes artinosi naujai paskirtų vyskupų konsekracija, reikėjo vykti į Vilnių dirbti kurijoje, nors čia pat buvo didžiausi Onuškio parapijoje Žolinės atlaidai. Pas mane gyveno mama, nes 1944 m. vasarą sovietų komunistams vėl okupavus Lietuvą, atėmė 60 ha žemės, trobesius, visą ūkį. Gaila, bet mamai teko apsigyventi pas mano seserį. Vyskupas paskyrė kitą kunigą Onuškin, bet parapijiečiai nerimo, nesuprasdami padėties, rinko parašus ir net kelios delegacijos atvyko pas Vyskupą, kad atiduotų jiems kleboną. Man buvo gėda ir gaila, kad jie taip nesupranta. Ekscelencija jiems aiškino, kad džiaugiasi gavęs kunigą, kurio jam labai reikia (kunigui paskirti reikėjo valdžios įgaliotinio sutikimo).

Vyskupijų kurija buvo Liudo Giros g. Nr. 14, trečiame aukšte. Iš laiptinės - durys į koridorių. Pirmos durys iš kairės - tai man gyventi skirtas kambarys. Kitos durys buvo į Ekscelencijos saloną, kuris kartu buvo ir darbo kambarys, jame ir interesantus priimdavo. Už salono - valgomasis, kuris kartu buvo ir Ekscelencijos miegamasis. Trečios durys iš koridoriaus buvo į kanceliariją, kurioje dirbdavom su Vilniaus kancleriu. Už kanceliarijos buvo virtuvė ir seselių kazimieriečių (Modestos ir Zuzanos - tvarkytojos ir šeimininkės) mažas kambarėlis. Ekscelencijos salone buvo altorėlis, rašomasis stalas. Ekscelencija keldavosi anksti, melsdavosi, o 7 valandą laikydavo šv. Mišias. Prie rašomojo stalo ankstyvais rytais redaguodavo raštus. Vilniuje gyvendamas Ekscelencija rinko medžiagą ir parašė knygą apie karalaitį šv. Kazimierą. Sekmadieniais dešimtą valandą Ekscelencija šv. Mišias Aušros Vartuose aukodavo lietuviams. Kada Ekscelencija negalėdavo, tekdavo man aukoti šv. Mišias, nes buvau paskirtas prie Aušros Vartų koplyčios. Kunigai susitarę nupirko Ekscelencijai mašiną “Pobiedą”, kurios vairuotoju buvo Jonas Račkauskas, vienuolis SJ. Ekscelencija būdavo labai rūpestingas, punktualus. Ne šoferis laukdavo, o Ekscelencija, pasirengęs kelionei, laukdavo šoferio.

Vyskupas K. Paltarokas, likęs vienas Lietuvoje, buvo neramus. Lankydamasis Maskvoje, prašė TSRS įgaliotinio religijos reikalams Polianskio, kad iš kalėjimų išleistų grįžti į Lietuvą vyskupus Teofilį Matulionį ir Pranciškų Ramanauską (arkivysk. M. Reinys jau buvo miręs Vladimiro kalėjime 1953 m.). Polianskis vyskupų iš kalėjimo paleisti nesutiko. Vysk. K. Paltarokas skundėsi, kad jam vienam sunku, be to, gali ištikti mirtis. Kas tada pašventins kunigystei besiruošiančius seminaristus? Įgaliotinis siūlė pašventinti naują vyskupą ar prašytis Rygos vyskupo pagalbos. Ekscelencija atsakė, jog be Vatikano paskyrimo negalima konsekruoti naujo vyskupo; jei Vyskupas taip padarytų, tai kaltę užsitrauktų ne tik naujai pašventintasis, bet ir tas, kuris šventintų be Vatikano leidimo - neliktų nė vieno.

Ekscelencija ne kartą dėl vyskupų reikalų kalbėjosi su religinių kultų reikalų tarybos įgaliotiniu B. Pušiniu. 1954 m. birželio 30 d. pilnam saulės užtemimui praėjus, pas Ekscelenciją apsilankė Pušinis, pasisakė ateinąs vyskupų skaičiaus padidinimo reikalu. Buvo išrinkti trys kandidatai. Ekscelencija parašė laišką ir 1955 m. sausio 22 d. oro paštu pasiuntė Šv. Tėvui. Atsakymas gautas liepos 19 d. Pasirašytas kardinolo Dominico Tardinio, Vatikano sekretoriaus. Leista konsekruoti du vyskupus: kan. Petrą Maželį, Telšių vyskupijos kapitulinį vikarą, ir kun. Julijoną Steponavičių, Adutiškio kleboną, Švenčionių dekaną. Vyskupas sutarė su popiežiaus paskirtaisiais nominatais, kad 1955 m. rugsėjo 11 d. Panevėžio katedroje jie bus konsekruojami vyskupais. Rugsėjo 9 d. popietėje Ekscelencija atvyko į Panevėžį, apsistojo pas Katedros kleboną pre-

latą Antaną Kripaitį. Šeštadienį prieš vyskupų konsekraciją Ekscelencija visą dieną pasninkavo. Sekmadienį, rugsėjo 11 d., oras buvo labai gražus. Žmonės pulkavosi šventoriuje, laukdami didelio įvykio: pirmą kartą Panevėžio katedroje konsekruojami vyskupai, o ypač okupacijos ir dar tokio bolševikų persekiojimo laikotarpiu! Katedros procesininkai su vėliavomis, su baldakimu atėjo iš klebonijos pasitikti ir palydėti į Katedrą Ekscelencijos su nominatais. Gaudžia Katedros varpai, mergaitės, gėlių barstytojos, baltai pasipuošusios, su nuometais, iš krepšelio pasiėmusios gėlių puokštę, prisiartina prie Vyskupo, einančio su nominatais, sudeda iš gėlių mitrą. Konsekravimo iškilmėse šv. Mišių pamokslą pasakė Ekscelencijos paskirtas pamokslininkas kun. Aleksandras Kemėšis, Panevėžio katedros vikaras, kuris gražiai išryškino dieviškosios Apvaizdos veikimą. Kaip Mozė, žydų tautos vadas, išvedė izraelitus iš Egipto vergijos, taip Dievo Apvaizda įvairiais laikais Bažnyčiai pašaukia žmones vesti išganyman. Lietuvoje neužmirštami Bažnyčiai ir Tautai Apvaizdos duoti vyrai: vyskupas Merkelis Giedraitis, vyskupas Motiejus Valančius, arkivyskupas Jurgis Matulaitis, vyskupas Kazimieras Paltarokas... prelatas Maironis... Šiandien konsekruojamus vyskupus dieviškoji Apvaizda pakvietė išganymo kelyje vadovauti mūsų laikų žmonėms. Konsekracija suteikia teises ir pareigas šiam atsakingam darbui. Jaudinantys konsekracijos momentai: presbiterijoje nominatai gula ant grindų, o Vyskupas su tikinčiaisiais kalba Visų Šventųjų litaniją. Pakilus nuo grindų, nominatams rankšluosčiu surišamos rankos, tepamos šv. krizma... Iš daugelio prasmingų konsekracijos apeigų labai sujaudina konsekracijos pabaigoje įteikiamos vyskupo lazdos - pastoralai. Vyskupai, eidami per bažnyčią, laimina žmones... Apeigose Vyskupui asistavome dviese: kun. L. Blynas ir aš pats. Pietų metu Vyskupas Paltarokas buvo laimingas ir linksmas, kad galėjo konsekruoti naujus vyskupus: nebebus baisu mirti, nes Lietuva nelieka be vyskupų. Dėkojo Dievui, Šv. Tėvui ir žmonėms už tą brangią dovaną Bažnyčiai. "Mano sieloj šiandien šventė, skambink, sese, dar linksmiau..." - deklamavo Ekscelencija. Po pietų visi vyskupai su kunigais, atvykusiais iš Panevėžio, Telšių bei kitų vyskupijų, Vilniaus arkivyskupas, kartu nusifotografavo.

Po vyskupų konsekracijos tarybinėje spaudoje užsieniui buvo parašyta: "Vyskupas K. Paltarokas pašventino du vyskupus, o jie atsidėkodami Vyskupą Paltaroką pakėlė į arkivyskupus". Gaila, nepažino Bažnyčios gyvenimo!

Vyskupas Paltarokas po konsekracijos labai laukė, kol vyskupas J. Steponavičius persikels dirbti Vilniaus kurijoje, bet taip neįvyko.

Sovietų okupacija, areštai, trėmimai Sibiran, skaudžios netektys, buldozerinis ateizmas, tikėjimo persekiojimas, rūpesčiai, nemalonumai, atsakingų pareigų našta pakenkė Vyskupo sveikatai - ištiko insultas. Ligonį konsultavo seniai pažįstamas bičiulis, daktaras profesorius Mykolas Marcinkevičius, daktaras Jo-

nas Misiūra. Pagerėjęs Ekscelencija galėjo vaikščioti, kalbėti, bet vargino galvos skausmai. Sunku buvo normaliai dirbti. Nedavė ramybės ir inkstų akmenys, nors prieš dvejus metus buvo išoperuoti. Norint išvengti naujos operacijos, prelato J. Ellerto rūpesčiu Ekscelencija išvažiavo į Truskaveco sanatoriją Ukrainon, Drohobičio sritin, gerti iš žemės gelmių trykštančio "Naftusės" vandens, kuris valo iš organizmo chemines medžiagas, kad nesusikristalizuotų akmenys. Tą 1956 metų gegužę teko Ekscelenciją lydėti ir gyventi kartu Truskavece, Drohobičio g. 14, privačiame namelyje, vietiniam daktarui prižiūrint Ekscelenciją visą mėnesį.

1957 metų vasarą Ekscelencija praleido Valakampiuose, apsigyvenęs išnuomotame dviejų kambarių bute. Čia Ekscelencija anksti rytą ir šv. Mišias laikydavo. Kasdien asistavau šv. Mišiose lankydamasis po darbo kurijoje, informuodamas vyskupijų reikalais bei spręstinais klausimais.

Ekscelencijai ilgiau išvykus iš namų, tarybinis saugumas mėgino įrengti mikrofonus - pasiklausymą. Gręžta grindyse, iš antro aukšto lubose, bet papuolė ties seifu. Išgirdom, atstūmę seifą, radome skylę. Vairuotojui Jonui kalant virbą, kažkas sprogo. Apsilankiau pas religinių kultų įgaliotinį J. Rugienį, jam pasakiau, kad Ekscelencijos bute rengia pasiklausymo aparatūrą. Rugienis pašoko, skėstelėjo rankomis sušukdamas: "Fantazija!" Dar priminiau įgaliotiniui, jog Vyskupas ligonis, neduoda ramybės net jo bute. Žinoma, taip atvirai pasisakydamas pasirašiau sau valdžios pasmerkimą. Vilniaus kurijoj nebedirbsiu.

Pasiekė žinia, kad Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje tarybinė komunistų valdžia planuoja įbrukti pasaulietinį dėstytoją komunistą. Susirūpinta. Prieš mokslo metus seminarijoje įvyko posėdis, kuriame, įgaliotas Panevėžio vyskupijos, dalyvavo kan. Kazimieras Dulksnys, Panevėžio Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios klebonas. Jis buvo Ekscelencijos įgaliotas pareikšti, kad pasaulietis negali būti priimtas. Tą jis ir pasakė. Po kelių mėnesių buvo padaryta krata kan. Dulksnio bute. Jis pats buvo areštuotas, nuteistas dvejus metus kalėti. 1957 m. rugsėjo 6 d. vyskupo Paltaroko vardu į Vilniaus kuriją buvo sukviesti visų Lietuvos vyskupijų valdytojai. Atvyko ark. Teofilis Matulionis, Kaišiadorių vyskupijos ordinaras iš Birštono, nes valdžia neleido vyskupijos valdyti, vysk. Petras Maželis, Telšių vyskupas, kan. Juozapas Stankevičius, Kauno arkivyskupijos, Vilkaviškio ir Kaišiadorių vyskupijų valdytojas. Iškviestas iš Panevėžio prelatas Antanas Kripaitis, Panevėžio Katedros klebonas ir Panevėžio vyskupijos generalvikaras. Vyskupas Julijonas Steponavičius buvo išvykęs gydytis į Druskininkus, sanatorijon. Kad valdžia neapkaltintų, jog sukviesta pasitarimui dėl pasauliečio dėstytojo, buvo svarstyti ir kiti seminarijos reikalai. Bedievio dėstytojo negalima įsileisti seminarijon, nes popiežiaus Pijaus XI dekretu Kauno tarpdiecezinėje seminarijoje gali dėstyti pasauliečiai,

bet tikintys ir atlikę professionem fidei - tikėjimo išpažinimą. Posėdžio dalyviai pasitarimo išvadų raštu nesurašė, tad po rugsėjo 6 d. posėdžio buvo parašytas pasitarimo raštas ir įteiktas dalyviams pasirašyti. Rašto nuorašas:

"Vyskupijų Ordinarų 1957 metų rugsėjo mėn. 6-tos dienos pasitarimo Vilniuje nutarimas.

Lietuvos Bažnytinės Provincijos ir Vilniaus Arkivyskupijos Ordinarai: Jo Eksc. Vyskupas T. Matulionis, Jo Eksc. Vyskupas P. Maželis, Jo Prak. Valdytojas Kanauninkas J. Stankevičius ir Jo Eksc. Vyskupo Paltaroko įgaliotas Jo Prak. Prelatas A. Kripaitis, 1957 m. rugsėjo 6 d. susirinkę Vilniaus Arkivyskupijos Kurijos patalpose, priėjo sekančių nutarimų:

1. Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos Kaune reikalų tvarkyme laikytis sekančios kanonų ir Popiežiaus Pijaus XI dekreto iš 1938 m. liepos 2 d. Iškilusius klausimus, kurie liečia kunigų seminariją, sprendžia visų vyskupijų Ordinarai. Tokius Ordinarų pasitarimus pavedama sušaukti Vilniaus Arkivyskupijos - Panevėžio Vyskupijos Ordinarui. Atsiradus reikalui, tokį vyskupijų Ordinarų pasitarimą sušaukti ir dažniau;

2. Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos Rektorius yra atsakingas prieš visus Ordinarus ir vykdo kiekvieną, liečiantį seminariją, solidariai Ordinarų priimtą nutarimą; naujai iškilusius klausimus su Valstybės įstaigomis referuoja Ordinarams ir drauge dalykus sprendžia;

3. Anksčiau, susitarus su Apaštalų Sostu, Seminarijoje yra dirbę ir pasauliečiai; jie buvo giliai tikintys ir pavyzdingi katalikai. Įleidžiant į kunigų seminariją dėstyti mokslo dalykus, kanonams reikalaujant, jie turėdavo atlikti professionem fidei. Todėl Ordinarų Pasitarimas nutaria - nepažeidžiant Bažnyčios Kanonų ir Popiežiaus Pijaus XI Dekreto iš 1938 VII 02, dabartyje ir ateityje laikytis to, kad visas mokslo disciplinas Tarpdiecezinėje Kunigų Seminarijoje Kaune dėsto Vyskupijų Ordinarų paskirti kunigai;

4. Pagal 1358 kanoną, parag. pirmą ir Popiežiaus Pijaus XI Dekretą iš 1938 VII 02 Kunigų Seminarijoje mokslui ir ekonomikai prižiūrėti sudaromos dvi atskiros komisijos, į kurias kiekvienos Vyskupijos skiriama po vieną atstovą;

5. Šių metų ketvirtojo teologinio kurso auklėtinių įšventinimas kunigais numatomas pavasario semestre.

Vilnius, 1957 IX 06 /-/ Vysk. Teofilius Matulionis
/-/ Vysk. Petras Maželis
/-/ Prel. Antanas Kripaitis
Kan. Dr. J. Stankevičius pasirašyti atsisakė"

Nuorašas atitinka originalą. Kun. Br. Antanaitis
Vilnius, 1957 IX 16 Kurijos kancleris

Kada teko Jo Prak. kan. J. Stankevičiui šį raštą pateikti pasirašyti, jis pareiškė: "Jei aš pasirašysiu, aš čia nedirbsiu" (tarybinė valdžia jį apkaltintų, nebebūtų vyskupijų valdytoju).

Minėtasis posėdis buvo be valdžios leidimo. Todėl praėjus daugiau kaip dviems mėnesiams, saugumas pradėjo ieškoti kaltininkų, tardyti. Pirmiausia man įteikė kvietimą atvykti į Vilniaus saugumą Lenino aikštėje. Aštuonias valandas išlaikė, Gudaitis su kitu saugumiečiu tardydamas raštu: kur tėvai, socialinė padėtis, kas sukvietė į posėdį ordinarus, kokiu būdu, kas kvietimus rašė, kas vežė... Nieko neišgavo. Džiaugiausi, kad paleido, ir sieloje lengva, nes nieko neišgavo. Po kelių dienų tardė buvusį kanclerį kun. Česlovą Krivaitį, nors jis tardymo metu kurijoje nedirbo. Nepaliko netardę ir vyskupo P. Maželio, kvietė Vilniun ir kan. J. Stankevičių. Kunigų seminarijoje Kaune bedievio dėstytojo išvengta. Gal būtų tekę atsisveikinti su Vilniumi ir laisve, jei ne Vyskupo Paltaroko blogėjanti sveikata, nes arčiausiai kartu gyvenant teko ligonio padėtimi ir sveikata rūpintis, o kiekvienas sukrėtimas grėsė sukelti sveikatos krizę.

Sveikata, paveikta insulto ir varginančios sklerozės, kaitaliojos, bet reikšmingo pagerėjimo nesimatė... Prieš šv. Kalėdas, 21 dieną, po pusryčių, dirbau kanceliarijoje. Atėjęs Ekscelencija pakvietė mane. Atsisėdo ant savo lovos, pakvietė sėstis šalia. Ekscelencija buvo susimąstęs, liūdnas. Jis tarė man: "Aš važiuosiu namo." Neskubėdamas tęsė: "Jūs čia liekate du ar trys. Laikykitės vyriškai." Tyla. Ekscelencijos skruostais nuriedėjo ašaros. Buvo labai skaudu girdėti reikšmingus, skaudžiai išgyventus testamentinius Ekscelencijos žodžius. Panašiai kalbėjo palaimintasis ark. J. Matulaitis: "Rikiuokitės ir aukokitės". O šis ganytojas: "Laikykitės vyriškai". Rimtas, atsakingas įpareigojimas. Kunigams ir tikintiesiems rūpestis, kas gi sulaikys klastingas ir piktas bedievių atakas prieš Bažnyčią. Vyskupas Paltarokas buvo didis autoritetas. Kas bus netekus Vyskupo Paltaroko? Ar leis eiti pareigas vysk. J. Steponavičiui? Rūpestingieji meldžia dangaus pagalbos...

Gruodžio 17 d. apie 12 valandą laiškanešys atnešė spaudą. Tarp laiškų buvo laiškas Vysk. K. Paltarokui iš Vatikano, su dviem pašto ženkliukais, vaizduojančiais šv. Mykolą arkangelą. Staigmena. Nueinu pas Ekscelenciją į saloną ir įteikiu laišką, pabrėždamas, jog tai iš Vatikano. Ekscelencija paskatina: "Prašau perskaityti". Skaitau. Rašoma, kad vysk. J. Steponavičius paskiriamas Vilniaus arkivyskupijos ir Panevėžio vyskupijos apaštališkuoju administratorium, o Kaišiadorių vyskupijai vyskupu konsekruojamas kun. Vincentas Sladkevičius arba kan. Stanislovas Kiškis. "O Panevėžio vyskupijai atskirai nėra?" - klausė Ekscelencija. Ekscelencija labai troško, kad Panevėžys turėtų savo vyskupą. Ačiū Dievui, kad toks raštas parašytas ir nekliudomai gautas iš Vatikano! Tuojau buvo padaryti gauto rašto nuorašai. Viena seselė vienuolė paslapčia

nuvežė raštą Kaišiadorių arkivyskupui T. Matulioniui į Birštoną, kur jis buvo apsigyvenęs pas kleboną kun. Joną Jonį, mano kurso draugą, nes arkiv. Matulioniui grįžus iš kalėjimo sovietų valdžia neleido valdyti savą Kaišiadorių vyskupiją. Arkiv. Matulionis rengėsi slaptai konsekruoti vyskupu kun. V. Sladkevičių, gyvenusį Kaune, tarybinės valdžios atleistą iš kunigų seminarijos dėstytojo pareigų. Prieš pat konsekraciją arkiv. Matulionis raštu pranešė religinių reikalų įgaliotiniui Justui Rugieniui, kad jis pakonsekruos kun. V. Sladkevičių vyskupu. Kad neapkaltintų slaptu veikimu, prieš pat konsekraciją įgaliotiniui Rugieniui nuneštas rašto nuorašas su voku, įrodant, kad gauta oficialiai paštu. Tik parodžius voką, Rugienis jį paėmė, pažadėjo sugrąžinti, apsirengė paltu ir išsiskubino pro duris (be abejo, į saugumą). Po kelių dienų nuėjęs pas įgaliotinį paprašiau, kad grąžintų voką. Rugienis pageidavo pašto ženkliukų, nes jo duktė filatelistė. Nesutikau, pareikšdamas, jog vokas su ženklais yra dokumentas. Nenorėjau, kad vokas su šv. Mykolo arkangelo ženkliukais būtų pavyzdys tikrinant laiškus. Komunistų cenzūra labai griežta, o laiškas praėjo! Šv. Mykolas saugojo. Lyg stebuklas!..

Kūčių vakarą pas Vysk. Paltaroką atvyko kun. V. Sladkevičius pranešti, kad sutinka būti konsekruojamas vyskupu. Vyskupas Paltarokas buvo lovoje. Nominatas iš Ekscelencijos pasiskolino mitrą, pastoralą... ir išvyko į Birštoną. Kūčių naktį slaptai Birštone ark. Matulionis pakonsekravo kun. V. Sladkevičių. Sensacija!..

Prieš šv. Kalėdas apsilankė pas Vyskupą Paltaroką Švenčionių dekanas kun. Juozapas Vaičiūnas (poeto Petro Vaičiūno brolis), labai gerbiantis ir mylintis Vyskupą kunigas. Radęs Vyskupą sunkiai sergantį, išėjo verkdamas. Gruodžio 23 d. pasveikinti Ekscelencijos šv. Kalėdų proga atvyko Maišiagalos klebonas Juozapas Obremskis. Vyskupas Paltarokas pas jį apsilankiusius ir prašančius palaiminimo atsisveikinant, visada palaimindavo. Palaimino ir kun. Obremskį, kartu suklupo ir seselė Modesta, kuri labai rūpestingai, pasišventusi slaugė Ekscelenciją. Tai buvo paskutinis Vyskupo palaiminimas.

Gydytojų rūpestis ir pastangos ligonį lydėjo ligos laiptais, bet ne aukštyn, o žemyn. Ligonį nuolat lankė Vyskupo giminaitė Julija Paltarokaitė-Šalkauskienė, filosofo Stasio Šalkauskio našlė, ir kiti artimos dvasios vyskupo prieteliai. Prisimenu, kaip jautriai išgyveno ligonio dalią kompozitoriaus Belazaro žmona. Susimąsčiusi stovėjo, po to suklupo prie ligonio lovos maldai, prisiartinusi pabučiavo Vyskupo žiedą, ranką ir begalinio liūdesio apimta išėjo...

Kūčių vakaras buvo skaudžiai graudus, nes namų šeimininkas, ligos surakintas, negalėjo ne tik ateiti prie Kūčių stalo, bet negalėjo nei jo palaiminti, nei plotkelės sulaužyti, pasidalinti. Liūdniausios Kūčios manam gyvenime. Vyskupijų horizontą temdė jų Ganytojo išėjimas, bet visas tamsumas išsklaidė šv.

Kalėdų naktį Kristus - Šviesa. Ligonių sakramentais Ekscelenciją aprūpinti paprašiau prelatą Ellertą.

Gruodžio 27 dieną prieš pietus kurijoje apsilankė naujai pakonsekruotas vysk. Vincentas Sladkevičius, apsirengęs juoda sutana. Vos pro duris įžengęs, Vyskupas ištiesė rankas kaip gyvas kryžius, save pavadindamas "Vatikano sputnikas!" Tuo laiku Rusijoj buvo leidžiami kosmosan palydovai - sputnikai. Vatikanas paleido Lietuvos palydovą - sputniką vyskupą, nesiklausdamas komunistų valdžios. Vyskupui Sladkevičiui apsilankius pas religinių kultų įgaliotinį Rugienį, tas išreiškė piktą nepasitenkinimą. Po to buvo nuspręsta vyskupą V. Sladkevičių ištremti į Nemunėlio Radviliškį, Latvijos pasienyje, kur jam teko išgyventi 16 metų, ir dar 6 metus Pabiržėj. Iš viso 22 metus.

Netikėtai gaunama iš šv. Tėvo Pijaus XII telegrama vyskupui Paltarokui: "Šventasis Tėvas meldžiasi iš visos širdies, kad Tau, ligoniui, Dievas duotų palinksminimų, pagalbos ir maloniai duotų apaštališkąjį palaiminimą". Delakva. Telegrama iš Romos 1957 XII 31 15 val. 30 min. Nuoširdi padėka šv. Tėvui.

Ši telegrama ir mums visiems suteikė daug paguodos. Šv. Tėvas toli, bet labai arti ligonio kančioje ir su mumis. Gaila, ligonis nebekalbėjo ir nebebuvo jokios vilties pagyti. Nuo ramaus gulėjimo prasidėjo plaučių uždegimas. Paskutiniosiomis dienomis ligonį slaugyti padėjo kilni panevėžietė, bebaigianti medicinos studijas Vilniuje, Onutė Barisaitė. Jai nesuprantama buvo, kad ligoniui nebegalima pagelbėti. Ji rūpestingai teikė procedūras, nes gera slauga yra kaip geri vaistai. Deja, sausio 2 dieną pradėjo kristi ligonio kraujo spaudimas. Prie ligonio budėjo dr. prof. M. Marcinkevičius, dr. J. Misiūra, gyd. Sielska, dipl. med. O. Barisaitė. Daktarai nuolat konsultavo ir procedūromis stengėsi padėti ligoniui. Profesorius, nebegalėdamas pasilikti, išėjo. Matėme gęstančią didingo žmogaus žemiškąją gyvybę, norėjom padėti, malda lydėti. Seselė Modesta, kuri prie Ekscelencijos ištisus metus būdama, geriausiai sugebėjo padėti, taip pat seselė šeimininkė Zuzana, seselės Angelė, Saloméja, Tarcizija, ponia J. Šalkauskienė. Susirūpinę ėjo budėti kun. Vladas Jašukas, Vilniaus Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo parapijos klebonas, kun. Antanas Simonaitis SJ, Šv. Petro ir Povilo parapijos vikaras, Šv. Teresės bažnyčios vikaras kun. Julius Baltušis, Aušros Vartų zakristijonas Stasys Petkevičius SJ. Visus susirinkusius jungė didi rimtis, liūdesys, nuoširdi pagarba, meilė, malda iškeliaujančiam į amžinybę brangiajam Ganytojui. Ligonio akys užmerktos. Atodūsiai vis retesni ir silpnesni. Kraujo spaudimas krenta, pulsas silpnėja. Sausio trečioji diena. Viena valanda 15 minučių. Nutilo paskutinis atodūsis. Skaudi tyla... Ganytojo rankose ne pastoralas, o žvakė, užgesus žemiškojo gyvenimo šviesai, - amžinosios šviesos simbolis. Amžinybė, kur Ganytojas, visą gyvenimą dirbdamas

išganingai žodžiu, raštais, sakramentais, malda, stiprindamas vedė ganomuosius pas dangaus Tėvą.

Lietuva neteko ilgamečio Bažnyčios vado, kilnios sielos Vyskupo, rūpestingo Ganytojo, daug dirbusio dvasinei Bažnyčios gerovei, labai mylėjusio savo tėvynę Lietuvą, jos žmones, visas jėgas atidavusio jai, patyrusio diplomato, turinčio didį autoritetą tarp tikinčiųjų ir kitaip manančių žmonių. Gera buvo vyskupijoms už vyskupo K. Paltaroko pečių. Daug nerimo kelianti Bažnyčios ateitis. Gūdi tyla. Visi susikaupę nuoširdžiai meldėsi už ką tik mirusį Vyskupą. Pasitarėm šarvoti velionį salone, kur Jis priimdavo interesantus, prie altorėlio, kur Ekscelencija aukodavo šv. Mišių auką. Sopulingoji Dievo Motina, sudėjusi rankas, skausmingai žvelgė į pavargusį velionį Vyskupą. Nelaukiant ryto, telefonu buvo pranešta visiems Vilniaus miesto klebonams apie Vyskupo Paltaroko mirtį. Septintą valandą aukojau šv. Mišių auką už mirusį Vyskupą prie altoriaus, prie kurio Ekscelencija aukodavo kas rytą tą pačią valandą. Auštant suskambo visų neuždarytų Vilniaus bažnyčių varpai, skelbdami skaudžią žinią. Telegrama pranešta ir Vatikanui. Skaudi žinia pasklido ne tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje. Dar neišaušus daug žmonių laukė eilėse prie namo Nr. 14 Liudo Giros gatvėje ir laiptinėje į trečią aukštą, kur gyveno Vyskupas, kad galėtų aplankyti velionį, pasimelsti, pareikšti pagarbą. Vos atidarius duris, žmonės, pagarbiai susikaupę, ėjo prie velionio nuo ryto iki vėlyvos nakties. Sausio 4-tą dieną, septintą valandą, vėl aukojau šv. Mišių auką prie velionio karsto. 10-tą valandą karstas buvo uždengtas ir išlydėtas į Šv. Teresės bažnyčią, prie Aušros Vartų. Sausio trečią dieną teko apsilankyti Vilniaus miesto vykdomajame komitete, kur vykdomojo komiteto pirmininkas Abišala nurodė velionį lydėti į bažnyčią Liudo Giros gatve, kurioje judėjimas buvo vienpusis ir priešingos krypties. Komunistų valdžia nenorėjo, kad būtų lydima Gedimino prospektu, pro Katedrą, kuri buvo uždaryta, tuomet vadinama Gorkio gatve, pro Šv. Jono bažnyčią. Komunistai baiminosi, kad žmonės pamatys iškilmingą bažnytinę laidotuvių procesiją ir žmonių reiškiamą pagarbą gerbiamam ir mylimam Vyskupui. Mašinų judėjimas Liudo Giros gatve buvo nutrauktas. Procesijos priekyje kryžius, juodos gedulo vėliavos, kunigai, apsirengę kamžomis, eina dviem eilėmis. Karstas su palaikais vežamas juodu katafalku su baldakimu, traukiamas dviejų juodų žirgų. Ant katafalko vienas didžiulis laurų vainikas. Už karsto velionio artimieji, gausi žmonių palyda. Atlydėjus į Šv. Teresės bažnyčią, karstas padedamas ant katafalko. Kunigai lotyniškai giedojo egzekvijas, po to šv. Mišios, kurias aukojo vyskupas J. Steponavičius. Lietuviškai pamokslą pasakė kun. Č. Krivaitis, lenkiškai - kun. Bekešas. Bažnyčios choras, kuris giedojo ir šv. Mišiose, sugiedojo lotyniškai "Libera". Katafalkas vėl lydimas Liudo Giros gatve iki Šv. Rapolo bažnyčios. Čia, šventoriuje, nuo katafal-

ko karstas perkeliamas į uždarą mašiną lydėti į Panevėžį. Kaip gyvą Ekscelenciją kelionėse teko lydėti, taip ir paskutinėje kelionėje norėjau būti kuo arčiau. Sėdau prie velionio. Visi lydėtojai susėdo į mašinas. Tenka paminėti, jog mieste lydint velionį, žmonės sustodavo, vyrai nusiimdavo kepures. Tame pačiame name, Liudo Giros g. 14, gyveno muzikologas žydas. Jo sūnus teiravosi tėvo: "Kodėl tam žmogui, skirtingai nuo kitų, reiškiama tokia pagarba?" Tėvas atsakė: "Jis vertas pagarbos".

Sausio 4-oji buvo šalta. Mašina skubėjo, bet dienos šviesa ėmė merktis. Įvažiavus į Panevėžio vyskupiją, Levaniškio kaime, pakelėse būriavosi žmonės su degančiomis žvakėmis rankose, laukė grįžtančio savo Ganytojo, suklaupdavo, laukdami įprasto palaiminimo. Deja, Ganytojo rankos jau buvo sunertos amžinam poilsiui, susitikimui su Viešpačiu amžinybėje. Iš amžinybės palaima, nes Vyskupas testamente užrašė: "Net miręs norėčiau jums patarnauti". Artinantis prie Raguvos jau temo. Kelias ėjo tuomet per Raguvą. Pirmiausia pasitiko gūdus varpinės bokšto varpas, lyg apraudodamas karste grįžtantį ilgametį Ganytoją. Raguvos dekanas kun. Jonas Andrijauskas, pulkas žmonių su degančiomis žvakėmis rankose, su ašaromis akyse artinosi prie sustojusios mašinos. Atidarėme mašinos duris. Kanauninkas ir žmonės bučiavo karstą, laistydami jį ašaromis. Artėjom link Panevėžio, bet ir nakties tamsa artinosi, o žmonių pakelėse buvo vis daugiau. Koks kilnus žmonių jautrumas! Kas juos pamokė? Dėkingumas ir meilė mylimam vyskupijos Ganytojui! Pravažiuojant pro Miežiškių miestelį, klebonas kun. Petras Rauduvė laidotuvių procesiją sutiko liturgiškai apsirengęs kamža, juoda stula su juoda kapa apsisiautęs. Varpai gaudžia, žmonių minia su žvakėmis. Mašinai sustojus, atidarius duris, kunigas pašlaksto karstą šv. vandeniu, o žmonės bučiuoja karstą, ašaromis jį šlaksto. Susirinkusieji meldžiasi, sugieda "Viešpaties angelą". Pakelėse visi žmonės su žvakėmis klaupiasi...

Skausmas ir rimtis sukaustė visus mirus Vyskupui Paltarokui. Bažnyčios padėtis sunki... Pasitikėjimas Vyskupu Paltaroku buvo didžiulis... O mirtis išsivedė Vyskupą!..

Jau buvo tamsu, kai prisiartinom prie Panevėžio. Didžiulė žmonių minia laukė grįžtančio Vyskupo. Deja, jau karste. Karstui vežti buvo parūpintos priemonės, bet vyrai neleido. Iškėlė karstą su palaikais ir nešė ant pečių pasimainydami iki Katedros apie 3 kilometrus. Graudingai aidėjo bažnyčių varpai, sutikdami mirusį Vyskupą. Iš katedros bokšto buvo nuleistos gedulo juostos. Vėl daugybė žmonių, gedulingai pasipuošusių, skausmu ir maldomis sutiko Vyskupą po 9 metų gyvenimo Vilniuje į savo statytą Katedrą amžinam poilsiui. Pasitiko Katedros klebonas prelatas Antanas Kripaitis, Panevėžio ir kitų parapijų kunigai. Karstas su palaikais buvo padėtas ant katafalko, parengto didžio-

sios navos viduryje. Už velionį Vyskupą aukojamos šv. Mišios. Pamokslą sakyti teko man, nors buvo labai sunku dėl taip artimo Vyskupo netekties.

Po atlydėjimo pamaldų, žmonėms prasiskirsčius, karstas su Vyskupo palaikais perkeliamas į šoninę navą prie Švč. M. Marijos altoriaus. Žmonės nuo ankstyvo ryto iki vėlyvos nakties nepertraukiama eile melsdamiesi artinosi pareikšti padėką, pagarbiai atsisveikindami bučiuodavo Vyskupo kojas, apautas violetinio šilko vyskupo kurpaitėmis.

Paskutinieji kelionės į Katedros kriptą žingsniai. Kryžius, gedulo vėliavos, procesininkai, kunigai baltomis kamžomis nusitiesia dviem eilėmis. Bažnyčios hierarchai, kunigai neša karstą. Už karsto velionio artimieji, giminės, prieteliai, tikintieji, didžiulė minia, netilpusi Katedroje. Aplink Katedrą procesija apeina du kartus (Katedros statyba rūpinosi Ekscelencija, ją mylėjo, rūpinosi jos puošnumu). Katedros presbiterija leidžiamasi žemyn į Šv. Kazimiero koplyčią. Atidaryton nišon įdedamas karstas su Vyskupo palaikais. Atlikus apeigas, karstas užmūrijamas. Giesmės. Gedulo pietūs Katedros klebonijoje. Po jų išsiskirstoma į namus. Buvo labai graudu ir sunku grįžti į Vilnių. Skaudžiausios laidotuvės manam gyvenime, nes tai ne asmeniška netektis, o dviejų vyskupijų ir net visos Lietuvos!

Būgštavome, ar leis komunistų valdžia vyskupui J. Steponavičiui po vyskupo Paltaroko mirties valdyti vyskupijas. Padėtį išaiškino iš Vatikano gautas raštas, kuriuo vyskupas J. Steponavičius paskiriamas apaštaliniu administratorium Panevėžio vyskupijai ir Vilniaus arkivyskupijai. Tarybų valdžia norėjo atimti kurijos patalpas ir iškelti į jų skiriamą patalpą Gogolio gatvėje, kurioje, suprantama, bus įrengta pasiklausymo aparatūra. Norėjome pasilikti tame pačiame bute Liudo Giros g. 14. Ypač padėjo tai, kad reikėjo priimti Vengrijos vyskupų delegaciją, vadovaujamą Budapešto vyskupo Hamvašo. Valdžia, norėdama parodyti, jog Vilnius turi vyskupą, yra tikėjimo "laisvė", leido apsigyventi vysk. Steponavičiui Liudo Giros g. 14 ir pasiremontavus butą priimti Vengrijos delegaciją.

Religinių reikalų tarybos įgaliotinis Rugienis pasikviesdavo savo įstaigon vyskupą Steponavičių ir pateikdavo reikalavimus. Vyskupas negalėdavo su jais sutikti, nes jie buvo priešiški Bažnyčiai. Vieną kartą, grįžęs kurijon iš įgaliotinio įstaigos, vyskupas papasakojo man, kad Rugienis pareiškė: "Nemanyk, jog išlaviruosi. Jei neklausysi mūsų - nedirbsi". Vyskupo reikalavo, kad atleistų mane iš kanclerio pareigų, bet neminėjo, dėl ko privalo atleisti. Suprantama, buvau nepatikimas tarybų valdžiai, nes Bažnyčios reikalų gynimas, tiesos sakymas - nusikaltimas. Paminėsiu vieną, kitą faktą: Ordinarų konferencijos sukvietimas seminarijos reikalu; kai buvo rengiama pasiklausymo aparatūra Vyskupo bute, nuėjęs pas įgaliotinį Rugienį priekaištavau, kad Vyskupas ligonis,

neduodama ramybės, o dar įgaliotinis norėjo įtraukti į politinį žaidimą, kad Vyskupas pasmerktų Vakarų Vokietiją už ginklavimąsi. Deja, įgaliotiniui nepasisekė. Vyskupas Steponavičius manęs neatleido iš kanclerio pareigų. Pagaliau, praėjus vienai kitai savaitei, Rugienis pakvietė mane savo įstaigon ir pareiškė, kad aš turėsiu išvykti iš Vilniaus. Pasiteiravo, kur gyvena mano motina. Pasakiau, kad Panevėžyje. Rugienis pareiškė: "Aš Panevėžin neskirsiu". Po kurio laiko Vyskupas turėjo galimybę paskirti mane Krekenavon vikaru.

Nedelsiant rūpintasi ir padaryta Katedros kriptos nišoje, kur palaidotas Vyskupas Paltarokas, epitafinė lenta. Projektą parengė ir darbą atliko Vilniuje gyvenantis skulptorius Jonas Vasilevičius, kilęs iš Linkuvos parapijos, Migučionių kaimo. Marmuro lentoje įrašas: "A † A VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS PIRMAS PANEVĖŽIO VYSKUPAS IR VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOS KAPITULINIS VIKARAS, UOLUS EVANGELIJOS SKELBĖJAS, GAUSIŲ RAŠTŲ AUTORIUS, NUOŠIRDUS JAUNIMO BIČIULIS, DOSNUS VARGŠŲ ŠELPĖJAS". "Net miręs norėčiau dar jums patarnauti" (V. K. P.)

Panevėžio katedros absidoje, virš įėjimo į kriptą, yra Vyskupo K. Paltaroko biustas (autorius dailininkas J. Steponavičius). Vyskupas parodytas stebintis ir pasirengęs patarnauti, kaip rašoma testamente. Ekscelencija sakydavo, jog jis ne iškilmių, o darbo žmogus. Visą laiką ir jėgas skyrė Bažnyčiai tarnauti, rūpinosi vyskupijos žmonių dvasiniu gyvenimu. Vizituodamas parapijas, sakydavo pamokslus. Rašė pamokslus. Į visus laikmečio klausimus atsakydavo ganytojo raštais, kurių parašė 53. Vyskupijoje buvo pastatyta 17 bažnyčių, parengta knyga "Panevėžio vyskupija"...

Į Vilnių išvyko 1949 m., eidamas 74-uosius metus. Didžiulis darbo krūvis, atsakomybė... Vienintelis vyskupas Lietuvoje. Vyskupas stebėjo gyvenimą, domėjosi žmonėmis, jų tikėjimo sąmoningumu, tautos reikalais, kartu kentėjo tautos kančias. Kai 1955 m. daug politinių kalinių grįžo iš kalėjimų, kai žymūs žmonės, geriausi menininkai, dainininkai, buvo kompromituojami, Ekscelencija labai apgailestavo ir sakydavo, kad mes neturėsime autoritetų, jeigu juos niekinsime. Tauta, kuri savo nusipelniusių žymių žmonių negerbia, ji jų neturės. Ekscelencija mėgo bendrauti su žmonėmis, pasikalbėti, išklausyti juos, kad pažintų gyvenimą tokį, koks jis yra. Ateidavo pagalbos nelaimės ištikti moksleiviai... Kiek galėdavo, Vyskupas juos sušelpdavo. Jie žadėdavo atiduoti. Daug pažadų gyvenime girdėjęs Vyskupas sakýdavo: "Nesakyk, kad atiduosi, nes paskui ant sąžinės turėsi, atiduok, kai turėsi, biednesniam už save..." Skolą jausdami daugelis jaučiasi neteisūs.

Ateidavo vienas advokataś, baigęs Batoro universitetą, kalbantis lenkiškai. Skambina prie durų. Atidarau, klausiu, ko norėtų. Lenkiškai sako: "Noriu pas Vyskupą". "Reikėtų pasakyti, koks reikalas", - tariu jam. "Mama zmarla" (mo-

tina mirė). Praėjo gal dvi savaitės, vėl tas pats pas Vyskupą nori. Dabar "oicec zmarl" (tėvas mirė). Praslinko gal trys savaitės, vėl jis pas Vyskupą nori, nes "ciocia zmarla" (teta mirė). Pasakiau jam, kad netiesą sako. Jis nepatenkintas pareiškė: "Ne krenc glovu, o dai piniezni" (nesuk galvos, o duok pinigų). Vyskupas buvo visiems artimas tėvas. Neatstumdavo. Nepaliko Ekscelencija jokio turto nei pinigų. Net gautus suvenyrus kaip dovanas dėkingumo ženklan išdalindavo lankytojams.

Vieną kartą pusryčiaujant, Ekscelencija domėjosi, kaip lankosi maldininkai Šventosios Dvasios bažnyčioje, kur pamaldos vien lenkiškai. Seselė, patarnaujanti prie stalo, ir aš pastebėjome, kad ten renkasi senyvo amžiaus moteriškės, su skrybėlaitėmis ne vien šio šimtmečio, tai gyvas muziejus. Ekscelencija pasakė: "Nenoriu aš to girdėti..." Ekscelencija sakydavo tiesą į akis. Negirdėjau, kad apie kokį nors vyskupą neigiamai kalbėtų.

Neužmirštinas Ekscelencijos geraširdingumas. Po insulto Vyskupas negalavo. Ruduo. Lapkritis. 11-tą valandą nakties kažkas paskambino į duris. Nueinu, pasiteirauju. Kalba lenkiškai. Atvykusieji nori gauti jungtuvėms dispensą nuo kliūties. Einu pas Ekscelenciją, randu jau lovoje. Pasakiau, kad iš kaimo atvyko interesantai santuokai dispensos. Ekscelencija tarė: "Parašykite dispensą, aš pasirašysiu. Jie iš kaimo, ištrūkę nuo darbų, gal neturi kur nakvot. Reikia juos išklausyti". Koks dėmesys paprastam žmogui, neabejingumas, nežiūrint, kad ne laiku atėjo. Ekscelencija nebuvo biurokratiškai formalus, išdidus. Visada buvo prieinamas...

Dar paminėsiu. Atvykęs Vilniun, pas mane apsinakvojo Panevėžio katedros vikaras. Rytą nuėjęs į vonią praustis, kosėjo. Vonia buvo prie pat Ekscelencijos miegamojo. Išgirdęs, kad kosėja, Ekscelencija paėmė termosą šilto vandens, pabeldė į vonios duris ir perspėjo: "Neplaukite gerklės šaltu vandeniu, nes kosėjate, prašau termosą šilto vandens". Vikaras nustebo dėl tokio Ekscelencijos rūpestingumo, jautrumo...

Ekscelencija, kilęs iš darbščios, labai religingos ūkininkų šeimos, mokėjo ir norėjo bendrauti su paprastais vargo žmonėmis ir su inteligentais, kuriems buvo turiningas ir įdomus. Dievo apdovanotas didžiais gabumais, meno ir grožio supratimu, buvo proto ir širdies harmonija. Visa tai panaudojo padėdamas mažiems ir dideliems Dievą pažinti ir pamilti.

Ačiū Dievui, kad teko artimai pažinti šį didį vyriško šventumo Vyskupą. Pustrečių metų gyvenome kartu, padėjau, kiek sugebėjau. Per anksti atėjo gyvenimo saulėlydis - 82-aisiais (Ekscelencijos tėvas sulaukė 95 m., o motina - 97 m.). Vyskupas išėjo į nenykstančią šviesą, kurią skelbė ir gyvenimu liudijo. Paliko nueitą šviesų gyvenimo kelią, kaip nusileidus saulė palieka šviesų taką ant vandens.

Linkuva, 1997 m. rugsėjis

Monsinjoras Juozapas Antanavičius

Kada pirmą kartą pamačiau Vyskupą, gerai neprisimenu, tik prisimenu, kad jau tarybiniais metais (gal tai buvo 1949-ieji) Pasvalyje, kai buvo teikiamas Sutvirtinimo sakramentas. O aš, vidurinės mokyklos gimnazistas, užlipęs ant šventoriaus tvoros, fotografavau Sutvirtinimo sakramentą teikiantį Vyskupą. Į tai Vyskupas atkreipė dėmesį ir pagrūmojo pirštu, bet veide pykčio nebuvo, tik rami šypsena, atseit: "Ką tu čia išdarinėji, vaikėze?" Kadangi Vyskupas labai mylėjo jaunimą, tai pažvelgęs į mane gal jautė džiaugsmą, kad vaikėzas domisi vyskupu, nors Pasvalio šventoriuje buvo minios žmonių.

Ryškiai prisimenu antrąjį susitikimą. Tai buvo 1951 m. - pirmais mano mokymosi Kunigų seminarijoje metais. Apsirengęs skolintais šviesiai rudais aptrintais kailinukais (tai buvo "pereinamieji" J. Užupio (dabar mons. Prienų klebono) kailinukai), aš budėjau prie Seminarijos vartų. Labai greitai atidariau vartus, pamatęs Vyskupą, priklaupiau. Vyskupas mane palaimino ir įvažiavo į kiemą. Vėliau man vienas dėstytojas pasakojo, kad Vyskupas Paltarokas teiravęsis, koks ten klierikas atidarė vartus. Pasakius mano pavardę, vėl klausęs, iš kokios vyskupijos.

Vyskupas, tikras Ganytojas, Tėvas, niekada nepraeidavo nepastebėjęs. Tas dėmesys, nuoširdumas visiems be galo reikalingas. Matyt, ir mano dvasioje tada užsimezgė tam tikras ryšys. Nuo tada Vyskupas Paltarokas pradėjo mane pažinti.

Aš mėgau rašinėt eilėraščius, piešdavau, dažnai tekdavo rūpintis įvairiais sveikinimais. 1952 metais, švenčiant Vyskupo K. Paltaroko 50 metų kunigystės jubiliejų, parašiau jam ilgą odę. Dailininkė Ušinskaitė padarė aplanką su Rūpintojėlio atvaizdu. Nors Vyskupo sveikinti į Vilnių važiavo vyresni klierikai, bet rektorius paliepė ir mane kartu paimti. Vėl teko matyti Vyskupą, kartu valgyti pietus, kalbėtis. Panevėžio Katedroje Vyskupo kunigystės 50 m. jubiliejus pažymėtas iškilmingomis šv. Mišiomis, kuriose dalyvavo daug kunigų.

Dažniau Vyskupą teko matyti seminarijoj. Kadangi valdžia neleido priimti vieno kurso, tai aš apeigų vadovu, ceremoniarijumi, buvau dvejus metus. Teko dažnai patarnauti: Didįjį Ketvirtadienį atvažiuodavo šventinti aliejų, būdavo klierikų, kunigų šventimai, priėmimas į tonzūrą, dvasininkų luomą. Pastebėjau nepaprastą Vyskupo kantrybę, nuostabią ramybę. Kartą Kauno Katedroj šventinant aliejus, kur buvo labai blogai apšviesta presbiterija, Vyskupas visiškai negalėjo skaityti, nors raidės ir buvo didelės. Visas pamaldas skaičiau aš, o Jis sekė.

Įdomus šventimų prisiminimas. Buvo teikiama tonzūra - apeiga, kada vyskupas nukerpa kunigui kuokštelį plaukų (tonzūros teikimas dabar panaikintas).

Zakristijoje patarnaujanti seselė vienuolė man padavė žirkles, o aš nepastebėjau, kad jos nieko nekerpa, "išsižiojusios". Aš klūpiu prie Vyskupo kelių su ta cele rankose, kad ten jau kristų garbanos tų jaunuolių, kuriuos jis kirps. Vyskupas kerpa kerpa, pasižiūri man į akis ir sako: "Ale žirklės!" Aš sakau: "Ekscelencija, apsukit". Maniau, kad jis nusimaus nuo pirštų, kitaip apsukus, kartais kerpa. O Jis ranką išsuko, bando kirpti, vis tiek nieko nenukirpo, nė vienas plaukelis nenukrito. Jis man sako: "Ale žirklės!" Galvoju: pareisim į zakristiją, aš tada gausiu, kadangi apeigų vadovas yra atsakingas už viską, kaip ir dirigentas. Bet įvyko kitaip.

Prie altoriaus dar buvo profesorius Pukėnas, nors lenkiškos orientacijos, bet labai taurus, kilnus kunigas. Jis taip pat patarnavo Vyskupui. Prieš šv. Mišių aukojimą buvo apeiga, kada visi įšventinti kunigai vyskupui aukoja po žvakę. Tada apeigose buvo numatyta, kad kunigas pirmiausia pabučiuoja vyskupo žiedą, po to pabučiuoja žvakę ir tą žvakę įteikia vyskupui. Profesoriui Pukėnui atėjo nežinia kokia mintis į galvą, ir jis sako: "Prašom nebučiuot žvakės", o aš žinau, kad reikia bučiuoti ir sakau: "Bučiuokit". Pagal tvarką apeigų vadovo klausyti turi net profesorius. Profesorius vėl sako: "Nebučiuokit, nešvėntinta" (lenkišku akcentu). Aš sakau: "Bučiuokit". Žinoma, ginčas buvo nepiktas, bet aš - savo, o jis - savo. Čia pat buvęs Vyskupas mūsų ginčą girdėjo. Pasibaigus pamaldoms, visa svita - asista, daug klierikų, profesoriai - įėjo į zakristiją. Maniau, kad dabar man klius už tas žirkles. Paprastai įėjus į zakristiją apeigų vadovas sukomanduoja: "Pagerbiam kryžių, pagerbiam vyskupą, dėkojam Dievui!" Bet man dar nespėjus sukomanduoti, Vyskupas tik nusilenkė kryžiui ir iš karto ant visos zakristijos: "Bravo, ceremoniarijus!" Visi suprato už ką "bravo" - kad nepasidaviau profesoriaus mintims. Kadangi gerai žinojau, todėl ir nepasidaviau - visi klausė manęs, ne profesoriaus. Vyskupas galėjo nutylėti - kaip čia buvo, taip buvo. Bet Vyskupas tarsi pakursto, pakelia jauną žmogų.

Po šito atsitikimo labai nemaloni situacija seminarijoj: profesorius pradėjo nešti liturgines knygas (daugiausia lenkų kalba) ir įrodinėti, kad žvakės nereikia bučiuoti. Vieną paskaitą man atnešė kelis tomus įrodinėdamas, antrą paskaitą... Kai per trečią paskaitą ėmė man įrodinėti, kad nereikia bučiuoti žvakės, nežinodamas, ką daryti, pasiskolinau iš kito profesoriaus tuomet naujausią 1940 m. išleistą Gaterrerio liturginį vadovėlį. Atnešiau, parodžiau profesoriui, kur apie tai parašyta. Pasakiau: "Profesoriau, aš laikiausi šito vadovėlio nurodymų, kadangi tai yra naujausias vadovėlis". Jis pasižiūrėjo, perskaitė, užvertė, man atidavė vadovėlį ir nuo to karto niekada neužsiminė, bet nejaučiau iš jo pusės jokios neapykantos. Kai šventimams pas jį išlaikiau moralinę teologiją (tą dalyką labai mėgau), jis mane pabučiavo ir pasakė: "Ačiū, kad taip gerai pasiruošei".

Dar būdamas diakonu (dėl tokio laikmečio tik vieną dieną), apeigų dalyviams seminarijos bažnyčioje padalinau komuniją. Vėliau, po šventimų, savo įspūdžiais norėjau pasidalinti su Vyskupu: "Dalinau Komuniją. Paėmiau Švč. Sakramentą - pradėjo rankos ir kojos drebėti... jaudinausi". Jis taip gražiai į mane pasižiūrėjo ir sako: "Taip, jauno kunigo rankos dreba, kai paima Švč. Sakramentą, bet vėliau kartais Dievas dreba kunigo rankose". Šį gražų palyginimą dažnai prisimenu ir stengiuosi, kad Dievas nedrebėtų mano rankose.

1954 metais baigus seminariją, įspūdingi ir graudūs buvo kunigų šventimai. Iš 75 seminarijos auklėtinių beveik pusę paėmė į kariuomenę, nors anksčiau klierikų į kariuomenę neimdavo. Taip tarybinė valdžia nusprendė sumažinti klierikų skaičių seminarijoje. Net trys būsimieji kunigai, gavę subdiakonato šventimus, buvo paimti į kariuomenę. Tarp jų ir aš. Tačiau tarnavo tik kun. Masys. Kiti netarnavom, bet turėjom daug nemalonumų. Prieš kunigystės šventimus vadovybės posėdyje, dalyvaujant Kauno, Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojui kan. J. Stankevičiui, Vyskupui K. Paltarokui ir kitiems, buvo pasiūlyta į kariuomenę imamiems klierikams neteikti šventimų, bet jiems grįžus įšventinti be jokių kliūčių. Tačiau Vyskupas Paltarokas paprieštaravo: reikia leisti jiems apsispręsti: kas nori - priima šventimus prieš išvažiuodamas, o kas nenori - gali nekliudomai gauti šventimus sugrįžę. Tačiau mes visi trys priėmėme šventimus ir tapome kunigais. Mieste sklido gandas, kad visus pašventins (mūsų buvo 17) ir paims į kariuomenę. Bažnyčioj buvo daug ašarojančių žmonių. Žinoma, šitai labai išgyveno ir Vyskupas, kadangi taip be galo didelis smūgis buvo suduotas seminarijai. Per šventimus Vyskupas buvo labai susijaudinęs. Šventimų metu yra momentas, kada vyskupas klausia naujai pašventintą jaunąjį kunigą: "Ar pasižadi man ir mano įpėdiniams ištikimybę ir paklusnumą?" Kunigas atsako: "Pasižadu". Tada vyskupas pabučiuoja jaunąjį kunigą (dabar apeigos truputį pasikeitusios). Ir aš prisimenu, kaip Vyskupo ašara nukrito ir nuriedėjo per mano skruostą. Visą gyvenimą aš tai prisimenu - tą didžiulį Ganytojo išgyvenimą.

Anais laikais per stebuklą likęs tik vienas Vyskupas nepasidavė tarybinei valdžiai, jautė atsakomybę už visą Lietuvos Bažnyčią, buvo jos centras. Po šventimų nuvažiavau pas Vyskupą į Vilnių, kur valdžia prievarta Jį buvo iškėlusi. Liudo Giros gatvėje buvo kurija ir jo butas. Vyskupas sakė: "Mačiau, pravarė pulkelį naujokų. Pagalvojau, gal ir mano klierikai - jaunimas ar kunigai čia eina, palaiminau aš juos..."

Kiekvienais metais darydavo seminariją baigusiųjų kunigų vinjetę. Vinjetės viduryje būdavo Kauno arkivyskupijos, Vilkaviškio ir Kaišiadorių vyskupijų valdytojas kanauninkas J. Stankevičius. Mūsų kurse buvo septyni ar aštuoni panevėžiečiai kunigai. Tai aš, panevėžietiško patriotizmo pagautas, pasiūliau

vinjetės viduryje įdėti Vyskupo Paltaroko nuotrauką. Tokią vinjetę ir nuvežėm Vyskupui. Jis, matyt, dėl to sielvartavo. Po to gavau Vyskupo laišką, kuriame rašė: "...Ir aš visada paimdamas į rankas vinjetę, klausdavau, kas juos šventino. Ir kaip malonu, kad jaunimas ištaiso senųjų klaidas".

Mėgo jaunimą, nepaprastai mylėjo vaikus: nepraeidavo pro vaikus nepašnekinęs, nepaglostęs. Buvo toks atsitikimas. Tai iš pasakojimų - aš to negirdėjau. Katedroj padarė labai gražų, poliruotą ąžuolinį Dievo stalą. Kartu su Vyskupu buvęs vienas pagyvenęs kunigas sakė: "Reikia neleisti trintis čia vaikų, reikia nuvaryt juos". Vyskupas, pasižiūrėjęs į jį taip jau rimtai, piktu žvilgsniu, ir sako: "Tave iš bažnyčios išvaryt reikia, ne vaikus nuo Dievo stalo". Ir kunigo kalba pasibaigė.

Mano pirmasis klebonas Katedroje buvo prelatas A. Kripaitis - judraus būdo, geros širdies žmogus, bet labai greitai keičiantis savo nuomonę. Sakė: "Tu nuvažiuok į Vilnių, pabandyk surasti gerą dailininką, kad jis nutapytų peizažą su Katedra. Mes padovanosim Vyskupui, jam bus malonu turėti Katedrą Vilniuje." Man pasiūlė daugybę dailininkų, tarp jų ir Žmuidzinavičių. Aš parvažiavau, sakau: "Prelate, yra galimybė, mielai padarys viską". Bet kai grįžau, jau mano prelatas sako: "Nebereikia, nutapys Panevėžys". Jis, susitikęs su teatro dekoratorium, paprašė, kad tas nutapytų Katedros peizažą. Nutapė greit, atnešė į Katedrą. Buvo paveikslas, aišku, specialisto darytas, bet ką reiškia menas ir dailininko garsas. Atvažiuoja Vyskupas. Paveikslas stovi ant stalelio šalia miegamojo kambario durų. Pavalgėm pietus, prelatas A. Kripaitis Vyskupui sako: "Ekscelencija, mes norim Jums padovanoti šį paveikslą, kad savo Katedrą matytumėt kambary." Paltarokas priėjo prie paveikslo, pasižiūrėjo, pakėlė, dar pasižiūrėjo ir, lyg būtų kokį įdomesnį akmenėlį radęs, padėjo atgal. Ir visiškai ramiai, nieko nesakęs, nuėjo į kambarį. Žinoma, išvažiuodamas to paveikslo nepasiėmė, nes Vyskupas Paltarokas pažino tikrąjį meną. Ypatingai nesistengdavo supirkinėti, bet kur rasdavo, gaudavo, veždavo paveikslus, netgi jei rasdavo numestus. Katedroje stovi šv. Kazimiero statula. Vyskupas Paltarokas ją rado Utenos varpinėje numestą kaip nereikalingą. Ji buvo apleista ir prasta (tai parodo, kad Vyskupas Paltarokas pamatydavo ne tik kur altorius, bet ir už altoriaus). Parsivežė tą statulą į Panevėžį. Kai buvo dažoma bažnyčia, ją restauravo. Dabar pasirodė, kad ta statula yra vienas ypatingų XVII a. medinės skulptūros pavyzdžių.

Kartą man būnant Vilniuj, sako: "Kaip gražu, tu pagalvok, kunigai nuvažiuoja į Palangą, nesišlaisto kur nors, bet nueina į bažnyčią ir vakarais prie vargonų gieda". Tai buvo Anykščių klebonas Talačka ir dar vienas, gal kun. Urbonas. Jis išgirdo šitą dalyką ir jaunam kunigui perduoda: "Kaip žmonėm patinka, kai jie gražiai gieda".

Nors Vyskupas jau gyveno Vilniuje, bet visa siela buvo Panevėžyje. Vyskupas atvykdavo į Katedrą per visas didesnes šventes: Kristaus Karaliaus šventę, atlaidus, kitas šventes (jei neteikdavo Sutvirtinimo sakramento). Jį visą laiką traukė į Panevėžį. Nakvodavo dabartinėj klebonijoj. Vyskupui užleisdavo miegamąjį, o pats miegodavo salone. Koridorius buvo atitvertas lentų siena, už kurios gyveno rusė mergina su vaiku; buvusioj virtuvėj gyveno motina su dviem dukterimis. Tai įėjimas buvo nepatogus (iš vakarų pusės durys dabar jau panaikintos). Buvusiame klebonijos valgomajame, pietų pusėje, gyveno rusas karininkas, kuris Vyskupui atvažiavus visada išvykdavo, o jo vieton ateidavo du, o dažniausiai keturi jauni vyrukai su lagaminėliais: du likdavo kambaryje, o kiti du atsisėdę ant laiptų šnekindavo merginas. Tokiu būdu sekdavo, kas pas Vyskupą ateina. Kadangi pas Vyskupą atvažiuodavo pasitarti kunigai, tai šie vyrukai stengdavosi užrašinėti Vyskupo kalbą. Taip Vyskupas buvo "prižiūrimas" visą laiką ir visur.

Iš miegamojo į valgomąjį durys buvo užkaltos, ir klebono kambaryje ant jų buvo pakabintas kilimas. Prie kilimo pastatyta senoviška prausykla su marmuriniu stalu. Pas tuometinį kleboną prelatą Kripaitį tarnavusi skulptoriaus Dimžlio sesuo Petrutė Dimžlytė kartą manęs paprašė: "Kunigėli, padėk nukelti prausyklą nuo durų, aš viena neįveikiu. Matyt, po kilimu atsirado pelių, nes kiekvieną kartą, kai aš šluostau grindis, būna prigraužta pjuvenų". Mes patraukėm prausyklą, nuėmėm kilimą ir vietoj pelių radom duris, suvarpytas kaip po karo - išgręžtos skylutės: aišku, ten įstatydavo mikrofonus. Bet ir šiandien nesuprantu, kodėl tų skylučių tiek daug reikėdavo. Tai tokią "ramybę" turėdavo čia atvažiavęs Vyskupas.

Vilniuje taip pat išdarinėdavo visokius pokštus. Pavyzdžiui, kai Vyskupas kur nors išvažiuodavo, iškviesdavo vyskupui patarnavusias seseles vienuoles į saugumą ar miliciją tartum pasų tikrinti, o tuo metu ateidavo saugumiečiai ir ant aukšto ar kitur įrengdavo pasiklausymo aparatus.

Aš pas Vyskupą Paltaroką nuvažiuodavau dažnai. Buvo tokia tradicija, kad Vyskupas labiau pasitikėdavo Panevėžio kunigais. Kviesdavosi mane per kan. Br. Antanaitį, tuometinį savo kanclerį. Teko dalyvauti slaptuose kunigų šventimuose ir kitokius klausimus sprendžiant, tekdavo įvykdyti įvairių pavedimų. Kai nuvažiuodavau, svetainės viduryje sukrauta didžiausia įrištų senų žurnalų komplektų krūva. Seselių paklausdavau, kodėl viduryje tos knygos. Atsakydavo: "Pragręžė skylę". Viskas buvo užrašinėjama. Kitą kartą nuvažiavus, jau kitoj vietoj sukrauta knygų stirta. Labai liūdna būdavo, kad ir kai kuriais bendradarbiais negalėdavo pasitikėti. Vyskupas neiškentėdavo nepaklausęs: "Ar matei šitą..., ar sutiko tave?" Atsakius "nemačiau", sakydavo: "Gerai, pasistenk, kad nepamatytų". Tokioj aplinkoj turėjo Vyskupas gyventi ir dirbti.

Kiek prisimenu, niekada negalėčiau pasakyti, kad Jis kur nors ne visai taip ką nors padarė, ką nors netaktiškai pasakė. Buvo labai kantrus, nesinervino, ramiai priimdavo ir išklausydavo. Neprisimenu Jo elgesyje netgi mažiausio neigiamo grūdelio. Atrodė, kaip gali griežtai ir taktiškai pasakyti žmogus, išlikdamas ramus, ir neįžeisti, neįskaudinti. Vyskupas Paltarokas buvo griežtas.

Jis - tikro tėviškumo pavyzdys. Aš visą gyvenimą krenkščiau, kosėjau, ir mano gerklė ne tokia, kokia reikia. Nakvojau kurijoj. Atsikėliau labai anksti rytą ir nuėjau į prausyklą praustis, nes reikėjo važiuoti į Panevėžį. Nuėjęs praustis išgirdau, kad prie durų kažkas krebžda. O tuometinis kancleris kanauninkas Antanaitis irgi ten gyveno. Tai aš taip nemandagiai sakiau: "Palauk, negi dega". Tada pabeldė į duris. Aš pradariau duris, žiūriu - ogi Vyskupas stovi su puoduku karšto vandens (kaip šiandien prisimenu: puodukas buvo su Vytauto Didžiojo atvaizdu). Sako: "Girdžiu, kad kosai. Va, šilto vandens gerklei išsiplauti, gal ne taip kosėsi..."

Turbūt ne tik aš vienas, bet ir daugelis kitų Katedros kunigų galėtų pasakyti, kad Vyskupas Paltarokas juos labai mylėjo, rodė didelį pasitikėjimą ir nuoširdumą, nors ne visada mes Vyskupo viltis išpildydavom.

Į Katedrą skyrė, jo manymu, geriausius vikarus: čia ir Sušinskas, ir Lipniūnas, ir daugelis kitų šaunių kunigų, kuriais gėrėjosi ir į kurių ateitį dėjo viltį. Kai iš lagerio grįžo prelatas Šidlauskas, buvęs Katedros klebonas, Berčiūnų bažnyčios statytojas, tai Vyskupas palydėdamas jam pasakė: "Važiuok į Panevėžį. Ten yra gerų kunigų, ten yra jaunas kunigas Antanavičius, tu paglobok jį, iš jo bus žmogus". Jis tikriausiai ne apie mane vieną taip galėjo pasakyti.

Vyskupą mačiau įvairiose situacijose. Sunkiai išgyveno, kai buvo varomas į Maskvą, į Taikos konferenciją, kur suvažiavo daug saugumiečių, nors ir įvairių tikėjimų dvasininkų atstovų. Ir mūsų Vyskupas privalėjo ten važiuoti ir skelbti sovietinę taiką.

Antrąkart mačiau labai išgyvenantį ir susikaupusį Vyskupą, kai teko dalyvauti šv. Kazimiero palaikų perkėlimo iš Vilniaus Arkikatedros į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią apeigose. Vyskupas buvo didelis savo patrono šv. Kazimiero gerbėjas. Jis džiaugėsi, kad išgelbėjo šv. Kazimiero palaikus nuo išniekinimo, bet liūdna, kad reikia išvežti iš Arkikatedros, nors ir uždarytos, į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią.

Kai Vyskupo sveikata jau visai nusilpo, tai irgi nuvažiuodavau aplankyti Jo į Vilnių, gana ilgai prie lovos pasėdėdavau. Labai laimingas būdavo, jei papasakodavau ką nors iš Panevėžio gyvenimo. Stengdavausi pajuokauti - mėgdavo juokus, labai maloniai priimdavo. Jei kas nors labai patikdavo, su ranka per ausį taip lengvai užduodavo.

1955 m. pavasarį apsilankęs Panevėžyje, Vyskupas Paltarokas nusivedė mane

prie savo pasodinto gluosnio Katedros šventoriuje ir pasakė: "Aš senas jau, greit mirsiu, o tu jaunas, atsimink: kai tik bus galimybė, turi būti parvežtas kunigas Lipniūnas ir čia, po tuo gluosniu, palaidotas. Tegul verkia jo". Kunigo Alfonso Lipniūno palaikai buvo parvežti į Panevėžį. Laidotuvės įvyko 1989 m. rugsėjo 12 dieną. *(Apie tai: Antanavičius J., Gasparaitytė R. Kunigas Alfonsas Lipniūnas. - Vilnius: Spauda, 1995.-86 p.: nuotr.).*

Labai mylėjo Katedrą. Katedra jam buvo kaip Jo kūdikis. Čia niekas neturėjo teisės nei vinies įkalti, nei paveikslo pakabinti, kadangi jis labai suprato meną, mėgo grožį.

Dar yra choristų, kurie giedojo prie Vyskupo Paltaroko. Ponia Vaznonienė giedojo nuo pat Katedros pašventinimo. Kada tik būdavo kokia proga, pas Vyskupą visada ateidavo choristai Jo pasveikinti, pagiedodavo.

Kai sovietiniais laikais pradėjau čia klebonauti, iš pagrindų reikėjo daug ką restauruoti, pertvarkyti. Pasidarydavo sunku. Vyskupui Kriščiūnui sakydavau: "Nepaprastai sunku, nežinau, ar beištversiu". Vyskupas Kriščiūnas atsakydavo: "Nueik ir paprašyk Vyskupo Paltaroko, kad padėtų, nes tu buvai paskutinis jo pupilius" (lot. vaikas).

Ypač sunkus išgyvenimas visiems buvo Vyskupo Paltaroko laidotuvės. Kada atlydėjo Vyskupą (aš buvau Katedros vikaras ir rūpinausi tomis laidotuvėmis), tuometinis Vilniaus kancleris Česlovas Krivaitis (dab. Kernavės klebonas) pasakė: "Užuojautos tau. Netekai ne Vyskupo, bet tėvo netekai". Tai buvo labai skaudu. Visas Panevėžys liūdėjo. Nors lydint nuo Velžio kelio per Panevėžį buvo vėlu, tamsu ir slidu, bet žmonių buvo tokia minia, gal kaip Baltijos kelyje. Visas miestas buvo gatvėse. Žmonės susikibę per alkūnes ratu, kai kurie ėjo atbuli, kad minia nesuspaustų, neparverstų nešančiųjų karstą. Nors buvo paruoštas vežimas, bet žmonės nesutiko į jį dėti ir taip ant rankų karstą atnešė iki Katedros. Iš minios kelis kartus išgirdau tokį rusų šauksmą: "Smotri, kak Ego liubili!" (Žiūrėkite, kaip Jį mylėjo). Tai buvo neapsakoma - niekada tokių laidotuvių nemačiau. Koks buvo pasitikimas, ir koks lydėjimas! Procesijoj abiejų bažnyčių vėliavos...

Man teko bendraut ne su vienu vyskupu, pažinti didelių žmonių, bet Vyskupas Paltarokas man - žmogaus idealas. Jautėme Jo didybę. Jis tikrai buvo Bažnyčios Kunigaikštis - ir kunigaikščio išvaizdos, ir dvasios.

Panevėžys, 1996 m. balandžio 23 d.

Genutė Danisevičienė

Dar būdama angelaite, giedojau bažnyčios angelaičių chore. Vyskupui atvažiavus į Vyžuonas (Utenos r.), Jį sutiko labai iškilmingai: minios žmonių tiesiog plaukė, daug žydų su tortais, pyragais... Mūsų tėviškės - Vyžuonų bažnyčioje teikė Sutvirtinimo sakramentą. Ir mane su seserimi tada sutvirtino. Vyskupas išgyrė mūsų gražią bažnyčią. Atmintyje išliko Jo Ekscelencijos švelnumas: nepraėjo nė vieno vaiko, jo nepaglostęs.

Kai 1952 m. atvažiavau į Panevėžį, pradėjau giedoti Katedros chore. Vyskupas jau buvo iškeltas į Vilnių. Jo Ekscelencijos sutikimui Panevėžyje 50 metų kunigystės proga išmokome labai gražią giesmę "Ecce Sacerdos..." Iki pat Katedros lydėjome Vyskupą su giesmėmis. Buvo nepaprastai daug žmonių. Ekscelencija nepasipuikavo - bendravo ir su choristais. K. Paltarokas buvo visus gerbiantis ir mylintis Vyskupas, paprastas ir mielas. Nelengvas, pasiaukojantis choristų darbas, bet tai nublanko, pamačius Vyskupo prielankumą. Su Juo tada teko pabendrauti, vėliau dar Jam padainavome. Tai buvo paskutinis susitikimas.

Jau mirusį mes, choristai, pasitikome nuo Velžio kelio giedodami. Lydėjome iki pat Katedros.

Panevėžys, 1995 m. gruodžio 15 d.

Prelatas Kazimieras Dulksnys

Man neteko studijuot Kauno kunigų seminarijoje, kai ten dėstė Kazimieras Paltarokas. Mokytis įstojau jam jau išvykus vadovauti Panevėžio vyskupijai. Retkarčiais atvažiuodavo pas profesorius. Mes Vyskupą tik iš tolo matydavom - imponuojantis, bet kuklus žmogus. Man besimokant Kauno kunigų seminarijoje, vyskupai kasmet suvažiuodavo į konferenciją. Žmonių dėmesys praeinančiam toks pat, kaip ir Panevėžy sekmadieniais ar per šventes, kai jis, lydimas sekretoriaus ar kanclerio, eidavo į šv. Mišių pamaldas Katedroje. Ir visi nuošaliau stovėdami, stebėdavo Vyskupą. Toks ryškus vaizdas kaip nuotraukoj atminty pasiliko.

1934 m. birželio 28 - liepos 1 dienomis įvyko Lietuvos tautinis eucharistinis kongresas. Mes, keli klierikai, po suvažiavimo laukdami Kauno geležinkelio stotyje, pamatėme toliau stovintį Vyskupą. Galvojau, kaip čia mums pasielgti: gal mes jį varžom, bet mus jis labiau varžo. Vyskupas, turbūt, kad nebūtų vienišas, pasikvietė mus į kompaniją. Toks jo poelgis paliko gražų įspūdį. Nors ir

vyskupas, bet dažniausiai traukiniais, o ne automobiliu važiuodavo. Žinoma, jis sėsdavo į antros klasės vagoną. Jam ir atsikvėpt, ir daug ką permąstyt po įtempto darbo reikėdavo.

Jau baigę seminariją ir įvairiais reikalais eidami į kuriją, vis dar bijodavom susitikti Vyskupą, asmenybę, kuri kelia tokią didelę pagarbą, tarsi paralyžiuoja. Nors buvo labai korektiškas, visi jautėm jo tvirtą charakterį. Niekad nesu girdėjęs jam priekaišto: jei atsitikdavo kas negera, tai patys matydavom, kad dėl kitų kaltės tai įvyko. Kai dirbau klebonu Tauragnuose, Vyskupas lankė šią parapiją. Eidamas į šventorių teikti Sutvirtinimo sakramento, Vyskupas atkreipė dekano (tuo metu šias pareigas ėjo kanauninkas Rauda) dėmesį, rodydamas į zakristiją vedančius laiptus ir sakydamas lotyniškai: “An vides?” (Ar matai?). Seni mediniai laiptai iš tiesų buvo jau prastoki, po lietaus slidūs. Vyskupo pastaba, kaip visada, pagrįsta, neįžeidžianti, konkreti ir adresuota tam, kas atsakingas.

Aš dar neseniai dirbau klebonu, mažai turėjau darbo praktikos. Nors jau buvau pasistatęs kleboniją, bet nusprendžiau pasiūlyti Vyskupui naktį apsistoti pasiturinčio dvarininko agronomo Gineičio namuose, tuo labiau, kad pats šeimininkas užleido savo butą, išeidamas pas tėvus, gyvenusius čia pat, prie ežero. O Vyskupas iš karto nesutiko, nes pagal ano meto bažnytinius kanonus oficialiai vizituodamas vyskupas negali apsistoti privačiuose namuose. Sakėm: “Mes sudarėm Jums, Ekscelencija, sąlygas, kad Jūs pailsėtumėt, atsikvėptumėt, ramybę turėtumėt...” Teko ilgai įkalbinėti, kol Vyskupas pagaliau nusileido ir sutiko. Bažnytinių nuostatų laikymosi Vyskupas Paltarokas reikalavo ne tik iš kunigų, bet ir pats griežtai jų laikėsi.

Vėliau, skirdamas mane Rokiškio klebonu ir dekanu, Vyskupas plačiai nušvietė dekanato parapijų būklę, ne tik bažnyčios, kunigų, bet ir klebonijos tarnautojų. Aš tada, prisimenu, stebėjausi, iš kur toks jo sugebėjimas smulkmeniškai gerai orientuotis, atmintyje viską surikiuoti. Kada aš jau pats lankiau dekanato parapijas, iki smulkmenų pasitvirtino viskas, kas buvo Vyskupo charakterizuota.

Kai Vyskupas lankėsi Rokiškyje, teikdamas Sutvirtinimo sakramentą, į iškilmes suplūdo viso dekanato parapijų tikintieji. Didžiulis šurmulys, bet vos Vyskupas įlipo į sakyklą, sausakimša Rokiškio bažnyčia nuščiuvo, išvydusi didingą savo Ganytoją. Vyskupas, dėmesingai išklausęs mano pranešimą apie parapiją, griežtai reagavo į negeroves, pareikšdamas tvirtą savo nuomonę, bet neįžeisdamas. Po to sekęs kruopščiai apgalvotas turiningas pamokslas. Stiprus balsas, gestai, iškalba kėlė mūsų pagarbą Jam. Vizituodamas Rokiškį, laisvalaikiu, ypač po vakarienės, išeidavo pasivaikščioti. Dažniausiai kalbėdavo užuominomis apie anksčiau čia dirbusius klebonus. Sakė: “Taip pat turi aukštąjį

išsilavinimą. Kodėl jie nerašo? Juk ne tik išprusę, bet ir gyvenimo patirties turi. Kodėl viso šito neužfiksuoja?.." Jam tai atrodė tarsi didžiausias nusikaltimas. Sielojamės, sakom: "Ekscelencija, taigi ne visi turim dovaną: viskam užfiksuoti reikia rašytojo ir literato gyslelės". "Tegul tik faktus surenka, bus, kas užfiksuoja", - atrodo, niekaip negali šito atleisti.

Vyskupas buvo darbštus kaip bitelė. Rytą ar vakare pas Jį apsilankius, dega lempa. Jis arba skaito, arba rašo. Jeigu skaito, tai iš knygų stropiai renka medžiagą. Jo nuolatiniai straipsniai, Ganytojo raštai - visa rodė, koks Jis buvo darbštus, kruopštus. Reikia stebėtis, iš kur Jis sėmėsi jėgų taip produktyviai dirbti.

Vėliau, susitikę su kunigais, dalijomės Vyskupo vizitacijos įspūdžiais. Vienas klebonas sako: "Žinai, tuo laiku, kai Vyskupas vyko pas jus, aš važiavau pas ligonį ir ne aš nukėliau skrybėlę, bet Jis nukėlė skrybėlę man todėl, kad aš važiavau su Švč. Sakramentu atviroj mašinoj. Jis matė".

Iš kur nors grįžęs Vyskupas dažniausiai papasakodavo, nušviesdavo, ką matęs, dalijosi įspūdžiais. Tik grįžęs iš audiencijos pas popiežių Romoje, Vyskupas Paltarokas dalyvavo pavasarininkų kongrese Kaune 1938 m. birželio 27-29 d. O kaip Jis kalbėjo! Koks sugebėjimas perduoti mintis! Tačiau Vyskupo išvaizda, iškalba kartais nustelbdavo net kalbos turinį.

Daugiau bendrauti su Vyskupu teko, kai 1949 m. iš Rokiškio mane perkėlė į Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčią klebonu. Buvęs tos bažnyčios klebonas kanauninkas V. Butvila jau buvo tremtyje. Vyskupas K. Paltarokas, Vilniaus valdytojas ir kapitulinis vikaras, atvažiuodavo švenčių progomis į Panevėžį. Kiekvieną kart pakviesdavo į oficialų, bet ir šeimyniškai artimą pasimatymą. Vyskupui reikėdavo surasti kandidatų į profesūrą ar į dekano postą. Nors Jis jau buvo numatęs, ką paskirti, bet paklausia: "Tamstos duokite man žinoti, kas čia tiktų į tokias vietas..." Tas kito nuomonės gerbimas labai įstrigo atmintin.

Dirbdamas Panevėžyje, galėjau dažniau nuvažiuoti pas Vyskupą į Vilnių. Labai džiaugdavosi mūsų sulaukęs. Tada išvykdavom į Valakampius ar kitur kur į gamtą bent kiek atsikvėpti. Koks Jis patenkintas ir pilnas įspūdžių būdavo, kaip domėjosi viskuo. Mes jau nieko neklausinėdavom, kad Jo nevargintume.

Paskutinis mūsų susitikimas buvo 1957 m., kai mes, keli kunigai, buvom iškviesti į Vilnių Jo paties atsiųsta mašina, kad notaras, mums dalyvaujant, oficialiai patvirtintų testamento vykdymo dokumentus. Tik grįžus, pradėjo belsti į duris ir langines - prasidėjo areštas, dėl kurio nutrūko mūsų bendravimas. Jis, tada jau sirgdamas, sužinojo apie mano areštą, o aš, būdamas nelaisvėje, apie Jo mirtį.

Panevėžys, 1996 m. sausio 4 d.

Mokytoja Elena Gabulaitė

Vyskupo Paltaroko pavardę pamačiau ir išgirdau anksčiau, negu patį Vyskupą. Kai tik pramokau skaityti, skaičiau kiekvieną knygą, kuri mūsų gryčioj į mano rankas pakliūdavo. Sesers Onos pykčiui, skaitydavau ir josios - Barklainių mokyklos pradinukės - vadovėlius. Labiausiai mano dėmesį patraukė kietais rudais viršeliais "Šventoji Senojo Įstatymo istorija". Jos autorius Kazimieras Paltarokas, teologijos magistras. Atkreipiau dėmesį ne tik todėl, kad ji buvo iliustruota, bet dar ir todėl, kad labai suprantamai parašyta. Dar šiandien atsimenu sakinį, parašytą po paveikslėliu, vaizduojančiu būrį jaunikaičių: "Broliai tarė: Aure, ateina Juozapas. Parduokime jį Egipto pirkliams".

Netrukus ir pati pradėjau lankyti mokyklą. Iš namiškių išgirdau, kad įkurta Panevėžio vyskupija, kurią valdys Vyskupas Kazimieras Paltarokas. Ne vienas, iš Panevėžio grįžęs, gyrėsi matęs Vyskupą (palyginti jaunas dar, aukštas, gražus, už visus kunigus gražesnis) ir girdėjęs jo pamokslą.

Pati pamačiau Vyskupą, kai jis vizitavo Ramygalos parapiją. Vyskupo vizitacija anais laikais parapijiečiams buvo didelis dalykas. Kiekvienas kaimas, pro kurį Vyskupas pravažiuodavo, statydavo iškilmingus vartus, kuriuos vadindavo bromu. Iš abiejų "ulyčios" pusių pastatydavo aukštus stulpus, juos apipindavo vainikais, dažniausiai iš ąžuolo lapų. Stulpų viršūnes sujungdavo baltu drobiniu audeklu. Ant jo rūtomis išpindavo sveikinimo žodžius Vyskupui: "Sveikiname Ganytoją", "Sveikas, mūsų Ganytojau", "Junk mus su Kristumi"... Laukti pravažiuojančio Vyskupo susirinkdavo šventadieniškai apsirengę žmonės ir iš tolimesnių kaimų. Vaikai eidavo lenktynių, kuris pirmutinis pamatys atvažiuojantįjį. Buvo tradicija sutikti Vyskupą prie parapijos ribos. Susiburdavo parapijos jaunikaičiai, persijuosę per petį rūtų ar ąžuolo lapų vainikais, sėdę ant gražių staininių žirgų, raiti sutikdavo Vyskupą ir jį apsupę atlydėdavo iki miestelio.

Mieste ar miestelyje su sveikinimo šūkiais Vyskupą pasitikdavo keli bromai. Vyskupas ties kiekvienu jų sustodavo, pakalbėdavo. Atskirai būdavo pavasarininkų, katalikių moterų, kitų organizacijų vartai. Prie garbės vartų su šūkiu "Visa atnaujinti Kristuje!" susirinkdavo moksleiviai ateitininkai. Statydavo vartus net žydai. Žmonės kalbėdavo, kad žydai gerbia katalikų Vyskupą už tai, kad jis nešioja tokią pat lazdą, kaip žydų pranašas Aronas kad nešiojo.

Prie Barklainių koplyčios pastatytų vartų viena moterėlė įsidrąsinusi paprašė Vyskupo duoti Barklainiams kunigą. Vyskupas pasičiupo netoliese stovintį ir į jį žiopsantį berniuką ir pasakė: "Štai, užsiauginkite, ir bus jums kunigas!"

Ramygalos progimnazijos direktorius P. Misiūnas buvo geras, bet "labai įstatymo raidės žmogus" (taip jį apibūdino mokytoja M. Kielaitė). Išgirdęs, kad ateitininkai rengia susirinkimą zakristijoje, nuėjo pats į bažnyčią jų gaudy-

ti. Mokiniai pro antras zakristijos duris paspruko. Vyskupas, tatai išgirdęs, per vizitacijos pamokslą iš sakyklos piktai pasakė: "Ateina mokinių net iš bažnyčios vaikyti!.. Tokių direktoriukų nebijau!" O kartu su mokytojais jo pamokslo klausė ir tas "direktoriukas"...

Neiškenčiu savo atsiminimų nepailiustravusi prel. dr. Broniaus Barausko atsiminimais.

"1931 metų vasarą Panevėžio Vyskupas K. Paltarokas pirmą kartą vizitavo Panevėžio dekanatą. Visus kitus dekanatus jau buvo vizitavęs. Klebonas, Panevėžio dekanas, vizitacijos metu lydėjo Vyskupą. Parapijos vikaras buvo išvykęs maldingon kelionėn į Romą. Jis primygtinai prašė mane, diakoną, paruošti parapiją Vyskupo priėmimui. Tuo metu tėviškėje atostogavo Tauragės mokyklos kapelionas Rapolas Kuodis. Prašiau jį man talkininkauti. Abu griebėmės darbo: per pamokslus išjudinome parapiją, pasitarimuose su katalikų organizacijų aktyvistais viską aptarėme, pasiskirstėme darbus. Pasirengėme puikiai - Vyskupo priėmimas buvo triumfališkas. Vyskupas atvyko iš Anciškio. Prie Glebauskų kaimo, esančio ties Ramygalos parapijos riba, Vyskupą sutiko trys šimtai raitelių ir atlydėjo jį į Ramygalą. Čia Vyskupą pasitiko visa parapija. Ant Šėtos kelio ir per visą miestą iki bažnyčios buvo pastatyta penkiolika garbės vartų. Kiekviena organizacija ar grupė sutiko Vyskupą prie savo vartų: vyrai - prie imituojančių Gedimino stulpus, moterys - prie darželio formos, jaunimas - tulpių išvaizdos vartų ir t. t. Prie kiekvienų vartų Vyskupą sveikino, teikė suvenyrus. Tuo metu raiteliai vyrai, nušokę nuo arklių, per pečius pasipuošę rūtų ar ąžuolo lapų vainikais, sudarė špalerius ir lydėjo Vyskupą į bažnyčią. Ir šventoriuje, ir bažnyčioje spūstis. Vyskupas be galo sužavėtas. Pasirodė, kad jis - tokių iškilmių mėgėjas. Atsisveikindamas padėkojo visiems už tokį šiltą priėmimą, pagerbimą, už gausų parapijiečių dalyvavimą visose apeigose ir pasakė, kad tokio iškilmingo priėmimo, tokio masinio žmonių dalyvavimo susitikimuose su vyskupu niekur kitur nėra buvę.

Vyskupui Ramygala jau buvo pažįstama iš tų laikų, kai čia klebonavo jo dėdė ir krikštatėvis kunigas J. Genys. Nuo šiol Vyskupas dar labiau pamilo ramygaliečius: tuoj pat pavasarininkų pirmininką Vl. Macą, dar neturintį vairuotojo teisių, paskyrė savo vairuotoju. Netrukus paaukštino ir kleboną, paskirdamas jį Panevėžio katedrinės kapitulos garbės kanauninku ir pasikviesdamas vyskupijos generalvikaru. Kunigai, sužinoję apie jo iškėlimą, kalbėjo: "Kan. J. Jucys paskirtas generalvikaru už tylėjimą. Matyt, Vyskupui tokio generalvikaro ir reikia. Jis mokės tylėti..."

Eidamas generalvikaro pareigas, greitai tapo kapitulos kanauninku, vėliau - ir prelatu. Mirė 1948 metais. / Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai: (mašinraštis) / Red. E. Gabulaitė. - Palanga - Panevėžys, 1982, p. 84-85./

Prel. J. Jucio kapo paminklinėje lentoje įrašyta: "Jei kas nenusikalsta žodžiu, tas yra tobulas žmogus".

Vizituodavo Vyskupas paprastai vasarą. Taikydavo per atlaidus. Atvažiuodavo iš vakaro. Pamokslą vyskupas K. Paltarokas sakydavo tuojau atvažiavęs, išklausęs klebono raporto apie parapiją. Pamokslai būdavo aktualūs, už kai ką girdavo, už kai ką pabardavo. Ir šiandien matau jo gestą ir girdžiu jo balsą, aidintį iš Ramygalos gotikinės sakyklos: "Būkite žemės druska. Vargas, jeigu druska nebesūdo. Jei nebesūdo, tuomet ji pūdo..." Norėdamas ką užakcentuoti, Vyskupas pakeldavo rankos nykštį.

Vienas vyriškis ir po keliasdešimties metų prisiminęs pasakojo: "O, būdavo, Paltarokas kad pasako, tai pasako. Jau vien rankos iškėlimas su tuo stambiu atgal atmestu nykščiu rodė, kad jis kažką pasakys".

Nevengdavo duoti pipirų už girtavimą. Apie girtavimo žalą yra ir ganytojo laišką visoms diecezijos parapijoms išsiuntinėjęs. Ketvirtame mūsų amžiaus dešimtmetyje buvo išplitęs vadinamojo "šamarlako" darymas. Žmonės kalbėdavo, kad Vyskupas Ramygaloj baręsis: "Meskite šį bjaurų įprotį. Geriate visokį alų, visokį svaigalą, kuris čiorts žino iš ko pagamintas..." Žmonėms didelį įspūdį padarė tas iš Vyskupo lūpų išsprūdęs "čiorts žino".

Antrą atlaidų dieną žmonių labai daug, bažnyčioj netelpa - pilnas šventorius. Atostogų metas, moksleiviai suvažiuoja iš kitų parapijų, sutikę draugus, susiburia vienoj vietoj. Vyskupas, eidamas iš bažnyčios klebonijon ar iš klebonijos, moksleivius pamatęs (juos pastebėti būdavo nesunku, nes visi uniformuoti), būtinai juos užkalbindavo. Atsimenu, Vadokliuose, atėjęs į mūsų būrelį, pasiteiravo, ar yra Budrytė. "Yra, yra!" - beveik choru atsakėm. Jis apkabino ją, palaikė ant jos pečių uždėjęs ranką ir pagyrė: "Matai, ir pavardė labai tau tinka - Budrytė. Gerai, kad esi budri". Matyt, iš kapeliono buvo sužinojęs, kad Budrytė nukentėjo už priklausymą ateitininkų organizacijai. Mat moksleivių ateitininkų organizacija 1930 m. švietimo ministerijos buvo uždrausta, bet veikė nelegaliai. Vyskupas K. Paltarokas buvo didelis ateitininkų bičiulis ir kovotojas už organizacijos laisvę.

Arčiau Vyskupą matyti teko 1934 metais. Rodos, per Šv. Kazimierą.

Panevėžyje buvo surengta vyskupijos ateitininkų šventė. Žinoma, nelegaliai. Ramygaloje su ateitininkais sėkmingai dirbo kunigas Alf. Sušinskas, mūsų kapelionas. Jis surado trejetą ūkininkų su pora arklių traukiamais ratais. Susodino į juos kaip puodus būrį moksleivių ir nuvežė į Panevėžį, į ateitininkų susirinkimą, kuris vyko Katedros požemyje (dabar Vyskupo K. Paltaroko kripta). Po to visas mūsų būrys kartu su kitais nuėjom pas Vyskupą jo pasveikinti. Jis mus pavaišino saldainiais, apdovanojo meniškais užsienietiškais paveiksliukais. (Turbūt visi grįžę užsirašėme, kad tai "dovana iš Vysk. K. Paltaroko").

Vyskupas buvo linksmas, šnekus, visiems labai patiko. Palinkėjo būti geriems mokiniams ir išaugti tvirtiems katalikams.

Baigusi Ramygalos šešių klasių progimnaziją, septintoje ir aštuntoje klasėse mokiausi Panevėžio mergaičių gimnazijoje. Čia Vyskupą teko matyti dažnokai. Kartais jis ateidavo ir į moksleivių pamaldas. Į Katedrą rinkdavosi visų to meto Panevėžio mokyklų (abiejų gimnazijų, mokytojų seminarijos (iki 1936 m.), abiejų amatų mokyklų) moksleiviai. Vyskupas sėdėdavo presbiterijoje, suole prie zakristijos. Kartais matydavome jo rankose rožinį.

Panevėžio moksleivių ateitininkų kuopa buvo gausi. Išaugo kunigo Alf. Lipniūno, o ypač Alf. Sušinsko laikais. Visų mokyklų ateitininkų susirinkimai vykdavo Katedros kriptoje. Vyskupas į juos neateidavo. Jei čia vykdavo iškilmingi susirinkimai, jubiliejai, minėjimai ar šventės, pas Vyskupą jo pasveikinti vykdavo delegacija - dažniausiai visas štabas. Nešdavo gražiai nupieštą adresą. Piešdavo juos gerai tarp moksleivių žinomi dailininkai: ateitininkas Kazimieras Žoromskis ar Kazimieras Naruševičius. Įrašydavom ką nors trumpai drūtai. Vieną užrašą ir dabar prisimenu: "Tu galingas - mes jauni. Vade, įsakyk - vykdysim!" Vyskupas pavaišindavo saldainiais, apdovanodavo paveiksliukais, ką nors linksmai papasakodavo. Prisimenu vieną jo pasakojimą: "Teikiu Sutvirtinimo sakramentą. Vienas vaikelis toks mažytis, kad neiškenčiu jo nepakalbinęs: "O tu, Jonuk, ar žinai, kur Dievulis gyvena?" Šis nė negalvojęs atšauna: "O tu man geriau pasakyk, kur jis negyvena!"

Per ateitininkų šventes Vyskupas Katedroje laikydavo mišias. Ateitininkai (jei norėdavo, ir šiaip moksleiviai) po porą susirikiavę eidavome prie altoriaus, ant laiptų klaupdavomės ir iš Vyskupo rankų priimdavom šv. Komuniją.

Prisimenu Vyskupo 60 metų jubiliejų. Tamsus spalio vakaras. Minia žmonių prie vyskupijos namų, pilna gatvė. Berniukų gimnazijos moksleiviai atžygiavo su degančiais fakelais. Vyskupas, aukščiau palypėjęs, tarė žodį. Beprisimenu, kad jis pasakė: "O visą gyvenimą dirbau kaip juodas jautis"... Po poros metų man, jau studentei, prof. Pr. Dovydaitis pasakojo, kad jis dalyvavęs Vyskupo jubiliejaus iškilmėse Panevėžyje: "Papasakojęs apie Ekscelencijos nuopelnus Bažnyčiai ir mūsų tautai, pabučiavau jam ranką. Jis nenorėjo duoti bučiuot - juk mes draugai!.. O aš jį greitai įtikinau, kad taip reikia". Ir mes, ateitininkai moksleiviai, visada bučiuodavom Vyskupo ranką, tiksliau, Žvejo žiedą.

Atsimenu savo mokytojo ir kapeliono kun. Alf. Sušinsko pasakojimą: "Sėdi pas mane Ekscelencija Vyskupas Paltarokas. Ateina dvi moksleivės. Vyskupas mėgdavo moksleivius užkalbinti - juk pats kadaise buvo kapelionas. Ir kokią sarmatą jos man padarė! Buvau raudonas kaip vėžys. Pakratė Vyskupui ranką!.. Mačiau, kaip patys kunigai bučiuodavo jam ranką. Kunigas A. Liepinis pasakojo, kad Vyskupui pasirodžius, raštinės darbuotojai, jau pagyvenę kuni-

gai, šokdavo bučiuoti jo Žvejo žiedą. O aš už savo staliuko tik atsistodavau ir nusilenkdavau".

Gražiai Vyskupo jubiliejų paminėjo ir "Panevėžio balsas". Tiems, kas apie jį rašė, Vyskupas užrašęs padovanojo savo nuotrauką. Mokytoja A. Šilgalytė, gražiai parašiusi apie Vyskupą, pasirašė inicialais A. Š. Vyskupas jai fotografijos neatsiuntė - nepatiko, kad pasislėpė už inicialų, lyg vengdama pasirašyti pavarde. Iš tikrųjų ji turėjo pagrindo per daug nesiafišuoti, nes Panevėžio tautininkai ją persekiojo kaip katalikų veikėją ir dažnai kilnojo iš vienos mokyklos į kitą. Na, kai toji mokytoja Šilgalytė jį pasveikino prie traukinio vagono 1940 metais, Vyskupas, jau bolševikams išbėgus, 1941 m. parašė jai laišką, klausdamas, ar nenorėtų iš Joniškėlio persikelti į Panevėžį. Vyskupas žinojo, kad A. Šilgalytė tautininkų valdžios buvo nemėgstama. Tai rodo jo padovanotasis "Naujasis Testamentas" su įrašu: "Palaiminti, kurie persekiojami dėl teisybės, nes jų dangaus karalystė". (Mt. 5. 10). Mokytojai Panelei Aleksandrai Šilgalytei. V. K. Paltarokas Panevėžys, 1930 Vytauto D. metais IX.17 d."

Elena Bujokaitė straipsnyje "Panevėžio garse" pastebėjo, kad Vyskupo veide esama kažkokio kartėlio. Ji man pasakojo, kad Vyskupas į tai labai reagavęs. Betyrinėdamas savo veidą veidrodyje ir nuotraukose, nutaręs, kad tam tikras kartėlio atšvaistas tikrai esąs. Ypač tai ryšku jo jaunystės fotografijose.

Man dar besimokant Ramygalos progimnazijos 6 kl., vargonininkas ir muzikos mokytojas Romualdas Dovydaitis (rašytojo L. Dovydėno brolis) manęs paprašė parašyti vyskupo Paltaroko pasveikinimo eilėraštį. Jis 1936 m. vasarą lankysiąs Ėriškius. Muziką eilėraščiui pritaikysiąs jis pats, Dovydaitis. Rašiau, žinoma, kaipgi nerašysi - juk man suteikiama neužpelnyta garbė! 1936-ųjų pavasarį visų Panevėžio mokyklų ateitininkai mokslo metų pabaigoje surengė tradicinę gegužinę - iškylą Naujamiesčio pušyne. Į gegužinę atvyko keletas kunigų ir Vyskupas K. Paltarokas. Buvęs mano kapelionas ir prancūzų kalbos mokytojas Ramygaloje kunigas A. Mažeika, pastebėjęs mane, privedė prie Vyskupo ir pristatė: "Ekscelencija, štai toji poetė, kuri Jums sveikinimą parašė". Vyskupas tuoj ištraukė iš kišenės nedidelį baltą perlinį rožantėlį ir duodamas pasakė: "Gal ir už mane kada nors pasimelsi, nes poetų širdis jautresnė". O kai visi pušyne, aikštelėje ant kalniuko, susėdę fotografavomės, Vyskupas mane pasišaukė arčiau savęs...

1937 m. birželis. Paskutinis mergaičių gimnazijos ateitininkių abiturienčių susirinkimas Katedros klebonijoje pas kunigą Alf. Sušinską, tuometinį Panevėžio vyskupijos jaunimo direktorių. Susirinkime apsilankė Vyskupas K. Paltarokas. Kadangi buvau abiturienčių ateitininkių pirmininkė, turėjau kalbėti. Man baigus, Vyskupas vėl ištraukė iš sutanos kišenės rožantėlį. Lygiai tokį pat, kokį prieš metus iš jo jau buvau gavusi. Mažytis, baltas, perlinis, gražus. Tebe-

turiu ir labai branginu. Kunigas Sušinskas kalbėjo gana ugningai, daugiausiai dėmesio skirdamas Vyskupui, akcentavo, kad mes, ateitininkai, nešėme kryžių. Iš tikrųjų ne mes jį nešėme, o Ekscelencija jį nešė. Vyskupas Paltarokas iš visų Lietuvos vyskupų ateitininkams turbūt daugiausiai dėmesio skyręs, nukentėjusius šelpęs, rūpinęsis, kad jie baigtų mokslus. "Kuo aršiau velnias puola Kristų, tuo karščiau angelai jį garbina", - pasakė Alf. Sušinskas. Šiuos jo žodžius prisimenu visą gyvenimą. O Ekscelencija susijaudinęs užsiėmė akis... Vyskupas liepė mums gerai baigti mokslus, išaugti tvirtoms, o ne šiaudinėms katalikėms, ne poniutėms, bet tikroms moterims inteligentėms.

Ateitininkų studentų sąjunga savo rūmuose Kaune (Laisvės alėja 3) 1938 m. surengė konferenciją. Suvažiavo nemaža kapelionų. Konferenciją daug kas sveikino telegramomis. Atsimenu, kad didžiausias ovacijas salėje sukėlė trumputė Paltaroko telegrama: "Vis pirmyn, vis aukštyn!" Buvo populiarus visoje Lietuvoje ir visų gerbiamas. Panevėžyje, eidamas su savo kancleriu gatve, skrybėlę nešdavosi rankoje, nes beveik negalėdavo jos užsidėt - visi jį pažino ir sveikino.

1944 m. daug inteligentijos traukėsi į Vakarus. Pas Vyskupą užėjo J. Drungaitė. Jis pagyrė ją, kad nepasitraukė: "Nereikia bėgti iš savo krašto. Ypač tiems, kam didelio pavojaus nėra. Visas nelaimes reikia pakelti kartu su savo tauta..."

Karui tebevykstant, Vyskupą aplankė vienas sovietų generolas. Vyskupas garsėjo kaip puikus diplomatas. Žinoma, generolą pavaišino, nes ir vaišingumu Vyskupas buvo nepralenkiamas. Generolas jam prasitaręs: "Man labai gaila Pabaltijo tautų, bet nepamirškit, kad Pabaltijį valdyti yra sena carų svajonė... Taigi laisvės nesitikėkit".

Kol Vyskupas buvo Panevėžyje ar Vilniuje, visiems buvo kažkaip drąsiau gyventi. Vokiečių okupacijos metu pas Vyskupą ėjo žydų rabinai ar šiaip žydai, ieškodami užtarimo, pagalbos, patarimo. Ir ją gaudavo, žinoma, kiek nuo Vyskupo priklausydavo. Vieni į jį kreipdavosi kaip į autoritetą, kiti - kaip į tėvą. Vyskupas guodė, patarė. Pamokslus Katedroje sakė, kaip ir anksčiau, aktualius. Prisimenu jo pamoksle akcentuotą frazę: "Neduok, Dieve, kad mes galvotume viena, o sakytume ir darytume kita..." Deja...

Sunku buvo Vyskupui sovietmečiu. Kiekvienas žingsnis sekamas. O žmonės jį mylėjo visą laiką. Berniukų gimnazijos orkestrantai Naujųjų metų vidurnaktį po jo langais uždūduodavo, sveikindami Vyskupą. Taip buvo ne vienerius metus, kol direktorius J. Janulionis, gavęs iš saugumo "pipirų", orkestrantams griežtai uždraudė tai daryti.

Kol Vyskupas gyveno Panevėžyje, teko keletą kartų pas jį lankytis. Du trys mokytojai nuslinkdavom kurį vakarą. Atrodydavo, kad niekas nematė, o vis tiek sužinodavo, kam rūpėjo sužinoti... Kalbėdavomės įvairiomis temomis, o

ypač apie jaunimo auklėjimą. Kartą užsiminiau, kad rašiniuose mokiniai Dievą rašo didžiąja raide ir aš turiu pabraukti. Klaida, žinoma, nelaikau, bet pabraukiu... Nelabai tatai jam patiko. Ir kitą kartą mane pamatęs, nepiktai pirštu pagrasė: "Kas tai matė, mergyt, siūlai Dievą mažąja raide rašyti!"

Vyskupas Paltarokas garsėjo kaip reiklus vyskupas. Kunigai jį gerbė ir prisibijojo. Nebuvo girdėt, kad kunigas, skiriamas kiton vieton, derėtųsi ar atsisakytų važiuoti. Kunigas Alf. Sušinskas, Panevėžio vyskupijos jaunimo direktorius, pakeitęs kunigą Alf. Lipniūną, šiam išvykus studijuoti Prancūzijon į Lilį, panoro pats išvykti studijuoti į užsienį. Vyskupas, matyt, nerasdamas tinkamo pakaitalo, delsė Sušinsko prašymą tenkinti. Kažkas pakišo mintį, kad Kauno Vytauto Didžiojo universiteto studentai ateitininkai prašytų Vyskupą, kad kunigą Sušinską išleistų studijoms. Nebeprisimenu, kas iš kunigų patarė to nedaryti: tuo prašymu galį tik pakenkti pačiam kunigui Alf. Sušinskui. Girdi, Vyskupas K. Paltarokas patarimų iš šalies labai nemėgsta. Nebeprisimenu, ar įteikėm prašymą Vyskupui, ar ne. Sutiko išleisti po metų. Ir spauda paskelbė, kad kunigas Alf. Sušinskas, didelis jaunimo bičiulis, išvyksta studijoms užsienin, bet prasidėjęs Hitlerio karas su Lenkija viską sutrukdė. Sušinskas nebeišvyko. Po metų pakliuvo į bolševikų kalėjimą. / Apie tai: Sušinskas Alf. Gyvenimas mirtyje. - Panevėžio garsas, 1942. /. Kunigas Alf. Sušinskas ant Vyskupo nepyko. "Aš žinau, kad jis manimi didžiuojasi", - pasakė man kartą. Sovietmečiu Vyskupas stengėsi jam padėti.

Neklaužadų netrūko ir tada. Vienas vikaras kažko nesutarė su Biržų miesto davatkomis. Vyskupo pabartas ir perspėtas, parašė jam piktą laišką, grasindamas pasitraukti iš kunigų. Vyskupas jam atkirto (labai atsitiktinai Vyskupo laiško nuorašą teko man skaityti): "Grasini man iš kunigų pasitrauksiąs. Ogi traukis - juk prisiekei Kristui, o ne vyskupui". Šis kunigas, žinoma, buvo iš tos vietos iškeltas.

Sovietmečiu Vyskupas stengėsi savo kunigus gelbėti nuo ateistų persekiojimų. "Pasižymėjusiuosius keldavo toliau nuo buvusios vietos. Kunigas A. Liepinis, "Panevėžio balso" steigėjas ir redaktorius, Panemunėly (Rokiškio r.), didžiuliam užkampy, išgyveno iki mirties. Sužinojęs, kad vienam kunigui gresia areštas, išvakarėse vos spėjo jį apdovanoti aukštu kunigo titulu, nors tas niekuo ypatingu nepasižymėjo ir iš kitų neišsiskyrė. Kartą nedideliam būreliui Vyskupas išsitarė: "Girdėjau, kad ir aš jau jiems užkliuvau - girdi, vyskupas dangsto kunigus". Daug metų praėjus nuo Vyskupo Paltaroko mirties, vienas senyvas kunigas pasakė man labai įsidėmėtinus žodžius: "Gerų kunigų tamsta miestuose neieškok - geri kunigai dabar sėdi pakrūmėse".

Kancleriais kažkodėl skirdavo jaunus kunigus ir dažnai juos keisdavo. Kiti kurijos tarnautojai, ypač generalvikarai, pabūdavo ilgiau, bet dažniausiai jie

būdavo tyleniai. Vyskupas sakydavęs, kad jis renkąsis diplomatus generalvikarus, nes pats esąs nediplomatas. Iš tikrųjų jis buvo didelis diplomatas, bet nelabai mėgstąs su kuo nors tartis.

Daugelis Nepriklausomos Lietuvos kunigų yra buvę K. Paltaroko studentai. Kauno kunigų seminarijoje visi jį prisiminė kaip gerą profesorių ir pedagogą. Rektorius J. Mačiulis-Maironis kartais būdavęs savotiškas. Mokestį už mokslą klierikai turėdavo sumokėti laiku. Vienas kunigas pasakojo, kad jau laikas mokėti už mokslą, o tėvai neturi pinigų. Liepia sūnui prašyti seminarijos vadovybės, kad palauktų, kol parduosią kokį gyvulį. Rektorius Maironis nė klausyti nenori. Girdi, kam Dievulis duoda pašaukimą į kunigus, tam ir pinigų parūpina. Nieko nebeliko, kaip važiuoti namo. Susikrovė daiktus į lagaminą, atsisveikino su draugais ir keliauja. Ant seminarijos laiptų sutinka vicerektorių Paltaroką. "Kur dabar keliauji?" - paklausė. Šiam pasakius, liepia grįžti atgal. Spyriojasi, kad rektorius pasakęs. "Sakė - pasakė. Tebūnie. Grįžk atgal - žinok, kad rektorius yra tėvas, o aš - motina. Grįžk!" "Grįžau. Jei ne Vyskupas Paltarokas, gal ir nebūčiau buvęs kunigu".

1940 m. baisusis birželis. Sovietinė armija įsiveržė į Lietuvą. Visos organizacijos uždraudžiamos, apie vyskupo vizitacijas negali būti nė kalbos. Kryžiai, religiniai ir tautiniai paveikslai, insignijos iš mokyklų ir įstaigų išmetami. Mokytoja A. Šilgalytė, Panevėžio stotyje pamačiusi iš kažkur grįžusį Vyskupą, drąsiai prie jo priėjo ir pasisveikino. Po kurio laiko Vyskupas kažkokiu reikalu buvo nuvažiavęs į Joniškėlį. Klebonijoje paprašė, kad pakviestų mokyklos vedėją, tą pačią A. Šilgalytę. Su ja buvęs labai atviras ir nuoširdus. "Oi, kaip kartais aš baiminuos, kad nesusvyruočiau kaip vyskupas, kad manęs bolševikai neapgautų, bijau. Juk ir aš esu žmogus... Kai būsi Panevėžyje, užeik, jei nebijosi, pas mane. Aš niekur nebegaliu lankytis - vengiu, juk esu epidemija"...

Panevėžyje Vyskupo salone kabėjo dideli gražūs paveikslai. Turbūt daugiausia dovanoti. Turėjo išlavintą meninį skonį. Katedros apdaila įvykdyta daugiausiai pagal Vyskupo nurodymus ir pageidavimus. Sau puošnių rūmų nenorėjo ir, matyt, laikė tatai nereikalingu dalyku. "Šiaudinėj pastogėj gimiau, šiaudinėj ir mirti nebijau", - išsitaręs mokytojai A. Šilgalytei.

Keistoka, kaip šiandien, nepriklausomoj Lietuvoj, 1995 m. Vyskupo garbei pastatytas memorialinis akcentas prie buvusių vyskupijos rūmų (Sodų g. 3). Keista, kad tam granitiniam kryžiui "nerado vietos" prie paradinių durų, pro kurias vyskupas dažniausiai vaikščiodavo, kur buvo vyskupijos kurijos ir jo palangė. Pastatė prie žemaitiškai vadinamo užduralio. Tame namo gale gyvendavo vyskupo kancleris ar kitas vyskupo raštinės kunigas.

Vyskupą K. Paltaroką labai gerbė ir vertino profesorius Dovydaitis. Ne kartą iš jo girdėjau: "Vyskupas K. Paltarokas ir vyskupas M. Reinys man vieno-

di", t. y. vienodai juos vertinąs. Profesorius J. Eretas manęs, fuksės, kartą paklausė, iš kur esu. Išgirdęs, kad iš Panevėžio, nudžiugęs pasakė: "O, iš Panevėžio!.. Ar žinai, kad Panevėžys turi geriausią Vyskupą Lietuvoje? O... kad visi vyskupai tokie būtų! Ko bereikėtų!" Apie Vyskupą K. Paltaroką, tarsi apie gerą meno kūrinį, galima pasakyti, kad tai buvo turinio ir formos sintezė. Vyriškas grožis ir taurus charakteris, aukšta inteligencija. Puikus rašytojas. Pačiame sovietmečio valdymo gūdmetyje parašė monografiją "Šventasis Kazimieras". Skaičiau mašinraštį, iki šiol dar neišleistą... Girdėjau, kad buvęs jo kancleris Jonas Gasiūnas JAV yra parašęs apie Vyskupą K. Paltaroką plačią monografiją, bet nei ten, nei čia leidėjų neatsiranda...

Kaip žinome, Vyskupas K. Paltarokas yra parašęs nemaža knygų, neskaičiuojant 22 ganytojo laiškų. Jadvyga Drungaitė, būdama katalikių moterų draugijos žurnalo "Moteris" redaktorė, redagavo knygą apie seksualinį jaunimo auklėjimą ir kreipėsi į Vyskupą K. Paltaroką, prašydama parašyti šiai knygai įžangą. Knygos rašymas nusitęsė. "Po metų nueinu pas Ekscelenciją tos žadėtosios įžangos. O Ekscelencija pasakė neberašysiąs, nes pakeitęs tuo klausimu nuomonę: "Įsitikinau, kad nereikia žadinti žvėries, kol jis miega..." Buvau labai nustebusi", - pasakoja J. Drungaitė.

Man kartais neduoda ramybės viena mintis. Vyskupas Motiejus Valančius mirė 1875 metais. Vyskupas K. Paltarokas tais pačiais 1875 m. gimė. Ar ne Apvaizdos ranka taip sutvarkė? Tas Žemaičių Didysis Lietuvis labai daug nuveikė. Nublaivino, skaityti išmokė, gynė nuo rusifikacijos. Toliau, jau kitokioms sąlygoms esant, jo darbą tęsė ir naujas vagas vertė Vyskupas K. Paltarokas.

Praėjo daug sunkių metų - visas amžiaus ketvirtis. Į Vyskupo mirties metinių minėjimo pamaldas atvyko tik du kunigai - Kazimieras Girnius ir Petras Baltuška. Abu iš tolimų parapijų. Mišias laikė ir "Libera" prie katafalko už šviesaus atminimo Kazimierą Paltaroką giedojo vienas be jokios asistos vyskupijos valdytojas prelatas Kazimieras Dulksnys. Taip ir pagalvojau, kad ir Paltarokui tinka vyskupo M. Valančiaus po savo 25 metų vyskupystės jubiliejaus ne be kartėlio dienoraštyje įrašytas sakinys: "Matyt, tiek tebuvau vertas."

Panevėžyje minios jau prie miesto ribos buvo sutiktas. Nuo čia jo karstą kunigai ant rankų iki pat Katedros atnešė. Plačiai kalbėjo, kad mūsų Vyskupas sulauks altoriaus garbės: bus paskelbtas Dievo tarnu. Po to jau beatifikacijos reikės laukti. Ganytojas, Vadas, pedagogas, mokslininkas, žodžio meistras, diplomatas, organizuotojas, visų tėvas... Taigi Žemaičių Didysis ir Panevėžio Pirmasis, neprivytas, nepralenktas ir neprilygtas...

Kaip ten bebūtų, bet žmonės, atsimenantys Vyskupą Kazimierą Paltaroką, ir šiandien dažnai pasako, kad jo rankos visur labai labai trūksta.

Panevėžys, 1996 m. birželio 9 d.

Kunigas Konstantinas Gajauskas

Iš 20-ies Vilniuje išdirbtų metų apie 9-erius (1948-1957 m.) teko bendrauti su J. E. K. Paltaroku. Kai tarybinė valdžia suėmė žymųjį J. E. Mečislovą Reinį, kai iš Vilniaus išvarė kun. Edmundą Basį, vyskupo Reinio paliktą Vilniaus valdytoju, Lietuvoje palikus vienintelį Panevėžio Vyskupą, Vilniaus kapitula išrinko J. E. Vysk. Paltaroką Kazimierą Vilniaus kapituliniu vikaru. Jo globon pateko Vilniaus arkivyskupija - priglaudė kaip našlaičius. Atvyko saugoti Aušros Vartų Švenčiausiosios Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos, Katedros Bazilikos, kur buvo šv. Kazimiero relikvijos. Tai buvo 1949 m. - sunkiausi Lietuvos ir Bažnyčios gyvenimo metai. Didžiausi persekiojimai, trėmimai. Jo Ekscelencija priėmė sunkų Ganytojavimo kryžių. Neturėdamas buto, prisiglaudė šv. Bonifratrų bažnytėlės zakristijoje, vėliau kurijoje, poroje kambarių. Šv. Mišias laiko Aušros Vartuose, Šv. Teresės bažnyčioje, skelbia Dievo žodį, stiprina dvasią, ramina... Uždaromos bažnyčios. Vilniuje iš 30-ies liko 7. Iš Vilniaus tremiami kunigai - liko vos keletas. Kiekvienos bažnyčios uždarymas - tai vinis į Vyskupo širdį. Turiu priminti pora baisių dalykų, gal mažai kas žino. Buvom liudininkai.

Tarybinė valdžia, komunistų partija 1949 m. nutarė uždaryti Katedrą ir nugriauti Aušros Vartus, išnešant Švenčiausiosios Mergelės, Gailestingumo Motinos, stebuklingą paveikslą į Šv. Teresės bažnyčią, praplatinti Didžiąją gatvę (dabar Aušros Vartų g.). Daroma tyliai. Kas perneš? Ar gali atsirasti kunigas? Į tą ugnį Vyskupas skiria mane. Žinoma, nebuvo nė minties niekingam darbui. Sužinoję tikintieji, žinoma, sujudo. Kitas baisus išgyvenimas, ypač J. E. Vyskupui. Meldėsi į Švenčiausiąją Mergelę Mariją. Delegacijos į Maskvą, laukimas... Atėjo paskutinės žinios: "Tiek to, melskitės Aušros Vartuose, laikinai, bet Katedra bus uždaryta", - toks Maskvos reikalavimas. Švenčiausioji Mergelė Marija apsigynė...

Šv. Kazimieras, kurio relikvijos buvo atskirtos nuo tikinčiųjų, liko kaip kalinys! Vyskupas ieškojo būdų, prašė, tačiau veltui.

Po kurio laiko, 1953 m., leidžiama perkelti šv. Kazimiero karstą į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Graudesnių dalykų neteko patirti. Įeiname į Katedrą J. E. Vysk. Paltarokas, kan. J. Ellertas, aš ir įgaliotinio sekretorė. Katedra išniokota, suversta, vos priėjome prie koplyčios. Suklupome, meldėmės. Pažvelgiau į J. E. Vyskupo veidą - sunku atpažinti, o man sunku aprašyti... Atidarome karstelį, patikriname - tvarka. Valdžios buvo įsakyta - tyliai, kad niekas nežinotų! Nešame, rankos dreba... Stovi senas purvinas sunkvežimis. Vyskupas atsisėdo prie šoferio. Ant kelių karstelis, rankose rožančius. Ir taip nuvežamas į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią.

Po kurio laiko buvo atliktos šv. Kazimiero relikvijų pagarbinimo iškilmės. Dalyvavo J. E. Vyskupas. Mes keturiese nešėme karstą iškilminga procesija.

O 1989 m. kovo 4 d. šv. Kazimiero relikvijos vėl sugrįžo į Katedrą. Nesulaukė J. E. Paltarokas. Perkėlimui vadovavo Jo Eminencija kardinolas Vincentas Sladkevičius. Šv. Kazimiero relikvijų sugrįžimas į savo Katedrą - tokių iškilmių gyvenime nemačiau - vėl sunku aprašyti... tą džiaugsmą.

Kadangi man, Vilniaus dekanato dekanui, teko su J. E. Paltaroku, kaip asmenybe, dažnai, beveik kasdien, susitikti, pažinau jį - didelę asmenybę. Kilni, garbinga Jo veikla. Plačių pažiūrų, išmintingas, žavėjo savo gerumu ir nuoširdumu, gražus Kristaus mokslo ir Tėvynės meilės skleidimo pavyzdys. Lietuvos katalikams, dvasininkijai ir daugeliui kitų - didelis kelrodis švyturys, paspirtis, ypač tais sunkiais vergijos, didžiausių persekiojimų laikais. Savo malonia širdimi visus, nežiūrėdamas tautybės, įsitikinimų, glaudė, stiprino. Tai buvo visuomenės, kultūros, mokslo veikėjas. Pažvelkime: katekizmas, trumputis, paprastutis, suprantamas... Keliasdešimt leidinių net tamsios vergijos laikais buvo spausdinama slaptai. Trijų tomų pamokslų vadovas kunigams. Vilniuje būnant - knygutė “Šv. Kazimieras” ir Jo paties sudėta litanija. Didelė knyga “Socialinis klausimas” - tie klausimai tinka ir šiandien... Panevėžio katedros, Kunigų seminarijos statyba ir kita.

Dar turiu prisiminti J. E. Vyskupo santykius su tarybine valdžia, priešinga Katalikų bažnyčiai. Turėjo tiek išminties, gudrumo, laviravo, norėdamas ką iškovoti bažnyčiai. Nesikivirčijo, tačiau dėl svarbiausių dalykų nenusileisdavo.

K. Paltarokas taip užimtas dviejų vyskupijų valdymu, kad dažniausiai kalbėdavome apie einamuosius reikalus, ir dažniausiai liūdnus.

Prisimenu vieną baisesnį įvykį, kuris palietė Vyskupą. Jis sielojosi. Kviečiamas religinių reikalų įgaliotinio Pušinio, kuris pareiškęs, kad Vilniaus mieste yra 18 kryžių (ypač Trijų Kryžių kalnas, sostinės puošmena), paduoda sąrašą, ką sugriauti. Apakau. “Jūs taip mokate griauti kryžius, manau, mums nereikės padėti griauti”. Supyko! “Štai sąrašas - įteiksiu J. E. Vyskupui - tuojau į kuriją pas Vyskupą”. "Taip, tamsta viską griauna”. Netrukus atliko niekšišką darbą. Tegul įeina į istoriją!

J. E. Vyskupas paskyrė savo kancleriu, net pakėlė į kanauninkus kun. Bronių Antanaitį, dabar Kauno kunigų seminarijos rektorių. Jis buvo artimiausias žmogus iki pat mirties.

1951 m. lapkričio 27 d. visasąjunginėje Taikos šalininkų konferencijoje Maskvoje, kur susirinko visų religijų dvasininkija, nors ir be didelio noro, skaitė pranešimą. Grįžęs pranešė dekanams: “Taika turi būti išsaugota; juk bažnyčios doktrina - taikingoji taikos skelbėja; kiekvienas trokšta ramaus gyvenimo, pa-

matęs karo baisumus, kraują ir ašaras. Karas - žmonijos gėda".

Jo Ekscelencija galvojo apie Bažnyčios ateitį - 1955 m. rugsėjo 11 d. Panevėžio katedroje konsekravo Lietuvai du Vyskupus: Telšių vyskupijai P. Maželį, o Vilniaus arkivyskupijai savo padėjėju J. Steponavičių, kuris tęsė pastoracinį darbą (valdė Vilniaus arkivyskupiją ir Panevėžio vyskupiją), kol buvo ištremtas į Žagarę. Dar prisimenant J. E. Paltaroką Kazimierą, reikia paminėti net tris Jubiliejus - 25 metų Ganytojavimo, 50 metų kunigystės, 80 metų amžiaus - darbo Dievo garbei, tikinčiųjų išganymui ir Bažnyčios labui.

Atėjo diena, kai po sunkaus darbo reikėjo padėti pastoralą - Ganytojavimo ženklą, siela nukeliavo pas Dievą pasiimti nevystančio garbės vainiko. Šviesaus atminimo Vyskupas Paltarokas Kazimieras pasižadėjo: "Dievui leidus, net ir miręs norėčiau dar jums patarnauti".

Vilniaus arkivyskupijos vardu teko tarti atsisveikinimo žodžius.

Panevėžys. Katedra. 300 kunigų, minia žmonių, nuliūdę meldėme visagalį Dievą - amžinoji šviesa Jam tešviečia. Tegul ilsisi ramybėje. Tai įvyko 1958 m.

Druskininkai, 1996 m. vasario 18 d.

Kunigas Steponas Galvydis

Su Vyskupu teko susitikti ne vieną kartą tarnybiniais reikalais. Stebėti iš toliau ir girdėti kalbų, palankių ir prieštaringų, pasitaikė daugėliau.

Vyskupas K. Paltarokas atrodė kunigaikštiškos išvaizdos - didingo stoto, valdingas, griežtas. Artimiau pabendravęs, matei, kad nėra toks jau baisus. Tavo reikalus, prašymus supranta, įsigilina, padeda.

Tuo įsitikinau 1941 m. pradžioje. Tada buvau Kauno kunigų seminarijos paskutiniame kurse diakonu, kurso seniūnu. Buvo likę mokytis tik vienas semestras.

Tarybų valdžia pradėjo labiau spausti bažnyčią. Keršydama, kad klierikai už juos nebalsavo (buvome išvykę Kalėdų atostogų), atėmė Kunigų seminarijos rūmus, kuriuose mokėmės ir gyvenome. Grįžę radome į Šv. Jurgio bažnyčią iškraustytas knygas, patalynę. Mokytis turėjome Kauno bažnyčių zakristijoje, gyventi privačiai mieste. Telšių ir Vilkaviškio kunigų seminarijos buvo visai uždarytos. Jų klierikai persikėlė pas mus į Kauną. Paskutiniojo kurso klierikams buvo suteikti kunigystės šventimai. Telšiškiai neopresbiteriai buvo išskirstyti po parapijas. Į mūsų kursą atvyko tik keli jaunieji Vilkaviškio kunigėliai.

Susidarius tokiai padėčiai, mes, Kauno ir Panevėžio vyskupijų diakonai, nu-

tarėme paprašyti, kad ir mums anksčiau suteiktų kunigystės šventimus. Seminarijos rektorius pasiteiravo vyskupo K. Paltaroko. Mūsų Vyskupas mielai sutiko.

Atlikę savaitės rekolekcijas pas tėvus marijonus, sausio 26 d. buvome įšventinti į kunigus. Tuojau nuvykome į Panevėžį, prisistatėme savo Vyskupui ir padėkojome už malonę. Vyskupas šiltai ir maloniai mus sutiko. Visi pamatėme, kaip operatyviai mūsų Vyskupas sprendžia svarbius klausimus.

Baigęs Kunigų seminariją, vokiečių okupacijos metais buvau paskirtas į Vabalninką vikaru. Netrukus susidūrėme su žydų bėdomis. Į mūsų kleboną kan. Matą Kirlį kreipėsi daugelis geto žydų, prašydami juos galbėti. Sutinką net ir apsikrikštyti. Pasiklausėme Vyskupo K. Paltaroko. Jis liepė norinčiuosius apmokyti ir krikštyti. Susidarė 70 vyrų, moterų ir vaikų būrys. Kiek galėjome, apmokėme, ir kan. Matas Kirlys juos visus pakrikštijo. Aš išdaviau visiems krikšto liudijimus su naujais vardais ir pasirinktomis lietuviškomis pavardėmis. Įrašėme ir į rožančiaus bei škaplierių brolijas, duodami po rožančių ir medalikėlį. Išlydėdamas prisakiau, kad jie pereiną dabar į Pasvalio parapiją ir, reikalui esant, kreiptųsi ten į vietinius kunigus.

Po kokios savaitės visus geto gyventojus iškėlė į Pasvalį ir ten juos, nė vieno neišskirdami, sušaudė. Kai kurie, pabėgę nuo šaudymo, kreipėsi į kunigus. Taip išliko gyvi.

Kam šitą istoriją pasakoju? Tam, kad be Vyskupo K. Paltaroko leidimo, nebūtume žydų krikštiję ir vargu kas iš vabalninkėnų žydų būtų likęs gyvas.

Sugrįžus tarybinei santvarkai, vėl prasidėjo trėmimai į Sibirą, kalėjimai, partizanų veikla... Bažnyčia kentėjo kartu su visais. Kone pusė kunigų buvo areštuoti, Lietuvoje beliko tik vienas Vyskupas K. Paltarokas, kuriam senatvėje teko prisiimti valdyti dar ir Vilniaus vyskupiją. Tada pasirodė Vyskupo širdies gerumas. Kaip tik galėdamas, gelbėjo savo kunigus. Kai pasidarydavo kuriam nors "karšta" vienoje parapijoje, tuojau iškeldavo į kitą. Taip išgelbėjo tuos, kuriuos buvo galima išgelbėti. Per trejetą metų jis mane perkeldino net į devynias parapijas. Ačiū Jam!

Apie Vyskupą K. Paltaroką esu parašęs eiliuotą poemą. Ją skaičiau per minėjimus Panevėžio katedroje 1986 m. rugpjūčio 29 d. ir 1996 m. sausio 3 d.

DIDŽIO GANYTOJO KELIAS

Iš kaimų išeina daug žymių žmonių.
Nevardinsime visų čia jų.
Sustosime tiktai prie vieno -
Vyskupo Paltaroko Kazimiero.
Apie jį, dar kūdikį, rašė:
3-ejų metelių įgriuvęs nuo kūdros krašto.
Laimė, kad neprigėrė,
Tėvelis jį nutvėrė.
Paaugęs mylėjęs paukštelius,
Daręs jiems inkilėlius.
Tekę ir gyvulėlius ganyti,
Piemens vargelio pamatyti.
Pradžios mokslą gavęs namuose
Ir Joniškėly netoliese.
Gimnazijon į Mintaują nuvyko,
Puikiai mokėsi visų dalykų.
Pasirinkęs kunigystės kelią,
Į Žemaičių kunigų seminariją atsikėlė.
Vėliau Dvasinė akademija Petrapily,
Paruošė jį darbui pilnai.
Liepojoj 4 metus kapelionavo.
Survilišky penkmetį sveikatą taisė savo.
Čia skleidė šviesą ir blaivybę.
Uoliai kovojo su girtybe.
Sveikatą pataisęs,
Profesoriauti Kaune klierikams įsitaisė.
Čia dirbo ir apaštalavimo darbą:
Įsigydamas apaštalo vardą.
1926 metais vyskupu pakonsekruotas,
Panevėžio vyskupija jam priduota.
Pradėjęs vyskupauti
Uoliai didino nuopelnų kraitį.
Aplankė vyskupiją 4 kartus.
Pažino ją kaip penkis pirštus.
Visi žmonės, kunigai -
Mieliausi jo vaikai.

Kam bėdos rados,
Jo durys atdaros.
Išmaldą gausiai dalino:
Sielas ir kūnus pamaitino.
Smerkė blogybes visas,
Rėmė tradicijas gražias.
Siekė, kad visur taika viešpatautų,
Kad žmonės ko reikia nestokautų.
Kas suskaičiuos minias vaikučių,
Besimokančius iš jo knygučių?
Kas atsilygins už pamokslus, raštus ir maldas,
Mūsų išganymui paskirtas?
Už Dievo garbę ir Bažnyčios laimę,
Už dorą miestą ir šventą kaimą,
Drąsiai kovėsi kaip liūtas.
Kas jo nepadaryta, kur nebūta!
Jei Panevėžy stovi Katedra gražioji,
Jo rūpesčiu čia ji atsistojo.
Amžiais viešpataus Kristus Karalius,
Kurio klauso visos šalys.
10 naujų bažnytkaimių įkurta.
Daug bendradarbių darbams suburta.
15 naujų bažnyčių pastatyta,
10 altarijų įkurta.
Pastatė Mažąją seminariją Panevėžy.
Karas suardė planus, dievaži.
Klierikams išlaikyti nupirko 80 ha palivarką.
Savo rūmų nestatė, netvarkė.
Lietuvą, savo brangią tėvynę,
Visomis jėgomis gynė.
Nusipelnė ne mažiau kaip Maironis,
Apgiedojęs jos miškus, ežerus ir klonius.
1958 m. sausio 3 mus palikai.
Tikimės, savo pažado nepamiršai:
Net ir numiręs mums patarnauti.
Per Tavo užtarimą tikimės daug gauti.

Traupis, 1996 m. rugsėjo 4 d.

Eleonora Grincevičiūtė

1941 m. birželio mėnesį atostogavau Velžyje. Tuo metu žmonės buvo suiminėjami, gaudomi, šaudomi. Į Velžį pasitraukė ir Ekscelencija. Aš su Vyskupu beveik nebendravau. Jis mane siuntė pažiūrėti, kas dedasi Panevėžyje. Aš pėstute nueidavau į miestą. Atėjusi į kuriją, visada ten rasdavau kanclerį J. Jucį - labai tylų žmogų. Jo ir pasiklausdavau. Taip ėjau tris ar keturis kartus. Vienąkart ėjau specialiai Vyskupo paprašyta: "Nueik, pažiūrėk, kas ten dedasi, mes jau gabensimės namo".

Aš nueinu, randu kunigą, sėdintį ant suoliuko. Atsargiai klausiu: "Kaip jūs laikotės? Kas čia dedasi? Vyskupas jau nori grįžt namo". "Tenegrįžta dar, - sako, - buvo šiąnakt atėję keturi vyrai, ieškojo kun. Gasiūno ir Vyskupo".

Eidama pro bažnytėlę, žiūriu - sunkvežimin įlipęs kareivėlis šaudo į lėktuvus. Kol priėjau, žiūriu - jau šautuvas į mane.

Viską papasakojau Vyskupui. Aš grįžau į Panevėžį, o Vyskupas dar pasiliko.

Velžyje, kongregacijos namelyje, Vyskupas laikydavo šv. Mišias. Man teko matyti - taip iškilmingai, susikaupęs. Nors ir ant staliuko, bet vis tiek labai pamaldžiai. "Uolus Vyskupas", - pagalvodavau.

Panevėžys, 1996 m. kovo 26 d.

Monsinjoras Klemensas Gutauskas

Ką aš, eilinis žmogelis, galiu parašyti apie mūsų tautos milžiną Vyskupą Kazimierą Paltaroką. Viskas, ką besakyčiau, bus menka ir maža. Tuo labiau, kad susitikti su juo teko tik prabėgomis, iš tolo.

Besimokant prieškarinėje Kauno kunigų seminarijoje, tekdavo pamatyti jį, lankantį jaunuosius klierikus, bet argi pakalbinsi, argi prieisi arčiau. Patarnaudamas jam mišiose, stengiesi tik nesuklysti, laikytis visų apeigų. Kartą, patarnaudamas su klieriku Antanu Juška, tragiškai žuvusiu Amerikoje, išgirdau Vyskupo žodžius: "Ar tik nesergi tamsta, taip smarkiai užsisupęs šaliką... Sušilsi, pakenks".

Besimokant pirmame ar antrame teologijos kurse, vasarą Utenoje buvo paskelbta Vyskupo vizitacija. Vykdamas sustojo Leliūnuose. Leliūnų klierikas a. a. Juozas Zaranka, zakristijono sūnus, labai gabus, apie kurį Utenos gimnazijos mokytojas K. Žievys yra pasakęs "Dievas - danguje, Zaranka - žemėje", pa-

klaustas Vyskupo, kas gera seminarijoje, papasakojo apie vizitatorių prancūzą domininkoną Peletje. Tarp kitko išsitarė: "Išpyškino pamokslą". Vyskupui krito į atmintį žodis "išpyškino". Pabuvęs vėl sako: "Išpyškino".

Šiaip seminarijoje lankydavosi retokai, bet rūpindavosi savo klierikais, juos pažindavo, globodavo.

Baigę seminariją tragiškųjų 1941 m. sausio 26 d., Vysk. Brizgio įšventinti į kunigus, mes, Panevėžio vyskupijos jauni kunigai, nuvykome į Panevėžį prisistatyti ir padėkoti Vyskupui. Man teko jį pasveikinti. Nepamenu, gal kuo nors pasigirta.

Vyskupas, atsidusęs ir į mus pažvelgęs, atsakė: "Deja, sunkiu laiku pradedate dirbti. Būkite viskam pasiruošę". Jo užgrūdintas protas toliau matė, negu mūsų, jaunėlių, jaunatviškas žvilgsnis.

Karas tęsiasi. Rusai, vokiečių armijos genami, traukiasi iš Lietuvos. Liepos mėnesio pradžioje gaunu kurijos raštą: "Tamsta esate skiriamas į Dusetas vikaro pareigoms. Nuvykęs ir pradėjęs eiti pareigas, raportu praneškite kurijai. Vysk. K. Paltarokas".

Berods 1942 m. vizituojama Dusetų parapija. Sujuda visi - juk Vyskupas atvyksta. Iš Antalieptės, sutiktas būrio dviratininkų, raitelių (Dusetos visada garsėjo savo žirgais) ir gausios tikinčiųjų minios, aplanko Ekscelencija: didingas, tiesus, be jokio nuovargio žymių. Visus sveikina, šypsosi, kalbina. Pilna bažnyčia, pilnas šventorius tikinčiųjų. Per pamokslą pasidžiaugia sutikimu, padėkoja už nuoširdumą, už sveikinimus ir maldas. Tėviškai pamoko, paragina nepasiduoti laiko dvasiai, skatina Dievo ir artimo meilei, maldai.

Pasibaigus mišioms, pagieda jaunimas - Vyskupas patenkintas. Po to, susirinkus klebonijoje, jaunimui sveikinant, Vyskupas pastebi vieną jau subrendusį jaunuolį: "Tamsta, - kreipiasi į mane, - kas jis per vienas?" Tai buvo Antanas Mažiulis, mūsų parapijietis, laisvas studentas, tautosakininkas.

1944 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje gaunu iš kurijos laišką. Neatplėšęs palieku ant rašomojo stalo. Išėjęs su klebonu Juozapu Laurenčiku pasivaikščioti, išsitariu, kad gal reikės jau skirtis - yra žinia iš kurijos. Nustemba - nejaugi? Tai buvo skyrimas į Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčią vikaru. Nuvykęs prisistačiau į kuriją. Įėjęs Vyskupas prabyla: "Tai jau atvykai. Kleboną vieną palikai". Kažką sulemenau aiškindamasis. "Reikės dirbti, - tęsė Vyskupas. - Reikės dirbti su moksleiviais. Tikybą dėstysite mokyklose. Pasiskirstykite klases. Dirbsite su kunigais Leopoldu Pratkeliu ir Jonu Ragausku". Bet kiek ten tebuvo darbo: spalio mėn. pradžioje atvykau, kovo mėn., nuo ligonio apsikrėtęs, susirgau dėmėtąja šiltine. Šešias savaites pasigalynėjęs su mirtimi, šiaip taip atsistojau ant kojų. Kunigiško orumo buvo likęs tik šešėlis. Kai prel. V. Butvila parodė Vyskupui barzda apšepusio kunigėlio fotografiją ir pasakė "štai pas

mane slepiasi šitas banditas", Vyskupas nusišypsojo ir tarė: "Šitas nepavojingas". Bet šitas "nepavojingas" greitai tapo nepageidaujamu toje vietoje. Kai kam nepatiko vieno pamokslo metu pasakyta frazė apie kalėjimus. Vyskupas perspėjo: "Tamsta kurį laiką nesirodyk. Nenoriu netekti kunigo. Skirsiu kiton vieton - Pasvalin ar Biržuos, dar pažiūrėsim. Kun. Didžiokas nepaklausė, nenorėjo išsikelti - nebeturiu kunigo, o veiklus buvo".

Teko išsikelti į Pasvalį. Vieną gražią kovo mėnesio dieną gaunu laišką iš kurijos. "Vėl kažkas negera", - pagalvojau. Ir tikrai, Vyskupo ranka rašytas laiškas - keletas žodžių: "Tamsta numatomas į Kauną. Rasi tam kliūčių neturi". Nustėrau. Čia dabar kas?! Klebonas a. a. kun. J. Lomanas duoda arkliuką, ir aš vykstu į Panevėžį aiškintis, atsisakyti. Kun. V. Tarulis, mane pakeitęs Senamiesčio bažnyčioje, perspėja: "Įėjęs pas Vyskupą, nesakyk "Garbė Kristui", o visą formulę. Nesiūlyk savo vietoje kandidato". "Gerai", - atsakiau. Drebančia širdimi pasibeldžiau į Vyskupo apartamentų duris. Įėjo Ekscelencija. Aš tuojau "Garbė Kristui" ir puoliau bučiuoti ranką. "Tamsta, - pasigirdo balsas, - prašau sėsti". Atsisėdau ant kėdės kraštelio. "Ką pasakysi, Tamsta?" "Aš, Ekscelencija, atvykau pasiaiškinti, jog netinku tai vietai, esu jaunas, nepatyręs..." "Tai ką siūlytum savo vietoje?" Buvau visiškai pamiršęs draugo pastabą. "Savo kleboną - jis gabus, filosofas, išsilavinęs". "Tamsta, - pasigirdo Vyskupo balsas, - būdas, būdas netinka tai vietai".

Beliko grįžti atgal ir ausis suglaudus laukti sprendimo. Skyrimas atėjo, bet neįvykdytas, buvo atšauktas. Kiti sprendimai nebebuvo jau tokie malonūs. Gal iš kanclerio V. Kartočiaus lūpų teko nugirsti rūstokus Ekscelencijos žodžius: "Nepaklausys, suspenduosiu jį". Bet tai buvo Ordinaro žodžiai, tėviški. Jis viena ranka nubausdavo, kita paglostydavo.

Gyvendamas Pakruojyje, 1951 m. iš Vilniaus kurijos gavau tokį laišką: "Kun. Kartočius rimtai serga. Linkuvos klebono vieta vakuos. Tamsta numatomas Linkuvos klebonu. Rasi neturi kanoniškų kliūčių tai vietai užimti. Praneški telegrama".

Kur ten telegrama! Reikia vykti asmeniškai. Su Klovainių klebonu Jonu Lapinsku atsiduriame Vilniuje. Susiradę Liudo Giros gatvėje kurijos būstinę, beldžiamės į duris. Pasitinka kancleris, dabartinis Kauno kunigų seminarijos inspektorius kan. Bronius Antanaitis. "Mes pas Vyskupą", - pasisakome. Laikas daro savo - Vyskupas jau paliestas metų naštos. Atrodo labiau išvargęs, kažko prislėgtas, lyg nebe tas Paltarokas. Balso tembras tas pats, ir kalbos maniera ta pati. "Kas nauja, gerbiamasis?" "Ekscelencija, - tariau, - esu susirūpinęs dėl Jūsų laiško - ar aš ten tiksiu, ten kanauninko vieta, nesugebėsiu... Be to, dar Dagilėliui paminklo nepastačiau..." Čia Vyskupas nutraukė: "Tai ir nepastatysi... Tamsta atsisakysi, kitas atsisakys, - tai kam tada vyskupas. Klaupkis, palai-

minsiu naujoko vietoje". Atsiklaupusį peržegnojo, pabučiavau ranką ir išėjau. Kancleris paklausė: "Kaip?" "Taip, - atsakiau, - susitarėm..."

O mane įskundė a. a. kun. A. Rameikis. Jis iš Rozalimo per Pakruojį vyko į Vilnių. Aš jam Pakruojyje kažkuo įsiteikiau, patarnavau. Jam būnant kurijoje, Vyskupas Paltarokas prasitarė: "Tamsta, neturiu kandidato į Linkuvą". Rameikis į tuos žodžius: "Gi Gutauską skirkite..." "Gerai tu sakai", - atsiliepė Vyskupas ir dar pakartojo tuos žodžius.

Taip ir įvyko. Linkuvos parapija - Vyskupo Paltaroko tėviškė. Parapijos ribose gyveno viena jo sesuo, berods Dvarininkų kaime. Tekdavo Vyskupui liepiant ją aplankyti. Kartą lankant parapiją, ten sutiktas valstietis, Vyskupo bendraamžis, paklaustas, ar prisimena Vyskupą, atsakė: "O kaipgi, esam vieno kaimo, Gailionių. Kartu augom, mokėmės, žaidėm... Sumanus, vikrus vaikis buvo".

Tolimesnis Vyskupo giminaitis Dagilėlis Pakruojyje pasakojo, kad jiems kartu klierikaujant, Joniškėlio klebonas prasitaręs: "Vidieš, panie, tu būsi vyskupu". Taip ir įvyko.

Dirbant Linkuvoje, kurso draugas kun. Stepas Galvydis pasiūlė: "Tu, Klemai, Linkuvos bažnyčioje pastatyk Paltaroko biustą, čia jo gimtosios parapijos bažnyčia, tegu žmonės pasidžiaugs savo kraštiečiu". Planas buvo įvykdytas. Bažnyčioje, vyrų pusėje, pastatėme skulptoriaus Steponavičiaus sukurtą Vyskupo Paltaroko biustą.

Į tai atsiliepdamas Vyskupas rašė: "Gerbiamasis Kunige Klebone! Nuoširdžiai dėkoju gerbiamajam už atminimą. Gyvam esant, gal ir nesmagu. Bet gal ilgiau minės ir pasimels. O tos maldos taip visados reikalingos. Įsidėjau į savus albumus. Padėkokite nuo manęs visiems, kurie prisidėjo. Su tikra pagarba V. Paltarokas". Datos nėra.

1956 m. Vyskupas turėjo lankyti Linkuvos parapiją. Jis jau turėjo augziliarą Vysk. J. Steponavičių. Kviečiami žadėjo apsilankyti abu. Deja, Linkuvą pasiekė tik vysk. Paltaroko laiškas: "Gerbiamasis Kunige Klebone, buvau nutaręs pas jus apsilankyti, bet vėl negalėsiu dabar, gal vėlesnį rudenį. Seniai bemačiau šv. Škaplierinę. Man pačiam nesmagu. Neleidžia man mano globėjai. Kažin kada bebuvau Panevėžyje. Tikiuosi būsiąs per Kristų Karalių. Sveikinu visus, kurie atmena mane. Su pagarba, sveikinu visus. Vysk. K. Paltarokas. 1956.VI.24."

Tai tiek tų kuklių, nedrąsių įspūdžių iš susitikimų su didžiu mūsų tautos Ąžuolu Vyskupu Kazimieru Paltaroku.

Kupiškis, 1996 m. vasario 20 d.

Monsinjoras Jonas Juodelis

Vyskupą Kazimierą Paltaroką pirmą kartą pamačiau tada, kai jis vizitavo mano gimtinės parapiją - Anykščius ir teikė Sutvirtinimo sakramentą. Tai buvo prieš 60 metų. Tuomet ir aš buvau sutvirtintas. Nors trumpai temačiau Vyskupą, bet nuo to laiko jo išvaizda ir kai kurios pamokslo mintys ilgam įstrigo į atmintį. Tuo metu Vyskupas Paltarokas buvo 50 metų. Aukštas, tiesus vyras. Nuo jo dvelkė išmintimi ir ramybe. Prie Anykščių parapijos ribos Vyskupą sutiko vietos šaulių būrio raiteliai. Jie atlydėjo Vyskupo mašiną iki miesto centro. Vykstant žydų gyvenama gatve, žydų rabinas su garbiais savo bendruomenės atstovais pasveikino Vyskupą hebrajų kalba. Šis padėkojo už sutikimą taip pat hebrajiškai. Ilgai žydai kalbėjo lietuviams: "Oi, koks mokytas jūsų vyskupas!"

Prie didžiųjų bažnyčios durų Vyskupą sutiko Anykščių ir kaimyninių parapijų kunigai, iškilminga procesija ir tikinčiųjų minia. Vyskupas iš sakyklos padėkojo tikintiesiems už meilę savo Ganytojui, už gyvą tikėjimą. Trumpa pauzė. Atodūsis ir skaudus skundas bei klausimas: "Netoli Anykščių vos nepakliuvo po mašina girtas žmogus. Koks nelabasis jį ten atnešė?" Tokio asmens tokia proga su tokiu sielvartu pasakyti žodžiai - tai nuostabus pamokslas nesaikingai geriantiems.

Man, vaikui, Vyskupas Paltarokas atrodė tiesiog didingai. Iš tikrųjų jis toks ir buvo. Vėliau, būdamas dar jaunas kunigas, girdėjau pagyvenusių konfratrų pokalbį apie Panevėžio Vyskupą Paltaroką. Vienas Vyskupo palydovų, lydėjusių jį į Romą, pasakojo, kad jis, laukdamas išeinančio iš audiencijos pas popiežių Vyskupo, girdėjo kalbant Romos kurijos darbuotojus: "Iš kur yra atvykęs tas didingas Vyskupas?"

Lankant Panevėžio 1-ąją gimnaziją ir vėliau, ypač kartu gyvenant bei darbuojantis, teko geriau pažinti J. E. Vysk. Kazimierą Paltaroką.

Nuo 1939 mokslo metų pradžios iki 1942 metų pavasario - mokslo metų pabaigos gyvenau Panevėžyje. Tik vasaros atostogas praleisdavau tėviškėje. Gyvendamas tame pačiame mieste, dažnai matydavau Panevėžio Vyskupą.

J. E. Vyskupas į Katedrą ateidavo prieš sumą. Reikšmingesnių švenčių metu laikydavo Šventąsias mišias, po jų sakydavo pamokslą. Paprastais sekmadieniais susikaupęs išklausydavo mišias ir pamokslą. Man retai tekdavo būti Katedroje sumos metu. Tačiau mes, mokiniai, po savo mišių dažnai sutikdavome jį, einantį į Katedrą. Vyskupą lydėdavo vienas ar keli prelatai. Šių dignitorių orūs žingsniai, susikaupusi laikysena iškeldavo juos moksleivių akyse į nepasiekiamas aukštumas. Tačiau Vyskupo ir prelatų nuoširdus atsakas į pasveikinimus ir šiltas dignitorių žvilgsnis artino juos prie mūsų. Buvo galima jausti

Vyskupo Kazimiero Paltaroko teigiamą įtaką vien tik jį pamačius. Matydavau jį Panevėžyje per visus 1939-1940 mokslo metus. Tai buvo paskutinieji laisvos Lietuvos metai. Po jų sekė Vyskupo rūpesčių, vargo, senatvės ir kančios metai, iki pat mirties.

Vyskupas Kazimieras Paltarokas rūpinosi vaikų ir jaunimo auklėjimu bei švietimu. Buvo sumanus ir nepailstantis pedagogas. Jo katekizmas "Tikybos pirmamokslis" daugeliui vaikų padėjo pasiruošti pirmajai išpažinčiai ir komunijai. Kelioms kartoms ši knygutė buvo pirmųjų tikėjimo žinių šaltinis.

Mokyklų kapelionais skirdavo pačius šviesiausius kunigus. Būdavo skiriamas ir visos vyskupijos jaunimo direktorius. Prieš pat bolševikmetį šias pareigas ėjo kunigas Alfonsas Sušinskas. Tarp mokinių buvo labai populiari jo knyga "Maršas jaunystei". Vyskupas Paltarokas krikščionišką auklėjimą ir jo subrandintą vaikutį laikė didžiule vertybe. Panevėžio Vyskupo Kazimiero Paltaroko katalikiškoje vidurinėje mokykloje vieną stendą puošia tokia Vyskupo raštų citata: "Vaikas ir kryžius - tai perlas ir deimantas kataliko mokytojo rankose, didžiausias mokyklos turtas, šeimos brangenybė." Šie žodžiai turėtų likti tėvų ir mokytojų protuose bei širdyse, kad jie visuomet lydėtų mokyklos gyvenimą.

Panevėžio mokyklose buvo stipri ateitininkų organizacija. Tuo metu studentai ateitininkai veikė viešai ir laisvai. Moksleivių ateitininkų organizacija buvo uždrausta, bet į šiuos varžtus mažai buvo kreipiama dėmesio. Neatmenu, kad 1939-1940 mokslo metais kas nors Panevėžyje būtų nukentėjęs už ateitininkišką veiklą. Priešingai. Berods, pasvalietis jaunas poetas Paulius Drevinis, pašalintas iš savo krašto gimnazijos, mokslą tęsė Panevėžio gimnazijoj. Vyskupo Paltaroko autoritetas galėjo tuo metu būti saugi užuovėja katalikiškoms organizacijoms.

Ateitininkų renginiuose, vykdavusiuose Katedros kriptoje, dalyvaudavo studentai, mokslo žmonės, atsakingi tarnautojai, panevėžiečiai ir svečiai, pats šeimininkas Vyskupas bei kitų vyskupijų atstovai. 1-osios gimnazijos piešimo mokytojas P. Puzinas papuošė kriptos sienas ir lubas ateitininkų herbu, krikščioniškais simboliais. Jaukioje atnaujintoje salėje sėdėjo dekoratorius, poeziją skaitė tada dar studentas Eugenijus Matuzevičius. Vyskupas dėkojo dailininkui, poetui, kalbėtojams, kurių nestokojo, už pagalbą, auklėjant jaunąją kartą.

Daugelis to laikotarpio Panevėžio moksleivių esame dėkingi Vyskupui Kazimierui Paltarokui už suteiktą galimybę augti šviesioje aplinkoje.

Dar dveji mano mokslo metai prabėgo Panevėžyje: rusų komunistų ir vokiečių nacių okupacijos metai. Suprantama, kad priespaudos laiku Vyskupas Paltarokas buvo ramstis prispaustiesiems, tačiau mažiau pastebimas Panevėžio miesto gyvenime.

1942 metų rudenį įstojau į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. Taip prasidėjo mano, neeilinio Katalikų bažnyčios nario, gyvenimas. Kiekvienos vyskupijos klierikų vyriausiuoju vadovu buvo jų vyskupijos valdytojas. Mums, panevėžiečiams, tai buvo Vyskupas Kazimieras Paltarokas.

Greit prabėgo penkeri studijų metai. Atsimenu, kad vieną kartą mūsų Vyskupas, atvykęs į seminariją, kalbėjo savo vyskupijos klierikams: "Pasirinkote kilnų aukos ir laimės kelią, semkitės jėgų iš Kristaus ir saugokitės pasaulio vilionių". Lietuvos vyskupijų ganytojus antrosios Rytų okupacijos metu vis labiau slėgė sunkūs rūpesčiai, jų širdis gėlė bažnyčiai padarytos ir daromos gilios žaizdos. Buvo nelengva dažniau susitikti su seminarijos auklėtiniais.

1947 m. birželio 29 dienos ryto šv. Mišių metu Panevėžio katedroje Vyskupas Kazimieras Paltarokas įšventino kunigais keturis vyskupijos diakonus. Tarp jų buvau ir aš. Šventimai, tuo metu duotas Vyskupui paklusnumo pažadas - tai neatšaukiamas žingsnis kunigystės kelyje. Visi keturi, kiek jėgos leidžia, jau 49-eri metai dirbame Kristaus vynuogyne.

1949 metų sausio pradžioje mane, Kupiškio vikarą, pakvietė į Vyskupijos kuriją. Pranešė, kad mane nori paskirti Vyskupijos kurijos kancleriu. Trejus metus buvau artimas Panevėžio Vyskupo padėjėjas. Paskyrimo kancleriu raštą padiktavo Vyskupas. Ne per daug vykusiai išspausdinau jį mašinėle aš pats. Nenuostabu, nes spausdinau pirmą kartą savo gyvenime.

Gavęs paskyrimą, greit atvažiavau gyventi ir dirbti Panevėžyje. Vyskupas norėjo, kad atvykčiau nedelsdamas. Priminė: "Reikia, kad kancleris gyventų šalia vyskupo". Iš tikrųjų taip ir buvo: Vyskupo ir mano gyvenamus kambarius skyrė tik siena. Prasidėjo, tiesa, trumpa, bet artima pažintis su pirmuoju Panevėžio Vyskupu. Kartu dirbdavome, prie to paties stalo valgydavome. Kai Vyskupas eidavo į Katedrą, jį lydėdavau. Kai laikydavo šv. Mišias, jam asistuodavau. Matydavau jo orią laikyseną, didelį susikaupimą meldžiantis, girdėdavau jį išmintingai kalbantį. Kazimiero Paltaroko įtaka mano brendimui buvo didelė: teigiamai formavo mano charakterį ir įrėžė į atmintį nemaža šviesių prisiminimų apie jį patį ir kitus žymius lietuvių kunigus bei pasauliečius. Ryškiai pastebimas Vyskupo Paltaroko bruožas - griežtumas. Tačiau jo griežti ir kartu teisingi reikalavimai negniuždė pavaldinių, bet juos brandino. Didžioji Kristaus dovana - meilė, lemianti žodžius ir darbus, buvo gyva Vyskupo širdyje.

Po 1948 metų masinio lietuvių trėmimo ir areštų ypač sustiprėjo Katalikų bažnyčios persekiojimas. Mano, kanclerio, darbo pradžioje Vyskupas gavo pranešimą, kad pas valdžios įgaliotinį religijos reikalams reikia atsiųsti kurijos atstovą. Pirmasis įgaliotinio pareigas Lietuvoje ėjo B. Pušinis, 1905 metų revoliucijos dalyvis. Ten radau Telšių vyskupijos atstovą kunigą Juodaitį. Kitų vyskupijų atstovų atvykimas nesutapo. Įgaliotinis įteikė keliolikos Panevėžio vys-

kupijos bažnyčių, turinčių likti be kunigo, sąrašą, bet, girdi, jos neuždaromos. Be to, priminė, kad Vyskupui paliekama teisė iš nurodyto sąrašo pasirinkti 3 bažnyčias, kurios būsiančios nepaliestos. Vyskupas žinojo, kad bet koks pasirinkimas sukels klebonų ir pasauliečių tikinčiųjų nepasitenkinimą. Taip ir įvyko. Vienas kunigas, kurio bažnyčia buvo paliekama be kunigo (tai buvo lygu jos uždarymui), labai piktai užsipuolė Vyskupą. Vyskupas man parodė jam parašytą laišką. Laiškas buvo išmargintas pikčiausiais žodžiais. Paskaitęs tiesiog išsigandau. Pakėliau akis aukštyn. Pažvelgiau į Vyskupo veidą. Tą akimirką jo liūdnos akys ramiai žvelgė į mane. Skausmas nesudrumstė tikrosios vidinės ramybės. Atrodė, kad jokios audros negali palaužti Vyskupijos Ganytojo.

Senajame Vyskupijos kurijos pastate Sodų g. 3 teko praleisti tik keletą 1949 metų mėnesių. Tuomet sode paskendusi Vyskupo Kazimiero Paltaroko sodyba buvo tarsi oazė dykumoje. Šalia jos į Lietuvos žemę šaknis leido mūsų Bažnyčiai ir Tėvynei svetima ideologija, o į žmonių širdis skverbėsi blogybės ir nerimas. Nenuostabu, kad įvairūs žmonės Vyskupo buveinėje ieškojo ramybės ir išminties. Durys buvo atviros visiems. Lankytoją sutikdavo aukštas, žilas, vaidilos išvaizdos vyras - Vyskupas Kazimieras Paltarokas. Pavargęs, bet tiesus ir nepalūžęs. Svečias visada išeidavo pragiedrėjusiu veidu, radęs gėrio grūdą ir šviesos spindulėlį.

Jei Vyskupas neidavo sekmadienį laikyti Sumos į Katedrą, o šv. Mišias laikydavo namų koplytėlėje, čia jų klausydavo ir kelios gimnazijų mokytojos. Jos sakydavo, kad bažnyčios varpų skambėjimu ramiai galinčios gėrėtis, tik tą dieną išklausiusios šv. Mišias. Lankytojos klausdavo Vyskupo patarimų. Matyt, norėdamas tiksliau atsakyti į vieną aktualų klausimą, Vyskupas pavedė man sužinoti, ar komjaunimo statutas reikalauja iš stojančiųjų į komjaunimą atsižadėti tikėjimo. Jei taip, tai vien priklausymas komjaunimo organizacijai yra nepateisinamas.

Per trumpą laiką teko kurijoje susitikti su daugybe Vyskupijos kunigų. Dažnai Vyskupas keliais žodžiais tiksliai charakterizuodavo vieną ar kitą kunigą. Daug gero išmokau ne tik iš Vyskupo, bet ir iš kunigų, kuriuos lydėjo jo geras žodis.

Yra žinomas posakis, kad apie žmogų galima spręsti iš jo draugų. Prisimenu keletą garbingų, žinomų žmonių, su kuriais teko susipažinti Vyskupijos kurijoje. Ponia Julija Paltarokaitė-Šalkauskienė, prof. S. Šalkauskio žmona, dažnokai aplankydavo savo dėdę Vyskupą K. Paltaroką. Ypač miela būdavo klausytis jų pokalbių meno temomis. Vyskupas tardavo svarų žodį apie meną. Jis kaupė vertingus meno kūrinius. Jo kambaryje ant sienos kabėjo paveikslas - Velaskeso “Sūnus palaidūnas”. Tai tikrai retas, o gal net vienintelis ispanų dailininko religinės Naujojo Testamento temos kūrinys. Nei Europos meno mu-

ziejuose, nei meno reprodukcijų albumuose neteko matyti šito kūrinio reprodukcijos ar originalo.

Vyskupą aplankydavo kraštietis rašytojas Juozas Paukštelis. Jis - labai mielas pašnekovas, visada švelnus, kaip ir jo parašytas žodis.

Kartą Vyskupą aplankė neeilinis svečias - Leonas Bistras, įžymus mokslininkas ir visuomenės veikėjas. L. Bistras buvo VDU profesorius, vadovavo paeiliui kelioms ministerijoms: buvo švietimo, krašto apsaugos, užsienio reikalų ministru, taip pat ministru pirmininku. Jau buvo ragavęs tarybinio kalinio duonos. Vyskupas įdėmiai klausė jo neseniai išgyventų kančių odisėjos. Vyskupui užklausus, kokia bus mūsų tėvynės ateitis, svetys atsakė, kad numatyti ateitį net ir politikui yra labai sunku. Mums buvo aišku, kad šis šviesus ir doras lietuvis skursta. Vyskupas labai taktiškai jį sušelpė pinigais. Vyskupas Paltarokas buvo geraširdis žmogus.

Per 1949 metų Velykas mane aplankė tėvelis, paprastas, drovus kaimietis. Vyskupas jį pakvietė prie šventinio stalo. Pasisodino šalia savęs. Vyskupas klausinėjo svetį ir atidžiai jo klausėsi. Greit paaiškėjo tokio elgesio priežastis. Kai mes likome dviese, Vyskupas tarė: "Kokia graži Anykščių krašto tarmė, ir kokia sveika kaimo žmogaus galvosena!"

Po kelių mėnesių Vyskupijos kurija buvo priversta persikelti į kitas patalpas. Miesto valdžia davė atskirą namuką Sodų ir Katedros gatvių kampe. Namas kiek nuošaliau nuo abiejų gatvių, jauki aplinka. Remontuojant namą, jame buvo įrengta pasiklausymo - sekimo aparatūra, pratęstas požeminis laidas nuo kurijai paruošto namo iki kaimyninio pastato palangės. Betvarkydami aplinką, net nieko neįtardami, tą laidą nutraukėme. Praėjo keletas dienų. Vieną rytą radome išraustą kurijos kiemą. Buvo aišku, ką visa tai reiškia. Pranešėme milicijai. Atėjo nepažįstami vyrai. Išardė virš gyvenamų kambarių įtaisytus mikrofonus. Jų būta penkių. Vyskupas skaudžiai išgyveno jam rengiamas pinkles. Tai buvo taip neįprasta atviros širdies žmogui. Kaip pasikeitė tautos ir žmogaus gyvenimas!

Buvo sudrumstas kūrybingas, bet ramus Vyskupo gyvenimas. Artėjant pelnytam poilsiui, gyvenimas uždėjo ant Vyskupo pečių papildomą naštą. Jis buvo išrinktas Vilniaus arkivyskupijos administratoriumi, toliau likdamas Panevėžio vyskupijos ordinaru. Reikėjo keltis į Vilnių. Vyskupas turėjo palikti numylėtą Panevėžį, paties statydintą Katedrą ir mielus panevėžiečius.

Po kelių dienų aplankiau Vyskupą, tik besikuriantį Vilniuje, Napoleono aikštėje. Butas mažytis, nebuvo net virtuvės. Vienuolės seselės valgį virė koridoriuje žibaline krosnele. Vyskupas ašarodamas pasakojo, koks skurdus jo išorinis gyvenimas ir kaip jis ilgisi Panevėžio ir panevėžiečių.

Gan greit kurijai buvo paskirtas normalus butas Liudo Giros gatvėje. Ten

sutiktas Vyskupas atrodė pailsėjęs, pagal amžių darbštus ir kūrybingas. Mane pakvietė aplankyti Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios altaristą kun. Juozą Stankevičių, šviesią asmenybę - knygų mylėtoją ir senienų rinkėją. Senukas altaristas mums rodė įdomias retas knygas ir iš Egipto atvežtus amuletus. Apie vieną iš jų pasakojo, kad jis esąs kelių tūkstančių metų senumo. Vyskupas atlaidžiai šypsojosi. Grįžtant priminė, kad arabai apgaudinėja turistus, įpiršdami sumaniai pagamintus menkaverčius suvenyrus. Altaristas parodė seną Puškino autobiografiją, kur jis rašė, kad iš motinos pusės jo gyslomis teka arabiškas kraujas, o tėvas kilęs iš lietuviškos šeimos. Apstulbintas tokio įdomaus susitikimo, nepasižymėjau, kaip vadinosi toji lietuviška šeima. Ten buvo parašyta ir kitokių įdomių žinių.

Vilniaus arkivyskupijos ir Panevėžio vyskupijos kurijos įsigijo lengvąją mašiną "Pobiedą". Vyskupas be didelio vargo keletą kartų aplankė Panevėžį. Reikalui esant, atsiųsdavo mašiną nuvežti mane į Vilnių ir grąžinti atgal. Vyskupo nuotaika pragiedrėdavo, kai jis atvykdavo į Panevėžį. Tada ir mums, kunigams, į širdį grįždavo ramybė.

Deja, po nepilnų trejų metų toks artimas mano bendravimas su Vyskupu Kazimieru Paltaroku nutrūko. 1951 metų spalio 8 dieną buvau areštuotas, nuteistas 25 metus kalėti ir išvežtas į Sibirą. Tačiau Dievas neapleido kenčiančių žmonių. Po Stalino mirties lagerių vartai prasivėrė laisvei.

1955 m. gruodžio pabaigoje jau buvau Vilniuje. Aplankiau Vyskupą. Jis sunkiai sirgo, gulėjo lovoje, bet dar labai sąmoningai ir aiškiai kalbėjo: "Ačiū Dievui, ačiū Dievui!" Labai džiaugėsi kiekvieno kunigo grįžimu į Tėvynę. Mano sesuo tuo laiku studijavo Vilniaus pedagoginiame institute. Jai pasakiau, kad lankiau Vyskupą. Tada ji papasakojo, kad 1955 metų vasario mėnesį Vyskupas šventė 80 metų sukaktį. Tarp pakviestų svečių buvusi ir ji. Vyskupas jai nurodė vietą šalia savęs, kalbėdamas: "Ši vieta priklauso brangiam asmeniui, prašau ją užimti jo seseriai". Teiravosi, ar nepakenks studijoms jos brolio (būtent, mano) areštas.

Kai grįžau iš lagerio, buvau paskirtas Šeduvos parapijos vikaru. Vyskupo jėgos silpo. 1957 metų paskutinę dieną atėjo iš Vilniaus telegrama, kad Vyskupas labai sunkiai serga. Vyskupas J. Steponavičius prašė melstis už Vyskupą Paltaroką. Meldėmės. 1958 metų sausio 2 dienos vakare užmigau neramus. Naktį kažkas pabeldė į mano kambario duris. Pasigirdo balsas: "Mirė kaimynas". Pažiūrėjau į laikrodį. Buvo pirma valanda. Kitą dieną atėjo iš Vilniaus žinia, kad tada, kai girdėjau balsą, skelbiantį apie kaimyno mirtį, mirė Vyskupas Paltarokas.

Laidoti atvežė į Panevėžį.

Laidotuvės įspūdingos: minios žmonių laukė Panevėžio miesto gatvėse, per

kurias turėjo pravažiuoti mašina su velionio palaikais. Karstą įnešė į Katedrą. Paliko atvirą ant pakylos. Panevėžiečiai bučiavo savo mirusio Ganytojo kojas, meldėsi, susimąstę žvelgė į jiems šventai tarnavusį žmogų.

Panevėžys, 1996 m. liepos 1 d.

Kunigas Jonas Jurgaitis

1940 metų kovo pradžioje J. E. Vyskupas Kazimieras Paltarokas Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje lankė savo auklėtinius - Panevėžio vyskupijos klierikus. Tuomet man, antrakursiui studentui, buvo pavesta pasveikinti garbingąjį Vyskupą jo globėjo Šv. Kazimiero dienos proga ir jam asistuoti. Vyskupas tėviškai rūpinosi klierikų mokslo reikalais, sveikata bei gyvenimo sąlygomis, domėjosi jų tarpusavio santykiais. Išklausęs mano atsakymų į jį dominančius klausimus, Vyskupas tarė: "Atsiminsiu tave, padėsi man, būsi mano "akis". Vyskupas ilgam įsimindavo žmones, jų poelgius: pamatys kartą ir iš jo akiračio jau nepabėgsi - žino, koks kieno būdas, apie kiekvieną turi savo nuomonę.

Kiekvieną vasarą Vyskupas aplankydavo po du rajonus - dekanatus. Kelionėje jį lydėdavo vienas ar du kunigai arba klierikai. Man, seminaristui, du kartus (antrame ir paskutiniame kursuose) teko lydėti Vyskupą, kai jis vizitavo Pasvalio ir Biržų dekanatus. 1940 metų birželį Vyskupas lankė Pasvalio dekanatą. Mane ir diakoną Jul. Burką įpareigojo padėti parapijoms organizuoti Vyskupo sutikimą. Mes jį lydėjom visos kelionės metu. Vyskupas džiaugėsi, matydamas tikinčiųjų minias, didžiules kaimo jaunimo, pavasarininkų, katalikų vyrų kolonas ir vaikučių angelaičių pulkus. Kiekvieną grupę padrąsindavo, paragindavo lankyti savo šventovę - bažnyčią, būti ištikimą Dievui, vertą Bažnyčios ir Tėvynės. Nuolat primindavo, kad kunigus reikia gerbti, padėti jiems pastoracijos darbe. Po iškilmių su parapijos jaunimu giedojom, dainavom Vyskupo mėgstamas lietuvių liaudies dainas. Kartais ir pats Vyskupas pritardavo, nes turėjo stiprų baritono balsą.

Kyburių parapijoje prie garbės vartų Vyskupą sutikę pavasarininkai pareiškė nepasitenkinimą klebonu, kad šis mažai padedąs jų organizacijai. Vyskupas atsakė, kad klebonas skirtas ne civiliams reikalams, bet religiniams, o jaunimui padėti gali tik laisvu laiku. Organizacijos galėtų tikėtis studentų, mokytojų ar kitų inteligentų pagalbos.

Vyskupas Kazimieras Paltarokas domėjosi ne tik dvasiniu parapijiečių gyvenimu, jų religingumu, bet ir atkreipdavo dėmesį į parapijos trobesių būklę, žemės dirbimą. Kunigams, nenorintiems rūpintis parapijos žeme, pasiūlydavo

persikelti ten, kur jos mažai arba visai nėra, o parapijai neturint žemės, neskirdavo kunigo arba reikalaudavo, kad jos išlaikymui duotų tam tikrą duoklę.

1943 m. pradžioje mes, šeši absolventai kunigai, nuvykome į Panevėžį pas Vyskupą K. Paltaroką paskyrimų. Vyskupas siuntė mane į Naujamiestį vikaro pareigoms, sakydamas: "Jei reikės, tave tuojau pasiimsiu, kad nereikėtų daryti pakeitimų". Čia, tarnaudamas Dievui, išgyvenau pusantrų metų, tačiau dažnai įvairiais reikalais Vyskupas mane pasikviesdavo į Panevėžį.

1944 m. rudenį gavau Vyskupo raštą: "Nedelsdamas vyksi į Zarasų rajoną. Tamsta esi skiriamas Dusetų parapijos vikaru, jaunimo direktoriumi ir progimnazijos kapelionu". Man teko didelė atsakomybė: mano rankose - ne tik Dusetų progimnazijos, bet ir visos parapijos jaunimas. Netrukus ėmiausi darbo: įkūrėme jaunimo Lietuvos mylėtojų organizaciją, "Gyvojo rožančiaus" broliją, maldos draugiją. Meldėmės už Rusijon ir Vokietijon ištremtus lietuvius; visa parapija kalbėjo "gyvąjį rožančių". Vieną kartą per savaitę kiekvienoje progimnazijos klasėje dėstydavau tikybą, po pamokų - religiniai užsiėmimai bažnyčioje. Kartą per mėnesį, sekmadieniais 16 val., bažnyčioje rengdavome šventas valandas. Tai religinio - tautinio pobūdžio kunigo paskaita ir meninė dalis: giesmės, misterijos, tautinės dainos pritariant kaimo muzikantams gitara, kanklėmis, smuiku, styginiam ar dūdų orkestrui. Šios valandėlės žmonių buvo mėgstamos: susirinkdavo pilna bažnyčia.

1947 m. išleidžiamas įstatymas, draudžiantis kunigams mokyklose dėstyti tikybą. Visąlaik darbavausi su jaunimu ir pasakyti, kad neateisiu, pasitraukit, nebuvo kaip. Susitikdavau su jaunimu bažnyčioje, keturis kartus per savaitę mokiau tikėjimo tiesų pamokose - paskaitėlėse.

Tuo metu daug katalikiško jaunimo, neišėjusio į rusų armiją, slapstėsi miškuose. Jų prašymu, dažniausiai naktimis būdavau nuvežamas į mišką. Beveik visi eidavo išpažinties, priimdavo Komuniją, pasikalbėdavome - taip kėlėm jų dvasią. Pasitaikydavo, kad miškiniai pasiduodavo milicijai ir atskleisdavo visas paslaptis.

Vyko mirtina kova už Lietuvos laisvę. Ir miškuose, ir lageriuose žuvo žmonės. Mane aprašė laikraštyje ir pradėjo persekioti. Vyskupas Paltarokas, be abejo, tai žinodamas, stengėsi atitraukti nuo manęs persekiotojų dėmesį - pasiuntė į Pušalotą klebono pareigoms. Bet ir čia netrukus, 1948 m. gegužę, į mane pasikėsino saugumas, bet arešto pasisekė išvengti. Apsirengęs civiliniais drabužiais, pabėgau į Panevėžį, norėdamas susitikti su Vyskupu. Vyskupas buvo kaip tėvas, į kurį galima visados kreiptis, prašyti. Priėmė mane. Kai pasilenkiau bučiuot žiedą, Vyskupas ir sako: "Tai iš kur tas berniokas, kuris čia dabar atėjo? Ar darbo gauti pas ūkininką? Reikia žinot, kad vyskupas čia gyvena - pas vyskupą šitaip nepridera!" - taip tąkart mane išbarė. Pasisakiau, kad aš toks ir

toks, bijodamas arešto, atvykau - ką norit, tą su manim darykit. Vyskupas sako: "Užteks dar ir vargo, ir ašarų, ir kančių. Nebėra ko grįžti į Pušalotą, važiuok į nuošalų kampelį - Papilį, kur galėsi per karą subombarduotą bažnyčią atstatyti". Vyskupo žodis - įstatymas. Per dvejus metus suremontavau bažnyčią ir pastačiau kleboniją, kur teko pagyventi vos 10 dienų. 1949 m. spalio 10 d. buvau areštuotas už jaunimo auklėjimą religine dvasia ir Ypatingojo teismo dešimčiai metų išsiųstas į Sibiro lagerius. Čia uždarytas kartu su kriminaliniais recidyvistais. Dirbau sunkius fizinius darbus; susilaužiau koją, susižeidžiau akį. Tapau II grupės invalidu.

1955 m. spalio 29 dieną į lagerio politinį dalinį atsiunčiamas dokumentas, kuriuo pagal Aukščiausiojo Prezidiumo įsaką išleidžiama gydytis 16 politinių kalinių. Tarp jų ir aš. Sugrįžęs prisistačiau Vyskupui. Nors buvau apsirengęs paprastais lagerio drabužiais, Jis sutiko mane iškilmingai: savo soste, pasipuošęs šventadieniškai, išklausė pasakojimo apie praleistus metus. Pasiguodžiau: nors esu invalidas, bet tvirtos valios, norėčiau kuo greičiau dirbti, nes neturiu kur dėtis, niekas nenori priimti - nei giminės, nei pažįstami. Išleisdamas Vyskupas man sako: "Dabar palaimink mane". Ir jam ašaros, ir man ašaros. Aš jam sakau: "Jūs mane, Ekscelencija... pirma..." "Ne, pasakiau ir daryk!" - jau griežtai. Aš jį palaiminau. Tada jis mane palaimino. Nukabino nuo sienos kryžių ir sako: "Dabar parsivežk tą kryžių ir iš kur, matei, paėmiau, ten pastatyk savo kambary, kur daugiausia būsi. Tegul jis primena mane, kad aš mačiau tave kenčiantį ir kad mūsų kelias tiktai per kryžių". Aš manau, kad ir jam buvo brangus tas kryžius, nes Vyskupas buvo senienų mėgėjas. Padavė 500 rublių sakydamas: "Nusipirk kokį paltuką, kad rodytų, jog esi ne taip koks tinginys, nerimtas žmogus, kad tave trupučiuką pridengtų, šviesesnį padarytų".

1956 m. sausio 15 dieną pradėjau klebonauti Juodupėje. Sudegusios bažnyčios vietoje pastačiau laikiną bažnytėlę, šalia - namelį kunigui.

Vyskupas Paltarokas buvo griežtokas, bet teisingas. Rūpinosi pastoracija mokyklose. Reikalavo visose parapijoje įkurti angelaičių, ateitininkų, pavasarininkų, katalikų vyrų, katalikių moterų organizacijas, tretininkų broliją. Jį laikėme savo geruoju tėvu. Ypač gailėjo lageriuose kenčiančių kunigų, kiek galėdamas jiems padėdavo. Paprašius leidimo važiuoti į užsienį pasitobulinti, atsakas trumpas: "Man pirmiausia reikalingi kunigai, o tik jų užtektinai esant, ir daktarai. Kai atidirbsi 10 metų, tai galėsi važiuoti". Savo pažadą visada ištesėdavo. Jeigu kunigas nusikalsdavo, Vyskupas bausdavo, bet to, kas buvo, niekada nebeprimindavo ir į tai vėliau neatsižvelgdavo.

Vertindavo rašytą žodį. Ragindavo kunigus rašyti, tam sudarydamas visas sąlygas. Sakydavo: "Pasakyta praeina, užrašyta visados pasilieka".

Naujamiestis, 1995 m. gruodžio 7 d.

K. P. M.

1943 m. kovo 25 d. iš vokiečių įstaigos atėjo jaunas vyras, lietuvis, įspėti Vyskupą, kad šiąnakt Jis bus areštuotas. Sakė matęs areštuotinų vyrų sąrašą. Tai pranešėme Vyskupui, prašėme išvažiuoti, bet Jis griežtai atsisakė.

Tą naktį buvo areštuoti kun. Lipniūnas, Yla, Jurgutis ir kiti.

1944 m. birželio mėn., artėjant frontui, kurijos sekretorius kun. Gasiūnas apsisprendė pasitraukti į Vakarus. Pasirūpinti reikalingų dokumentų išvyko į Kauną. Vokiečių pareigūnai jam siūlė parvežti leidimą ir Vyskupui. Tačiau Vyskupas, tai sužinojęs, atsisakė, tardamas: "Nuo savo ganomųjų nepasitrauksiu". Pasikvietęs prelatą Jucį ir seseris, aptarnaujančias kuriją, klausė: "Kaip jūs galvojate daryti? Ar trauksitės nuo fronto?" Šie sakė pasilieką vietoje. Vyskupas vėl pakartojo tą patį: "Nuo ganomųjų nepasitrauksiu, kad ir kažkas būtų". Išvykus kun. sekretoriui, liko vienas. Na, dar sargas Palaima gyveno su šeima tame pačiame name. Vis drąsiau, kai daugiau žmonių. Bet po kurio laiko ir tas, susikrovęs daiktus, išvažiavo, net nepranešęs. Lydėdamas jį akimis, tik tiek teištarė: "Matyt, visos pareigos teks man vienam".

Kartą nakčia atbėgo vienas banko tarnautojas. Pabeldęs į miegamojo kambario langinę, kvietė Vyskupą drauge su juo važiuoti - jis su sava mašina esąs čia pat. Rytą Vyskupas sakė, kad palaimino kelionei geraširdį prietelį, o pats lieka. Prašėme, kad tokiu pavojingu metu pasikviestų kokį kunigą, bet Jis atsisakė: "Kaip aš galiu kunigą statyti į pavojų, kai visi bėga iš miesto". Vaikščiodamas po sodą stebėjo, kaip gatvėmis, vežimas paskui vežimą gabendami daiktus, traukėsi iš miesto gyventojai...

Pradžiugo, kai vieną dieną atėjo kun. Gobis ir pasisiūlė, kol praeis frontas, pagyventi pas Vyskupą. O kai davatkėlė M. Juškaitė pakvietė į kaimą už keturių kilometrų pas savo tėvus, tai susijaudinęs pasakė: "Nė vienas kunigas manęs nepaprašė pas save, jiems, matyt, net į galvą neatėjo. Tos moterys vis jautresnės už mus".

Priartėjo frontas. Liepos 21 d. vokiečių pareigūnai pasitraukė, miestas liko be jokios valdžios. Sklido visokie gandai, buvo kalbama, kad nakčia žudysią kunigus. Žmonės plėšė parduotuves, iš spirito fabriko nešė denatūratą. Siautėjo vagys... Tą pačią dieną, apie vidudienį, į kurijos kiemą įvažiavo du vokiečių sunkvežimiai, pakrauti karine medžiaga, kurią jie čia pat ėmė kilnoti ir tvarkyti. Vyskupas nuėjęs paklausė, ką jie čia darą. Atvykusieji sakė susitvarkysią, o rytojaus dieną visai išvažiuosią. Tačiau netrukus pradėjo nešti iš tuometinio karinio sandėlio visokias dėžes, kurias krovė ten pat, netoli kurijos malkų sandėlio, o kitoje sandėlio pusėje iškasė duobę, į ją įleido kažko prikrautą dėžę (vėliau paaiškėjo, kad ten būta dinamito) ir užkasė. Temstant ant to sukrautų daiktų kūgio užpylė

benzino ir padegę išvažiavo. Padegtų daiktų krūvoje buvo daug dėžių su šoviniais ir rankinėmis granatomis. Liepsna kilo virš stogų. Atbėgę gaisro gesinti žmonės, išgirdę sproginėjimus, pasitraukė. Sėdėjome visi kitoje namo pusėje, slėpdamiesi už pamatų. Baisu buvo, kad kulkos nepasiektų.

Nakčiai Vyskupas su kun. Gobiu išėjo į Katedros požemio slėptuvę. Bet ramybės ir ten nerado, nes atskridę sovietų lėktuvai taikėsi subombarduoti Katedrą. Išbyrėjo visi bažnyčios langų stiklai, šventoriuje užmušė zakristijono žmoną, o vargonininkas Karka pro švilpiančias skeveldras vos spėjo atbėgti į slėptuvę, iš susijaudinimo šaukdamas: "Tik stebuklu gyvas likau!"

Kun. Gobis, palydėjęs Vyskupą, sugrįžo į kurijos sodo slėptuvę. Čia kiemas buvo ryškiai apšviestas degančio laužo, viršuje ūžė lėktuvai... Staiga visai netoli trenkė bomba, Klaipėdos gatvėje uždegė kareivines. O vokiečiai visą tą naktį sprogdino oro uostą, kitus pastatus ir įrengimus.

Rytą po pamaldų sugrįžus Vyskupui, tuojau pamatėme sovietų karius, tikrinančius slėptuves ir butus. Jie buvo įgėrę, landė po sandėlius, grobė slėptuvėje rastą maistą. Kai kunigas su šeimininke nenorėjo jiems to maisto atiduoti, pradėjo gąsdinti, šovė aukštyn. Tai išgirdęs Vyskupas labai nusigando, manė, kad kurį nušovė.

Apie popietę pranešė, kad Katedros klebonijoje užpuolė ir apiplėšė kunigus, kad zakristijoje net į lubas šaudė. Prašyte prašėme Vyskupą slėptis. Jis jau norėjo išeit į Stetiškių kaimą, į tą, kur buvo kviestas, bet atskubėję tėvų marijonų kunigai pranešė, kad prokuratūra, gavusi žinią apie karių savivalę, liepia neįsileisti jokių tikrintojų, neturinčių oficialių raštų.

Šiek tiek aprimus, žmonės pradėjo grįžti į miestą. Bet po šešių dienų atskrido vokiečių lėktuvai ir trimis pamainomis bombardavo visą naktį. Žuvo 40 žmonių. Pirmosios bombos krito visai netoli kurijos, Marijonų bažnyčios šventoriuje. Vyskupas, iššokęs pro langą, atbėgo į slėptuvę. Subėgo ir kaimynai. Visi drebėjome iš baimės. Vyskupas visus ramino, sakydamas: "Nebijokite. Mano nuojauta, kad liksime gyvi". Po pirmos bombų serijos iš savo namų atskubėjo prel. Jucys pažiūrėti, ar gyvas Vyskupas. Pasakojo, kad taikyta į Katedrą, kad prieš jo namus sugriauta parduotuvė... Bet štai ir vėl pradėjo bombarduoti visus miesto kvartalus. Dega namai, šaukia žmonės, baubia gyvuliai... Tokiame siaube išbuvome iki auštant. Rytą išėję iš slėptuvės, dairėmės į karo padarinius. Priešais nukentėjusi Marijonų bažnyčia: didžiosios durys sulaužytos, vargonai sudaužyti, daugybė kitų nuostolių pridaryta. Kurijos namo stogas sulankstytas, sulaužytas, kai kurie langai su visais rėmais iššokinėję, iškritęs raštinės sienos tinkas, atviros dūmtraukių durelės. Visur tik suodžiai ir dulkės... Gražusis Vyskupo mėgstamas sodas irgi nukentėjęs: vienų medžių šakos nulaužytos, kiti stovi, perskrosti skeveldrų...

Na ir prasidėjo kun. Gobio darbymetis! Jis kalinėjo, tvarkė, o Vyskupas džiaugėsi, turėdamas tokį uolų pagalbininką. Bet kunigui parūpo ir sava - Zarasų parapija. Porą savaičių čia pabuvęs, pasiprašė jį išleisti ir, pasiėmęs kuprinę, pėsčias iškeliavo. Jam išvykus kurijoje apsigyveno prel. Jucys.

1944 m. rugsėjo 12 d. atvažiavo naujas sekretorius - kun. L. Pratkelis. Pasitaikė, kad tą naktį vokiečiai vėl labai daužė Panevėžį. Žuvo 100 žmonių. Priešlėktuvinė smarkiai gynėsi. Atrodė tikras pragaras. Iš antro aukšto atbėgę, prelatas ir sekretorius trepinėjo po virtuvę ir kartojo: "Ką gi dabar daryt? Ką gi dabar daryt?" O lauke šviesu kaip dieną nuo lėktuvų lempų. Priešlėktuvinė artilerija tik duoda, skeveldros krenta, šlama medžiuose... Juodu, paltus užsimetę ant galvų, išbėgo į slėptuvę. Pas Vyskupą tą naktį nakvojo svečias - Nemunėlio Radviliškio klebonas. Išgirdęs atėjo į virtuvę dejuodamas: "Va, kur teks sudegti". Teko ieškoti Vyskupo. O jis, atsidaręs kambario langinę, stebi, kaip prožektorių apšviestą bombonešį gaudo priešlėktuvinė, galvą linguoja ir sako: "Kadgi jie ir nepataiko". Paprašytas išėjo slėptis.

Visą tą vasarą, iki vėlyvo rudens, lėktuvai dūzgė ir vis numesdavo po kokią bombą. Ramybės nebuvo. Visi, neišskiriant ir Vyskupo, kasnakt iš eilės ėjome sargybą lauke. Sargybinis, pajutęs pavojų, turėjo belsti į langą.

Pamažu viskas rimo, bet prasidėjo kitokios bėdos. Kauno kurijos valdytojas prel. Jakubauskas parašė ganytojo laišką bažnyčioms dėl nestojusių kariuomenėn vyrų. Tuo reikalu valdžios atstovai atvyko ir pas Panevėžio Vyskupą. Jo nerado - buvo išvažiavęs į tėviškę. Po savaitės vėl atvykę, išsivežė į Vilnių, bet tuo nieko nelaimėjo. Po kurio laiko pareigūnai iš Vilniaus prisistatė trečią kartą ir nuo 11 val. ryto iki 11 val. nakties be pietų ir vakarienės "kalbėjosi" su Vyskupu. Namiškiai kunigai ir vienas svečias pradėjo baimintis, ko tie "svečiai" sėdi visą dieną ir iki vidurnakčio neužbaigia kalbų. Bijotasi, kad neareštuotų Vyskupo, pradėta baladotis prieškambaryje. Vyskupas suprato. Išėjęs tarė: "Nebijokite, aš jiems skaičiuoju jų "griekus" daugiau, negu jie mano".

Pagaliau Vyskupas sutiko parašyti Ganytojo laišką, kuris pirmiausiai turėjo būti nusiųstas jiems susipažinti. Po savaitės gavę laišką, atsiuntė atgal, leisdami jį skaityti bažnyčiose. Tačiau po kelių dienų, matyt, geriau įsigilinę į jo turinį, vėl tie patys atvyko pas Vyskupą, prašydami, kad nesiuntinėtų parapijoms to laiško. Vyskupas tada jiems atsakė, kad daugelyje bažnyčių jis jau perskaitytas. Nusivylę iškeliavo atgal.

Kurijos sekretorius kun. Pratkelis po metų išvažiavo į Rokiškį. Jo vieton atvyko kun. Kartočius, kuris, trejus metus išbuvęs, irgi turėjo pasitraukti. Vyskupas labai apgailestavo, kad priverstas netekti tokių gerų padėjėjų.

Atėjo 1948 m. ruduo. Rugsėjo mėnesį nacionalizavo Vyskupo namus. Jis turėjo užleisti gyventojams dalį patalpų. Tada Vyskupas savo raštinę perkėlė į

miegamąjį kambarį, prelatas Jucys apsigyveno Vyskupo kabinete, o kurijos raštinė buvo perkelta į Vyskupo valgomąjį, du kambarius užėmė saugumietis su šeima, o į likusius šešis leido pačiam Vyskupui pasirinkti gyventojus. Tuo pat metu atėmė seserų vienuolių namus, esančius Sodų gatvėje. Neturėdamos kur apsigyventi, jos kreipėsi į Vykdomojo komiteto pirmininką Butkį. Šis patarė, kad prašytų Vyskupą priimti jas į savo namus. Vyskupas mielai sutiko. Taigi tuose likusiuose šešiuose kambariuose ir apsigyveno seserys, o buvusioje raštinėje įsikūrė pramkombinato mezgykla. Kunigas sekretorius buvo tik ateinantis - tai Senamiesčio bažnyčios vikaras kun. Tarulis.

Lapkričio mėnesį sunkiai susirgo generalvikaras prel. Jucys. Po sunkios vėžio operacijos šešias savaites pasirgęs, mirė Kalėdų pirmos dienos vakare. Vyskupas labai skaudžiai išgyveno jo mirtį, nusiminęs kalbėjo: “Maniau, kad jis mane numarins, o dabar aš jį turiu laidoti”. Prelatas kurijoje išdirbo keturiolika metų. Jam mirus, Vyskupas vėl liko vienas.

1949 m. atvažiavo naujas sekretorius - kun. Juodelis. Atrodė, bus lengviau, bet vėl naujos bėdos užgriuvo: į Sibirą išvežė Vyskupo brolio Jurgio šeimą, valdžia uždarė tėvų marijonų bažnyčią. Dėl bažnyčios uždarymo Vyskupas turėjo didelių nemalonumų - jis buvo neteisingai kaltinamas. Kai kas net primetė, kad pats Vyskupas ją uždaręs. O jis su skausmu kalbėjo: “Prie visos vyskupijos bažnyčių prisidėjau ir lėšomis, o dabar mat aš pats jas uždarinėsiu...”

Kovo 18 d. saugumo organai tikrino dokumentus. Radę anksčiau minėtas seseris vienuoles, prisikabino, kad Vyskupas įsteigęs vienuolyną, o kunigas sekretorius jam vadovaująs. Dėl to kunigas turėsiąs per 24 valandas išvykti. Vyskupas pasipriešino, sakydamas: “Aš jo neišleisiu ir vienas nedirbsiu. Aš irgi esu viršininkas - turiu 400 tūkstančių valdinių”. Saugumiečiai reikalavo pakviesti kunigą. O kun. sekretorius tuo laiku buvo Katedroje, kur vyko rekolekcijos. Vyskupas atsakė: “Iš bažnyčios aš kunigo nešauksiu. O rytoj jis ateis pas jus tokiu laiku, koks jam bus patogus”. Šie nusileido.

Šeštadienį prieš Verbas Vyskupas susirgo. Iškviestas gyd. Uksas patikrino ir pasakė, kad teks pagulėti - gripozinis širdies atakas. Atėjo ir Didysis Ketvirtadienis, o sveikata dar labai bloga. Nieko nežiūrėdamas, kėlėsi ir ėjo į pamaldas - visam kraštui juk reikalingi šv. aliejai. Kito vyskupo, kuris pašventintų, nėra!

Po Velykų švenčių vieną dieną vėl pasirodė valdžios pareigūnai ir pareikalavo iš Vyskupo buto orderio. Šis aiškinosi, kad orderis, savo namuose gyvenant, nebuvo reikalingas, ir jis jo neturi. Tie tada pranešė, kad turės užleist namus vaikų darželiui - toks esąs Ministrų Tarybos nutarimas.

- Norite skandalo, bus. Aš iš savo namų neisiu, - pasakė Vyskupas.

Netrukus atėjo namų valdytojas ir aiškina:

- Ekscelencija, nesipriešinkite. Bus blogai. Duoda jums butą Sodų gatvėje,

prieš buvusį vienuolyno namą, dabartinę muzikos mokyklą.

Namelis prie gatvės mažas ir visai prastas. Tuomet viename jo gale buvo vaikų darželis, o kitame gyveno kaminkrėčio šeima. Jei tai daroma Ministrų Tarybos nutarimu, Vyskupas pasiryžo su ja susisiekti. Nusprendė siųsti į Vilnių kun. sekretorių ir, pasikvietęs prelatą Butvilą, prašė jį vykti drauge. Šis sutiko, bet grįžęs namo tuojau atsiuntė pranešimą, kad susirgęs. Ką tik generalvikaru buvo paskirtas Šeduvos dekanas prelatas Karosas. Atsisakius prel. Butvilai, Vyskupas per pasiuntinį laišku kreipėsi į naująjį generalvikarą, ar jis negalėtų tučtuojau atvažiuoti ir padėti kun. sekretoriui nuvykti į Ministrų Tarybą. Prel. Karosas, laišku atsakydamas Vyskupui, nepaminėjo, kad padės kovoti dėl buto, ir neužsiminė apie važiavimą Vilniun. Tuomet Vyskupas pamatė, kad nemaloniu reikalu niekas nenori padėti, išskyrus kun. sekretorių. Šis bėgiojo energingai ir nuoširdžiai. Pakviestas į Vykdomąjį komitetą, pasakė važiuosiąs į Ministrų Tarybą. Grįžęs į kuriją, paskambino į geležinkelio stotį sužinoti, kada išvyksta traukinys. Telefonas, matyt, buvo kontroliuojamas, nes tučtuojau jį vėl pakvietė atvykti į Vykdomąjį komitetą. Dabar jie pasiūlė kitą namą - Sodų g. 22. Tas šešių kambarėlių namas netoli Katedros, toliau nuo gatvės, su erdviu kiemu buvo priimtinesnis, ir Vyskupas sutiko į jį išsikelti. Bet po pusvalandžio iš Vykdomojo komiteto atėjo pranešimas, kad iškėlimas atidedamas dešimčiai dienų (iš tikrųjų užtruko dvylika). Vyskupas spėliojo, ar tik jie neįrengs ten mikrofonų... Po dvylikos dienų buvo pasiūlyta išsikelti. Bet namas tiek apleistas, kad kurijai nedelsiant savo lėšomis reikėjo jį suremontuoti. Remontą baigė tik gegužės mėn. pabaigoje. O stogas, nors visiškai kiauras, taip ir liko, nes medžiagų niekur negauta. Darbininkai pasakojo, kad užsienio radijas pranešė apie mūsų Vyskupo iškeldinimą į apleistą, be stogo namą.

Pabaigus remontą, ragino kuo greičiausiai išsikelti, o į kurijos kiemą atidardėjo vaikų darželio personalas su savo manta. Reikėjo jiems užleisti patalpas, o mašinų taip sunku gauti. Pamatę tai, geri žmonės šoko į talką: čiupo, nešė, pagaliau surado mašinų, ir 12-tą valandą nakties mes su visais daiktais jau buvome "namie" - savo naujajame bute. Beliko tik iš Vykdomojo komiteto atsinešti orderį. Bet štai kas jų jau sugalvota: tesutinka išduoti orderį tik penkiems kambariams, o šeštas, mažytis 7 kv. m kambarėlis, esąs prie pagrindinių durų, rezervuojamas kažkam kitam. Užprotestavus pažadėjo atsiųsti komisiją.

Tikrai, rytojaus dieną atėjo keturių asmenų komisija. O tas namelis užverstas: sukrauti dar nesustatyti baldai, daugybė knygų, įvairūs kiti daiktai... Stačiai kojai vietos nėra. Nustebo: "Kaip jūs čia susitalpinsite?" Tada Vyskupas jų akivaizdoje ištraukė to kambarėlio raktą ir įsidėjo į kišenę. Jie, matyt, dabar suprato, kad be kovos to kambarėlio neužleis, ir išdavė orderį visam namui.

Užtruko porą savaičių, kol vidus buvo sutvarkytas. Kiemas taip pat buvo

labai užleistas, todėl pradėjo kasinėti, lyginti takus. Bekasinėjant prie namo galo, už kastuvo užkliuvo po pamatais įvestas kabelis. Vyskupas patarė jį nukirsti. Nukirtę tempėme iš po žemės. Buvo įdomu, kur jis baigsis. Ogi nuvestas už tvoros, kur stovi prelato Strakšo namas. Šalia tvoros - skalbykla, o prie jos yra vienas kambarys, kuriame prieš kelias dienas apsigyveno milicijos viršininko sūnus.

Pamatęs tą kabelį, vienas technikas pasakė, kad tai yra mikrofoninis, penkių šakų. Prie jo gali būti pastatyti penki aparatai. Tik kaip juos rasti? Dabar paaiškėjo, dėl ko jie taip spyrėsi pasilikti tą mažąjį kambarėlį, iš kurio pro langą galėjai matyti visus ateinančius į kuriją.

Liepos 1 d. pastebėjome, kad po nakties iškasinėta žemė tame ruože, kur anksčiau būta kabelio. Darėsi neramu. Kokie čia vėl jų planai? Liepos 5 d. kulto įgaliotinis Pušinis atsiuntė savo mašiną, prašydamas, kad Vyskupas atvyktų pas jį. Vyskupui išvažiavus, po poros dienų pastebėjome, kad kieme naktį kažkieno kasinėta, bet viskas gražiai užlyginta. Mes ieškoti! Ir vėl suradome mikrofoninį kabelį, tik šį kartą gana giliai po žeme. Jis dar neprijungtas. Pasiteiravę prel. Strakšo šeimininkės, sužinojome, kad kažkokie vyrai mūsų kieme dvi naktis dirbę. Sprendėme, kad ateinančią naktį jie tą pradėtą darbą pasistengs užbaigti. Kas dabar daryti? Vyskupas negrįžta. Kun. sekretorius paskambino milicijai, kad kieme kažkas pakasta. Prašė atvykti pažiūrėti. Tik pavakary atėjo milicininkas. Jis sakėsi apklausinėjęs prel. Strakšą ir jo gyventojus, kurie matę čia kažkokius banditus. Dalykas esąs rimtas, jis turįs apie tai pranešti viršininkui. Išeidamas įsakė patiems nieko neliesti ir saugoti kiemą. Iškvietėme namų sargą eiti sargybą, nes jau temo, o pareigūnai nesirodė.

Naktį 11 val. 30 min. atėjo du saugumiečiai ir paprašė šeimininko. Atsikėlęs kun. sekretorius išėjo kieman. Jie žiūrinėjo, klausinėjo apie radinį, teiravosi, kas jį rado. Pagaliau pareikalavo kabelį užtikusią seserį nedelsiant eiti su jais. Ši spyrėsi nakties metu nekelsianti kojos iš namų. Bet jie jau nebepaleidžia. Tada kunigas pats pasisiūlė eiti drauge. Sutiko. Atvyko visi į saugumą. Ten pro tardymo belaukiančius koridoriaus nišose susodintus žmones nuvedė į galinį kambarį pas civiliai apsirengusį kapitoną. Prasidėjus apklausai, kapitonas kas kelios minutės buvo kviečiamas neva prie telefono. Apie pirmą valandą įėjo penki vyrai ir pareikalavo seserį eiti ir jiems atidarinėti visus kambarius. Šiai griežtai atsisakius į svetimus kambarius ką nors įleisti, išėjo vieni. Namie pasilikusi sesuo jų visai neįsileido. Grįžo įtūžę ir tardomą seserį išsivedė atgal, o kun. sekretoriui įsakė pasilikti. Visi penki parlydėjo seserį namo. Kieme atsirado ir šeštasis. Du iš jų įėjo į vidų saugoti durų, kad sargas ir seserys negalėtų išeiti. Kiti užlipo ant aukšto. Auštant visi išėjo. Klausėme, ką jie čia darė. Atsakė - kunigui paaiškinsią. O kunigui saugume to paties užklausus, atrėžė: “Jos

pasakys". Mums buvo aišku, kad pasiėmė mikrofonus. Atidžiai dairydamiesi, suradome lubose mažas skylutes. Tikrai buvo įrengti penki aparatai. Liko visiems ramiau, nes iš tikrųjų mes visą laiką jutome paspęstas kažkokias pinkles. Džiaugėmės, kad Apvaizda budi. Bet Vyskupas buvo susirūpinęs. Negalėjome atspėti dėl ko, tik, aišku, ne butas jam svarbu, nes dėl medžiaginių dalykų niekada nesisielojo. Klausiamas, kodėl toks prislėgtas, atsakė: "Sujungė Vilkaviškio vyskupiją su Kauno. Gali pradėti spausti ir mane, duoti Vilnių ar Telšius. Vilniuje kunigai dviejų priešiškų tautų, nepažįstami, senatvė. Išvykus iš savo vyskupijos, čia pairs drausmė. Nevyksiu, gali nušalinti, o esu vienintelis vyskupas krašte. Kas tada pašventins kunigus? Va, kas mane graužia. Net naktį negaliu užmigti". Pasipasakojęs tik atsiduso.

Tikrai, netrukus gavo šaukimą nuvykti pas kulto įgaliotinį. Išvažiavo su prelatu Butvila.

Vilniuje buvo didžiausia įtampa: iš pareigų nušalintas vyskupijos valdytojas kun. Basys, tremiamas į Šilutę, daugelis kunigų išvaromi iš miesto, Katedros bažnyčia uždaryta. Ir tokiu sunkiu momentu pareikalavo Panevėžio vyskupą perimti Vilniaus vyskupiją! Kapitula, susidedanti iš keturių prelatų: Ošilos, Haleckio, Žebrovskio ir Ellerto, vienu balsu išrinko vyskupą Paltaroką kapituliniu vikaru. Vyskupas atsikalbinėjo, aiškinosi. Kartu dalyvavęs prel. Butvila pasakojo, kiek daug išminties jis pastebėjo Vyskupo kalboje su Pušiniu. Jam atrodė, jog tikrai pasitvirtino Šv. Rašto žodžiai, kad iš anksto nereikia galvoti, ką valdovams atsakysime, nes Šv. Dvasia duos tą valandą... Labai išgyveno Vyskupas Katedros uždarymą. Jis Pušiniui kalbėjo: "Katedra - visos Lietuvos brangenybė. Juk tai Tėvynės krikščionybės lopšys! Jei ir visos bažnyčios būtų uždaromos, tai ji turėtų būti paskutinė..." Tik dėl visos Lietuvos bažnyčios reikalų Vyskupas sutiko persikelti į Vilnių, iškėlęs sąlygą - atidaryti Katedrą. Įgaliotinis pažadėjo tai, pažadėjo ir tinkamą butą duoti, kad jame galėtų ir archyvą sutalpinti.

Vyskupas iš Vilniaus grįžo liūdnas. Panevėžio vyskupijos valdytoju paskyrė prelatą Karosą, savo generalvikarą. Sekretorium liko kun. J. Juodelis. 1949 m. rugpjūčio 10 dieną atvažiavo prelatas Ellertas su kun. Juodagalviu ir išsivežė Vyskupą į Vilnių. Vilniuje apsigyveno Kutuzovo aikštėje, buvusiame brolių Bonifratrų vienuolyne, tuometinėje kurijoje. Viename mažame kambarėlyje buvo kurijos raštinė, o antrame Vyskupo butas. Čia ir prasidėjo kryžiaus kelias. Apie Katedros atidavimą nė kalbos - tebuvo apgaulės pažadai, buto reikalas pakibo ore. Išvykdamas Šilutėn, kun. Basys pasiūlė Vyskupui savo buto orderį. Valdžia sutiko. Šį butą Liudo Giros g. 29-4 sudarė penki kambariai ir erdvus prieškambaris, bet jame, be kun. Basio, viename kambaryje dar gyveno jo sesuo, antrame - kun. Taškūno dvi brolio dukros, trečiame, buvusiame kun. Taš-

kūno (tuo laiku jis buvo ištremtas iš miesto) kambaryje, laikinai apgyvendinta Kisielytė, o ketvirtame mažame kambarėlyje prie virtuvės gyveno ukrainietė Zacirkliana. Valdžia pasiūlė Vyskupui visą tą butą, o gyventojams davė kitų butų orderius. Manyta, kad kunigų giminės, inteligentės tuojau užleis atvykusiam Vyskupui savo kambarius, bet įvyko priešingai. Pakurstytos kunigo N. N., jos atsisakė iš čia išsikelti. Prasidėjo teismas. Namų valdyba ir kulto įgaliotinio įstaiga bylinėjosi su jomis. Prasidėjus bylai, jos leido paskalas mieste - Vyskupas metąs jas iš buto. Gaila buvo žiūrėti, kaip Jis dėl to jaudinosi.

Gyvendamas tuometinėje kurijoje, Vyskupas negalėjo atsivežti jokio savo baldo. Teko gulėti ant ten rastos mažos kušetės. Jau net įgaliotinis Pušinis Panevėžio kun. sekretoriui J. Juodeliui apgailestavo, kad 75-erių metų Vyskupas turi tenkintis tik tokiu guoliu. Į buvusį kun. Basio kambarį, kuriam turėjo orderį, negalėjo keltis, nes tam bute nebuvo jokios laisvos patalpėlės patarnautojui apgyvendinti. Be to, į tą kambarį įsibrovė vienas kariškis su šeima. Namų valdyba niekaip negalėjo jo iškelti.

Tragiški pasidarė ne tik buto, bet ir bažnyčios reikalai. Neturėjo nuolatinio kunigo kanclerio. Į kuriją dirbti ateidavo miesto bažnyčių kunigai, keisdamiesi kas savaitę. Išvarytų iš miesto kunigų vieton valdžia neleido paskirti tinkamų. Aušros Vartų ir Šv. Teresės bažnyčiai įgaliotinis Pušinis kėlė tokių kunigų kandidatūras, kurioms Vyskupas griežtai pasipriešino, sakydamas: “Latrų prie altoriaus neleisiu!” Net po kiek laiko, prisiminęs tai, Pušinis kun. kancleriui išsitarė: “Už tą vieną demonstraciją Vyskupas Paltarokas vertas aštuonerių metų lagerio”. Vyskupui nepriėmus jų kandidatų, nepraleido Jo skiriamų. Likus Aušros Vartų ir Šv. Teresės bažnyčioje tik vienam aklam kunigui Savickiui, ten visas pareigas ėjo pats Vyskupas. Vėliau kartą prisiminė tas dienas, ir iš Jo lūpų išsprūdo klausimas: “Kažin, ką žmonės manydavo, kai aš Aušros Vartuose, skaitydamas maldas po Šv. Mišių, pro ašaras kukčiodavau?”

Dalykai komplikavosi kaskart vis labiau. Negana Vilniaus. Prasidėjo nauji rūpesčiai dėl Panevėžio vyskupijos. Tų pačių metų spalio 4 d. į Panevėžio vyskupijos kuriją atėjo būrys pareigūnų ir pareikalavo užleisti patalpas, nes kurija panaikinama. Kun. sekretorius griežtai pasipriešino tai vykdyti be Vyskupo potvarkio. Jie ėjo kelis kartus per dieną, reikalaudami to paties. Per pasiuntinį pranešta Vyskupui. Šis, gavęs tą skaudžią žinią, visai nusiminė. Sako: “Dabar tai jau nebežinau ką daryti. Jei nebegalės apsiginti, tegul tvarkosi pagal reikalą”. Taip dėl didelio spaudimo Panevėžio kurija po savaitės buvo likviduota. Kadangi Vyskupo baldų nebuvo kur gabenti, tai jie kol kas teužėmė tik kun. sekretoriaus ir raštinės kambarius. Sekretorius su visu raštinės inventoriumi persikėlė į Vyskupo kambarius. Į atimtas patalpas tuojau atsikraustė gyventi du namų valdybos tarnautojai.

Taip nuskriaudę Vyskupą, pagaliau pradėjo daryt tokias nuolaidas: leido Aušros Vartuose ir kitur paskirti kunigus. Tada Šv. Teresės ir Aušros Vartų klebonu buvo paskirtas kunigas Gajauskas, kurijos kancleriu - kun. Morkūnas. Taigi dabar Vyskupas galėjo daugiau atsidėti savo tiesioginiam darbui, nebereikėjo eiti klebono pareigų. Kun. Gajauskas parūpino lėšų kurijos lengvajai mašinai ir vieną iš savo bažnyčios tarnų išleido pas Vyskupą šoferiauti.

Tačiau ir čia neapsiėjo be skausmo. Tarp kunigų atsirado tokių, kurie norėjo pamokyti Vyskupą, jog netinka Jam mašina važinėti. Paprašytas kun. Milžinas suredagavo kandų laišką, kad vilniečiai norėtų turėti neturtingą vyskupą, kuris, su lazdele pasiramsčiuodamas, kasdien eitų į Aušros Vartus, o ne mašina važinėtų. Daug Vyskupui kainavo tokie dalykai. O ką besakyti apie ekskunigą Ragauską ir kitus... Už juos Jam ne kartą teko nugirsti priekaištų. Taikliai yra parašęs kun. M. Vaitkus savo knygoje: "Vyskupas senelis, vienas pasilikęs Lietuvoje, vargų kalnus nešė".

1949 m. Kalėdų švenčių Vyskupas atvyko į Panevėžį. Čia Kūčias valgė savo bute su svečiais kunigais. Atrodė suvargęs, liguistas... 1950 m. vasario mėn. iš anksčiau užimtų kurijos patalpų iškeldino abu gyventojus, o į jų vietą atsikėlė Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas rusas Barišovas su šeima. Jis pareikalavo užleisti ir tą kambarėlį, kuriame gyveno seserys. Kun. sekretorius išsikėlė kitur, Vyskupo kambarius užleidęs seserims. Vyskupas, atvažiavęs Šv. Kazimiero dieną ir Velykų švenčių, apsistojo Katedros klebonijoje - savo bute nebeturėjo vietos, į jį ateidavo tik kaip svečias. Barišovas, pasimatęs porą kartų su Vyskupu, žavėjosi jo elgesiu ir gyrė jį. Vasarą per seserį patarnautoją įdavė Vyskupui nuvežti porą vazonų gėlių ir prašė nuoširdžiai pasveikinti.

Vilniuje dėl buto buvo neaišku iki pat vasario. Visą žiemą kulto įgaliotinio įstaiga bylinėjosi su gyventojais. Pagaliau net turinčią orderį Kisielytę priteisė iškeldinti, o kunigas Basys paprašė savo seserį užleisti kambarį ir toliau nebesibylinėti.

Joms išsikėlus, 1950 m. balandžio mėn. Vyskupas gavo tris kambarius. Tuojau buvo padarytas remontas ir to paties mėnesio 28 d. iš Panevėžio atgabenti baldai, su kuriais drauge atvažiavo ten buvusios dvi seserys, kurijos patarnautojos. Vyskupas iš Kutuzovo aikštės persikėlė gyventi į L. Giros g. 29-4. Beliko tik prisiregistruoti. Tačiau, nuėjus seserims registruotis (dargi su įgaliotinio Pušinio rekomendacija), viskas buvo atmesta. Pas Vyskupą atėjo namų valdytoja su milicininku ir paprašė Jo dokumentų, žadėdami Jį užregistruoti, o seserų registruoti jie negalį - viršininkas nesutinka. Tada Vyskupas griežtai pasakė: "Prašau ir manęs neregistruoti: aš nesuinteresuotas Vilniuje gyventi - manęs valdžia to pareikalavo. Pats valgių nevirsiu ir kambarių nešluosiu. Aš išvažiuosiu". Milicininkas su valdytoja ėmė aiškinti, kad dar galima kreiptis į aukštesnę

karinę instituciją, kuri sutvarkys tą reikalą. Paprašytas prel. Ellertas nuėjo pas tuos "ponus" ir išrūpino leidimą registruotis. Kurijos raštinė dar pasiliko Kutuzovo aikštėje iki lapkričio 19 d.

Tada Vyskupas pasirūpino gauti sekretorių iš Panevėžio vyskupijos kunigų. Tačiau visus Jo kandidatus įgaliotinis atmetė. Nepraleido ir vilniečių kunigų. Jiems priimtina buvo tik kun. Krivaičio iš Kaišiadorių vyskupijos kandidatūra. Gegužės mėnesį jis ir buvo paskirtas Vilniaus vyskupijos kancleriu. Apsigyveno Kutuzovo aikštėje, buvusiame Vyskupo kambarėlyje. Dabar turėjo du pagalbininkus. Atrodė, kad bus lengviau tvarkyti dviejų vyskupijų reikalus. Bet tas truko neilgai - birželio mėnesio pabaigoje vieną naktį areštavo kun. Morkūną. Prasidėjo masiniai kunigų areštai. Vien panevėžiečių jau buvo suimta apie 40. Neužtikrintas buvo ir pats Vyskupas. Turėjo pasiruošęs kuprinę su reikalingais daiktais. Lapkričio 19 d. kurijos raštinę perkėlė į Vyskupo butą. Buvo paprašytas ir kun. kancleris Krivaitis apsigyventi kartu su Vyskupu. Sutiko. Susikraustė tada Vyskupas į savo kabinetą, o miegamąjį kambarį užleido kun. kancleriui. Bet dabar kun. Krivaitis pasakė neisiąs čia gyventi. Apviltas Vyskupas liūdnas ir be skundo tylėjo...

Tvarkant dviejų vyskupijų reikalus, darbo buvo daug. Kol ateidavo iš ryto kun. kancleris, Vyskupas jau būdavo išleidęs ne vieną kurijos interesantą. O popiečiu, likęs vienas, irgi priimdavo atvykusius, nes priėmimo valandos nebuvo apribotos - kada kas atėjo, tada rado Vyskupą, pasirengusį jį priimti. Užjausdamas žmones, sakydavo: "Juk jiems reikia grįžti namo. Gal ir pernakvoti čia neturi kur". Nė karto neteko matyti, kad būtų parodęs nepasitenkinimą. Pranešus, kad atvyko interesantas, padėdavo plunksną, raidės nebaigęs, ir, atidaręs duris, kviesdavo. O ne kartą yra ištaręs: "Kai rašau, tai aš gyvenu". Bet nutraukdavo savo mėgstamą darbą, kai būdavo reikalingas žmonėms. Mėgdavo visus pašnekinti, paklausinėti apie jų darbus ir vargus. Viena viešnia yra teisingai pasakiusi: "Pagal kiekvieno supratimą Vyskupas suranda kalbą". Daug kas ateidavo prašyti materialinės paramos, ir kiekvienas gaudavo. Kartais nepažįstami asmenys, ypač buhalteriai, prašydavo paskolinti pinigų. Vyskupas sakė: "Savo gyvenime neskolinau, visada prašiau, kad skolą ne man grąžintų, bet, kai turės iš ko, duotų už save vargingesniam." Buto gyventojai Zacirklianai irgi pasiūlė piniginę paramą, sužinojęs, kad ši verkia dėl trūkumo banko buhalterijoje. Ji buvo tuo labai nustebinta ir, kai jai ten baigėsi laimingai ir nebereikėjo paramos, atėjo padėkoti Vyskupui. Sakėsi, savo gyvenime pirmą tokį žmogų sutinkanti.

1950 m. pradėjo Vilniaus bažnyčiose teikti Sutvirtinimo sakramentą. Sutvirtinamųjų buvo daug. Tomis progomis lietuvių ir lenkų kalbomis pamokslus sakydavo pats Vyskupas. Nuvargdavo, bet su džiaugsmu nešė tą nuovargio

naštą. Įvairių nemalonumų nestigo ir tuomet. Teko išgirsti, kad vilniečiai kunigai (žinoma, ne visi) nepatenkinti, jog jiems per brangiai atsieinąs Vyskupo išlaikymas. Dėl to Vyskupas ryžosi visas kurijos išlaidas padengti pats. Sužinojęs tai, prel. Butvila atkalbėjo, tvirtino, kad pats vienas to neįstengsiąs. Iš Panevėžio vyskupijos kunigų jokių priekaištų Jam dėl to niekad neteko girdėti. Vis dėlto Vyskupas kas mėnesį dalį sąskaitų apmokėdavo iš savo pajamų. Matyt, skaudžiai tas kalbas išgyveno ypač dėl to, kad kurijos išlaidų atžvilgiu visą gyvenimą buvo labai santūrus. To reikalavo ir iš savo bendradarbių. Sakydavo: "Juk tie mums pragyventi skirti pinigai surinkti iš vargo žmonių, kurie sunkiai dirba ir mažai gauna. Su savais galime elgtis kaip norime, tik ne su aukotais".

Švenčių ir kitomis progomis Vyskupas važinėjo į Panevėžį. Šoferis Jonas pasakojo, kad Vyskupas važiuodamas būdavęs daug linksmesnis, negu atgal į Vilnių grįždamas. Į Panevėžį važiuodamas, net uždainuodavęs: "Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus".

1951 m. pradėjo vizituoti Vilniaus vyskupijos parapijas. Čia sutvirtinamųjų buvo tūkstančiai. Bevizituodamas Šalčininkus, sutvirtino net dešimtį tūkstančių! Bet po to Vyskupo kojos buvo sutinusios visą mėnesį. O tų sutvirtinamųjų, nors dabar jau kiekvienais metais teikė šį sakramentą, Vilniaus vyskupijos bažnyčiose vis buvo daug. Susirūpinta Vyskupo sveikata. Kad būtų kiek lengviau, toliau šį sakramentą teikti padėdavo prel. Ellertas.

Stengtasi atgauti kurijai priklausančius likusius kambarius. Norėta juose apgyvendinti Vyskupo sekretorių ir patarnaujančias seseris, kurios savo kampo taip ir neturėjo, išskyrus virtuvę. Pernakvodavo raštinėje. Bet Taškūnaitės, nors joms davė kitų kambarių orderius, ir šį kartą nesutiko išeiti, net prikalbėjo Zacirklianą atšaukti savo jau duotą sutikimą. O jų dėdė parašė Vyskupui priekaišto laišką.

1951 m. rugsėjo 14 d. Vyskupas išvažiavo į Kauną šventinti kunigų. Pirmą valandą atėjo saugumietis ir vieną seserį išsivedė. Kun. kancleris Krivaitis irgi išsiskubino namo. Jam išėjus, paskambino į duris. Už jų du saugumiečiai bestovį. Pareikalavo namie likusią seserį vestis juos į savo kambarį. Ši atsakė jokio kambario neturinti, paprašė sėstis prieškambaryje. Porą valandų klausinėjo, kamantinėjo įvairių dalykų ir vis žvilgčiojo į laikrodį. Taigi atrodė turį kažkokį terminuotą uždavinį. Juos išleidusi, sesuo įėjo į Vyskupo miegamąjį kambarį, girdi - aukštai gręžia, ir lubose tučtuojau pasirodė maža skylutė. Vadinasi, vėl veda mikrofonus, šį kartą net dienos metu! Atrakinusi aukštą, norėjo įeiti, bet durys buvo iš vidaus užremtos. Skubiai atbėgusi, pradėjo klausyt ir žiūrėt, kur daugiau pridarys skylių. Ogi pragręžė Vyskupo kambariuose, raštinėje, neaplenkė ir Taškūnaičių.

8 val. vakare paleido sauguman nuvestą seserį. Parėjusi pasakoja ir stebisi,

kodėl ją ten laikė visą laiką užrakinę. Jai viskas paaiškėjo, kai sužinojo, kas čia buvo daroma. Nakčia bildėjo, darbavosi ant aukšto; užuot pragręžę virtuvės lubas, matyt, apsirikę pataikė į sandėlio. Rytojaus dieną vedė kabelį į antrą aukštą (kurija buvo trečiame). Atrodo, ten buvo rengiamas imtuvas.

Po keturių dienų sugrįžo Vyskupas. Pamatęs, kas padaryta, paprašė užtaisyti skylutes. Rytojaus dieną saugumietis atėjęs vėl išsivedė seserį. Vyskupas, nieko nelaukdamas, pasiuntė kun. kanclerį pas Pušinį, sakydamas: "Nuėjęs pasakyk, kad aš ne banditas. Tegul mikrofonų nestatinėja, mano namų žmonių tenetampo. Aš netylėsiu - skųsiuos į Maskvą". Tas padėjo. Betardant seserį, suskambo telefonas ir tardytojai, nespėję net paklausinėti, paleido ją namo. Bet rytojaus dieną vėl šaukia kun. kanclerį Pušinis ir prašo paprašyti Vyskupą, kad Jis raštu praneštų, kas rado mikrofonus. Vyskupas atsakė Pušiniui, kad jokio rašto tuo reikalu nerašysiąs. Taip ir nutilo.

Po mėnesio kurijoj turėjo būti dekanų suvažiavimas. To suvažiavimo išvakarėse Pušinis per pasiuntinį pranešė, kad po pusvalandžio jis atvažiuosiąs paimti Vyskupo, kuris su juo turėsiąs vykti Kaunan dėl Kunigų seminarijos. Išvažiavus Vyskupui, išėjo namo ir kun. kancleris. Vos spėjo išeiti, tuojau pat prisistatė du neva rinkimų agitatoriai ir, radę seserį, pradėjo ją klausinėti apie būsimų rinkimų kandidatus, tai vėl apie šį bei tą, neleisdami nė valandėlės pasitraukti. Ant aukšto tuo metu girdėjosi bildesys. Vakare grįžęs Vyskupas pasakojo, kad seminarijoje jokio reikalo nebuvo, o mes - apie "agitatorius". Supratome, kad tuo prisidengę, jie pasiėmė mikrofonus. Rytojaus dieną patikrinus aukštą, tas faktas pasitvirtino.

1951 m. gruodžio mėnesį iš Maskvos atvyko kulto įgaliotinio pavaduotojas Karpovas. Per Kalėdas jis su Pušiniu atėjo pas Vyskupą - mat ir juodu esą krikščionys. Vakarieniavo. Vyskupas kreipėsi į Karpovą prašydamas, kad leistų skambinti varpais bažnyčiose, šventoriuose rengti procesijas. Karpovas nustebęs pažvelgė į Pušinį, klausdamas: "Tai kas gi neleidžia?" Pušinis nuraudęs tylėjo. Po to kai kur buvo leidžiama.

1952 m. pavasarį iš Maskvos atvažiavo kulto įgaliotinis Polianskis. Apsilankęs pas Vyskupą ir sužinojęs, kad dirba vienas, neturi sekretoriaus, neįvestas net telefonas namuose, tarė: "Aš pabandysiu sutvarkyti tą reikalą". Po poros dienų buto gyventojos buvo iškviestos į Vykdomąjį komitetą ir sutiko keltis į joms duodamus butus.

Pradėta rūpintis gauti kun. sekretorių panevėžietį. Tačiau prašomųjų kandidatūros būdavo vis atmetamos. Pagaliau praleido kun. Gobį. Jis atvažiavo 1952 m. lapkričio pabaigoje. Vyskupui palengvėjo, nebereikėjo priiminėt visų kurijos interesantų. Bet dabar valdžia padidino reikalavimus - pradėjo kviesti į Taikos šalininkų suvažiavimus Maskvoje. Pirmą kartą vyko ten su Kauno kurijos

kancleriu Šilingu. Grįžo labai suvargęs, prislėgtas, mat ten vertė rašyti atsišaukimą, kurio tekstą jie patys suplanavo. Be galo girdami ir liaupsindami Staliną, vertė vadinti jį mokytoju ir t. t. Vyskupas sakėsi: "Piktai pasakiau: jis man - ne mokytojas". Taip puolė, galvojęs, kad nebegrįš. O kunigas Šilingas, greta sėdėdamas, kartoja: "Nesipriešinkite - pražūsite". Bet vieną dalyką laimėjo - išprašė leisti kunigams lankyti ligonius ligoninėse ir senelių prieglaudose. Apsilankė pas kulto įgaliotinį Polianskį, prašydamas, kad paleistų iš lagerio vyskupus Matulionį ir Ramanauską, be to, kad leistų kreiptis į Vatikaną su prašymu skirti Lietuvai naujų vyskupų. Tie reikalai, kaip jis pats sakė, jį ir paskatino vykti į tą suvažiavimą. Kai kas tuo piktinosi, bet Vyskupas yra pasakęs: "Viską darau, sąžinės vedinas. Tegul sau kalba, ką nori. Ne savo asmens apsaugai, bet dėl bažnyčios kartais tenka daryti nuolaidų, kad tuo būdu būtų galima išvengti didesnių nuostolių".

Dar du kartus buvo šaukiamas Maskvon į vadinamuosius Taikos šalininkų suvažiavimus. Antrą kartą to suvažiavimo dalyviai buvo tikybų atstovai iš visų sąjungos respublikų. Šis suvažiavimas buvęs visai kitoks. Apgyvendinti viešbutyje, visi susikaupę ir rimti. Daug maloniau buvę dalyvauti ir posėdžiuose. Trečią kartą nuvykęs, susirgo inkstų uždegimu. Džiaugėsi, nes nebereikėjo posėdžiauti.

Ne kartą ir Vilniuje reikalaudavo dalyvauti įvairiuose suvažiavimuose. Kalbėti čia nereikėjo, tik nufilmuodavo, kad pasauliui galėtų parodyti taikos šalininkus dvasininkus. Kartą iš tokio suvažiavimo grįžęs, pasakė: "Gėda ne tik ten kalbėti, bet ir būti".

Daug kartų Vyskupui ir vyskupijų valdytojams reikėjo rinktis pas kulto įgaliotinį. Tačiau valdytojai, prieš susitikdami su įgaliotiniu, nė karto neužėjo pas Jį. Vyskupas dėl to labai išgyveno ir ne kartą aimanavo: "Va, kokia mūsų Bažnyčios šulų vienybė ginant jos reikalus. Juk ten mus puls ir spaus, o mes einame nieko nepasitarę". Paprastai jie vizituodavo Vyskupą, grįžę iš įgaliotinio.

Po vizitacijos Utenos bažnyčioje, kur iš 36 parapijų buvo suvažiavę tūkstančiai sutvirtinamųjų, įgaliotinis Pušinis labai įtūžo. Sušaukė visus vyskupijų valdytojus ir smarkiai užsipuolė Vyskupą, kaip Jis drįsęs rugpjūčio 15 d., esant tokiam gražiam orui, sutrukdyti tūkstančius darbininkų! Kiek tai derliaus būtų buvę nuimta! Vyskupas atsikirto: "Kalbėk, tamsta, kaip su vyskupu, o ne kaip su piemeniu. Juk, įgaliotini, pats davei leidimą. O koks bus oras tą dieną, iš kur aš galėjau žinoti". Pušinis, susidūręs su tokia reakcija, iš karto pakeitė savo valdovišką toną. Ir taip jau valdžios pareigūnai privargino žmones, sulaikydami mašinas, šoferiams atiminėdami teises. Bet įveikti jų nepajėgė: išlaipinti iš mašinų, atgal negrįžo, pėsti ėjo, jei reikėjo, net po 30 kilometrų.

Po tokių vizitacijų ir nemalonių kelionių į Maskvą Vyskupo sveikata pablo-

gėjo. Patikrinus rentgenu, rasta pūslėje akmenų. Būtina operacija. 1953 m. birželio 21 d. operavo dr. Katilius. Visi labai susirūpino. Kunigai tą dieną laikė už Vyskupą pamaldas ir ragino tikinčiuosius melstis. Ačiū Dievui, operacija buvo sėkminga. Vyskupas greit sveiko, net gydytojai buvo nustebinti tokio atsparaus organizmo. Porą savaičių pagulėjęs ligoninėje, grįžo namo ir pradėjo dirbti. Apie savo sveikatą nemėgo kalbėti. Net rimtai sirgdamas, retkarčiais trumpai teprasitardavo: "Kažkas truputį negera".

Kurijoje darbo per akis, o čia rugsėjo pradžioje turėjo atleisti iš sekretoriaus pareigų kun. Gobį, išdirbusį devynis mėnesius. Po mėnesio gavo kitą padėjėją - kun. Kriščiūną, Panevėžio kapitulos kanauninką. Šis atvykęs užsiregistravo ir pradėjo dirbti.

Kristaus Karaliaus šventės išvakarėse Vyskupas su naujuoju sekretorium išvažiavo Panevėžin. Dešimtą valandą vakaro į kuriją prisistatė milicija tikrinti gyventojų ir ypač pasigedo neseniai užsiregistravusio kanauninko. Iš Panevėžio sugrįžo pirmadienį. Atėjus vakarienės metui, pasigesta kanauninko. Pradžioje manyta, kad bus į svečius išėjęs, bet ilgai negrįžus, imta ieškoti. Iš namų valdytojo sužinota, kad jis turėjęs kanauninką iškviesti neva registracijos reikalu, o gatvėje laukė jo saugumiečiai ir jį nusivedę. Kokiu tikslu nuvestas, aišku be žodžių... Tegrįžo iš ten 5 valandą ryto. O vakare vėl turėjo jiems prisistatyti. Ir taip porą savaičių. Po to reikėjo jam per 24 valandas išvažiuoti iš Vilniaus.

Vyskupas vėl be sekretoriaus. Likęs vienas, Pušiniui pasakė: "Dirbsiu, kol krisiu, o paskui žinokitės". Ir dirbo vienas, spaudžiamas, sekamas, tačiau visada ramus, jokio nervinimosi niekam neparodydamas.

Per tų pačių metų Kalėdas atėjo pareigūnas ir pranešė, kad jis turįs Vyskupui įrengti telefoną, kurio nebuvo net prašyta. Vyskupas į savo kabinetą nepriėmė aparato, parodė jam vietą prieškambaryje. To užteko - "geradariai" daugiau nebepasirodė. Matyt, jiems vis rūpėjo mikrofonas. Net Panevėžio katedros klebonijoje buvo jį įvedę, kai Vyskupas ruošėsi ten švęsti savo kunigystės jubiliejų. Taip baigėsi 1953-ieji metai. Panašiai "tarp kūjo ir priekalo" prabėgo ir 1954-ieji, vasarą sužadinę viltį sulaukti geresnių dienų.

Vyskupas Paltarokas labai rūpinosi dėl naujų vyskupų. Daug dėl to sielojosi, ne kartą prašė kulto įgaliotinio, kad leistų kreiptis į Vatikaną. Ir štai 1954 metų liepos 30 d. Pušinis, atėjęs pas Vyskupą, pranešė, kad gali rašyti į Romą tuo reikalu, ir iškėlė valdžios kandidatą - Kauno vyskupijos valdytoją J. Stankevičių. Vysk. Paltarokas išprašė, kad jam leistų pasiūlyti dar du kandidatus. Sutiko. Prašymas buvo išsiųstas Popiežiui 1955 m. sausio 22 d.

Ne tik naujų vyskupų paskyrimu rūpinosi Vysk. Paltarokas, bet ir Katedros grąžinimu, taip pat stengėsi dėl šviesaus atminimo arkivyskupo Reinio palaikų

parvežimo į Lietuvą. Tačiau visa tai buvo veltui. 1955 m. vėl pareikalavo Vyskupą vykti į Taikos šalininkų suvažiavimą Maskvoje. Šį kartą apsigynė, iškvietęs gydytojų komisiją, kuri rado aukštą kraujo spaudimą. Komisijoje dalyvavęs dr. Laucevičius, vidaus ligų specialistas, stebėjosi širdies stiprumu ir sakė, kad teksią dar ilgai pagyventi. Bet Vyskupas jam atsakė: "Nemanau, mano širdis turi permalt daug žvirgždų". Ir kokių reikalavimų nėra buvę! Per vienus rinkimų balsavimus sekmadienio rytą atsigrūdo keli pareigūnai vežtis Vyskupą į agitpunktą. O Vyskupas tuo laiku turėjo važiuoti į Aušros Vartus (ten šventadieniais 10-tą valandą Jis visada laikydavo šv. Mišias). Taigi jiems griežtai pasipriešino. "Aš pabalsuosiu, kada būsiu laisvas ir kada man bus patogiau, - pasakė ir, numojęs ranka, demonstratyviai išėjo iš namų. Supykę agitatoriai triukšmavo. Parėkavę sugrįžo paklausti, kokia Vyskupo pavardė. Jie areštuosią Jį. Kreipėsi į Pušinį dėl arešto, bet šis nepritaręs tam. Rytojaus dieną Pušinis išsikvietė kun. kanclerį ir priekaištavo, sakydamas: "Vyskupas Paltarokas kakta sieną muša". Atrodo, jie norėjo balsuojantį Vyskupą nufilmuoti, nes šiaip visada per balsavimus agitatoriai ateidavo į namus su urna.

Pagaliau 1955 m. liepos 18 d. gautas laiškas iš Vatikano. Vyskupas atostogavo Druskininkuose. Rytojaus dieną per pasiuntinį šis laiškas buvo jam įteiktas. Perskaitęs pakėlė rankas į dangų ir džiaugėsi, sakydamas: "Daug laimėta mūsų kraštui. Pasirodo, Roma gudresnė už mus ir mūsų valdžias". Tuojau telegramomis buvo iškviesti abu būsimieji vyskupai atvykti į Druskininkus. Tačiau būsimasis vyskupas J. Steponavičius atsakė, kad pasimatysiąs Vilniuje, kai Vyskupas grįšias po atostogų, o valdytojas Maželis, atostogaująs Palangoje, pranešė atvažiuosiąs irgi po atostogų. Vyskupas nusivylė, rimtai suabejojo, ar jie imsis tų pareigų. Susirūpinęs ir pablogėjusios sveikatos grįžo iš Druskininkų. Vėl paūmėjo inkstų akmenligė.

Pagaliau po poros savaičių atvažiavo kunigas Steponavičius. Pasikalbėjęs su Vyskupu, nepažadėjęs ir neatsisakęs, išvažiavo. Atvykęs kun. Maželis sutiko konsekruotis, bet atidėliojo konsekracijos dieną.

Vyskupą tas graužte graužė - bijojo, kad valdžia nesukliudytų konsekracijos. Dar kartą tuo reikalu atvyko kun. Steponavičius, bet sutikimo vis nedavė. Pagaliau Vyskupas nusprendė konsekruoti kan. Maželį, tačiau atsirado kliūčių. Susirūpinusio Vyskupo sveikata nykte nyko. Laimė dar, kad jau turėjo naują sekretorių - kun. B. Antanaitį.

Pagaliau sutikus ir kun. J. Steponavičiui, buvo ruošiamasi ir kan. P. Maželio konsekracijai. Taigi 1955 m. rugsėjo 11 d. Panevėžio katedroje Vyskupas K. Paltarokas konsekravo abu naujus vyskupus: P. Maželį ir J. Steponavičių.

Po konsekracijos Vyskupas tuojau kvietė savo pagalbininką - vysk. Steponavičių į Vilnių, o jei norėtų ir valdžia leistų - į Panevėžį. Bet vysk. Steponavi-

čius vis nevažiavo iš savo Adutiškio parapijos. Kai kam toks elgesys buvo labai keistas. Paklaustas, kodėl nepasirinkęs padėjėjo iš Panevėžio vyskupijos, atsakė: "Mano numatytas kun. Deksnys, dabar vyskupas, yra Vakaruose, o kiti numatyti kandidatai Rytuose". Truputį patylėjęs, pridūrė: "Vargiai būtų įmanoma panevėžiečiui čia dirbti". Aiškiai matė, kokios kliūtys būtų daromos, kokie spąstai sprendžiami... Iš tikrųjų, ir pačiam Vyskupui Paltarokui reikėjo milžiniškų dvasios pastangų, kad nepalūžtų ir nesusvyruotų dėl Bažnyčios labo stodamas į kovą ne tik su priešais, bet, kas dar skaudžiau, ne kartą su savo idėjos broliais. Prisimintina tik, kas darėsi iškeliant iš Vilniaus valdžios remiamą kunigą N. N. Nepabūgęs grasinimų, viskam pasiruošęs, atlaikė kovą! Ir ne tik tą kartą. Net gulėdamas ligos patale turėjo valios priešintis.

Pagaliau ir vyskupas Steponavičius, raginamas savo draugų kunigų, atvyko į Vilnių. Apsigyveno Melnikaitės gatvėje.

Po tiek išgyvenimų lapkričio 25 d. Vyskupas Paltarokas susirgo mikroinsultu. Tuojau buvo iškviestas dr. Misiūra, kuris paskutiniu laiku gydė nuo aukšto kraujo spaudimo. Atėjęs prel. Ellertas susijaudinęs apgailestavo, kad savieji jam sugriovė sveikatą. Kaunietis net priekaištavęs, kad su lenkais susidėjęs - pasakojo prelatas ir pridūrė: "Vyskupas Paltarokas per daug yra lietuviškas, kad derėtųsi su lenkais".

Po poros mėnesių pagerėjo, bet dirbti jam buvo sunku, sakydavo, kad rašant ar skaitant labai užkaistanti galva. Susirašinėjo su mokytoju Gobiu, gyvenančiu Amerikoje. Kartą jam paminėjo: "Pribuko plunksna ir mano gyvenime. Baigus rašyti savo patrono šv. Kazimiero gyvenimą, teks padėti ją". Sunkiai ir bematė - progresavo akių katarakta. Iškviesta dr. Horodničienė norėjo pritaikyti teleskopinius akinius. Tačiau, išėjusi iš Vyskypo kabineto, verkdama pasakė: "Padėti nebegalima - akių dugno kraujagystės sukalkėjusios".

Be darbo labai nerimdavo, prašydavo Jam skaityti. Taip ir buvo daroma. Dažnai lankydavo daktarai Misiūra ir Marcinkevičius. Jie patarė dėl inkstų ligos važiuoti Ukrainos kurortan Truskavece. 1956 m. gegužės 11 d. išvažiavo su kun. sekretoriumi. Mėnesį pagyveno ten, o grįžęs važinėjo popiečiais į pušyną. Sveikata pagerėjo, pradėjo kasdien laikyti šv. Mišias. Bet sunku buvo dėl silpno regėjimo. Tada grafikė L. Barisaitė išbraižė didžiulėmis raidėmis šv. Mišių maldas. Kurį laiką galėjo jomis naudotis. Kai nebegalėjo darbuotis, norėjo išvažiuoti į Panevėžį. Sakė: "Užsidarysiu ir ruošiuosi mirčiai. Bet kur apsigyventi? Kad būtų prelato Jucio namelis laisvas, galėčiau ten. Būtų gerai - šalia Katedros. Jis mirdamas siūlė man tą namelį. Bet aš norėjau būti laisvas nuo medžiaginių turtų, tad atsisakiau priimti jo dovaną". (Prel. Jucys tą savo namelį paliko Panevėžio vyskupijos kapitulai prelato Kripaičio vardu).

Išgirdęs tokį Vyskupo sumanymą, prel. Ellertas atkalbinėjo. Prašė ir kitus

kurijos darbuotojus atkalbėti Vyskupą nuo tos minties. Jis žinąs valdžios projektą, kad vyskupui Steponavičiui neduosią valdyti vyskupijos net ir po Vyskupo Paltaroko mirties, o juo labiau Jam gyvam esant. Tais argumentais ir buvo sulaikytas Vyskupas atsisakyti vyskupijų valdymo.

1957 m. gegužės mėnesio pradžioje buvo nusamdyta pora kambarių Valakampių pušyne. Vyskupas gyveno ten visą vasarą. Rugsėjo mėn. pradžioje grįžo, kadangi 6 d. jo bute turėjo įvykti vyskupų ir vyskupijų valdytojų suvažiavimas. Vos grįžęs į namus, išgirdo gręžiant po grindimis. Dvi paras dieną ir naktį triūsė saugumiečiai, vesdami mikrofonus. Net 6 d. rytą, jau renkantis svečiams, jie tebedirbo savo darbą. Buvo bandyta užeiti pas antro aukšto gyventojus, bet šie neįsileido. Vyskupas labai jaudinosi ir dėl to pakilo kraujo spaudimas. Gydytojai patarė gulėti. Posėdyje dalyvauti nebegalėjo.

Pagaliau Vyskupo miegamajame kambaryje, po nedegama spinta, surastos dvi skylės su pritaisytais mikrofonais. Paėmus ilgą vinį ir stipriai uždrožus, viskas nubarškėjo žemyn, kur dar tebebuvo pareigūnai. Nebuvo tikri, kad gali būti įvesti mikrofonai ir Vyskupo kabinete. Todėl posėdžiai vyko kurijos raštinėje. Deja, ir be mikrofonų po poros dienų saugumas viską žinodavo...

Kiek Vyskupui per tuos kelerius metus teko sielotis dėl Bažnyčios, Kunigų seminarijos reikalų!..

Jėgos silpo. Nepaisydami to, pareigūnai nedavė ramybės su savo įsakmiais raštais. Jau tik sėdėdamas begalėjo laikyti šv. Mišias, ir tai buvo sunku. Kartą pasakė: "Maniau, kad krisiu nebaigęs..."

Lapkričio mėnesį iš kanclerio pareigų atleido kun. Krivaitį. To paties mėnesio 13 d. ypač pablogėjo sveikata. Gydytojai patikrinę nustatė, kad buvęs spazmas; įsakė savaitę gulėti, jokių interesantų nepriiminėti.

Dar nepasibaigus gydytojų paskirtam režimo laikui, atvažiavo prelatas Šidlauskas su Panevėžio vyskupijos kapitulos užduotimi. Jis sakėsi paprašysiąs vyskupo Steponavičiaus ir prelato Ellerto, visi nuėję pas Vyskupą pareikalausią atsisakyti pareigų. Buvo prašyta, kad palauktų, bet prel. Šidlauskas su tuo nesutiko.

Rytojaus dieną nusiųstas prelatas Ellertas atliko savo. Jam išėjus, Vyskupas tarė: "Viską tą patį būčiau padaręs, tik kitokiu būdu". Pasijuto įskaudintas, kad buvo prašoma vilniečių pagalbos. Juk Vyskupas jau anksčiau norėjo atsisakyti, tik buvo prašytas Bažnyčios labui pasilikti iki mirties. Sveikata dar labiau pablogėjo. Gydytojai nustojo vilties. Susijaudinęs prel. Šidlauskas tik dabar pamatė, kad jo metodas negeras. O prel. Ellertas apgailestaudamas kalbėjo: "Yra šimtas būdų atlikti tą patį reikalą. Buvo pasirinktas pats netinkamiausias".

K. Paltarokas sutvarkė Panevėžio vyskupijos kapitulą, paskirdamas prelatus ir kanauninkus. Kapitulos kanauninku paskyrė ir savo sekretorių kun. B. Anta-

naitį, tiek daug Jam padėjusį kurijuos darbuose. Šiam nenorint ir atsisakinėjant, buvo pakviestas prel. Ellertas, ir kun. B. Antanaitis turėjo sutikti.

Sutvarkęs Kapitulos reikalus, Vyskupas K. Paltarokas 1957 m. gruodžio mėn. perdavė savo pareigas vyskupui J. Steponavičiui.

Gruodžio 9 d., pasikvietęs kan. sekretorių, tarė: "Jūs liekate, tęskite darbą. Laikykitės vyriškai. Aš jau einu mirti."

Gruodžio 18 d. Vyskupas Paltarokas gavo laišką iš Vatikano. Pranešta, kad vyskupas J. Steponavičius paskiriamas valdyti vyskupijas, kun. V. Sladkevičius skiriamas vyskupu, o Vyskupas K. Paltarokas įgaliojamas priimti kun. V. Sladkevičiaus sutikimą konsekruotis. Skubiai iškviečiamas kun. Sladkevičius. Kelias dienas jam užtrukus, Vyskupas baiminosi, kad gali pavėluoti. Sveikata kasdien blogėjo - pats jautė.

Gruodžio 23 d. pas Vyskupą užėjęs Maišiagalos klebonas sveikino su šventėmis. Svečias išeidamas paprašė, kad Vyskupas jį palaimintų. Ranka sunkiai bekilo. Kunigas verkdamas išėjo iš kambario. Tuoj pat palaimino ir seserį slaugę. Tai buvo paskutinis Vyskupo palaiminimas. Po to tarė: "Sudiev. Aš jau išvažiuoju į Panevėžį, po Katedra". Buvo prašęs ten Jį palaidoti.

Kūčių naktį atvažiavo kun. Sladkevičius. Vyskupas jau labai sunkiai sirgo, bet priėmė kun. Sladkevičiaus sutikimą konsekruotis. Pirmąją Kalėdų dieną Vyskupas dar bandė keltis, tačiau nebepajėgė. Sunkiai ir bekalbėjo. Daktarai, kurie taip rūpestingai globojo ir lankė, dabar liūdni stovėjo prie ligonio lovos, nebegalėdami niekuo padėti... Gruodžio 26 d. vidudienį atėjęs dr. Misiūra paklausė, kaip jaučiasi. Vyskupas, vos galėdamas ištarti, atsakė: "Labai bloga". Išėjus daktarui, tarė seseriai slaugei: "Atsilyginkite daktarui už mane".

Vakare atėjęs prelatas Ellertas suteikė Paskutinį Patepimą. Nakčia temperatūra pakilo iki 40 laipsnių ir taip išsilaikė ligi mirties. Prasidėjo plaučių uždegimas. Be galo dusino.

27-osios dienos rytą kun. sekretorius, apsirengęs liturginiais rūbais, priėjo prie ligonio lovos ir pasisakė einąs laikyti šv. Mišių už kenčiantį ligonį. Vyskupas tarė: "Gal bus geriau". Mišias laikė Vyskupo kabinete. Ligonis priėmė šv. Komuniją, bet vos begalėjo nuryti - prasidėjo gerklės paralyžius. Po valandos tarė: "Dieve mano". Tai buvo jo paskutiniai žodžiai. Daugiau nebekalbėjo, tik pareiškus kenčiančiam užuojautą, sudejavo: "Ai, ai". Apie pusiaudienį dusliu balsu vėl sudejavo. Toliau be garso, be dejonės sunkiai kvėpavo. Veide - skausmas. Tą dieną sąmonę dar turėjo, nes, pataisius antklodę, paspausdavo slaugei ranką.

28-tą dieną gydytojai ir lankytojai, norėdami paguldyti patogiau, pakėlė aukštyn. Pablogino. Pradėjus kalbėti "Confiteor" ("Prisipažįstu"), susijaudino ir pramerkė akis.

29-tą dieną iš Vatikano gauta telegrama su popiežiaus Pijaus XII palaiminimu mirties valandą. Ar ligonis girdėjo, kai jam garsiai skaitė, nežinia. Neparodė jokio ženklo. Gulėjo tylus iki mirties, tik skausminga veido išraiška rodė Jo kančią...

Paskutinę naktį prie ligonio budėjo keturi kunigai: kan. B. Antanaitis, kun. J. Baltušis, kun. A. Simonaitis ir kun. V. Jašukas, gydytojai: prof. Misiūra, gyd. Sielska ir paskutinio med. kurso studentė O. Barisaitė, giminės: p. J. Šalkauskienė ir p. V. Paltarokaitė. Be jų, abi seserys patarnautojos. Daktaras Misiūra klūpojo prie ligonio lovos nuo pat vakaro, aparatu tikrindamas kraujo spaudimą ir sekdamas pulsą. Penkiolika minučių prieš pirmą valandą daktaras tarė: "Artėja mirtis. Jau galima degti žvakę". Visi meldėsi. Mirė 1958 m. sausio 3 d., pirmą valandą nakties. Buvo pašarvotas savo kabinete, greta altorėlio, prie kurio kasdien šiokiadieniais laikydavo šv. Mišias.

Sausio 3-iosios rytą suskambo visų Vilniaus bažnyčių varpai, pranešdami liūdną žinią - mirė Vyskupas... Prie karsto šv. Mišias laikė kan. B. Antanaitis. Susiorganizavę kunigai meldėsi po du, kas valandą pasikeisdami. Dieną velionį Vyskupą lankė laisvesni nuo darbo žmonės. Popiečiu pradėjo plaukti tikintieji. Ilgai teko žmonėms gatvėje pastovėti, kol galėjo patekti į vidų. Klierikai žiūrėjo tvarkos - vieni, trumpai pasimeldę, turėjo užleisti vietą kitiems. Iki vidurnakčio praėjo tūkstančiai lankytojų. Likusią nakties dalį budėjo giminės ir artimieji.

Sausio 4 d. šv. Mišias prie karsto vėl laikė kan. B. Antanaitis. Dešimtą valandą išlydimas iš namų į Šv. Teresės bažnyčią, kur Aušros Vartų koplyčioje šventadieniais a. a. Vyskupas laikydavo šv. Mišias. Pamaldas celebravo vyskupas J. Steponavičius. Pamokslą lietuvių kalba pasakė buvęs kancleris kun. Č. Krivaitis, o lenkų kalba - kun. Bekešas. Po pamaldų palydėtas per miestą iki Šv. Rapolo bažnyčios. Čia šventoriuje karstas perkeltas į mašiną ir lydimas į Panevėžį.

Pakelėje - Raguvoje ir Miežiškiuose žmonės laukė giedodami ir melsdamiesi. Mašinai sustojus, puolė artyn, bučiavo karstą, tuo pareikšdami Vyskupui savo pagarbą ir meilę. Panevėžiečiai pasitiko už miesto, prie Velžio kelio. Didžiulės žmonių minios, daugelis su žvakėmis rankose. Atrodė, visas Panevėžys išėjęs! Vyrai iškėlė karstą iš mašinos ir nešė, keisdamiesi kas kelis kilometrus. Abiejų bažnyčių varpams skambant, grįžo Vyskupas į pamiltąją vyskupiją, atlikęs savo misiją Vilniuje.

Pranas Kalpokas

Su Ekscelencija Vysk. Paltaroku susipažinau 1933 m., kai atvykau į Panevėžį. Tuo laiku tarnavau Lietuvos kariuomenėje leitenantu.

Dabar tiksliai negaliu prisiminti - 1934 m. ar 1936 m. Pajuostyje buvo kariuomenės šventės (lapkričio 23 d.) minėjimas. Gražiai išpuošta salė. Dalyvavo kariuomenės vadas St. Raštikis. Ir Vyskupas buvo atvykęs į tą iškilmingą pobūvį su kanauninkais šviesaus atminimo Butvila ir Šidlausku. Teko pasisveikinti, paduoti ranką. Sveikindamasis Ekscelencija ranką suspausdavo daugiau, negu mes Jam spausdavom. Jautėme nuoširdumą.

Pasakė trumpą iškilmingą kalbą. Neilgai pabuvęs, išvažiavo.

Rodos, 1938 metais buvo Naujųjų metų sutikime. Įjungdavo į maldą visus prie stalo sėdinčius - stalas buvo didžiulis. Po susitikimo prasidėjo šokiai, pasilinksminimas. Jis pabuvo valandžiukę ir išvažiavo. Būdavo tik oficialioje dalyje, pasakydavo trumpą kalbą. Stengdavosi nepastebimas išvykti. Žinoma, visuomet pastebėdavom ir susirinkdavom Jo išleisti.

Katedroje Vyskupas šv. Mišias laikydavo labai retai - tik Sumą ir iškilmingas Mišias. Vyskupas Paltarokas tik pradėdavo šv. Mišias prie altoriaus ir palaimindavo, o daugiau sėdėdavo savo soste. Jam prie sosto patarnaudavo kiti kunigai, atnešdavo mišiolą. Pamokslus eidavo sakyti į sakyklą. Per pamokslus gana griežtai kalbėdavo apie žmones. Pamokslus sakydavo trumpus, konkrečius, plačiai aiškindavo evangeliją, pritaikydamas to laiko gyvenimo poreikiams. Į politiką nesikišdavo. “Politikuodavo” kun. Sušinskas ir kun. Lipniūnas. Jie, matyt, veikė Jo nurodymu.

Kan. Šidlauskas buvo man labai artimas ir beveik kiekvieną dieną su juo matydavomės. Mes dažnai pakalbėdavom ir apie Paltaroką. Jo nuomone, Vyskupas buvo labai kilnus, aukštos erudicijos žmogus, griežtas sau ir kitiems.

Kai persikėliau gyventi prie Katedros, kan. Šidlauskas pristatė mane Vyskupui. Pasakė, kad kaimynas, apibūdino šeimą. Truputį pakalbėjom.

Retkarčiais Vyskupas po šv. Mišių dar su kunigais pavaikščiodavo po šventorių. Matyt, ką nors aptardavo. Ypač dažnai teko matyt po šventorių vaikščiojant ir kalbant su kun. Alf. Lipnicku-Lipniūnu.

Vyskupas K. Paltarokas buvo populiariausias ir svarbiausias to meto Panevėžio žmogus.

Panevėžys, 1995 m. gruodžio 18 d.

Monsinjoras Petras Kuzmickas

1938 metais dirbau Utenos bažnyčios vikaru. Susirgus klebonui - dekanui kanauninkui Jonui Asminavičiui, gavau Vyskupo Kazimiero Paltaroko laišką, kuriame liepia man eiti dekano pareigas, kol J. Asminavičius gydysis. Pasibaigus mokslo metams, visi kapelionai, dėstę tikybą mokyklose, pranešdavo dekanui, kurias parapijos mokyklas lankė, kiek mokyklose mokinių, kiek buvo tikybos pamokų.

Viso dekanato atsiųstas žinias apie kunigų lankymąsi mokyklose surašiau ir pasiunčiau Panevėžio vyskupijos kurijai. Adomynės parapijos klebonas kanauninkas J. Vileniškis buvo parašęs: "Lankiau, kiek galėjau". Aš taip ir parašiau pranešime. Gaunu Jo Ekscelencijos Vyskupo K. Paltaroko laišką: "Paprašyk, kad tiksliai praneštų, kiek kurioje mokykloje buvo tikybos pamokų, kiek mokinių jas lankė". Vyskupo įsakymą įvykdžiau.

Pats Vyskupas asmeniškai tikrino, kaip kunigai lanko tikybos pamokas, kaip organizuoja angelaičius, pavasarininkus, kiek tose organizacijose narių... Atsimenu, kai Lietuvos švietimo ministras K. Šakenis 1930 metų rugpjūčio 30 dieną raštu Nr. 244 uždraudė moksleivių ateitininkų organizacijos veiklą, Vyskupas Paltarokas labai sunerimo. Kadangi moksleiviai ateitininkai buvo katališka, grynai ideologinė, o ne politinė organizacija, dėl jos uždraudimo protestavo visi Lietuvos vyskupai ir Vatikano atstovas arkivyskupas R. Bartolonis. 1931 metų birželio 5 dieną nuncijui arkivyskupui R. Bartoloniui buvo įsakyta per 24 valandas palikti Lietuvą. Vyskupas K. Paltarokas, rūpindamasis tolesniu moksleivių ateitininkų veikimu, paskyrė jauną kunigą idealistą Alfonsą Lipnicką. Jis slapta lankydavo moksleivių ateitininkų būrelius parapijose. Valdžiai uždraudus viešai veikti, moksleivių ateitininkų gretos ne mažėjo, o gausėjo. Jaunimui patiko slaptumas. Mokiniai rinkdavosi bažnyčiose ir klebonijose.

Kai 1935 metais baigiau Kunigų seminariją ir buvau įšventintas kunigu, Vyskupas mane paskyrė Utenos Kristaus žengimo į dangų bažnyčios vikaru. Vyskupo Paltaroko nurodymu kasmet liepos pradžioje Antalieptėje, labai gražioje vietoje prie Šventosios upės, buvo rengiami seminarai kunigams kapelionams. Pasibaigus mokslo metams ir seselių širdiečių moksleivėms išvykus atostogauti, mokyklos patalpos likdavo tuščios. Ten buvo gera salė, butai kunigams - vieta, tinkama poilsiui ir pasitarimams. Kunigai kapelionai aptardavo tikybos dėstymo gimnazijos klasėse programas, metodiką, svarstydavo moksleivių ateitininkų organizavimo klausimus. Dalyvaudavo ne tik Panevėžio, bet ir kitų vyskupijų kunigai kapelionai. Pokalbiuose apie ateitininkų organizavimą buvo sutarta, kad angelaičiai (jie pradžios mokyklose sudarė daugumą), baigę šešis pradžios mokyklos skyrius, būtų paskatinti pereiti į ateitininkų organizaciją. Gimnazijos kapelionas pakviesdavo šešis skyrius baigusius angelaičius į susi-

rinkimą, kurio metu jie įstodavo į ateitininkų organizaciją. Jo Ekscelencija Vyskupas Kazimieras Paltarokas dažnai atkreipdavo kapelionų dėmesį, kad ypač pasistengtų įtraukti į ateitininkų organizacijos veiklą gabiuosius mokinius. Vyskupo reikalavimas buvo vykdomas. Taip pasižymėjo Vyskupo pastoraciniai gabumai: ateitininkų gretose susitelkdavo patys gabiausieji.

Tuometinė Lietuvos vyriausybė, kurią sudarė vien Antano Smetonos vadovaujami tautininkai, uždrausdami moksleivių ateitininkų organizaciją, padarė didelę klaidą. Tą klaidą padaryti, matyt, padiktavo noras būti tautos vadu - visa daryti savo autoritetu. Panašiai tuo metu buvo Musolinio Italijoje, Franko Ispanijoje, Hitlerio Vokietijoje.

Kai 1940 metų birželio 15 d. Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą, Vyskupas K. Paltarokas pasakė: “Gaila tautos, gaila bažnyčios”.

Okupavus Lietuvą, buvo uždraustos visos organizacijos, visi laikraščiai. Žymiuosius tautos vadus, veikėjus, kunigus ir pasauliečius, areštavo. Prasidėjęs 1941 metų sovietų - vokiečių karas areštus ir trėmimus nutraukė, tačiau 1944 metais grįžusi komunistų valdžia vėl tęsė tą patį.

Kauno, Vilkaviškio vyskupams pasitraukus į Vakarus, Kaišiadorių, Telšių vyskupus areštavus, laisvas liko tik Panevėžio Vyskupas Kazimieras Paltarokas. Galbūt komunistų valdžia paliko vieną Vyskupą K. Paltaroką dėl to, kad jis uoliai kovojo su Lietuvą valdžiusia tautininkų partija. Be to, Vyskupas K. Paltarokas veikale “Socialinis klausimas” buvo įdėjęs ir komunistų manifestą. Tuo veikalu legaliai galėjo naudotis uždrausta komunistų partija. Ekscelencija Kazimieras Paltarokas pamoksluose neretai kalbėdavo apie darbininkų klasę, apie teisingą darbininkų atlyginimą.

Kai sovietinė valdžia uždarė Vilkaviškio bei Telšių kunigų seminarijas, Kauno kunigų seminarijos padėtis pasidarė labai bloga. Dėl vietos stokos klierikai miegodavo sustatę lovą ant lovos. Parapijose buvo renkamos aukos klierikams maitinti. O jų tuomet buvo per tris šimtus. Tikinčioji Lietuva gausiai aukojo. 1946 metų rudenį komunistų valdžia įsakė sumažinti klierikų skaičių iki 150. Valstybės saugumas atleido iš pareigų Kunigų seminarijos rektorių Stasį Gruodį SJ. Aš tais metais buvau kunigų seminarijos vicerektoriumi. Likau vadovybėje vienas. Kaišiadorių vyskupijos atstovas seminarijai kunigas Meidus pabėgo nuo suėmimo. Nuvykau pas Vyskupą Paltaroką ir paprašiau, kad Kunigų seminarijos rektoriumi paskirtų kanauninką P. Vencką. Niekas nenorėjo vadovauti Kunigų seminarijai. Pagrindinis Lietuvos bažnyčios vadovas tuo metu buvo vienas - Vyskupas K. Paltarokas. Visi jo klausė, visi į jį kreipėsi.

Man teko dažnai kreiptis Kunigų seminarijos reikalais. Vyskupas sakė, kad reikia kaip nors išlaikyti Kunigų seminariją, nes nežinome, kiek tęsis sovietų okupacija.

Valstybės saugumo atstovai beveik kas dieną lankydavosi Kunigų seminarijoje. Jiems buvo pavesta sekti klierikus.

Kartą atėjęs į Kunigų seminariją saugumo atstovas iškvietė mane ir pareikalavo, kad pasibaigus pamokoms, palikčiau du kursus klierikų, nes jam reikia su jais pasikalbėti. Klierikai susirinko vienoje salėje, o jis kitoje. Kviesdamas po vieną kalbėjosi. Pokalbiai tęsėsi daugiau kaip porą valandų. Aš laukiau koridoriuje. Pasikalbėję su saugumo atstovu, vienas po kito išeidavo klierikai. Keturi klierikai man pasakė, kad iš jų paėmė pasus. Nusiminęs klausė, kas bus.

Pasibaigus apklausai, saugumietį pakviečiau pietauti į Jėzuitų namus. Antrame Jėzuitų namų aukšte buvo svečių kambarys, o už jo mažas kambarėlis. Ten su saugumiečiu ir pietavome. Pietūs užsitęsė nuo 16 val. iki 22 val. Jis išgėrė du puslitrius degtinės ir pareiškė kad esąs Kunigų seminarijos rektorius. Sakė: "Jei tu eisi su manimi, tau bus gerai". Pasiskundžiau, kad man blogai, nes atėmė iš klierikų pasus, jie verkia. Jis demonstratyviai pareiškė: "Jei tau jų reikia, imk". Ir padėjo pasus ant stalo. Aš tuojau pasiėmiau ir įsikišau į kišenę. Apie sunkią Kunigų seminarijos padėtį referavau Vyskupui K. Paltarokui.

Kol buvo gyvas Eksc. K. Paltarokas, Lietuvos bažnytinis gyvenimas buvo vieningas. Jam mirus, kiti vyskupijų valdytojai neturėjo kunigų ir valdžios autoriteto. Su jais saugumiečiai nesiskaitė.

Saugumiečiams Kunigų seminarijoje neįtikau. Iškvietė pokalbiui į Kauno saugumo rūmus. Kalbėjomės nuo 12 val. iki 22 val. Man nesutikus su jų reikalavimais, per 24 valandas turėjau išvykti, bet netrukus areštavo.

Grįžęs iš lagerio, Vysk. Paltaroko buvau paskirtas į Uteną klebonu ir dekanu. Netrukus pakviečiau Vysk. Kazimierą Paltaroką į Uteną teikti Sutvirtinimo sakramentą. Vyskupas sutiko, valdžia leido. Padėjėju Ekscelencija Kazimieras pasikvietė Vilniuje gyvenantį prel. Ellertą. Sutvirtinimo sakramento teikimo dienomis į Uteną susirinko daugybė žmonių. Sutvirtinta buvo per 1000. O sutvirtinamųjų tėvų, motinų, žiūrovų susidarė milžiniška minia. Žmonės netilpo šventoriuje, kapinėse. O vis važiavo, ėjo į Uteną. Utenos valdžios pareigūnai išsigando. Suorganizavo ir pasiuntė į kelius sau patikimus žmones, kurie įsakinėjo grįžti namo, nes vyskupo nebūsią. Vienas pasiųstasis kelyje stabdyti žmones man pasakojo: "Sustabdžiau vežimą, pilną vaikų. Klausiu: "Iš kokio kolchozo, kas davė arklį? Ar turi raštelį?" Vežėjas atsakė: "Lįsk...!" Uždrožė arkliui ir nuvažiavo į Uteną". Prie pat Utenos bažnyčios buvo parapijos salė. Iš parapijos ji buvo atimta. Išsigandę žmonių minios, valdžios pareigūnų patikėtiniai į salę pakvietė dūdų orkestrą, įrengė garsiakalbį. Sukėlė didžiulį triukšmą.

Per aikštę lydėdavau Vyskupą į bažnyčią. Kelią praskirdavo maršalka su barškančia lazda. Pasakiau Vyskupui: "Kokį didelį triukšmą sukėlė valdžia, išsigandusi Jūsų atvykimo". Vyskupas atsakė: "Tas vanduo ne ant jų malūno".

Vyskupui išvykus, valdžios vyrai atsipeikėjo ir pripažino, kad neišmintingai pasielgė keldami triukšmą, trukdydami Vyskupui teikti Sutvirtinimo sakramentą.

Iki pat mirties, kai tik aplankydavau jį, Vyskupas kartodavo: "Svarbu garbingai atsilaikyti tai okupacijai".

Smilgiai, 1996 m. rugpjūčio 28 d.

Kunigas Augustinas Liepinis-Byras

Nuo 1926 iki 1940 metų mano gyvenimo priekyje nuolat stovėjo Didžiadvasio Vyskupo gyvasis, o nuo 1941 metų prie mano darbo stalo kabojo ant sienos jo fotografinis paveikslas. Kas dieną turėjau progos savo sielos paveikslą šlifuoti pagal tos Kilniosios Sielos paveikslus.

Žvirblis kimba į erelį

Rašyti apie Kazimierą Paltaroką, ne tik Panevėžio vyskupijos, bet ir visos katalikiškosios Lietuvos Didįjį Vyskupą, jo buvusiam menkam tarnui - bendradarbiui?! Tai panašu į tą mažąjį žvirblelį, kuris, pasisukinėjęs aplink erelio lizdą, tariasi pažinęs Paukščių karalių ir turįs teisę į jį kibti, apie jį visaip čirkšti. Juk ir aš, kaip tas mažylis žvirblelis aplink erelio lizdą, keturiolika metų kasdien slankiojau aplink Panevėžio Vyskupo namus ir tariausi šį tą prisiminsiąs apie Ekscelencijos garbinguosius žygius, šį tą prisiminsiąs iš jo turiningo gyvenimo.

Susipažinau su kunigu Kazimieru Paltaroku 1914 metų pavasarį, stodamas į Kauno kunigų seminariją. Tada ir Paltarokas, ir Maironis paliko man neišdilstantį įspūdį. Paltarokas buvo rimtas, žvalus, tiesios linijos, bet ramios veikimo taktikos vyras.

"Žmoniškiausias" vyskupas

Vyskupas Kazimieras Paltarokas buvo didelis demokratas, nevengė susieiti net su paprasčiausiais žmonėmis. Jis dažnai kalbėdavosi sode su kurijos sargu Kazimieru, užkalbindavo į Vyskupo kiemą užklydusį valstietį, juokaudavo su įkaušusiu bernu, sumaniai, maloniai, bet įtakingai traukdamas jį nuo degtinės butelio. Stabtelėjęs prie juodarankio darbininko, ilgai svarstydavo jo sunkaus, vargingo gyvenimo palengvinimo klausimus. Net šaltoku žiemos laiku nepraleisdavo progos nepaūtarojęs su rudasermėgiais ūkininkais, atvežusiais jam sausų malkų, daugiausia beržinių, uosinių, ąžuolinių...

"Ot, dabar tai mes turime tikrai savo Vyskupą", - didžiuodamasis kalbėdavo kiekvienas diecezietis, kuriam tekdavo laimė vienaip ar kitaip susidurti su Vyskupu Paltaroku.

Per didesnes vaišes Vyskupas Paltarokas visada sėsdavosi į savo nuolatinę vietą, stalo gale, po dideliu Nukryžiuotuoju, šalia savęs sodindamas garbingesniuosius svečius bei viešnias. Savo vietą prie stalo Ekscelencija užleisdavo tik už save aukštesniems, garbingesniems ar bent sau lygiems svečiams - vyskupams, Šv. Tėvo atstovams, nors pastarieji būdavo ir be vyskupiškųjų šventimų. Aš per vaišes pas Vyskupą Paltaroką visada sėdėdavau prie kito valgomojo stalo galo.

Kurijoje Vyskupas Paltarokas su savo bendradarbiais elgėsi draugiškai, nereikalaudamas jokių didžiojo etiketo formalumų. Kasdieninius klientus - interesantus Vyskupas Paltarokas priiminėdavo be jokių ceremonijų. Jam tik nuėję pranešdavome, kad pas Ekscelenciją nori užeiti toks ir toks asmuo. "Tegul įeina", - trumpai atsakydavo.

Vyskupas Paltarokas nesipūsdavo būdamas tarp žmonių ar pas ką svečiuodamasis. Mūsų, panevėžiečių ateitininkų sendraugių, sambūriuose Ekscelencija mielai lankydavosi, juose su visais bičiuliškai kalbėdavosi, juokaudavo, dainoms pritardavo. Ypač Vyskupu Paltaroku žavėdavosi gražioji lytis. Jis visiems imponuodavo savo aukštu ūgiu, stačia laikysena, vyrišku balsu, pilnu energijos veidu, dideliu aukšto dvasininko santūrumu, savo gražiomis, turiningomis prakalbomis, kurių jis nemaža pasakydavo kiekviename didesniame ar net kelių asmenų būrelyje.

Labai malonus būdavo svečiuose. Ypač dažnai man tekdavo su juo svečiuotis pas miškininką Mykolą Konkulevičių, gyvenantį Panevėžyje, Sodų gatvėje. Čia Ekscelencija visus pakalbindavo, su visais pajuokaudavo, papasakodavo anekdotų iš savo ir kitų žymesnių asmenų gyvenimo. Žodžiu, Vyskupas Paltarokas buvo tikras demokratas, žmonių bičiulis, "mūsų žmogus", paprasčiausias, prieinamiausias Lietuvos katalikų Vyskupas - dvasios vadas.

1934 metų vasario pradžioje, būdamas Panevėžyje, artistas Vaičkus užsuko ir į "Bangos" spaustuvę pasimatyti su "Panevėžio balsu", kaip jis sakė, kreipdamasis į mane. Įsišnekėjęs apie šį bei tą, Vaičkus šiltai kalbėjo apie Vyskupą Paltaroką, nuoširdų, malonų, paprastą, visiems prieinamą žmogų.

Jaunimo bičiulis

Penkiolika metų (1911 m. - 1926 m.) būdamas Kauno kunigų seminarijos profesoriumi ir inspektoriumi, kasdien susidurdamas ir bendraudamas su jaunimu, aišku, Vyskupas Paltarokas negalėjo būti abejingas jaunų žmonių aspiracijoms, negalėjo nepažinti jų charakterių, negalėjo būti šaltas kilnesniems

jaunuoliams - seminarijos auklėtiniams. Tikrai, kai Kauno kunigų seminarijos inspektorius prof. Paltarokas vakarais ateidavo į klierikų kambarius (celes), visi jį apstoję, ilgai atsidėję, klausydavomės įdomių pasakojimų. Nė vienas jo žodis nedingdavo bendrajame seminarijos vakaro "silencijume" (tyloje). Ilgiau kurioje celėje užsibuvęs, prof. Paltarokas, visiems nusilenkęs, skubiai išeidavo, sakydamas: "Užsiplepėjau... Mane barsite, kad trukdžiau jums lekcijas ruošti..."

Tai būdavo tik paprastas mandagumo gestas, nes iš švytinčių klierikų veidų jis matė, koks yra laukiamas bet kuriame klierikų kambaryje.

Inspektorius Paltarokas pro pirštus žiūrėdavo į tokias klierikų "nuodėmes", kaip malkų "vogimas" iš seminarijos kiemo per didžiuosius žiemos šalčius. Mano klierikavimo metais (1914 m. - 1921 m.) Kauno kunigų seminarijos mūrai tebebuvo niūrus senovės vienuolyno pastatas. Seminarijos mūruose žiemą būdavo šalta, drėgna. Daugelis klierikų vaikščiodavo patinusiomis kojomis, papurtusiais rankų pirštais, pamėlynavusiais veidais, nosimis, ausimis. Ir aš iš Kauno kunigų seminarijos 1921 m. pavasarį išvažiavau sirgdamas sąnarių reumatu. Taigi prie Kauno kunigų seminarijos "malkavagių" ir aš priklausiau, nes mano kambaryje žiemą būdavo ypač šalta, drėgna. Kartą vakare po "mikolajinio" apsiausto pelerina aš tempiau į antrą mūrų aukštą nemažą beržinių malkų glėbioką. Šmakšt tais pačiais laiptais leidžiasi žemyn inspektorius kun. Paltarokas. Tik pokšt pokšt kelios pliauskos ir iškrito tiesiog prie pat inspektoriaus Paltaroko kojų. Dabar, galvoju, gausiu "pipirų". Bet prof. Paltarokas tik šyptelėjo, maloniai pirštu pagrasė ir nužingsniavo, kur jam reikėjo. Aš skubiai susirinkau savo grobį ir dūmiau į kambarį, bijodamas, kad vėl nesutikčiau ko iš seminarijos profesūros.

Inspektorius Paltarokas nereaguodavo ir į klierikus "duonvagius". Vašuokėnų dvare 1914-1915 metais mums, klierikams, gerosios mamos atsiųsdavo pasmaližiauti medaus, uogienių, lydytos grietinės. Šalia seminarijos virtuvės esančiame sandėlyje, be kitų maisto produktų, būdavo ir duonos, ir ragaišio, ir pyrago. Tai iš šito maisto sandėlio mes ir tempdavome duoną, pyragą prie savo smaližinių dėžučių. Ir "duonvagius" profesorius Paltarokas susitikdavo koridoriuose, bet visiškai nekreipdavo į juos dėmesio. Seminarijos šeimininkės, nors ir jausdavo, kokios dvikojės "žvynės" jų duoną, pyragą vagia, iš meilės klierikams seminarijos prokuratoriui apie tai nepranešdavo.

Žinoma, ir profesorius Paltarokas, kai reikėdavo, pasakydavo savo "pupiliams" tėvišką įspėjimą ar pabardavo. Kartą Kauno Bazilikoje kažkokios šventės išvakarėse klierikai asistentai ("asista"), tarp kurių buvau ir aš, repetavo šventines ceremonijas. Repeticijai ilgai užtrukus, o mano pareigai toje asistoje buvus labai menkai, aš "pavargęs iš nieko nedirbimo", ėmiau ir pusiau prisėdau ant Dievo

stalo pamūryje, žinoma, visiškai negalvodamas apie savo poelgio netinkamumą. Bazilikoje klierikų repeticijos metu pašalinių žmonių nebuvo.

"Atsistok! Netinka ant Dievo stalo sėdėti", - rūstokai tarė man priėjęs inspektorius Paltarokas. Niekas iš ten buvusių klierikų jo žodžių negirdėjo, bet tas mylimo profesoriaus įspėjimas mane labai paveikė.

Aš po to įvykio ilgai gėdijaus žiūrėti Paltarokui į akis, nors jis dėjosi to nebeatsimenąs.

Ilgai ir artimai bendraudamas su jaunuomene, Vyskupas Paltarokas gerai suprato jaunų žmonių psichiką. Ėmęs abejoti dėl savo pašaukimo, aš ilgai laksčiau, ieškodamas patarimo ne tik pas kunigus profesorius, bet nuėjau ir pas seminarijos inspektorių Paltaroką. Viską jam išdėjau kaip ant delno, laukiau patarimo. O jis, kiek pagalvojęs, man pasakė tą patį, ką aš jau buvau girdėjęs iš prelato Aleksandro Dambrausko - Adomo Jakšto: "Jei neišstojai iš seminarijos, būdamas pirmuosiuose kursuose, dabar gali šventinis į kunigus. Ir, Dievui padedant, būsi neblogas kunigas".

Ekscelencija rūpinosi, kad vaikai katalikai organizuotųsi, kad spiestųsi į angelaičių pulkus. Jis dalyvaudavo žymesnėse angelaičių šventėse, kuriose tardavo tėvišką, nuoširdų žodį, pradžiugindavo, pamokydavo. O tokių angelaičių švenčių, kongresėlių Panevėžio vyskupijoje gana daug buvo. Kritikuodamas parapijas, Vyskupas gal daugiausia pasidžiaugia vaikais. Radęs progą, mažesniuosius pasisodina ant kelių, klausinėja, koks vardas, kur gyvena tėveliai, kaip sekasi, išima ganytojo laišką ar kokią dovanėlę, paduoda, tėviškai nusišypso, paglosto, kartu džiaugiasi. Apdovanotasis jau niekuomet neužmirš pasimatymo su geruoju Vyskupu. Vaikučiai taip pamėgsta Vyskupą, kad jam išvažiuojant šalia suaugusių minios prisirenka jų didžiausias būrys su gėlėmis rankose, su šypsena lūpose. Ekscelencija išvažiuodamas paberia ganytojo laiškų.

Į pavasarininkų jubiliejinį kongresą, vykusį Kaune 1938 m. birželio 28-29 dienomis, Vyskupas Paltarokas nusivežė savo automobiliu ir mane. Visą kelią nuo Panevėžio iki Kauno Ekscelencija džiaugėsi organizuoto katalikiško jaunimo gausumu. Vien iš Panevėžio geležinkelio stoties tomis dienomis į Kauną išvažiavo šešiasdešimt vagonų pavasarininkų.

Vyskupas Paltarokas kongrese džiaugsmingai sveikino taip gausiai iš visos Lietuvos suvažiavusius pavasarininkus, karštai kalbėdamas: "Žmonės sveikindamiesi linki šimto metų be šių metų. Aš linkiu jums kuo ilgiausiai gyventi, nepasenti, nesustingti, būti gyviems, veikliems, kad jūsų organizacija kuo daugiausia pasidarbuotų tiems šūkiams, dėl kurių esate susibūrę... Apsidžiaugiau sužinojęs, kad jūsų suvažiavo keturiasdešimt tūkstančių. Ne bet kur, o į savo kongresą - dvidešimt penkerių metų subrendimo egzaminą suvadino jus čia. Jūsų yra jau beveik šešiasdešimt tūkstančių. Nė viena kita organizacija neturi

tiek narių... Būkite geros dvasios ir kitiems ją neškite. Nepulkite kitų kaip priešų, bet stenkitės juos suprasti ir patraukti prie savo gražiosios vėliavos "Dievui ir Tėvynei". Jie klaidžioja. Veikite juos misijų dvasia..." Griausmingi ir ilgi plojimai rodė, kad Vyskupas Paltarokas gerbiamas ir mylimas už savo didelį palankumą idėjiškam jaunimui.

Labai rūpindamasis visos Lietuvos katalikiškuoju jaunimu, Vyskupas Paltarokas ypatingą dėmesį skyrė moksleiviams ir studentams ateitininkams. Juos visaip rėmė, gynė nuo visokių kėslų.

"Ne be reikalo jie pasivadino ateitininkais. Nuo jų priklausys mūsų katalikiškosios Lietuvos šviesus rytojus. Rūpinkitės ateitininkais visi, kaip kas išmano, ir remkime juos, kiek kas išgali... Aš moksleivių ateitininkų nepaliksiu piktiems vilkams suėsti, nors man tai ir brangiausiai atsieitų..." - sakydavo Vyskupas.

O kai išgirsdavo apie kokią jaunųjų draugų nesėkmę, labai sielodavosi, ieškodavo būdų ir priemonių nukentėjusiesiems padėti. Vyskupas Paltarokas negailėdavo laiko nuvykti į moksleivių ateitininkų slaptus susibūrimus, kad savo autoritetu juos pridengtų nuo tautininkų "piktos akies". Taip buvo ir 1936 metų birželio mėnesį Panevėžyje vykusiame visos Lietuvos moksleivių ateitininkų sąskrydyje. Ekscelencija nuvažiavo net į sąskrydžio gegužinę Nevėžnikuose. Didžiuodamiesi mes, panevėžiečiai, kalbėjome: "Mums šviesiau darosi visomis tamsiomis gyvenimo valandomis, kai prisimename, kokį garbingą mes turime Vyskupą! Ne tik Panevėžio vyskupija, bet ir visa katalikiškoji Lietuva Panevėžyje semiasi orientacijos sunkiaisiais gyvenimo momentais. O ateitininkijai Vyskupas Paltarokas - tai jų egzistavimo pagrindas, jų veikimo alfa ir omega..."

Vyskupo Paltaroko svečiai

Vyskupas Kazimieras Paltarokas buvo tikra "darbo pelė". Galėtume vadinti jį ir dideliu "darbo vergu". Net sirgti jis neturėdavo laiko. O ką jau besakyti apie tuščią laiko gaišinimą nereikalingomis, beprasmiškomis pramogomis!

Visas Ekscelencijos poilsis būdavo kasdieninis valandimis pasivaikščiojimas Kaune su kunigų seminarijos rektoriumi prelatu Jonu Maciulevičiumi-Maironiu, o Panevėžyje su kunigais sekretoriais Šidlausku, Lukošiūnu, Gasiūnu... Esant kiek blogesniam orui, Vyskupas vaikščiodavo savo sode žvyruotu taku vienas.

Vyskupas mielai priimdavo svečius. Bet Ekscelencija ir svečiavimosi laiką panaudodavo naudingiems pokalbiams, prisiminimams, turiningoms kalboms, naujoms problemoms bei klausimams gvildenti, jam, kaip vyskupijos administratoriui, reikalingoms žinioms rinkti ir pan.

Vyskupą Paltaroką Panevėžyje retkarčiais aplankydavo jo "ūsotis" brolis su savo vyresniaisiais vaikais. O šito brolio duktė studentė (vėliau profesoriaus Stasio Šalkauskio žmona) atostogaudama net ilgėliau pagyvendavo dėdės Vyskupo namuose. Su savaisiais Vyskupas Paltarokas dažniausiai kalbėdavosi valgomajame prie vaišių - pusryčių, pietų, vakarienės - stalo. Keldamasis nuo stalo, Ekscelencija sakydavo saviesiems: "Jūs patys linksminkite vieni kitus. Pasivaikščiokite sode, nueikite į miestą pasidairyti, pailsėkite kambariuose ar ką paskaitykite, albumus pavartykite... Manęs laukia visokie darbai darbeliai, reikalų reikalai..."

Nors Paltarokas ir Staugaitis buvo laikomi veikliausiais, "smarkiausiais" Lietuvos vyskupais, bet abu buvo skirtingų charakterių. Vyskupas Paltarokas, kur reikėdavo, laikydavosi vyskupiško orumo, bet šiaip gyvenime jis buvo paprastas, demokratiškas, visiems lengvai prieinamas, todėl visų nuoširdžiai gerbiamas ir mylimas. Jis buvo "žmonių Vyskupas", jis buvo "mūsų Vyskupas" ir "mūsų žmogus".

Vyskupas Staugaitis laikydavosi toliau nuo žmonių, buvo "poniškas vyskupas". Kai Staugaitis važiuodavo į Panevėžį pas Vyskupą Paltaroką, jį visada lydėdavo koks nors jo kurijos kunigas. Šitie vyskupo Staugaičio palydovai turbūt stebėdavosi (o gal ir gėrėdavosi?!), matydami, kaip labai demokratiškai Panevėžio kunigai elgiasi su savo Vyskupu. Panevėžio kunigai nelabai lankstėsi ir Telšių vyskupui, neišskiriant nė kurijos paprasto tarnautojo - notaro. "Na, na, neužmiršk atitinkamos pagarbos vyskupui Staugaičiui!.." - įprastu būdu grasindamas pirštu, man kalbėdavo Vyskupas Paltarokas, bet jo vyskupiškojo grasymo aš nelabai paisydavau. Jo grasinimuose visada būdavo ir kiek ironijos "pompiškojo vyskupo" adresu.

1928 metų rudenį Panevėžyje labai iškilmingai buvo sutiktas Šv. Tėvo atstovas arkivyskupas Bartolonis. Toli už miesto su degančiais fakelais vakare jį pasitiko ateitininkai, pavasarininkai, skautai. Vyskupo sode prieš Ekscelencijos rūmus iš fakelų kotų sukūrė laužą, prie kurio žvitrusis jaunimas gražiai padainavo. Garbingasis Vyskupo Paltaroko svečias nuo gonkų stebėjosi dideliu ugniakuru, nuoširdžiai gėrėjosi lietuviškomis dainomis. Visą laiką buvo linksmas, maloniai šypsojosi. Tai buvo iškilmingiausiai sutiktas ir išlydėtas Vyskupo Paltaroko svečias.

Neminėsiu kitų aukštų Vyskupo Paltaroko svečių, kurie atvažiuodavo į Panevėžį ne tik pagerbti Panevėžio Vyskupo, bet ir pasisemti iš jo energijos bei išminties.

Per vasaros atostogas pas Vyskupą Paltaroką po kelias dienas viešėdavo Kauno kunigų seminarijos rektorius prelatas Jonas Maciulevičius-Maironis. Juos abu jungė nenutrūkstantys ryšiai po ilgų jų bendradarbiavimo metų Kauno ku-

nigų seminarijoje: Maironis buvo ilgametis seminarijos rektorius, Paltarokas - inspektorius.

Vadinamieji "žemesnio laipsnio", arba kasdieniniai, Vyskupo Paltaroko svečiai buvo Panevėžio katalikų veikėjai ar šiaip drąsesnieji, vyskupo nebijantieji katalikai šviesuoliai. Juos Ekscelencija pasikviesdavo didesniųjų švenčių, vardinių, sukaktuvių, kongresų progomis. Šitiems svečiams Vyskupo rūmuose paprastai būdavo rengiama vakarienė, po kurios visi sueidavo į saloną ir čia kelias valandas praleisdavo kalbėdamiesi, nevengdami ir linksmesnio pobūdžio anekdotų, juokų, kartais net dainų, kurioms visada pritardavo ir garbingasis šeimininkas. Dainas vesti dažniausiai tekdavo man, ypač po šitokio Ekscelencijos žodžio mano adresu: "Aš ir žinojau, kad moki dainuoti ir neprastą balselį turi". Taip Vyskupas Paltarokas pasakė, rodos, po mano artimųjų bičiulių išprovokuoto "Mėlynojo karvelėlio", kurį juokaudami vadindavo mano "himnu".

Visos Vyskupo Paltaroko vaišės būdavo abstinentiškos. Vyskupas visą amžių kovojo su alkoholio mėgėjais ir kiekviena proga skelbė blaivybę. Savo ganytojo raštuose kviesdavo tikinčiuosius būti blaivybės pionieriais.

Tiesi linija

Nesiderinant valstybės ir bažnyčios požiūriams, buvo sunku net labai tvirtų principų ir didžios dvasios žmonėms išsilaikyti "tiesiojoje linijoje". Pasaulietinės valdžios spaudžiami, tik didvyriai nenukrypsta nuo tiesaus gyvenimo bei veikimo kelio. Vyskupas Paltarokas laikėsi "tiesiosios linijos" net sunkiausiais Lietuvos katalikams metais. Dėl to jo "dvasios stamantrumo" gerbė jį net priešai.

Pradėjęs žygiuoti tiesia savo veikimo linija, Vyskupas Paltarokas, kiek galėdamas, jos ir laikėsi visame Lietuvos katalikų gyvenime, pradedant katalikais moksleiviais, baigiant Lietuvos katalikų universiteto organizavimu. Tik ėmus labiau siausti tautininkams, Vyskupas Paltarokas ateidavo į kurijos raštinę susierzinęs ir kiek apsiblausęs ir, kreipdamasis į pesimistą notarą, kalbėdavo: "Dievas žino, ar mes ištesėsime bekovodami su tautininkais dėl Lietuvos katalikų teisių laisvai reikšti savo mintis, laisvai dirbti. Priešai veikia šėtonišku metodu... Padėk savo "Garseliu" sąmoninti ir demaskuoti bjaurių užmačių priešų darbus... Mūsų žmonės dar labai nesąmoningi. Netrūksta ir oportunizmo bei prisitaikymo dvasios..."

"Kadgi, Ekscelencija, "Panevėžio garsas" nežmoniškai slopinamas ir aštria valdine cenzūra, ir piniginėmis pabaudomis už kritikuojančius valdžią straipsnelius ar žineles", - atsiliepiau į Vyskupo Paltaroko raginimą dėti į "Panevėžio garsą" kuo daugiau straipsnių katalikiškojo principingumo tema.

"Dirbkite, kaip galite ir kaip išmanote, o baudas aš padėsiu sumokėti. Juk

matote, kad mūsų "Garsas" randa atgarsį net daugelyje Lietuvos katalikiškosios spaudos puslapių..."

Nenuostabu, kad tokioje "užuovėjoje" atsirasdavo noro drąsiau pūsti ir prieš smarkoką tautininkiškojo režimo vėją.

Po kelerių metų nereikalingo, tuščio ir kenksmingo bažnyčios ir valstybės "pešiojimosi" pradėtos derybos tarp Vyskupų ir Vyriausybės, bet nieko teigiamo nepasiekta. Vyskupas Paltarokas visą laiką energingai gynė moksleivius ateitininkus. Nenuostabu, kad 1938 metų Lietuvos vyskupų audiencijoje Vatikane Šv. Tėvas Pijus XI atkreipė ypatingą dėmesį į "tiesiosios linijos" Panevėžio Vyskupą Paltaroką.

Birželio 7 dieną aš jau gavau Vyskupo Paltaroko laišką iš Romos. Laiške Ekscelencija triumfavo po audiencijos pas Šv. Tėvą Pijų XI: su Šv. Tėvu išsikalbėję cor ad cor (širdis į širdį). Štai Vyskupo žodžiai: "Carissime! Vakar laimingai atvykau su vyskupu Karosu Romon. Šiandien turėjau ilgą, labai malonią ir reikšmingą audienciją pas Šv. Tėvą: cor ad cor locūtus sum (kalbėjo širdimi į širdį). Paskui bendroje audiencijoje turėjau pristatyti lietuvius maldininkus. Šv. Tėvas, tarstelėjęs kelis sakinius dviem šimtams penkiolikai jaunavedžių porų, paminėjęs kažkokią Marijos kongregaciją, nepalietęs ispanų kariškos misijos ir pilnos salės kitų, atsigręžė į lietuvius, stovėjusius sosto dešinėje, pasakė labai palankią Lietuvai kalbą, kuri tęsėsi net 20 minučių (paskutiniu laiku tai nebedaroma dėl Popiežiaus silpnos sveikatos)... Po to sėsdamasis tarė man: "Pasilik čia ir išversk mano kalbą, kad visi žinotų. Salėje nustebimas: kas čia per vieni, kad tiek daug parodyta Popiežiaus dėmesio. Buvo tai lietuvių triumfo diena. Ir man teko keli šilti žodžiai. Tai audiencijos atbalsis. Aš ypač patenkintas, kad privačioje audiencijoje pasisekė išaiškinti klausimą, kuris ne vieną vyskupą kelerius metus kvaršino. Pasirodo, mano neklysta. Kitokią nuomonę Šv. Tėvas pavadino klaida. Mano audiencijai besibaigiant, įėjo du monsinjorai ir suklaupė prie durų, primindami, kad jau laikas baigti. Jau man atsistojus, dar laiminimų davė - teikė visokių, ypač šiltą palaiminimą liepė perduoti katalikiškajam jaunimui... Tai, mat, tokios tokelės. Sveikink visus pažįstamus, prietelius. Jūsų V. Paltarokas."

Vyskupas ir kunigai

Vyskupas Kazimieras Paltarokas su kunigais elgdavosi draugiškai, demokratiškai, nereikalaudamas sau kažin kokios pagarbos. Aš prisimenu jį tokį dar nuo Kauno kunigų seminarijos laikų. Vyresniųjų kursų klierikų nevengdavo ir už parankės paimti, ypač, kai vaikščiodamas su vienu ar kitu, aptardavo kokį rimtesnį reikalą.

Blogai ką padariusiais kunigais Vyskupas Paltarokas piktindavosi, jų peiktino elgesio neteisindavo, gailėdavosi kunigų dėl jų silpnybių.

Vyskupas Paltarokas labai mylėjo jaunuosius idealiuosius kunigus. Tai visų didžiųjų, veikliųjų vyskupų požymis.

Pro Panevėžio vyskupijos kurijos raštinės langą kasmet pavasarį matydavau ir gėrėdavaus, kaip pakiliai nusiteikęs Vyskupas Paltarokas sutikdavo ir palydėdavo neopresbiterius, naujuosius kunigus, kurie po įšventinimo ateidavo pranešti vyriausiajam kunigui apie savo kunigiškųjų mokslų pabaigą. Linksmi, šypsodamiesi išeidavo iš Vyskupo salono naujieji kunigai. Bene 1954 metais baigę Kauno kunigų seminariją kunigas Vytautas Masys ir kunigas Juozapas Antanavičius užėjo pas Ekscelenciją prisistatyti kaip Panevėžio vyskupijos kunigai. Vyskupas Paltarokas maloniai su jais kalbėjęsis ir net bažnytiniu vynu vaišinęs.

"Kad aš, Ekscelencija, jokių svaigalų negeriu", - sakęs kun. Antanavičius, atsisakydamas gerti Vyskupo paduotą vyną.

"Jeigu šiaip negeri nė vyno, tai dabar bent iš klusnumo gerk", - atsakęs Vyskupas. Kun. Antanavičius iš klusnumo ir išgėręs taurę vyno.

Vyskupas Paltarokas ypač globojo ir protegavo gabiuosius ir kūrybinguosius kunigus. Rūpinosi ne vien klierikų dvasia, sušelpdavo ir materialiai. 1937 metais Ekscelencija įsteigė Panevėžio klierikų šelpimo fondą. Jo statutą išspausdino "Bangos" spaustuvėje, kurioje aš tebebuvau vedėju.

Plunksnos darbininkas

Kunigo K. Paltaroko pamokslais "Vadovas sakyklai", "Socialiu klausimu", "Šventąja Istorija", "Katekizmu" Kauno kunigų seminarijos auklėtiniai naudojosi kaip mokslo vadovėliais.

Daugiausia reikalų aš turėjau su Vyskupo Paltaroko ganytojo raštais ir keliomis brošiūromis, kuriuos jis dideliais tiražais spausdino mano vadovaujamoje "Bangos" spaustuvėje. Savo ganytojo raštus Ekscelencija dalindavo tikintiesiems vizituodamas parapijas. Apdovanodavo jais ir pas jį apsilankančius katalikiškųjų organizacijų atstovus ar šiaip užeinančius asmenis.

"Plačiai sėsiu savo spausdintą žodį, gal vis pasiliks kokioje širdyje jo teigiamas atgarsis", - kalbėdavo Vyskupas, užsakydamas kelis tūkstančius egzempliorių vieno ar kito ganytojo rašto.

Vyskupo Paltaroko ganytojo raštus aš ne tik koreguodavau ("Bangos" spaustuvė specialaus korektoriaus neturėjo), bet į kai kuriuos ir savo dvilikį įkišdavau. Esant nesantaikai su tautininkais, kai kuriuose Ekscelencijos ganytojo raštuose pasitaikydavo net ir aštrokų žodžių priešingojo lagerio adresu. Kai koreguodavau ganytojo raštus, jis liepdavo gerai įsiskaityti jų turinį, atsidėjus patikrinti minčių toną, pabrėžti raudonu rašalu įtartinas vietas ir pareikšti dėl jų savo nuomonę. Turiu pasididžiuoti ir net pasigirti, kad Vyskupas Paltarokas ne kartą

paklausė "didžiojo pesimisto" ir ne vieną šiurkštesnį žodį ar aštresnę frazę pakeitė mano siūloma. Kai kada ir erelis nusilenkdavo žvirbliui!

"Na, tegul jau bus tavo viršus", - sakydavo nuolaidžiu tonu Ekscelencija, taisydamas savo rašte prašomą sušvelninti frazę.

Visus Vyskupo Paltaroko ganytojo raštus kunigai skaitydavo bažnyčiose iš sakyklų.

Gražu, kad tas didis spindinčios plunksnos Darbininkas nesidrovėdavo pasinaudoti menka pašiurpusio žvirblelio plunksnele! Jis sakydavo, kad tik junctis viribus (bendromis pastangomis) pasiekiame gerų rezultatų.

Vyskupas Paltarokas buvo parengęs spausdinimui savo pamokslų ketvirtąjį tomą. Tai buvo rinkinys pamokslų, Ekscelencijos pasakytų aktualiomis temomis įvairiomis progomis ir įvairiose vietose. Kai paprašiau duoti tuos pamokslus spausdinti darbo pritrūkusiai "Bangos" spaustuvei, Vyskupas atsakė: "Reiktų, labai reiktų išleisti ir tą ketvirtąjį mano pamokslų tomą, bet aš nenoriu, kad jį braukytų valdiškoji cenzūra, kad juos gadintų valdiškųjų cenzorių galvos..."

Skaitydamas užsienio katalikų žurnalus, Vyskupas Paltarokas, svarbesnes, mums aktualesnes žineles iš pasaulio katalikų gyvenimo išrašęs, paduodavo įdėti į "Panevėžio garsą".

1931 metais Vatikane buvo surengta pasaulinė Katalikų spaudos paroda. Parodoje dalyvavo ir Lietuvos katalikai. Vyskupas Paltarokas mane paskyrė Panevėžio atstovu tos Spaudos parodos Lietuvos komitete. Pasiuntėme "Panevėžio garso", Katalikų veikimo centro Panevėžio rajono leidinių, Vyskupo Paltaroko ganytojo raštų, paskelbtų 1926-1935 metais, ir jo parašytų knygų bei brošiūrų fotografijas.

Rengdamasis Panevėžio vyskupijos Mažajai klierikų seminarijai, Vyskupas Paltarokas rinko visokias knygas jos bibliotekai. 1940 metais Vyskupo namų rytinio flygelio apatiniame aukšte vienas erdvus kambarys buvo jau visokiais veikalais tiesiog primurkdytas. Kurį laiką virš to knygų kambario gyvendamas, aš kone kas dieną po valandą kitą nulipęs rausdavausi po knygų krūvas, pamažu jas atrinkdamas, rūšiuodamas, dėliodamas į lentynas. Paskui tą biblioteką tvarkė klierikas Mykolas Mikeliūnas. Kur dingo ta biblioteka, Vyskupui Paltarokui išėjus iš savo namų, neteko sužinoti.

Žodžio meistras

Vyskupas Paltarokas kažin koks ciceronas nebuvo, bet žodžio neieškojo užančiuose ir prakalbai nereikėjo raustis po kišenes kalbos plano raštelio. Jis kalbėjo aiškiai, garsiai, rimtu tonu, kai kada įterpdamas sukeliantį klausytojų šypseną žodį ar frazę, tačiau pats nesusijuokdamas. Jo žodžiai buvo svarūs, kalbos ad rem (aktualios), pamokslai turiningi. Ekscelencijos pamokslai nebuvo virk-

dančio tono. Jis kalbėjo daugiau kaip profesorius iš katedros, o ne kaip kunigas iš sakyklos.

1931 metų gegužės 10 dieną Panevėžio katedroje per Šv. Stanislovo atlaidus Vyskupas Paltarokas savo pamoksle aiškiai, drąsiai ir smarkiai papeikė Lietuvos valstybės vairuotojus tautininkus dėl neteisėto katalikiškųjų mokyklų uždarinėjimo, dėl begėdiško Lietuvos vyskupų šmeižimo tautininkų spaudoje, dėl moksleivių ateitininkų slopinimo.

Nebuvo kiek didesnės katalikiškųjų organizacijų konferencijos, o juo labiau kongreso, kuriame Vyskupas Paltarokas nebūtų pasakęs pamokslo bažnyčioje, prakalbos salėje ar lauke. Gausesniuose katalikų susibūrimuose visų akys ir ausys būdavo nukreiptos į Vyriausiąjį Vadą. Kiekvieną Ekscelencijos kalbą lydėdavo ilgai nenutrūkstančios ovacijos.

1928 m. birželio 27 d. Panevėžio Vytauto aikštėje vyko Lietuvos jaunimo eucharistinio kongreso atidarymas. Iš garsiakalbių pasigirdo Vyskupo Paltaroko balsas: "Garbė Jėzui Kristui". Trumpoje, bet karštoje ir gyvoje prakalboje Ekscelencija sveikino eucharistininkus, parodydamas džiaugsmą, kad šios iškilmės pirmą kartą surengtos Panevėžyje. Linkėjo visiems atsinaujinti, sustiprinti dvasią ir uždegti visas katalikų širdis niekada neužgesinama Eucharistijos meile.

Daug gražių minčių, drąsinančių paraginimų jis pasakydavo ir per savo vardines kovo 4 d., kai Panevėžio dvasininkija ateidavo in gremio (bendrai) jo pasveikinti. 1936 metų kovo 3 dienos pavakary susirinkusiems jo salone kunigams Ekscelencija, laikydamasis "tiesiosios linijos", taip kalbėjo:

- Juo blogesni laikai, juo drausmingesni turime būti mes, dvasininkai.

Toliau Ekscelencija priminė, kad dvasininkai cementuotųsi moraliai: daugiau darbuotųsi, mažiau lėbautų, neprisirištų prie turtų, nesišvaistytų trumpais drabužiais, vengtų papiktinimų...

"Tuo keliu eidami, pamažu atgausime iš mūsų rankų slystančias pozicijas", - baigė Vyskupas savo vardinių kalbą. Gražiai aktualiomis temomis Vyskupas Paltarokas prabildavo į sveikintojus Naujųjų metų, didžiųjų metinių švenčių progomis, taip pat per savo jubiliejus, sukaktuves.

25-erių kunigystės metų sukaktuvių proga Panevėžio dvasininkija įteikė Ekscelencijai dovaną - radiją. Kaip paprastai, savo paltarokišku gudrumu pirma sveikintojus tariamai išbarė už tokią dovaną, o paskui už ją širdingai padėkojo ir dar pavaišino sausainiais, saldainiais. Tai buvo 1927 metų kovo 21 dieną, Ekscelencijos kunigystės sukaktuvių išvakarėse.

1930 metų gruodžio 31 dienos pavakary, Panevėžio kunigams sveikinant Vyskupą Paltaroką, prelatas Juozapas Gražys linkėjo Ekscelencijai gyvenimo maldos. Ekscelencija atsakė: "Gera valia - tai stipri, neištižusi valia. Štai kokia

prasmė angelų paskelbtojo Pax hominibus bonae voluntatis! (Ramybė geros valios žmonėms). Todėl neužtenka maldos - reikia kovos. Ora et labora!.." (Melskis ir dirbk).

Meno mėgėjas

Visi, pažinoję Vyskupą Paltaroką, pripažino, kad jis buvo didelis meno mėgėjas, uolus jo palaikytojas bei puoselėtojas savo namuose ir bažnyčiose, nešykštus menininkų šelpėjas bei globėjas. Tarp įvairių svečių Panevėžio Vyskupo kukliame salone matydavome visokiausių specialybių menininkų: vargonininkų, chorvedžių, muzikų, dainininkų, artistų, dailininkų.

Pas Vyskupą Paltaroką dažnai lankydavosi Mintaujos klebonas prelatas Kazimieras Jasėnas, didelis meno mėgėjas, kelių "Meno istorijos" tomų leidėjas. Neretai užsukdavo pas Ekscelenciją dailininkai J. Zikaras, J. Mackevičius, J. Janulis, net Bernardas Bučas, nors ir buvo išauklėtas antikatalikiškoje atmosferoje. Ateidavo pagerbti garbingojo Vyskupo visuomenės veikėja ir rašytoja G. Petkevičaitė-Bitė. Net rašytoja Rūtelionienė yra trukdžiusi savo nesibaigiančiomis "nuobodžio pasakomis".

Vyskupo Paltaroko kambariuose, ypač salone, buvo prikabinėta brangių paveikslų, daugiausia originalų. Geriems, meniškiems paveikslams Ekscelencija negailėdavo ir didelių sumų pinigų. Negailėdamas litų, šelpdavo ir kai kuriuos menininkus, nors šiaip Vyskupas buvo ekonomiškas, išmintingai taupus ir santūrus, be reikalo ir iš "fanaberijos" pinigų nemėtydavo.

Kad Vyskupas Paltarokas buvo menininkų gerbiamas, rodo ir tai, kad tarp daugybės įvairiausiomis progomis Ekscelenciją sveikinusių randame ir menininkų pavardžių. Pavyzdžiui, jo 25-erių kunigystės metų sukaktuvių proga 1927 metų kovo 22 dieną sveikino jį ir Kauno meno mokyklos direktorius K. Sklėrius.

Vyskupas Paltarokas mėgo savo nemažą sodą-parką. Sode Ekscelencija ne tik vaikščiodavo giedriomis dienomis su brevijoriumi ar šiaip kokia knyga rankose, bet kartais ir su pjūkliuku padėdavo kurijos sargui Kazimierui genėti medžių "vilkus" ar nudžiūvusias šakeles. Sodo pakraščiais Ekscelencija su Kazimieru prisodino vyšnių, slyvų, palei takelius - agrastų, serbentų; buvo užveistas net avietynas. Vyskupui rūpėjo ne tiek sodo vaisiai, kiek jo kuklios sodybėlės papuošimas. Palyginti su kitų Lietuvos vyskupų rūmais bei parkais, Panevėžio Vyskupo sodybėlė su mediniais kurijos namais buvo maža, skurdi. Pradžioje gautus sau ir kurijos įstaigoms paprastus medinius namus Ekscelencija vėliau praplėtė, pristatydamas iš abiejų galų flygelius ir įrengdamas antrame namo aukšte kambarius.

1933 metais į Panevėžio vyskupijos Eucharistinį vyrų kongresą atvažiavo iš Belgijos Apaštališkasis Nunciatūros atstovas monsinjoras Faidutti. Jis apsigy-

veno Vyskupo namuose. Anksti rytą Vyskupas Paltarokas mato, kad jo garbingasis svečias vaikšto po sodą ir skaičiuoja maumedžius, eglaičių rūšis. Ekscelencija nuėjo pas Faiduttį, šis ir sakąs Vyskupui: "Begyvendamas pasistatysi ir rūmus..." "Rūmų aš nestatysiu", - atsiliepia Vyskupas Paltarokas. "Kodėl?" - klausia nustebęs Šv. Tėvo atstovas. "Man šitokiuose praplėstuose namuose patogiau", - aiškinasi Vyskupas. "Kodėl?" - vėl klausia monsinjoras Faidutti. "Niekas jų man nepavydi", - šypsodamasis atsako Vyskupas Paltarokas. "A a?!" - atsiliepia Vatikano atstovas, gerai supratęs Vyskupo mintį.

Vyskupas Paltarokas rūpinosi, kad jo vyskupijos bažnyčiose būtų geri vargonai, kad bažnytiniai chorai nerėžtų ausies, bet gražiai giedotų, kad vargonininkai būtų kuo labiau išsilavinę. Manau, ne be Ekscelencijos žinios Panevėžyje buvo suorganizuoti vargonininkų kursai, nors oficialus kursų rengėjas buvo kan. Vl. Butvila.

Vyskupas Paltarokas Katedros chore išbuvusiems dešimt metų išdalino pažymėjimus - padėkas su šitokiu tekstu:

"Giesmės apšarvoti sparnais,
Patapsim sielos milžinais.

Panevėžio Katedra nuoširdžiai dėkoja Tamstai už uolią dešimties metų darbuotę Josios chore ir džiaugiasi turinti tokių nenuilstamų giesmės mėgėjų, tarnaujančių Dievo garbei."

Dosnus ekonomistas

Vyskupas Paltarokas neatstumdavo nė vieno išmaldos prašytojo, laikydamasis šventųjų gyvenimo dėsnio: geriau sušelpk devynis pašalpos nevertus, negu atsakyk vienam, tikrai pašalpos reikalingam. Šitą moralinį dėsnį jis mums, klierikams, kartodavo kunigų seminarijoje ir per katekizmo pamokas. Ekscelencijos labdaringoji ranka neskirdavo žydo nuo lietuvio, čigono nuo ruso, vargšo nuo pasiturinčio, prasčioko nuo mokyto, vyro nuo moters. Ekscelencija, kaip tas Tautų Apaštalas, buvo visiems visas, kad visus laimėtų (I Kor.9,22).

1931 metų vidurvasarį aš pasijutau gerokai nesveikas. Patikrinęs mano sveikatą, gydytojas Golombekas pasakė: "Atrodai kaip šešiasdešimties metų senelis... Esi per daug pervargęs, išsikankinęs... Būtinai skubiai turi eiti atostogų ir pailsėti..."

Sužinojęs apie mano sunegalavimą, Vyskupas Paltarokas tuojau aplankė mane, padavė penkis šimtus litų ir tiesiog varyte išvarė atostogų, patardamas važiuoti į Palangos pajūrį. "Važiuok ir ramiai atostogauk. Mes su kanauninku Butvila tave čia pavaduosime", - kalbėjo Ekscelencija ir, pabučiavimu į skruostą atsisveikinęs, skubiai paržingsniavo namo.

Ir taip kartais Ekscelencija mane pavaduodavo, kai aš nebūdavau namie ir

kai nebūdavo kam atlikti mano pareigų ir kurijos raštinėje, ir "Panevėžio balso" redakcijoje. Šį kartą mane sustiprino ne tiek Vyskupo litai, kiek jo nuoširdumas paprasčiausiam savo bendradarbiui.

1952 metų vasarą, kai aš buvau nuvykęs į Vilnių pas Vyskupą Paltaroką pasitarti "bėdoje", Ekscelencija vėl siūlė man pinigų. Jis žinojo, kad aš, būdamas ir Panemunio klebonu, vis vien neturiu kapitalo susikrovęs. Aš tuokart nebeėmiau iš Vyskupo rublių, tik nuoširdžiai padėkojau už siūlomą man pašalpą. Tai buvo mano paskutinis pasimatymas su gyvu Vyskupu Paltaroku.

1935 metų gruodžio 9 d. Vyskupas Paltarokas pasišaukė mane į savo kabinetą ir sako man: "Žmogus išmėtai pinigus šiaip kam. Todėl galima paaukoti kiek ir tokiam gabiam bernaičiui, kaip Jonas Petronis. Aš noriu jam skirti kaip ir mėnesinę pensiją..."

Barklainietį Joną Petronį Ekscelencija pažino lankydamas parapijas. Kurijoje jis buvo žinomas kaip uolus "Panevėžio garso" bendradarbis ir sumanus Katalikų veikimo centro Panevėžio rajono leidžiamų pasaulėžvalginių lapelių rašytojas.

Vos baigęs statyti ir įrengti Panevėžio katedrą, Vyskupas Paltarokas ėmėsi Panevėžio vyskupijos Mažosios klierikų seminarijos statybos.

1938 m. lapkričio 24 d. aš užėjau pas Vyskupą Paltaroką paimti jo septynioliktojo ganytojo rašto rankraštį, kurį turėjome "Bangoje" išspausdinti tūkstantiniu tiražu. Tas raštas buvo leidžiamas ryšium su Panevėžio vyskupijos Mažosios klierikų seminarijos statyba. Labai rimtai į mane žiūrėdamas Ekscelencija kalbėjo: "Nė prieš vieną ganytojo rašto išleidimą aš taip nebijojau, kaip prieš šitą. Čia reikės šimtatūkstantinių sumų... Na, bet norint viskas galima".

Vyskupas Paltarokas savo XVII ganytojo raštą, išdėstęs kunigų reikalingumo klausimą, baigia Panevėžio vyskupijos Mažosios klierikų seminarijos statymo reikalu: "Visi norite ir prašote jaunesnių, veiklesnių, maldingesnių kunigų. Padėkite man pastatyti mūrus, įsteigti seminariją, pačiam auklėti savo klierikus, pažinti juos, vertus šventinti, netinkamus atleisti, nes "daug pašauktų, bet maža išrinktųjų" (Mat. 22, 14). Tai bus paskutinis ir pats svarbiausias vyskupijos reikalas. Jį atlikęs, galėsiu ramiai mirti, guosdamas save su seneliu Simeonu: "Dabar, Viešpatie, atleidi savo tarną ramybėje, nes mano akys matė" vyskupijos išganymą (Luk. 2. 29). Gera seminarija - Bažnyčios ateitis..."

Panevėžio vyskupijos Mažosios klierikų seminarijos namai į vakarus nuo Katedros buvo statomi iki pat didžiųjų pasaulinių ir Lietuvos politinių perversmų. 1941 metais atūžus Antrojo pasaulinio karo audrai, šių namų statyba nutrūko. Tik vėliau jie buvo baigti statyti ir juose įsikūrė kažin kokia tarybinė mokykla. Taigi ne be "pranašiškos baimės" Vyskupas Paltarokas rašė savo septynioliktąjį ganytojo raštą...

Vyskupas Paltarokas buvo visų katalikiškųjų (ir ne vien katalikiškųjų) organizacijų bei atskirų asmenų moralinė ir materialinė parama. Nors kurijos raštinėje kurialų posėdis, Ekscelencija nutraukia tą posėdį ir eina pas atėjusią "su bėdomis" Panevėžio Senamiesčio angelaičių vadę, vaikučių globėją, nuoširdžiai su ja pasikalba, sušelpia. Ir taip būdavo dažnai.

Keikiamas ožys tunka

Vyskupas Paltarokas savo nepailstamu veiklumu, savo tiesiąja siekimų linija, savo nepalaužiamu tiesos skelbimu buvo aštrus krislas daugelio gyvenimo šikšnosparnių bei dvasios tamsybės gaivalų akyse. Nenuostabu, kad Ekscelencija sulaukdavo visokių nemalonumų. Jis tik savo sumanumu, išmintimi, praktišku galvojimu ir didele energija nugalėjo visus priešų kėslus ir išvengė jam spendžiamų jo veikimui trukdančių spąstų. Jis ir keikiamas, ir koneveikiamas, kaip tas lietuvių priežodžio ožys, tuko ir stiprėjo. Vyskupas Paltarokas iš pat pradžių savo kuklioje Panevėžio eldijoje iškėlė vėliavą su galingu šūkiu: "Vis pirmyn!"

Vyskupas - Ganytojas

Su Kazimieru Paltaroku kaip Vyskupu - Ganytoju man mažai teko bendrauti. Mano santykiai su Ekscelencija buvo daugiau administracinio pobūdžio: jis - administratorius, aš - jo "klapčiukas" - tarnautojas. Vyskupo Paltaroko pamaldose dalyvaudavau retai, tik būtino reikalo spiriamas, kaip, pavyzdžiui, Didįjį Ketvirtadienį šventinant aliejus.

Gražus Vyskupo Paltaroko paveikslas, vaizdas dar nuo mokslo metų Kauno kunigų seminarijoje išliko visam amžiui. Kanauninkas Kazimieras Paltarokas buvo geras seminarijos inspektorius, gabus profesorius, bet neatrodė siaurai dievotas, naiviai šventas kunigas. Kai po pietų eidavo su kitais kunigais profesoriais į seminarijos bažnyčią adoruoti Švenčiausiojo Sakramento, man atrodydavo, kad jis tuo atlieka tik dvasinę pareigą, o ne eina dievotųjų kunigų ilgai maldai bažnyčioje. Ir per klierikų rekolekcijas kanauninkas Paltarokas nepasiduodavo dvasinei ekstazei. Ką jis tuo metu širdyje jausdavo, težino jis pats ir Dievas. Tikras dievotumas ne vien rankų gniaužime, galvos lingavime, smarkiame mušimesi kumščiu į krūtinę, garsiame šaukime į Dangaus šventuosius. Mano "eretiškam" galvojimui apie Vyskupo Paltaroko tikybinį drungnumą sudavė smarkų smūgį Ekscelencijos nuoširdus rožančiaus kalbėjimas per mano Mišias, kurias aš 1952 metų vasarą laikiau Vilniuje, Vyskupo salone, o jis su rožančiumi rankose dievotai jų klausėsi.

Gražiai kanauninkas Kazimieras Paltarokas laikydavo Mišias Kauno Bazilikoje. Įlingavęs (eidamas jis visas palinkdavo į priekį) į Bazilikos erdvią zakris-

tiją, jis be žodžių nusilenkdavo zakristijoje esantiems kunigams bei klierikams asistentams (patarnautojams) ir kelias minutes melsdamasis rengdavosi Mišioms. Vilkdamasis bažnytinius rūbus, klierikams patarnautojams ką nevykusiai padarius, kanauninkas Paltarokas nesierzindavo, tik ramiai, tyliai nurodydavo klierikui, kas ir kaip darytina. Per Mišias kanauninkas giedodavo stipriu, sodriu balsu, be saldžiai dievotos intonacijos ir be grubaus šaukimo. Per "Asperges" (Apšlakstyk) per bažnyčią jis eidavo skubotai, iškėlęs galvą ir plačiai šlakstydamas gausiai susirinkusius tikinčiuosius. Toks jis išliko ir tapęs Panevėžio vyskupu. Ypač iškilmingose pamaldose Ekscelencija labai imponuodavo pamaldų dalyvius.

Labai atsidėjęs Vyskupas Paltarokas apaštalavo aktualiais ganytojo raštais, aplinkraščiais, instrukcijomis, rašytu žodžiu. Ganytojo raštai buvo turiningi: Ekscelencija jais reaguodavo į kiekvieną svarbesnę visuomenės gyvenimo problemą. Ką būdavo nepatogu iškelti ganytojo raštuose, jis primindavo tai kunigams *specialiais aplinkraščiais.*

1933 metais tautininkai paskleidė lapelius, kuriuose buvo peršamos civilinės sutuoktuvės. Vyskupas Paltarokas gegužės mėn. 16 d. aplinkraščiu įspėja kunigus, sakydamas: "Vėl pasirodė margi lapeliai, pasirašyti L. Tautininkų Sąjungos sekretoriato. Jie ragina katalikus "nesiduoti klaidinamiems", vis tiek iš kokios, kad ir švenčiausios vietos, būtų kalbama, vis tiek, kas jie tokie būtų..."

Vyskupo Paltaroko "ganytojišką kietumą" patyriau ir aš. 1926 metų vasarą Ekscelencijai paskyrus mane į Panevėžio Šv. Stanislovo (Katedros) parapiją vikaru, aš nuvažiavau pas Ekscelenciją ir paprašiau palikti mane Rokiškio gimnazijos kapelionu.

"Kunigas esi, turi ir kunigauti. Ne kur pačiam patinka ir norisi būti - būsi, bet kur Bažnyčiai esi reikalingas - vyksi..." Taip Ekscelencija atsiliepė į mano "aukštų siekimų" argumentavimą. Neturėdamas potraukio parapiniam darbui, iš Vyskupo kambario išėjau šluostydamasis "nusivylimo ašaras". Tuomet aš dar nežinojau, kad Vyskupas Paltarokas, keldamas mane iš Rokiškio į Panevėžį, norėjo paskirti mane ir kurijoje notaru, ir numatomo Panevėžio laikraščio redaktoriumi, ir kt.

Nesiliaunant man burblenti dėl to "tarnybinio pažeminimo" Vyskupas Paltarokas pasišaukė mane į savo kabinetą ir gal daugiau kaip valandą davė man "tėviškų pipirų", semdamas juos iš raštelio ir berdamas juos į mano nejautrias ausis. Tame raštelyje buvo surašytos visos mano "žodinės nedorybės", kurias aš dažnai kartodavau savo klebono prelato Jono Maciejausko akivaizdoje. O tai buvo mano nuolatiniai skundimaisi tariamai neužtarnautu grąžinimu iš kapeliono pareigų į parapijos vikaro pareigas.

Vargšas geraširdis prelatas, matyt, pagalvojo, kad toks jauno "mokyto" ku-

nigėlio purkštavimas prieš dvasiškąją vyriausybę gali baigtis "erezine katastrofa", todėl visas mano "eretiškąsias kalbas" surašė į popierių ir padavė Vyskupui. Klausydamasis to tėviško Ekscelencijos pamokslo, aš laikiaus visiškai ramiai ir net šypsojausi. Baigęs savo ganytojo pamokymą, Ekscelencija lyg ir smarkesniu tonu pasakė: "Aš jam sakau ganytojo pamokslą, o jis visą laiką šypsosi... Na, vis dėlto daugiau niekų nebeplepėk ir žmonių neklaidink. O tavo tarnybinius reikalus aš sutvarkysiu. Numačiau tau Panevėžyje ypatingas pareigas. Vikaru tave paskyriau laikinai, kol susitvarkys mano kurija..."

Vyskupas Paltarokas stropiai atlikdavo ganytojo pareigas. Jis neatsisakydavo laikyti pamaldas, pasakyti pamokslą bet kokiose katalikiškųjų organizacijų iškilmėse. Tai mielai atlikdavo ir tautinėse bei valstybinėse šventėse, ir didesnio masto visuomeninėse iškilmėse. Negailėdamas nei sveikatos, nei savo brangaus laiko, Ekscelencija nuolat rodydavosi visuomenėje kaip uolus ir nepailstąs Kristaus Vyndaržio saugotojas ir puoselėtojas. Jo kasmetiniai oficialieji parapijų lankymai pavasarį ir rudenį palikdavo neblėstančių įspūdžių ne vien tikintiesiems.

1935 metų gruodžio 29 dieną buvo sušaukta Panevėžio vyskupijos katalikiškųjų organizacijų atstovų konferencija pagerbti Vyskupą Paltaroką jo šešiasdešimtmečio sukaktuvių proga. Tai buvo lyg visų Jubiliato pagerbimo iškilmių apvainikavimas, lyg ir Ekscelencijos paguodimas dėl aršiųjų jo priešų piktų užsipuolimų, lyg paraginimas ir toliau drąsiai varyti didįjį katalikiškojo veikimo darbą, neatsižvelgiant į jokius katalikų priešų trukdymus bei pasikėsinimus į tos garbingosios katalikiškosios akcijos darbininkus.

Katalikų konferencijos aprašyme skaitome: "...Buvo dar kartą Kalėdų švenčių proga viešai pagerbtas didis jubiliatas, didis moderniškųjų pavojų žinovas, didis religinis rašytojas ir visuomenės veikėjas, didis Vyskupas, tikras "Sacerdos Magnus"... Tik pagonys ir eretikai tedrįsta neigti teisėtų vyskupų autoritetą tikėjimo ir doros gyvenime, tuo labiau drąsiau turime rodyti savo prisirišimą prie teisėtų Kristaus Bažnyčios šulų... Tos minties vedami, katalikiškosios visuomenės atstovai gruodžio 29 d. susirinko į minėtas iškilmes viešai pagerbti savo mylimą ir be galo rūpestingą Ganytoją ir pareikšti jam savo prisirišimą prie Kristaus ir jo Bažnyčios, padėkoti už jo uolų ir rūpestingą katalikų sąžinės laisvės gynimą, už drąsų trukdymą "šiam pasauliui" su purvinais čebatais mindyti krikščioniškosios sąžinės šventenybes, ir tų iškilmių proga nuoširdžiai meldėsi Katedroje, kad mūsų Išganytojas Viešpats Jėzus Kristus teiktųsi mūsų mylimąjį Jubiliatą dar ilgus metus sveiką laikyti savo Bažnyčios ir mūsų Tėvynės Lietuvos gerovei...

Sekmadienį prieš sumą Jubiliatas padarė ingresą, praėjo vėliavų koridoriumi, kurios nusilenkė po kryžiaus ženklu... Sumoje, laikytoje paties Jubiliato,

atstovai dalyvavo su 130 vėliavų, kurios darė nepaprastą įspūdį, primindamos, kad drauge su pilnutėle Katedros bažnyčia žmonių siunčia širdingas maldas už savo mylimąjį Ganytoją kelios dešimtys tūkstančių organizuotų katalikų...

Po pamaldų, vos suskubę papietauti, visi ėmė rinktis į Šaulių teatrą. Pasirodžius Garbingiems svečiams su Gerbiamuoju Jubiliatu, salė suūžė nuo plojimų ir šauksmų "Valio!.." Po daugybės sveikinimų prabilo pats Vyskupas Paltarokas, širdingai dėkodamas už pagerbimą.

Iškilmės baigėsi Katedroje 19-20 val. religiniu koncertu. Buvo atlikta Th. Dubois oratorija "Septyni Kristaus Žodžiai".

Baigiant tenka pažymėti, kad dangus visą laiką buvo apsiniaukęs, tarsi liudydamas, kad ir garbingajam Jubiliatui tenka darbuotis tamsiais laikais. Bet kaip triumfuojąs pavasaris atneša giedrą, taip reikia laukti gražių vaisių ir iš nepailstamojo Socialiojo Vyskupo darbuotės..."

Kokias šūsnis laiškų, telegramų, adresų Vyskupas Paltarokas gavo savo šešiasdešimtmečio proga, gali nušviesti jo kunigystės dvidešimt penkerių metų sukaktuvėse gauti septyni adresai, šimtas penkiolika laiškų, du šimtai aštuoniolika telegramų, Panevėžio dvasininkijos dovanotas radijas ir daug kitų dovanų. Buvo išleistas specialus "Panevėžio balso" numeris su didele Jubiliato fotografija pirmajame puslapyje.

1935 metais Panevėžio ugniagesių komanda nutarė apdovanoti Vyskupą Paltaroką "Artimo pagalbos" I laipsnio medaliu. Sužinojęs apie tai, Ekscelencija būgštavo, kad tai nepakenktų Panevėžio šaulių XII rinktinės vadui kapitonui Petruškevičiui, kuris bendradarbiavo su ugniagesiais ir buvo "bent nepavojingas", Ekscelencijos pasakymu, katalikams.

"Na, gal vis vien tas medalis kur įstrigs dėl tautininkų įtakos", - tarė Ekscelencija, lyg ir ramindamasis dėl tariamojo tarnybinio pavojaus kapitonui Petruškevičiui. Užeiti valdžios žmonėms pas dvasininkus, su jais bendrauti buvo "kriminalinis nusikaltimas". Dar 1930 metais Panevėžio mokytojų seminarijos direktorius Justinas Jankevičius skundėsi, kad Švietimo ministerijoje esanti byla dėl jo mokytojų netaktiškumo, nes mokytojai užeiną... pas kunigus!

Vis dėlto Panevėžio ugniagesių komandos medalis niekur "neįstrigo". Jį Vyskupui Paltarokui įteikė 1936 metų pavasarį Panevėžio apskrities viršininko A. Staškevičiaus, kapitono Petruškevičiaus ir Panevėžio brandmajoro delegacija. Medalio įteikėjams Ekscelencija pasakė: "Žmogus padarai didesnių dalykų, bet pastebimi dažnai mažieji, į kuriuos pats nė dėmesio nekreipi..."

Ar ne taip atsitikę ir su Ekscelencija.

Vyskupas Paltarokas džiaugdavosi, sulaukęs vienokios ar kitokios užuojautos, kai būdavo puolamas bei šmeižiamas. Pavyzdžiui, 1935 metais lankydamas Raguvos parapiją, įžanginėje kalboje pasakė, jog turįs ir idėjos priešų, ku-

rie norėtų sumažinti Ganytojo autoritetą. "Tokiomis aplinkybėmis rodomas katalikų prisirišimas ir pagarba duoda drąsos ir jėgos nešti sunkią vyskupo naštą", - kalbėjo Ekscelencija.

Panevėžio Vyskupo ingresas

J. E. Vyskupas Kazimieras Paltarokas išvyko iš Kauno į Panevėžį automobiliu šeštadienį, gegužės 29 d. 12 val., lydimas kanauninko Stakausko. Prie pat vyskupijos ribos, Okainių sodžiuje, Truskavos valsčiuje, rado papuoštus vartus su užrašais "Sveikas, Ganytojau!" ir kt., su Švč. Marijos Aušros Vartų paveikslu ir Šv. Tėvo Pijaus XI atvaizdu. Čia apie 100 žmonių, metę darbą, laukė Vyskupo ir, jam privažiavus, sutiko su duona, druska ir lietuviška gira. Panašūs vartai ir sutikimai buvo taip pat prie Okamelių, Šukionių, Likėnų, Remesų, Gaidų, Kairelių, Uliūnų, Šilagalio, Pabalių ir Lepšių kaimų.

Pernakvojęs Ramygaloje, Jo Ekscelencija sekmadienį, gegužės 30 d. 10 val., išvyko į Panevėžį. Ties Uliūnų kaimu savo automobiliu Vyskupą sutiko Panevėžio apskrities viršininkas p. Rozmanas su policijos vadu p. Kregžde, kurie pirmieji iš panevėžiečių pasveikino Jo Ekscelenciją ir lydėjo iki miesto, pranešę, kad Panevėžys yra pasiruošęs tinkamai jį sutikti. Ties Lepšių kaimu laukė artilerijos raitelių būrys, kuris, pasveikinęs Ganytoją, išsirikiavo iš abiejų automobilio pusių ir lydėjo Panevėžio link. Prie pirmųjų miesto vartų laukė miesto valdybos nariai su burmistru p. Chodakausku, kurie sutiko Ekscelenciją su duona ir druska. Paskui buvo bažnytinis ceremonialas. Gausinga kunigija ir bažnyčių procesijos buvo čia atvykusios sutikti Vyskupo.

Iš čia Jo Ekscelencija, kunigų, bažnytinių procesijų, įvairių organizacijų ir didžiulės minios lydimas, pėsčias ėjo per miestą į Katedrai skirtąją naująją bažnyčią. Mieste namai ir tvoros buvo papuošti vėliavomis ir gėlėmis, pastatyti 9 vartai su sveikinančiais užrašais: "Sveikas, Ganytojau!", "Palaimintas, kurs eina Viešpaties vardu!" "Tegyvuoja Šventasis Tėvas Pijus XI!" ir t. t.

Tvarką gatvėse palaikė skautai, sudarę iš abiejų pusių grandines, tarp kurių ėjo dvi eilės kunigų, apsivilkusių baltomis kamžomis, o jų priekyje vienas, apsivilkęs kapa, nešė ant pagalvėlės popiežiaus bules.

Prieš pat Vyskupą, einantį po baldakimu, baltai apsirengusios mažos mergaitės barstė gėles. Lydinčių minios jūroje plevėsavo ilgiausia eilė bažnytinių ir įvairių organizacijų vėliavų. Per visą Klaipėdos gatvę iki pat bažnyčios vartų stovėjo iš abiejų gatvės pusių išsirikiavę kareiviai. Procesijos metu griežė pasikeisdami keletas orkestrų, giedojo chorai. Įeinant į šventorių, Vyskupą pasitiko p. Paulausko ir p. Karkos chorai, kuriems pritarė p. G. Ichilčiko vedamas gimnazijos mokinių simfoninis orkestras. Prie laikinosios bažnyčios, šventoriuje, ingreso apeigoms atlikti buvo paruoštas gražiai papuoštas aukuras, o prie jo

Vyskupo sostas. Atviro dangaus skliautai sudarė nelyginant Kristaus Karaliaus bažnyčią - Katedrą. Įžengus Vyskupui sostan, kanauninkas Stakauskas perskaitė lotynų kalba Šv. Tėvo bules apie Panevėžio vyskupijos įsteigimą ir apie kanauninko Paltaroko paskyrimą josios vyskupu.

Panevėžio dekanas kun. Maciejauskas dvasininkijos ir tikinčiųjų vardu pasveikino Vyskupą, išreikšdamas didžiausią džiaugsmą ir dėkingumą Šv. Tėvui už Panevėžio vyskupijos įsteigimą, kas, be abejo, prisidės prie mūsų tautos doros ir gerovės, ir apgailestaudamas, kad Panevėžys dar nėra pasiruošęs Ganytoją tinkamai priimti, nes jam skirtoji Katedra vos tik pradėta statyti, gyvenamieji rūmai dar nebaigti remontuoti ir visiškai nėra namų vyskupijos kurijai. Bet diecezięčių meilė ir vienybė gali tai atstoti ir tuos trūkumus pašalinti. O garbingas Vyskupo Kazimiero vardas visados primins mums Vilnių, kur yra Šv. Kazimiero karstas, ir suteiks vilties tą lietuvių brangenybę atgauti.

Po prakalbos visi kunigai sveikino Vyskupą, bučiuodami jo žiedą. Jo Ekscelencija kreipėsi į dvasininkus, prašydamas padėti jam atlikti taip svarbų, sunkų ir atsakingą Ganytojo darbą, uoliai einant savo pareigas, rodant gražų pavyzdį ir ieškant nuklydusių atskirų avelių, kad Kristaus žodžiais galima būtų ištarti: "Viešpatie, nepražudžiau nė vieno, kuriuos man davei".

Buvo lietuviškai perskaitytos popiežiaus bulės, ir Vyskupas iš sakyklos prabilo į žmones, plačiai apibūdindamas Dievo karalystės platinimą žemėje, savo, Ganytojo, uždavinius ir tikinčiųjų pareigas, o ypač meilės, kuri teikia visiems noro darbuotis, kantrumo ir pasiryžimo tesėti.

Po pamokslo Jo Ekscelencija laikė iškilmingas mišias, kuriuose giedojo chorai, griežė 4-ojo pėstininkų pulko dūdų orkestras. Pamaldoms pasibaigus, dvasininkijos lydimas, nuvyko į savo laikiną būstą pas dekaną Maciejauską. Čia jį pasveikino įvairių lietuvių organizacijų, taip pat lenkų, žydų ir rusų atstovai.

Ganytojo veikimo programą Vyskupas Paltarokas nurodė pirmajame ganytojo rašte, kuris Panevėžio vyskupijos bažnyčiose turėjo būti perskaitytas Ekscelencijos ingreso dieną, Švenčiausios Trejybės šventėje, 1926 metų gegužės 30 dieną. Tą raštą Vyskupas Paltarokas parašė dar Kaune Švento Kryžiaus atradimo dieną, tarsi pabrėždamas, kad jis prisiima didelį, sunkų, atsakingą, nors ir garbingą vyskupiškojo gyvenimo kryžių. Pirmasis Panevėžio Vyskupo ganytojo raštas buvo išspausdintas atskira brošiūrėle "Švyturio" bendrovės spaustuvėje Kaune.

Tapęs Panevėžio Vyskupu, Ekscelencija pačioje ganytojavimo pradžioje jautė širdies reikalavimą pasakyti savo ganomiesiems, ko jie turėtų iš jo laukti, drauge pareikšti, ko jis viliasi iš ganomųjų. Vyskupas rašė: "Ką gi daugiau galėtumėm jums pažadėti, brangūs mūsų vaikai, kaip kad pareikšdami, jog norėtumėm atiduoti jums savo tėvišką širdį... Norėtumėm jus mylėti meile Kristaus,

kuris savo avelėms paaukojo gyvenimą... Kad meilė būtų išmintinga, žiūrėsime, kas pirmiausia mylėtina. Dievo paveikslu ir panašumu sutverti, Kristaus Krauju atpirkta nemirtinga jūsų siela bus pirmutinis mūsų rūpestis..."

Judrusis Vyskupas

Savo vyskupavimo ir Panevėžio vyskupijos dvidešimt penkerių metų sukakties proga parašytame, bet nepaskelbtame 1951 m. gegužės 2 d. ganytojo rašte Vyskupas Paltarokas rašė: "...Prisirišu prie žmonių ir vietos. Aš persergu kiekvieną persikėlimą kitur..."

Ir tikrai, Vyskupas Paltarokas niekur ir niekad tuščiai, dėl pramogos nevažinėdavo. Net savo kuracijai jis gailėdavo laiko. Visas Vyskupo Paltaroko "nedarbingasis laisvalaikis" būdavo jo kasdieninis valandinis pasivaikščiojimas. Pavalgęs pietų, Ekscelencija pasikviesdavo kunigą sekretorių ir eidavo į Panevėžio priemiesčius, žinoma, kai būdavo geras oras.

Bet yra likusių fotografijų, kuriose Vyskupas Paltarokas nufotografuotas su būriu ekskursantų prie kažin kokios bažnyčios, laive, Neringos kopose, dvaro alėjoje. Toje ekskursantų grupėje, atrodo, dalyvauta ir kažkokio protestantų pastoriaus. Visose fotografijose Ekscelencijos veidas nuotaikingas.

Tiesa, Vyskupas Paltarokas kai kada nuvažiuodavo pas Telšių vyskupą Justiną Staugaitį, bet tai būdavo daugiau mandagumo revizitai ar pasitarimas su kitu veiklesniuoju Lietuvos vyskupu aktualiausiais Bažnyčios politiniais klausimais. Šitie Lietuvos vyskupai semdavosi vienas iš kito išminties bei gyvenimo praktiškumo.

Katalikiškosios akcijos, bažnytinio veikimo, ypač katalikiškojo jaunimo sąmoninimo, organizavimo reikalui Vyskupas Paltarokas negailėdavo nei savo sveikatos, nei brangaus laiko, nei bet kokių išlaidų kelionėms, aukoms, reprezentacijoms. Ekscelencija važiuodavo visur, bet kokiomis susisiekimo priemonėmis, jeigu jis būdavo kviečiamas kaip tikybos stiprintojas, katalikybės gilintojas, bažnytinio gyvenimo gyventojas ir, žinoma, lietuvybės palaikytojas bei patriotizmo kėlėjas, o ne kaip iškilmių pompastiškumo didintojas. Gal nebuvo svarbesnio ateitininkų susirinkimo, reikšmingesnės konferencijos ar jubiliejinio sambūrio, kuriame nebūtų dalyvavęs Panevėžio Vyskupas.

Pačios didžiausios ir pačios reikšmingiausios Vyskupo Paltaroko kelionės buvo kanoniški Šv. Tėvo aplankymai, kelionės į Romą, į Vatikaną. Šv. Tėvą Ekscelencija aplankė tris kartus: 1928 m., 1933 m. ir 1938 m. Tos pareiginės ganytojo "ekskursijos" Vyskupą atgaivindavo, sustiprindavo, paragindavo dar uoliau darbuotis Didžiojo Kristaus Vyndaržio mažame Panevėžio vyskupijos kampelyje. Grįžęs iš Romos, Ekscelencija atrodydavo labai pažvitrėjęs: iš jo išvaizdos bei nuotaikos būdavo galima ir be jo paties žodžių suprasti, kad Šv.Tė-

vas laimina jo nepaprastą ganytojo aktyvumą.

"Romoje mūsų reikalai nėra blogiausi", - džiaugdavosi Vyskupas Paltarokas grįžęs iš tolimos kelionės.

Nors vyskupai Šv. Tėvą kanoniškai vizituoja kas penkti metai, bet Vyskupas Paltarokas jau antrais po konsekracijos metais išvyko į Romą. 1928 metų balandžio 16 dieną Ekscelencijos išlydėti į jo pirmąją vyskupiškąją kelionę į Vatikaną atvyko į Panevėžio geležinkelio stotį generalvikaras prelatas Jonas Grabys, kurijos kancleris kanauninkas Povilas Šidlauskas, Katedros klebonas prelatas Pranciškus Strakšas, kunigai Vladislovas Butvila, Jonas Karbauskas, aš, pasauliečiai Juozapas Barisas, Masiulis, Panevėžio apskrities viršininkas Stasiūnas ir daug kitų panevėžiečių katalikų.

Užsienyje Vyskupas Paltarokas ketino užtrukti apie mėnesį, todėl vyskupijos reikalais pavedė rūpintis generalvikarui prelatui Grabiui. Tai buvo pirmoji Ekscelencijos diecezinė reliacija - pranešimas Šv. Tėvui apie antrus metus gyvuojančią Panevėžio vyskupiją.

Grįžęs iš kelionės į Romą, Vyskupas Paltarokas savo įspūdžius papasakojo ir "Panevėžio balso" redakcijos nariui, kuris šį tą iš Vyskupo pasakojimų paskelbė.

Grįžtantį ekspresu iš Romos Vyskupą Paltaroką Panevėžyje pasitiko daugybė žmonių. Nors tiksliai nebuvo žinoma, kurią valandą jis grįš, tačiau jau apie 14 val. geležinkelio stotį užplūdo minia tikinčiųjų, daugelis su didelėmis gyvų gėlių puokštėmis rankose.

Ekspresui sustojus ir vagono lange pasirodžius Ekscelencijai, visų laukusiųjų veidai nušvito. Gerą valandėlę Ekscelencija sveikinosi su atvykusiais pasitikti diecezieciais. Iš trumpų Ekscelencijos pasakojimų aiškiai buvo jaučiama, kad tų (1938) metų Lietuvos vyskupų lankymasis Vatikane ypač iškėlė Lietuvos vardą užsienyje...

1935 m. liepos 20 ir 21 dienomis Telšiuose įvyko ateitininkų 25-erių metų jubiliejinis kongresas. Jis išgarsėjo ir savo gausumu, ir gyvumu, ir vadovybės sumaniu veiklumu. Į ateitininkų jubiliejinį kongresą Telšiuose Vyskupas Paltarokas nuvažiavo, parengęs gerą programinę kalbą, kuri jį išgarsino ne tik tarp ateitininkų, bet ir plačioje Lietuvos katalikų visuomenėje. Apie tą Ekscelencijos kalbą ilgai šnekėjo ne vien katalikai, bet ir katalikų veikimo slopintojai; apie ją daug rašė ir katalikų, ir nekatalikų spauda.

Katalikiškame "Ryto" dienraštyje apie ateitininkų kongresą Telšiuose rašyta: "...Svarbią ir reikšmingą kalbą pasakė J. E. Panevėžio Vyskupas Kazimieras Paltarokas. Pasirodžius Ekscelencijai, visada taip energingai ateitininkus ginančiam, dėl jų blogos valios žmonių įžeidinėtam, kongreso dalyvių ovacijos nenori nutilti. Ateitininkai bent tokiu būdu, gavę progos, reiškia brangiajam

Ganytojui savo padėką, prisirišimą, ištikimybę. Ekscelencija savo žodyje atvirai, tėviškai nurodo ateitininkams jų daromas klaidas, kurių jie, kaip žmonės, be abejo, turi. Studentams ateitininkams Ekscelencija nurodo, be profesinio darbo, neužmiršti gilinti ideologijos pažinimą bei vengti kai kurių, su ja nesuderinamų veiksmų; sendraugiams primena jų per didelį pasitikėjimą pasauline išmintimi. Patys jaunieji ateitininkai mažiausiai kritikuojami: jie yra tikras ateitininkijos deimančiukas, jiems priklauso gražiausi Ekscelencijos žodžiai ir karščiausios kongreso ovacijos..."

Lankydamas kasmet po du dekanatus, Vyskupas Paltarokas visą Panevėžio vyskupiją aplankė penkis kartus. Pateiksiu trumpą Vyskupo vizitacijos Pamūšyje 1938 m. gegužės 4-5 d. aprašymą.

Panevėžio Vyskupas kanoniškai vizitavo naujai suorganizuotą Pamūšio parapiją.

Parapijoje Ganytoją pasitikę dviratininkai lydėjo iki Bažnyčios. Petrašiūnų gyventojai ir raiteliai laukė su užrašu "Sveikas, mylimas Ganytojau!" prie garbės vartų.

Pamūšyje prie garbės vartų su užrašu "Ganytojau, laimink mus!" organizuotai pasitiko draugijos, kurių atstovai Garbingąjį Svečią pasveikino kalbomis.

Įžengusį į bažnyčią Vyskupą sveikino bažnytinis choras giesme "Ecce Sacerdos Magnus" ("Tai Didysis Kunigas"). Vietos klebonas kun. Mažeika apibūdino parapijiečių religinę, dorovinę ir organizacinę padėtį. Parapijiečių nepeikė. Bedievybės ar laisvamanybės apaštalų visiškai nesą, visi prisirišę prie savo tikybos ir bažnyčios, uoliai lanką pamaldas ir klausą pamokslų. Tik keletas neatlieką velykinės.

Moraliniu atžvilgiu pastebima šių trūkumų: per mažai kreipiamas dėmesys į pasninkus, įsigalėjęs bylinėjimosi įprotis.

Vietos gyventojai esą nelabai paslankūs organizuotojai. Tačiau esamos organizacijos veikiančios neblogai, kai kurios net energingai.

Įžanginiame pamoksle Ekscelencija pasidžiaugė naujai susikūrusiu religiniu bei kultūriniu židiniu, iš kurio būsią Dievui garbė ir žmonėms nauda, pasigrožėjo gera parapijiečių nuotaika. Ragino nesitenkinti esama padėtimi, bet kilti vis aukščiau ir aukščiau. Reagavo į klebono iškeltas parapijų ydas. Paskum laikė gedulingas pamaldas už mirusius parapijiečius, palaimino susirinkusius Švč. Sakramentu.

Rytojaus dieną Ganytojas sutvirtino 179 asmenis, laikė skaitytinę votyvą, giedojo suplikacijas, apdalijo žmones ganytojo raštais. Po pietų susirinkusiųjų pamūšiečių palydėtas išvyko į Klovainius.

Nepaprastojo svečio vizitas visiems paliko neišdildomą įspūdį.

Vyskupas ir notaras

Susipažinau su Vyskupu Paltaroku Kaune 1914 metų pavasarį. Aš laikiau stojamuosius egzaminus į Kauno kunigų seminariją, o kanauninkas Kazimieras Paltarokas, tos seminarijos profesorius ir inspektorius, mane egzaminavo. Man per menkai susivokiant Šventojoje Istorijoje, kan. Paltarokas patarė nusipirkti Švento Kazimiero knygyne jo plačiąją "Šventąją Istoriją" ir per vasarą ją pastudijuoti.

1914 metų vasarą kilus Pirmajam pasauliniam karui, Kauno kunigų seminarija nusikėlė į Vašuokėnų dvarą netoli Troškūnų. Vašuokėnuose bendravau su kan. Paltaroku kaip ramus klierikas su geru pedagogu, išmintingu seminarijos inspektoriumi. Kad kan. Paltarokas buvo vertas garbingo pedagogo vardo, tai pripažįsta ir buvęs jo auklėtinis Krupiciškis: "Prof. Paltarokas visada gerbė mokinį. Mokinys jam niekad nebuvo automatas, "zubrijimo mašina", bet asmenybė, vadinasi, tuo, kuo išėjo iš Kūrėjo rankų. Derinosi krikščionio sąmonė ir pedagogo praktika. Tai retas reiškinys".

1926 metų pavasarį mane iškėlus iš Rokiškio į Panevėžį, kurį laiką aš purkštavau ant Vyskupo Paltaroko, gerai nesuprasdamas jo ganytojiškų tikslų darbštesnius kunigus (Ekscelencija ir mane tokiu laikė) turėti arčiau savęs. Tik reikia pagalvoti! Kur tu matęs - tokį "mokytą vyrą" atitraukti nuo gimnazijos! Tuojau į Panevėžį ir pas patį Vyskupą. Deja, nieko nelaimėjau. Ekscelencija kalbėjo: "Esi pasižadėjęs klausyti vyskupo, tai ir klausyk jo. Panevėžyje būsi reikalingesnis negu Rokiškyje..."

Pagaliau apsiraminau ir įsitraukiau į "devynis amatus, dešimtą badą". Dėl to mano tariamo darbštumo Vyskupas ir bus pamėgęs savo atšiauroką notarą.

"Tu beskubėdamas savo devyniuose amatuose ir klaidų pridarai", - kartais įspėdavo mane Ekscelencija, grąžindamas kokį mano parašytą raštą.

"Mea culpa! (Mano kaltė) Gal kur ir suklystu per tuos devynis amatus", - nedrąsiai atsiliepdavau, tačiau Vyskupas dėl tų mano suklydimų rimtai nepykdavo. O sunkesnėse Dvasinio Tribunolo bylose net pats padėdavo man tinkamiau suredaguoti posėdžių protokolus. Kad aš beveik nedalyvavau Pirmojo Panevėžio Vyskupijos Sinodo posėdžiuose, nors buvau oficialiai paskirtas jo notaru, kaip kun. J. Gasiūnas ir kan. Gižinskas, Ekscelencija nė žodžiu dėl to neužsiminė.

Įėjus į kuriją Vyskupui Paltarokui, nesilankstydavau jam, rankos kasdien nebučiuodavau, kaip darydavo net senieji kurijalai, tik kilstelėdavau nuo kėdės, kiek nusilenkdavau į jo pusę ir, vėl atsisėdęs, tęsdavau savo darbą. Turėdamas kokį eilinį reikalą į "nepajudinamąjį notarą", Ekscelencija prisėsdavo prie mano rašomojo stalo galo ir kalbėdavo, nė kiek nepykdamas, neužsigaudamas, kad notaras atsakinėja į vyriausiojo viršininko klausimus sėdėdamas ir savo darbą dirbdamas. Tik kokiais svarbiais klausimais Vyskupas pašaukdavo mane į savo kabinetą.

Man nuėjus, įvykdavo šitoks “audienceremonialas”. Įėjęs į Ekscelencijos kambarį, linktelėdavau Ekscelencijai ir, nė žodžio netaręs, artindavaus prie jo rašomojo stalo. Ekscelencija, būdamas gerai nusiteikęs, sėdėdamas prie stalo arba paėjėjęs į kambario vidurį, man sako:

- Ką įsakysi?

- Pagal įsakymą, - šypsodamasis aš atsakydavau, jeigu nueidavau pas Ekscelenciją jo šaukiamas.

Ir po tokios ceremonialinės įžangos prasidėdavo kalba Ekscelencijai rūpimu klausimu. Nors Vyskupas, pats sėsdamas, liepdavo ir man sėstis, tačiau aš visada stovėdavau, o kalbai ilgiau trunkant, atsiremdavau vienu pečiu į aukštą pulpitą, prie kurio Ekscelencija kartais stovėdamas skaitydavo ar rašydavo.

Kai Vyskupas būdavo blogai nusiteikęs, tos mano audiencijos įžangos nebūdavo. Paprastai paklausdavo: “Ką pasakysi?..” Arba: “Kaip pats žiūri į tą dalyką?..”

Nedaug ką iš manęs sužinojęs, išpešęs, Ekscelencija atsakydavo: “Gali eiti... Iš tokio slapuko nieko nesužinosi...”

Apskritai visos mano audiencijos pas Vyskupą būdavo labai paprastos, be ceremonijų, nuoširdžios, bičiuliškos. Aš eidavau pas Ekscelenciją bet kokiu laiku, kartais anksti rytą, o kartais ir labai vėlų vakarą. Ekscelencija niekad nėra man pasakęs, kad nelaiku pas jį atėjęs, ir niekad dėl tų mano dažnų vizitų nėra parodęs surauktos kaktos ar nepatenkinto veido.

Tarp kitų mano amatų buvo ateitininkų sendraugių telkimas. Tam darbui nuolat mane ragindavo Vyskupas Paltarokas, sakydamas: “Tave mėgsta inteligentai. Kiek galėdamas, burk ateitininkus sendraugius, kad jie neatsitolintų nuo katalikų ir nepaskęstų palaidoje tautininkų baloje...”

Į ateitininkų sendraugių pobūvius Vyskupas Paltarokas mielai ateidavo. Ekscelencija visus veikdavo savo imponuojančiu vyriškumu, įdomiomis kalbomis, įvairiais pasakojimais apie visokius gyvenimo įvykius, o neretai ir gražiu pritarimu daininınkams. Apie dešimtą - vienuoliktą valandą Ekscelencija visiems nusilenkdavo tardamas: “Gal jums be manęs bus linksmiau, įvairiau, drąsiau...”

Jį paprastai lydėdavo jo kunigas sekretorius.

Užtarnauta garbė

Vyskupas Paltarokas garbės neieškojo: pati garbė jį sekiojo. Kaip Bažnyčios kunigaikštis, jis išdidžiai laikėsi viešuose pasirodymuose ir buvo paprastas ir žmoniškas su įvairiais žmonėmis.

“Nepatogu girtis savo laimėjimais, tačiau bendrajai orientacijai aš tau papasakosiu apie pasisekimus Vatikane”, - tarė man Vyskupas, grįžęs iš vienos kelionės į Romą.

"Koktu, kai tu pats giriesi ar kai tave liaupsina savieji. Kas kita, kai tave iškelia kiti bendrajai Bažnyčios ir Tėvynės gerovei", - kalbėjo Ekscelencija, kai paprašiau jo duoti išspaudinti "Panevėžio garse" kariuomenės šventėje pasakytą pamokslą.

Kazimiero Paltaroko, kaip vyskupo, garbinimas Panevėžyje prasidėjo 1926 metų "Panevėžio balse" (04 09, Nr. 14), paskelbus žinelę: "Panevėžio vyskupija. Esama tam tikrų žinių, kad jau įkurta Panevėžio vyskupija su centru Panevėžyje. Vyskupu paskirtas Lietuvos universiteto profesorius kanauninkas Kazimieras Paltarokas".

Daugeliui kunigų garbingas Kazimiero Paltaroko vardas jau buvo žinomas. Visi jaunesnieji kunigai buvo Ekscelencijos mokiniai - auklėtiniai. Jis nuo 1911 metų buvo Kauno kunigų seminarijos lotynų kalbos, teologinės propedeutikos ir sociologijos profesoriumi, o nuo 1914 metų ir seminarijos vicerektoriumi, arba inspektoriumi. Tiktai pasauliečiai inteligentai teiravosi apie naująjį Vyskupą.

Į Vyskupo Paltaroko konsekraciją Kauno katedroje 1926 m. gegužės 2 d. aš nebuvau nuvykęs.

Tikrasis Vyskupo Paltaroko garbinimas išryškėja jo sukaktuvių bei jubiliejų progomis. Panevėžio dvasininkai Vyskupą Paltaroką sveikindavo iš vakaro.

Žodžiais neišsakomas ir plunksna neparašomas buvo Vyskupo Paltaroko triumfas jo šešiasdešimties metų jubiliejaus proga 1935 metais. Nors jubiliatas dar nebuvo grįžęs iš Geležių, tačiau sukaktuvių išvakarėse kurijoje jau lankėsi nemaža jo sveikintojų. O laiškų, telegramų ant Vyskupo kabineto stalo susikaupė didžiausia kupeta. Kaip kas išmanė, taip reiškė Vyskupui Paltarokui pagarbą.

Už visus sveikinimus bei linkėjimus Vyskupas Paltarokas padėkojo viešai "Panevėžio garse".

Pasveikinti Vyskupą Paltaroką jo šešiasdešimtųjų vardinių proga buvo atvykę vyskupai: Telšių - Justinas Staugaitis, Kaišiadorių - Juozapas Kukta, Vilkaviškio koadjutorius Mečislovas Reinys, Petras Būčys; profesoriai: Stasys Šalkauskis, Pranas Dovydaitis, Kazys Pakštas, Pranas Kuraitis; žymūs katalikų veikėjai: dr. Petras Karvelis, dr. Dielinkaitis iš Kauno, dr. Jasaitis, Gabaliauskai, Juozas Paukštelis iš Šiaulių, Paliokai iš Utenos, Žagrakaliai iš Zarasų ir daugelis kitų; studentai ateitininkai iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto, Dotnuvos žemės ūkio akademijos ir Klaipėdos prekybos instituto; iš visos Lietuvos suplaukus katalikiškoji moksleivija. Nenuostabu, kad per Šv. Kazimiero atlaidus iš paties Ekscelencijos rankų Švenčiausiąjį priėmė apie penki šimtai asmenų, o vakare per iškilmingąją vakarienę K V C salė buvo pilnutėlė gražaus idealiojo jaunimo.

Lietuvių katalikų "Ryto" dienraštyje rytojaus dieną po Šv. Kazimiero atlaidų buvo gražiai aprašyta ta įspūdingoji Vyskupo Paltaroko vardinių šventė. Šešiasdešimtmečio sukaktuvių proga apie Vyskupą Paltaroką buvo rašoma visoje katalikų spaudoje.

Savo dienoraščio 1935 m. kovo 6 d. lape užrašiau: "Ateitininkų šventė per Vysk. Paltaroko vardines buvo tokia kultūringai didinga, kad niekas nedrįsta drumsti susidariusių įspūdžių..."

Panemunis, 1968-1970 m.

Kunigas Vytautas Masys

Pirmą kartą pamačiau Vyskupą Kazimierą Paltaroką dar būdamas vaikas apie 1940 m., savo gimtinėje, Troškūnuose, kur buvo teikiamas Sutvirtinimo sakramentas. Man buvo pavesta besiruošiančiųjų priimti Sutvirtinimo sakramentą vardu pasveikinti atvykusį Vyskupą. Turėjau išmokti kažkieno parašytą sveikinimo tekstą. Sutikome Vyskupą miestelio pradžioje. Nebuvau geras sveikintojas, nes, pasakęs išmoktą pradžią, susipainiojau ir užbaigiau savais žodžiais. Neprisimenu, ką tada mums pasakė Vyskupas, bet mano vadovai pagyrė, kad gerai baigiau.

Kitas prisiminimas. Apie 1945 m. buvo ruošiamasi iš Troškūnų iškelti parapijiečių mylimą kleboną kun. Antaną Jušką. Pas Vyskupą nuvyko parapijiečių delegacija, kurioje buvo ir mano tėtis, kad paliktų kleboną. Parvykęs namo tėvelis pasakojo, kad Vyskupas nuraminęs visus, bet nieko nepažadėjęs. Tėtis kažkaip Vyskupui priminęs mane, savo sūnų, kuris dar vaikas, bet prašąs klebono neiškelti. Vyskupas ta proga man padovanojo kan. Kazimiero Žitkaus maldaknygėlę vaikams "Prie altoriaus". Ji buvo paties autoriaus dedikuota Vyskupui. Ilgai ji man priminė Vyskupo jautrumą vaikui. Gaila, kad knygelės neišsaugojau - kažkam ją atidaviau kaip man brangų suvenyrą.

Trečias susitikimas su Vyskupu buvo per šv. Kazimiero karsto perkėlimo Šv. Petro ir Povilo bažnyčion iškilmes. Iš Kauno kunigų seminarijos, tada vienintelės Lietuvoje, mes, du pirmakursiai klierikai - Juozapas Antanavičius ir aš - turėjome iškilmėse patarnauti Vyskupui, ką įamžino anuomet pakviestas, nelabai apeigose susiorientuojąs fotografas (sako, buvęs žydas), kuris fotografavo daugiau pasiruošimą pamaldoms, negu svarbiausius iškilmių momentus. Mes labai apgailestavome, kad nenufotografavo mūsų, kai Šventojo relikvijų karstelį dėjome į sidabrinį karstą ant altoriaus. Man tada Vyskupas pasirodė susijaudinęs ir tylus.

Buvo ir daugiau susitikimų jau seminarijoje, bet mažai prisimenu. Tik susi-

tikimai prieš kunigystės šventimus ir po jų dar gyvi. Mes, keturi paskutinio kurso klierikai, prieš šventimus gavome šaukimus į komisiją dėl kariuomenės. Ką su mumis daryti, sprendė seminarijos vadovybė ir Vyskupas. Buvo manoma, kad po šventimų gal nereikės vykti į tarnybą. Mokslą pradėjome gerokai anksčiau. Prieš šventimus vadovybė pakvietė mus ir pranešė, kad į kariuomenę tikriausiai būsime paimti. Vyskupas užtikrino, kad jei šventimų neimtume prieš kariuomenę, juos be kliūčių galėtume priimti grįžę, jeigu, žinoma, patys to norėtume. Vyskupas pasiteiravo, ką mes galvojame. Mes, du Panevėžio vyskupijos klierikai - J. Antanavičius ir aš, pasakėme, kad šventimus priimsime. Jie vyko, jei teisingai prisimenu, tris dienas (subdiakonatas, diakonatas, kunigystė). Kunigystės šventimų valanda buvo gerokai paankstinta, kad tuojau po jų suspėtume į karinį komisariatą. Nežiūrint to, kad jau buvome kunigai, mes, abu panevėžiečiai, buvome pašaukti ir spalio 4 d. turėjome išvykti. Antanas Račkauskas šventimus priėmė, o Antanas Maskeliūnas seminariją laikinai paliko, buvo pašventintas vėliau. Vyskupas per šventimus buvo labai susigraudinęs. Po šventimų mus pakvietė į Vilniaus kuriją, kur gavome skyrimus į parapijas (aš į Ramygalą) bei kitus religinius įgaliojimus. Mus abu Vyskupas pakvietė pietų. Kai pripylė taures vyno, nežinojau, kaip elgtis - gerti ar ne. Kun. Juozas, jei gerai prisimenu, kažkaip atsisakė, bet Vyskupas tarė: "Jei negeri pats, tai gerk iš paklusnumo". Išgėrėme. Po pietų Vyskupas mus palaimino ir atsisveikino. Ta proga mums buvo įteikti vokai su keletu šimtų rublių ir Vyskupo ranka parašytu rašteliu: "Naujo gyvenimo pradžiai".

Kariuomenėje tarnavau tik aš vienas. Kiti išsisuko, pasidarę apendicito operacijas (po jų paleisdavo pusmetį - tiek, kiek mums reikėjo, kad baigtųsi tarnybos laikas). Tarnavau vos keturis mėnesius Azerbaidžane, Baku. Buvau susirgęs, bet iš kariuomenės paleido "labai mįslingai" ir netikėtai. Buvo užuominų, kad Vyskupas K. Paltarokas darė žygių net Maskvoje (tuomet buvau tik vienintelis kunigas kareivis), bet tiesos turbūt niekada nesužinosiu: tada visa tai turėjo būti daroma labai slaptai, o dabar jau niekas nebepasakys.

1955 m. sausio pabaigoje grįžęs į Vilnių ir pasimeldęs Aušros Vartuose, ten pasirašęs svečių knygoje kaip demobilizuotas 72407-ojo karinio dalinio kareivis, su uniforma nuvykau į kuriją. Vyskupas mane pasveikino "kariškai". Pasiteiravo apie gyvenimą kariuomenėje, kaip tas gyvenimas atrodo kunigo akimis. Kalbėjomės ilgokai. Buvau paskirtas vikaru į Saločius, anot Vyskupo, gerą parapiją.

Vėliau Vyskupą teko susitikti daugiau oficialioje aplinkoje. Prisimenu jį, nuoširdų, giliai žvelgiantį ir jautrų Vyskupą, kuriam rūpėjo ir žmogus, ir parapijų reikalai.

Panevėžys, 1997 m. birželio 7 d.

Antanas Mikeliūnas

Mano tėvai, Ieva ir Kazimieras Mikeliūnai, nusipirko žemės sklypą ir 1930 m. pasistatė namus vyskupijos kurijos kaimynystėje. Šiaurės pusėje mūsų kiemas ribojosi su Vyskupo sodu. Vyskupijos teritorija nuo Klaipėdos ir Sodų gatvės buvo aptverta aukšta, aklina apie 2 m aukščio medine tvora. Tik rytinėje pusėje, kur buvo vyskupijos daržas, ėjo spygliuotų vielų tvora. Pietinėje vyskupijos kurijos pusėje daugiausia augo dekoratyviniai medžiai, šiaurinėje pusėje - vaismedžiai. Aplink visą sodą ir įstrižai - alėjos pasivaikščiojimui. Šiaurės rytų pusėje, už namo, kur dabar pastatytas V. Žigo sukurtas K. Paltaroko atminimo kryžius, prie tebesančių kuplių liepų stovėjo didelė girnapusė, o aplink ją suoliukai. Tokia pat girnapusė su suoliukais buvo ir kitame kampe - pietų pusėje. Vakarais Vyskupas K. Paltarokas vaikštinėdavo alėjomis, skaitydavo, medituodavo, prisėsdavo ant suoliukų.

Pietinėje sodo pusėje, prie pat tvoros, stovėjo Vyskupo garažas ir malkinė. Didelės malkų rietuvės buvo sukrautos ir už malkinės, vadinamame skiedryne. Vyskupo mašiną vairuodavo jo asmeninis vairuotojas Vladas (pavardės nebeprisimenu). Mašina visada privažiuodavo prie paradinių durų (šiaurinėje pusėje). Veranda ir durys tebėra ir dabar, tik pro jas nebevaikštoma. Įėjimas į vyskupijos kuriją buvo iš Sodų gatvės. Einant alėja palei Klaipėdos gatvę, netoli buvusios Amatų mokyklos (dabar Aukštesnioji technikos mokykla), išeiti į gatvę buvo įrengti varteliai, bet dažniausiai jie būdavo užrakinti. Vyskupijoje sargu ilgai dirbo Antanas Palaima. Jis kūrendavo krosnis, prinešdavo malkų, vandens. Vyskupo kieme šulinio nebuvo, tad vandenį sargas nešdavo iš vandenvietės, buvusios Klaipėdos ir Sodų gatvių kampe.

Artimai su Vyskupu K. Paltaroku tėvai nebendravo, neatsimenu, kad Vyskupas kada nors būtų mūsų namuose svečiavęsis. Bet prieš šv. Kazimierą tėvelis rimtai ruošdavosi sveikinimo kalbai ir kiekvienų metų kovo 4-ąją eidavo sveikinti Vyskupo su vardadieniu. Kartais vesdavosi ir mane.

Nuo pat vaikystės Švč. Trejybės bažnyčioje patarnaudavau šv. Mišioms ir kitoms apeigoms. Yra tekę patarnauti šv. Mišioms jo koplyčioje. Neatsimenu, ar yra kada pakalbinęs, ar ko nors paklausinėjęs, tik po mišių visada švelniai patapšnodavo skruostus ir atsisveikindavo.

Teko patarnauti Vyskupui K. Paltarokui mišioms, kai jis poilsiavo Berčiūnų kurorte. Tai buvo apie 1938-uosius metus. Tada Berčiūnų bažnytėlės dar nebuvo, bet ne per toliausiai nuo būsimos bažnyčios stovėjo, atrodo, Petraškos vila. Nežinau, ar ši vila buvo nupirkta, ar ją nuomojo, bet ten buvo įrengta koplyčia, o antram aukšte vasarą gyvendavo Vyskupas ir kai kurie kunigai. Mūsų šeima

vasarodavo netoli Berčiūnų, mamos tėviškėje Nausodėje. Paprastomis savaitės dienomis rytais eidavau į Berčiūnus patarnauti aukojančiam šv. Mišias Vyskupui K. Paltarokui. Sekmadieniais aukoti šv. Mišių dažniausiai atvažiuodavo Katedros klebonas P. Šidlauskas. Į pamaldas susirinkdavo daug vasarotojų ir aplinkinių gyventojų. Koplytėlė buvo nedidelė, žmonės netilpdavo joje, tad didžioji dalis jų šv. Mišių klausydavosi lauke.

Tai tik keletas prisiminimų nuotrupų apie Panevėžio vyskupijos kuriją ir Vyskupą Kazimierą Paltaroką. Vaikas būdamas, negalėjau arčiau pažinti Vyskupo, o jei ką tuo metu žinojau, išdilo iš atminties.

Užrašė Stasė Mikeliūnienė
Panevėžys, 1996 m. sausio 4 d.

Kazimieras Nasevičius

Pradėjau giedoti bažnyčios chore dar Šv. Stanislovo koplyčioj. Vyskupas apie tai žinojo.

Artimiau susipažinau su Vyskupu Paltaroku 1928 m. šventinant Marijonų vienuolyną. Mes abu buvom pakviesti.

Jis man sako: "Būk gerutis, eik per koridorius ir atidarinėk duris - aš eisiu šventindamas".

Aš nelabai norėjau, sakau: "Aš nesavas". Jis sako: "Nieko, nieko, nebijok. Jeigu aš pasakiau - aš čia vyriausias". Ir aš ėjau, atidarinėjau duris. Jis pašventino. Paskui man padavė ranką, padėkojo. Pradėjom kalbėtis. Paprašė, kad aš pas Jį užeičiau. Toks buvo mūsų susipažinimas.

Kai nueidavau pas Jį, sakydavo: "Aš tave vadinsiu sūneliu, tu mane vadink tėveliu. Mes jau čionai nebeoficialūs".

Ir telefonu kartais pasiskambindavom. Ir štabe būdamas skambindavau: "Ekscelencija, kaip gyvenat?" "Kas čia, Kaziukas kalba? A a a. O čia tėvas kalba..."

Buvo labai šnekus. Mėgdavo pajuokauti. Labai mokėjo "prieit prie žmogaus". Jis taip mokėjo "ištraukti", kas Jam rūpėjo, taip mokėjo pradėti aplinkiniais keliais - ne taip, kaip ten buvo, pasakyk, bet, kaip ten tas einasi, kaip ten tas... Labai įdomiai užduoda klausimą: kai užveda ant tos "šakos", tai apie tą šaką ir kalbi. Šitaip viską sužino, viską supranta, viską suveda į krūvą - turėjo Dievo dovaną.

Staiga mirė mano sesuo. Palaidojau. Vyskupas man sako: "Žinai, Kazimierai, statyk koplytėlę". Sakau: "Bet, Ekscelencija, reikės pinigų". Jis sako: "Kazimierai, statyk, aš padėsiu". Parašiau pareiškimą, kaip sakė Vyskupas, ir nuė-

jau pas senosios bažnyčios kleboną. Jis man ir sako: "Neturiu šiandien laiko, ateik kitą sekmadienį". Nuėjau kitą sekmadienį, trečią - ir vis tas pats. Bet aš nesakau, kad mane siuntė Vyskupas, nes Jis prašė, kad nesakyčiau.

Atėjau ketvirtą sekmadienį. Tada jis kad griebs mano pareiškimą: "Dar kažin ko užsinorėsi..." Ir numetė. Aš pasiėmiau pareiškimą ir pas Vyskupą. O kur aš daugiau dėsiuos. Nuėjau ir pasakiau, kad metė pareiškimą, apibarė.

Vyskupas paima mano pareiškimą, rytojaus dieną pasišaukia generalvikarą. Išrašo leidimą. Klausiu, kiek turėsiu mokėt. "Jokio mokesčio nereikia. Jeigu gali, paaukok..." (tada statė kunigų seminariją). Aš aukojau 50 litų. Kunigas man atvežė kvitelį į namus. Gavęs Vyskupo sutikimą ir pinigų, pastačiau koplytėlę. Ta koplytėlė yra senosiose kapinėse einant į Skaistakalnį, prie revoliucionierės Margytės kapo.

Aš nueinu pas Jį, sakau: "Tėveli, yra tokie dalykai, aš nelabai suprantu..." Sako: "Prieteliau, Kaziuk, tu šitaip padaryk, kitaip pamėgink, taip ar taip, jei kas nesiseka, turi išeit... Rodos, ir aš kartais sėdžiu, parašau ką nors - kažko lyg stinga. Ir, žiūrėk, pasikalbu, pasitariu su kuo nors, ir man taip kelių žodžių geresnių stigo, aš juos pridėjau - ir viskas gerai išėjo", - pasakojosi Vyskupas. Įsimintiniausias įvykis buvo, kai aš pas Jį nuėjau su tuo pareiškimu, kurį atmetė klebonas. Buvo tada sekmadienis. Sutikau jį, einantį iš Katedros. Tuojau ranką padavė. Jis visados eidavo su palydovu (vienas kunigas kaip ir adjutantas Jo buvo). "Tai aš norėjau, Ekscelencija, su Jumis pasikalbėt..." "O kodėl ne "tėvelis"? - jis man juokais pasakė. Aš prie kunigo nesakiau, užėjau pas Vyskupą į kambarį ir viską išpasakojau. Jis baisiai sielojosi. Vyskupas matė, kad aš susijaudinęs. Sako: "Taigi nuo manęs priklauso, ne nuo jo. Ko gi sielvartauti?.. Gal pietausi?" Aš sakau: "Ačiū, nepietausiu..."

Paskutinį kartą buvau pas Vyskupą, kai pro Panevėžį ėjo frontas. Mane paleido dviem dienoms pas motiną. Persirengęs civiliai, buvau pas Jį užėjęs pasakyti, kad Katedros kunigas Didžiokas jau miręs lageryje (vienoj kameroj sėdėjom). Tai buvo 1944 m. rugpjūčio mėnesį. Paskutinis mano susitikimas su Juo. Pamatęs mane sako: "Kaipgi tu, vaikeli?.." Sakau: "Nieko, Ekscelencija, atėjau su Jumis pakalbėt..." Jis mane obuoliais vaišino. Sako: "Gal tau pinigų reikia?" Buvo kaip tėvas. Atsakiau: "Fronte aš - tai man nieko nereikia". Jis domėjosi, kaip kariuomenė, kaip laikosi jaunimas, kokios nuomonės, kokie mano draugai, klausė apie religiją.

Mums bekalbant, kelis kartus suskambo telefonas. Mačiau, kad Jis turi daug reikalų, sakau: "Jeigu turėsiu reikalų, kai karas baigsis, aš ateisiu".

Karui pasibaigus, Jį perkėlė į Vilnių.

Panevėžys, 1995 m. gruodžio 15 d.

Valerija Paltarokaitė

Dar vaikai būdami džiaugdavomės, kai dėdė apsilankydamas atveždavo mums ir tėveliams saldainių, įvairių šiltų kraštų vaisių.

Kasmet pas mus paatostogaudavo kokią savaitę. Man tekdavo dėdei Vyskupui patarnauti, nors valgį paruošdavo mama. Aš tada stebėdavausi, kodėl jis taip anksti vakare eina miegoti. Tik dabar supratau, kad senstant vakarais jau ima nuovargis. Atostogaudamas kaime, kasdien važiuodavo į Linkuvą laikyti pamaldų. Vėliau, įkūrus Pamūšio parapiją, ir ten nuvažiuodavo.

Abu Vyskupo tėvai buvo labai maldingi. Mėgdavo sekmadieniais arkliu Širmiu važiuoti į bažnyčią. Tėvukas buvo šviesus žmogus. Kaimiečiai juo labai pasitikėdavo, net savo teisėju buvo išrinkę - jei kur nors nesutarimas, vis klausdavo patarimo. Jų namas buvo dviejų galų: gryčia su kambariu, kamara ir prieangiu, kitame - seklyčia ir du kambariai. Tėtis visada atėjęs iš ryto pasisveikindavo: "Garbė Jėzui Kristui".

Moksleivės būdamos, važiuodavom pas dėdę per didžiąsias šventes: per Velykas, Kalėdas, Naujuosius metus. Namiškiai įdėdavo didžiulį saldų sūrį ir obuolių iš savo sodo. Džiaugėsi, kad savieji jo nepamiršta. Mums būdavo miela pasisvečiuoti. Būdavo labai nedrąsu, kai jo pasveikinti ateidavo inteligentija, o mes turėdavom visus priimti ir vaišinti. Vieną dieną skirdavo vaišinti kunigus, o kitą - tik pasauliečius. Tada ir mes su jais drauge vaišindavomės.

Vasaros atostogas praleisdavau pas dėdę. Tiesa, miegoti eidavau pas seserį, nes jų patalpos ankštokos, o dar gyveno kancleris. Tačiau valgyti nueidavom pas dėdę nustatytu laiku visada. Kartu prie vieno stalo sėsdavo ir jo kancleris. Man tekdavo ir stalą padengti. Šeimininkavo dvi vienuolės - seselės kazimierietės. Viena jų buvo virėja, o kita kambarius tvarkydavo, prie stalo patarnaudavo. Dėdė liepdavo iš seselių mokytis šeimininkauti. Kartą aš pavėlavau pietų. Vyskupas sako: "Jei kitą kartą pavėluosi, tai ir valgyti negausi. Be to, mokytojas visada visur turi punktualus būti".

Po studijų pirmąją vasarą teko ilgiau pabūti namuose, nes tik rudenį pradėjau dirbti mokykloje. Padėjau jiems persikelti iš senųjų kurijos patalpų, kurias nacionalizavo, į mažą namelį - Sodų g. 22. Patalpos mažos. Mes su viena sesele miegodavom ant aukšto. Bet ir tai žvalgyba atėjo pasiteirauti, ar čia dar kas gyvena. Teko kelias dienas eiti miegoti pas pažįstamas seseles vienuoles, kad nebūtų įtarimų. Tam pastatėlyje buvo įvesti pasiklausymo aparatai. Kai seselės juos užtiko, turėjo paimti. Tą atliko slapta, darydami kratą, kai dėdės nebuvo namuose. Be to, pro kaimyno langą visą laiką vienas žmogus stebėdavo pas Vyskupą ateinančius ir išeinančius žmones. Kurijoje gyvendamas Vyskupas turėjo koplyčiai skirtą kambarėlį, o tuo laikotarpiu šv. Mišias laikydavo namuose.

Gautus iš Sibiro namiškių laiškus skaitydavom abu su dėde. Jis stebėdavosi, kad mano mama labai gražiai ir išmintingai rašė. Dėdė duodavo pinigų, jei reikėdavo jiems ką nors nupirkti ir pasiųsti. Praėjus aštuoneriems tėvelių tremties metams, vieną vasarą pavyko juos aplankyti. Dėdė įdėjo medalikėlių visiems ten esantiems padalinti.

Kai išsikėlė į Vilnių, iš pradžių neturėjo buto, gyveno lenkų Bonifratrų bažnytėlės zakristijoje. Tik vėliau paskyrė jam butą Liudo Giros g. 29 (dab. Vilniaus g.). Tada jau su viskuo persikėlė į Vilnių. Ten turėjo du kambarius: saloną ir valgomąjį - miegamąjį. Kancleriui ir kurijai buvo po kambarį. Šeimininkėms seselėms mažas kambarėlis. Kai kancleris Č. Krivaitis vietoje negyveno, tą kambarį skirdavo svečiams apsistoti. Kai sirgau, teko pagyventi, kol pasveikau. Vyskupui pačiam tekdavo po darbo valandų priimti interesantus, nes kancleris jau būdavo išėjęs.

Pamaldų kasdien vykdavo į Aušros Vartus.

Kai dirbau Molėtuose, susisiekimas buvo sunkus. Į Vilnių galima būdavo patekti tik atsitiktinėm mašinom. Kartą, žiemą, nuvažiavus į Vilnių, užėjo dideli šalčiai. Kad grįždama nesušalčiau, dėdė man davė savo šiltus rūbus, kuriuos jis buvo pasiruošęs, jei tektų būti ištremtam į Sibirą. Jo asmeninis vairuotojas mane palydėjo į užmiestį ir padėjo susirasti mašiną. Taip laimingai grįžau laiku į darbą.

Senatvėje Vyskupui teko ir ligoninėje pabūti. Džiaugdavosi, kad savi ateina jo aplankyti. Atvažiuodavau iš tėviškės su lauktuvėmis. Vyskupas labai mėgo tėviškės liepas, kurias pats pasodino. Yra išlikusi fotografija, kur Vyskupas stovi prie savo jau didžiulių liepų. Klausdavo mane: “Kažin, ar dar mano liepos gyvos?”

Po pirmojo insulto sutriko atmintis, po antrojo nebegalėjo laikyti šv. Mišių. Jį slaugė studentė medikė Onutė Barisaitė ir gydytojas Misiūra. Gyvendamas Panevėžyje, dėdė rėmė Barisų šeimą, nes jų tėvelis buvo įkalintas. Vaikai gyveno su močiute. Ši dažnai užeidavo pas Vyskupą anūkėliams maisto parnešti. Vyskupas padėjo jiems mokytis.

Bendraujant su dėde Vyskupu, Panevėžys man pasidarė artimas ir mielas miestas. Dažnai apsilankau Katedroje ir maldoje prisimenu mirusį Vyskupą.

Panevėžys, 1995 m. spalio mėn.

Valerija Paltarokaitė

Atsiminimų nuotrupos iš Panevėžio savivaldybės viešojoje bibliotekoje vykusio vakaro, skirto Vyskupo Kazimiero Paltaroko 120-osioms gimimo metinėms paminėti.

Vyskupo tauri asmenybė man buvo šviesus idealas. Jis labai mylėjo ir brangino gimtinę, tėvelius, artimuosius, padėjo materialiai ir moraliai, skatino siekti mokslų, rūpinosi, kad užaugę būtume dori, geri žmonės. Visiems buvo jautrus, paprastas, nuoširdus, draugiškas. Kiekvieną jis priims, išklausys, patars, sustiprins, reikalui esant, sušelps.

Padėdavo besimokančiam jaunimui. Didelį dėmesį skyrė ateitininkų veiklai. Artimai bendravo su prof. St. Šalkauskiu, prof. Pr. Dovydaičiu ir kitais ateitininkijos vadais, palaikydavo ryšį su inteligentija.

Labai darbštus. Dirbo, rašė iki pat mirties. Turėjo aukštą kraujospūdį, dėl to jį mušdavo karštis. Būdavo, sušlapina rankšluostį, apsuka juo galvą ir vis tiek dirba. Visada punktualus. To reikalavo ir iš kitų.

Brangino ir vertino meną. Jam patiko Kipras Petrauskas.

Kunigams buvo reiklus, bet mielas. Panevėžio vyskupija tuo metu pasižymėjo kunigų drausmingumu. Daug kunigų buvo iš Linkuvos parapijos. Vyskupui rūpėjo ne tik bažnyčios, bet ir tautos reikalai. Tikslas - išlaikyti tikėjimą, naikinti klaidas, ugdyti gerus papročius, skiepyti skaistybę, platinti blaivybę, sąžiningai darbuotis savo krašto gerovei.

Vyskupas sakydavo: “Kiekvienas žmogus turi jausti, ką kitam skauda, kad kiek galėdamas nuramintų aimanuojantį” arba “Malda su pasninku duoda gailestingumą. Pasninkaudami palaikykite savyje atgailos nuotaiką: turi pasninkauti ne vien burna, bet ir akys, ir ausys, kojos ir rankos bei visi kūno sąnariai. Tepasninkauja tavo liežuvis, susilaikydamas nuo begėdiškų žodžių ir piktžodžiavimų”.

Sakydavo: “Šventės ne tam švenčiamos, kad kūną gardžiau valgydintumėt, gražiau rėdytumėt, bet savo dvasią stiprintumėt dangaus maistu, apsuptumėt ją Dievo malonės rūbu. Didžiausias mano džiaugsmas bus, jei laikysitės Kristaus mokslo, kurį žodžiu ir raštu gausiai jums skelbiu”.

“Tiesaus žodžio žmogus - gyveno tuo, ką sakė”, - taip apie Vyskupą Paltaroką kalbėjo vyskupas M. Reinys.

Sakydavo: “Tie jauni kunigai kartais pasikarščiuoja, ir nėra naudos nei jiems, nei kam kitam”. Todėl turėdavo juos perkėlinėti į kitas parapijas, kad nebūtų valdžios pareigūnų suimti.

Vyskupui patikdavo aukšti, liekni žmonės.

Jis nenorėdavo, kad moteriškės bendrautų, važinėtų su kunigais. Sakydavo: “Išimtis galima daryti, kai kartais giminės neturi kur apsistoti - tenka priglausti. Ant kaktos neužrašyta, kad ten giminės ar ne giminės”. To aš stengdavausi laikytis.

Sodiečiai nebijodavo pas jį užeiti. Jis priimdavo, paklausinėdavo, kokios naujienos kaime, su visais bendraudavo.

Mokyklos baigimo proga Vyskupas man padovanojo laikroduką ir parkerį auksine plunksna (su panašiu parkeriu ir pats rašydavo).

Baigus mokyklą negalėjau iškart toliau mokytis, nes vokiečiai reikalavo reicho tarnybos. Dėdė pasiūlė: "Panevėžyje vyksta mokytojų kursai. Gal nori tuos kursus baigti. Padirbėsi mokykloje".

Baigusi kursus, ketverius metus dirbau pradinėje mokykloje. Paskui dėdė vėl rūpinasi: "Gal nori toliau mokytis - jau laikas būtų... Pasirink tokią specialybę, kas tau patinka. Bus sunku dirbti, jei nemėgsi to dalyko". Aš pasirinkau gamtos mokslus Vilniaus valstybiniame universitete. Kunigui Pratkeliui Vyskupas buvo prisakęs, jeigu jį išvežtų į Sibirą, paremti mane, kad baigčiau mokslus. Tai man pasakė pats kunigas.

Kai mirė senelis, Vyskupas tėviškėje, vienkiemyje, pasodino maumedį.

Vyskupas prašė jo mirusio nefotografuoti - tegul gyvo nuotraukų padaugina kiek reikia. Vilniuje kunigai šito nurodymo laikėsi. Panevėžyje vis tiek nufotografavo ir dalino.

Panevėžys jam brangus buvo. Važiuodamas į Panevėžį Vyskupas dainuodavo: "Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus..."

Vyskupas mane mokė, auklėjo žodžiais ir pavyzdžiais. Štai ką jis kalbėjo apie aprangą: "Nedėvėti vyriškai - su kelnėm, nebent sporte, iškyloje. Ypač bažnyčioje būti kukliu rūbu. Visad mūvėti kojines, net vasarą. Nesipuošti menkaverčiais blizgučiais". Nemėgo raudonos spalvos drabužių. Jam patiko žalia spalva. Būdama jauna, nešiojau rausvą paltą. Tai jis sako: "Pas mane su tuo paltu neateik". Drabužiai turi būti švarūs, tvarkingi.

Grožėjosi tomis mergaitėmis, kurios nesigražino dažais, galvą puošė kasomis. Sakydavo: "Vidinį žmogaus pasaulį atspindi švari sąžinė, švelni, maloni kalba, gražus šypsnys". Nepritarė garsiam juokui, kvatojimui.

Rėmė moraliai ir materialiai. Kai pradėjau dirbti, davė 100 rublių, kol gausiu algą. Davęs pinigų suknutei nusipirkti, sakė: "Pažiūrėsiu, koks tavo skonis". Dirbdama gaudavau patarimų, tai sustiprindavo mane morališkai. Pas dėdę jausdavausi tarsi šeimoje. Skatino skaityti daugiau knygų. Dėdė gaudavo naujausius leidinius. Man leisdavo pasirinkti savo specialybei tinkančias knygeles, davė nemažai religinės literatūros.

Palangoje atostogaudamas pasigrožėjo, kad Birutės kapą puošia kasdien padedamos naujos lauko gėlės: "Kaip gražu, kad ją prisimena". Ir mums reikėtų padaryti tą patį savo buvusiam Ganytojui.

Panevėžys, 1995 m. spalio 20 d.

Kunigas Pranas Račiūnas

Aptarnavau Švč. Trejybės bažnyčią ir Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo koplyčią. 1945 m. likau vienintelis kunigas Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnytėlėje, nes paskirtasis kunigas Rakickas buvo suimtas, pakeliui į Rusiją nukankintas. Man nedelsiant reikėjo susitikti su Vyskupu. J. E. Paltarokas norėjo, kad vyskupijos kunigai, ypač kunigai vienuoliai, ne tik rūpintųsi tikinčiaisiais, bet ir dirbtų pastoracinį darbą mokyklose. Kadangi kunigams nebuvo galima eiti į mokyklas, tai tikybos pamokos būdavo bažnyčiose. Man dažnai tekdavo ateiti į prie pat Vyskupo rūmų esančią Švč. Trejybės bažnyčią. Jo Ekscelencija norėdavo, kad jį aplankytume, todėl po pamokų dažnai nueidavau. Ir dar turėjau vieną privilegiją. Subombardavus elektros stotį, Panevėžys liko be elektros. O name, kuriame aš gyvenau, buvo kariuomenės štabas, todėl mes turėjome elektrą. Per savo gerąjį radijo aparatą galėjau klausytis žinių iš užsienio. Papasakodavau Vyskupui. Ekscelencija labai domėjosi. Visi tikėjome, kad karas su Vokietija pasibaigs, kad amerikonai sutriuškins Tarybų Sąjungą ir mes atgausim laisvę.

Vyskupas mėgo bendrauti su kunigais. Ir jei kuris kunigas, atvažiavęs į Panevėžį, pas jį neužeidavo, tai būdavo nepatenkintas. Kalbėdavo: "Nespėja kunigas į Panevėžį atvažiuoti, o Vyskupas jau žino, kur jisai". Vyskupo pažįstami jį informuodavo.

Mes, penki kunigai, vaikams ir jaunimui dėstėme tikybą. Mano buvo abiturientai, vyresniųjų klasių moksleiviai, Ekonomikos mokyklos ir Medicinos seserų mokyklos paskutiniai kursai - apie 700 moksleivių. Vyskupas teiraudavosi apie pamokas. Sakė, kad su moksleiviais reikia kalbėti taip, kad jiems patiktų, kartais būtinas ir humoras. Įspėdavo, kad tik nepaverstume tikėjimo humoru - reikia saiko. Labai vertino kunigo tikybos dėstymą. Sakydavo, kad blogiausias kunigas tikybą išdėstys geriau už bet kokį pasirengusį pasaulietį inteligentą.

Rūpinosi jaunimu. Jis pats dalyvaudavo didesnėse iškilmėse ar šventėse, rekolekcijose jaunimui.

Kartą į saugumą pasikvietę Švietimo skyriaus vedėją klausė, kiek mokytojų lanko bažnyčią. Šis atsakęs: "Iš 135, mano žiniomis, lanko 132". "O jūs pats ar lankot?" "Ir aš lankau".

Panevėžys išliko gyvybingas religinis centras. Vyskupas tuo buvo patenkintas. Jis nuolat turėdavo reikalų su tarybų valdžia, bet, saugumo kviečiamas, neidavo. Dažniausiai vietoj jo nuvykdavo kancleris kun. Kartočius. Vyskupas sakydavo: "Jeigu jie turi kokių reikalų, tegul patys atvažiuoja pas mane, o aš neisiu". Vyskupas turėjo ištikimų pagalbininkų, kurie jo klausė - drausmė buvo griežta.

Vienu metu valdžia reikalavo kviesti iš miškų partizanus, kad šie nusiginkluotų ir pasiduotų. Vyskupai įvairiai į tai reagavo. Kai atėję pas Vilkaviškio vyskupą, reikalavo parašyti raštą, jis atsakė: "Aš laikraščius skaitau ir nieko apie partizanus nerandu. Jei klausimas būtų aktualus, tai laikraščiai rašytų, jei laikraščiai nerašo, tai nėra reikalo nė man reaguot". Kauno vyskupo raštą saugumas pakeitė, atrodo, į kitą. Arkivyskupijos valdytojas Jokubauskas dėl to labai išgyveno. Manoma, kad tai pagreitino jo mirtį. Kartą, kai buvau nuėjęs pas Vyskupą Paltaroką, jis sakė: "Žinai, ir man reikės rašyti. Jeigu aš rašysiu, kai bus saugumiečiai, tai jie man diktuos, ir aš turėsiu rašyt, kaip jie nori. Geriau aš pats parašysiu taip, kaip aš noriu". Nieko ypatinga nebuvo parašyta: "Blogis siaučia nuo Rytų lig Vakarų... smerkiame karo propagandą... nekaltų žmonių žudyti negalima..." Bet apie partizanų raginimą išeiti iš miškų užsiminta nebuvo. Paltarokas buvo diplomatas - mokėjo išsisukti.

Vyskupas buvo suinteresuotas, kad mes jam padėtume kovoti su sektantais ir nutolusiaisiais nuo bažnyčios. Žinojo vieną sektantą, todėl mane nuolat kalbindavo: "Tu nueik pas jį, pasišnekėk, atversk jį į tikėjimą". Bet aš buvau labai užsiėmęs, rajonas didžiulis - nepajėgdavau visko suspėti. Tas reikalas taip ir liko. Didesnių nesusipratimų, atrodo, nebuvo. Mes nuoširdžiai bendravome, jis mane vadindavo "mano vaikas". Vyskupas buvo tvirto charakterio, energingas, valdingas, galima sakyt, cholerikas. Savo vyskupijoje sugebėjo palaikyti gerą drausmę. Kunigus gerokai prižiūrėdavo. Jis reikalavo, kad kunigai įsitrauktų į visuomeninį darbą. Kol buvo Panevėžyje, stengėsi atsakingoms pareigoms paskirti gerus kunigus. Tarybiniais laikais gal neberodė tokio kietumo, bet bažnyčios vardo negadino. Steigiant bažnytinę provinciją, apie jį gerai atsiliepė palaimintasis Jurgis Matulaitis. Vienas kandidatas, kurio tinkamumu neabejojo, ir buvo Vyskupas Paltarokas. Jis labai domėjosi kunigų dora ir veikla. Mėgdavo pasikalbėti su moterėlėm - jos viską informuodavo, todėl sužinodavo ir tiesą, ir apkalbų. Kunigas M. nenorėjo klausyti Vyskupo, ir kai jį kėlė į kitą parapiją, nusprendė pasilikti. Taip atsitiko, kad į tą bažnyčią pradėjo niekas nebeit, ir kunigas turėjo paklusti. Žmonės nemėgo nepaklusnaus kunigo, nors valdžia jį ir palaikė.

1946-1947 m. valdžia jau pradėjo varžyti tikybos dėstymą, atskiroms grupėms uždraudė tikybos pamokas. Iškilo klausimas, ką daryti: ar prisitaikyti, ar nepaisyti valdžios nurodymų. Sušaukė mus, visus kapelionus. Visi jauni žmonės, kovingai nusiteikę, nenorėjome nusileisti. Vyskupas sako: "Smetonos laikais ateitininkai buvo uždaryti, ir mes bandėme atkovoti. Galima sakyti, savo tikslo nepasiekėme - likę ateitininkai buvo pašalinti iš mokyklų. Juo labiau tarybiniais laikais mes nieko nepadarysime". Po to sušaukta kapitula nusprendė, kad reikia nusileisti - užtenka, kad bus tikybos pamokos moksleiviams. Į

koplytėlę susirinkdavo apie 300 abiturientų, skaitydavom paskaitas moksleiviams. Vis dėlto savo įtaką turėjom. Per rekolekcijas susirinkdavo apie 4 tūkst. moksleivių. Bolševikus labai siutino moksleivių religingumas. Mane tardydami priekaištavo: jūs rengiate demonstracijas (mes specialiai demonstracijų nerengėm - grįždami iš rekolekcijų moksleiviai užtvindydavo gatves), gadinate jaunimą.

Labai iškilmingos buvo 1947 m. abiturientų išleistuvės. Jose dalyvavęs Vyskupas džiaugėsi moksleivių gausumu. Bet mums tai į gera neišėjo. Vienas karininkas mane sutikęs prie tarybinės armijos aviacijos štabo, kur aš gyvenau, sakė: “Jūs su moksleiviais nedirbkit. Aš jums blogo nelinkiu, bet jei dirbsit, kalėjimo neišvengsit”. Jaučiau, kad mane gali areštuoti. Žinoma, taip ir buvo.

Tabariškės, 1996 m. birželio 24 d.

Kanauninkas Petras Rauda

Kai pokalbyje pažymiu, kad su būsimuoju Panevėžio Vyskupu kartu įžengėme į Žemaičių kunigų seminariją Kaune, klausytojai nustemba. O kai priduriu, jog aš atvykau 1911 m. kaip klierikas, o kun. Paltarokas tais pačiais metais buvo pakviestas profesoriauti, tampa aišku.

Tai nebuvo atsitiktinai surasta asmenybė. Iš spaudos išėjo kun. K. Paltaroko trijų tomų “Sakyklai vadovas”, kas ir buvo akstinas kun. Paltarokui atsirasti seminarijoje. Žemaičių vyskupiją tuomet valdė vysk. Gasperas Cirtautas, o seminarijos rektoriumi buvo poetas, prelatas Maironis. Seminarijoje buvo gana daug lenkuojančių. Seminarijos inspektorius kan. Pacevičius kitaip su klierikais nesikalbėdavo, kaip lenkiškai. Ypač žemaičiams klierikams būdavo sunku. Jiems lenkų kalba svetima, ir liežuvis nesiderino: ateina... ir tyli, užmiršdavo, kaip lenkų kalba pasakyti savo reikalus. Lenkomanas buvo ir kanonistas prof. Žongolavičius (Lenkijos švietimo viceministras), kilęs iš Šiaulių, taip pat dogmatinės teologijos prof. Liaus iš Panevėžio, iki mirties neatsikratęs lenkomanijos. Aiškūs lietuviai: rektorius Maironis, prefektas kan. prof. Skvireckas, kun. Šaulys ir prof. Januševičius. Dabar vėl pasipildys lietuviškas frontas - džiaugiamės. Prieš atvykdamas į seminariją kun. K. Paltarokas Surviliškyje ėjo vikaro pareigas - ten buvo paskirtas nusilpusios sveikatos taisyti. Prieš tai jis keletą metų dirbo Liepojos parapijoje, buvo gimnazijos kapelionu. Uolumas išsėmė jėgas - grėsė džiova, o Surviliškyje - pušynai, gera mityba. Todėl jautėsi kaip kurorte, nors ir čia nerimo be darbo: be sielovados darbų, propagavo blai-

vybę. Taigi į seminariją atvyko su gražiomis rekomendacijomis. Kol persitvarkė, kiek užtruko ir atsirado seminarijoje 1911 m., prieš Kalėdas. Žinojome, kad mums dėstys lotynų kalbą. Tai viena pagrindinių disciplinų. Popiežiaus Pijaus XI potvarkiu kunigų seminarijose visi dalykai buvo dėstomi lotynų kalba (teologinės disciplinos, net Bažnyčios istorija). Pradžioje tekdavo iškalti atmintinai, o antraisiais metais jau įpratome ir net nebūtume mokėję išversti lietuviškai lotyniškų terminų. Tuoj po Kalėdų ateina į mūsų kurso auditoriją jaunas, žvalus profesorius, su giedria šypsena, aukštaitiškos nuotaikos. Pasisako, ko mokysiąs, ir klausia, kiek esame pažengę. Užsimezgus pokalbiui, klierikų simpatijos tuoj palinko į naują, jauną profesorių. Nepastebėjome, kaip prabėgo valanda. Paprašė, kad kuris nors atneštų vadovėlį ir pažymėtų, kiek kurso išeita. Tuo delegatu teko būti man.

Profesorių butai kuklūs, o naujo profesoriaus bute nė baldų nesimatė, tik stalas ir kelios kėdės. Pakalbino paprastai, artimai, nesijautė distancijos tarp klieriko ir profesoriaus. Reikia priminti, kad tai būta prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir tos distancijos ypač žiūrėta. Pasiteiravo, ar nėra sunkumų ar kokių neaiškumų mokantis šį dalyką. Padėkojo už informaciją, atsisveikinau, pabučiuodamas ranką.

Auditorijoje pajutome, kad atėjo gerai pasiruošęs ir gyvai perteikė pamoką, o mesdamas vieną kitą klausimą patikrino mūsų sugebėjimus. Supratome, kad tai bus reiklus profesorius - pats mums perteiks medžiagą, bet ir norės, kad mes išmoktume. Greitai pavergė klierikus paprastumu, nuoširdumu. Nepraleisdavo progų su klierikais pasikalbėti ir rūpimais klausimais. Nemėgo tinginių. Buvo tikras lietuvis. Seminarijoje dar buvo gerokas procentas lenkiškojo raugo. Tai dviejų inspektorių nuopelnai, ypač kan. Kriškijono, sulenkėjusio latgaliečio. Vien kad lietuvis, jo supratimu, buvo akstinas šalinti iš seminarijos... Tą lenkišką uolumą gerokai švelnino rektorius Karosas, būsimas Seinų vyskupas. Pasikvietė kan. Kriškijonas Debeikių parapijos klieriką Mykolą Karosą ir sako lenkiškai: “Neturi pašaukimo, pasiimk savo dokumentus ir važiuok iš seminarijos...” Tai pasakojo pats Karosas, kuris vėliau buvo Panevėžio vyskupijos kapitulos prelatu: “Nueinu pas rektorių Karosą ir sakau, kad inspektorius Kriškijonas liepia važiuoti iš seminarijos”. Rektorius sako: “Nori joje pasilikti, tai ir pasilik!”

Kriškijono įpėdinis kan. Pacevičius, sulenkėjęs žemaitis, protegavo vadinamuosius lenkomanus klierikus.

Naujasis profesorius Paltarokas kitaip su klierikais nekalbėdavo, kaip tik lietuviškai. Džiaugėmės, kad Žemaičių seminarija lietuvėja.

Seminarijoje buvo du filosofijos kursai ir trys teologijos. Pavasarį sėkmingai baigėme pirmą filosofijos kursą. Kai kas gavo pataisą.

1912 m. rudenį grįžome seminarijon, į buvusius vienuolyno rūmus. Jie mums buvo simpatingi - masyvūs, patikimi. Išgirdome, kad prof. Skvireckas atsisakė prefekto pareigų, o nauju prefektu paskirtas pamėgtas naujasis prof. K. Paltarokas, kurio asmens savybė - kruopščiai ir sąžiningai atlikti skirtas pareigas. Prefekto pareigos - stebėti, kad klierikai laikytųsi dienotvarkės: 5 val. keltis, 5.30 rytmetinės maldos ir meditacija didžiojoje aulėje, 6 val. šv. Mišios seminarijos bažnyčioje, po to pusryčiai refektoriuje, po pusryčių susitvarkyti ir 8 val. į aules paskaitų klausyti iki pietų. Po pietų iki 15 val. laisvalaikis - pasivaikščioti, pažaisti. Nuo 15 val. ruošti rytdienai paskaitas savo kambariuose. Tuomet draudžiama vaikščioti pas draugus, visi savo celėse ramiai darbuojasi. Du vakarus per savaitę rusų kalba ir rusų istorija. Ateidavo rusai pedagogai. 18 val. vakarienė, trumpas laisvalaikis ir giedojimai aulėse, 20 val. vakarinės maldos ir grįžus griežta tyla. Gulti 21 val., o kas norėjo dirbti, leidžiama iki 22 val. Celių duryse buvo išpjautos kvadratinės skylės, įstiklintos, kad iš koridoriaus būtų matoma, ką klierikai veikia kambaryje - celėje. Daugelį metų tie maži langeliai buvo kartono lakštais užklijuoti. Vyresnybė nedarė pastabų, toleravo šį savivaliavimą. Naujas prefektas K. Paltarokas pareikalavo, kad ne laisvalaikiu langeliai būtų atdari. Seminarijos klierikai gyveno dviejuose rūmuose. Pirmuose rūmuose gyveno inspektorius, kuris buvo už tuos rūmus atsakingas, antrųjų rūmų gyventojai buvo pavesti prefekto žiniai; čia abiejuose aukštuose daugiau gyveno klierikų. Klierikai sudarė opoziciją prieš prefektą, kuris norėjo panaikinti įsigalėjusią tradiciją - nebeleido uždaryti langelių. Be to, dažnai vaikščiodavo koridoriais, žiūrėdamas, ar laikomasi tvarkos. Kadangi vaikščiodavo pasistiebdamas ir tyliai, tai klierikai prefektą praminė “Garniu”. Kai tik išgirsdavo “Garnys”, visi skubiai tvarkydavosi, laukdami prefekto. Tai nebuvo koks policininkiškas polinkis, bet tiesiog prefektui rūpėjo, kad klierikai laikytųsi drausmės, ir tai stropiai vykdė. Susižavėjimą profesoriumi pakeitė prefekto “Garnio” opinija. Dažnai lankydavosi celėse ir perspėdavo dėl tvarkos kambaryje. Pernykštę gražią harmoniją kiek nublukino naujo prefekto stropumas. Autoritetas nesumažėjo, gal kiek apibluko. Dabar dar dažniau prefektas Paltarokas turėdavo progų susitikti su klierikais ir pasikalbėti. Lenkomanas inspektorius Kriškijonas turėdavo pataikūnų, kurie sunešdavo inspektoriui seminarijos gyvenimo smulkmenas ir tuo jam įsiteikdavo. O profesorius Paltarokas sugebėdavo pokalbiu išgauti prisipažinimą bei viso įvykio aplinkybes. Pataikūnų nemėgo ir neturėjo, nes puikiai orientavosi. Pajutęs klieriką, atsitiktinai čia atsiradusį, priversdavo pasišalinti. Vėliau kai kurie iš jų pasireiškė kaip komunistų partijos nariai. Prefektas nuolat kontaktavo su klierikais: refektoriuje per pietus ir vakarienę, ketvirtadieniais vesdavo užmiestin pasivaikščioti, vesdavo į pirtį, miestan. Daugybė progų pažinti klierikus.

Prof. Paltarokui buvo pavesta dėstyti filosofijos kurso studentams logiką, psichologiją. Čia pajutome profesoriaus uolumą - kaip puikiai pasiruošęs ateidavo ir suprantamai išaiškindavo. Kadangi dėstė plačiai, tai visa valanda išeidavo aiškinimui. Klierikų žinioms įvertinti duodavo rašto darbus. Neskubėdavo rašyti blogų pažymių. Jei kam nepasisekdavo parašyti, surasdavo laiko žodžiu patikrinti žinias, kad galėtų įvertinti teigiamai.

Pasibaigė antrasis filosofijos kursas, ir aš perkopiau į I teologijos kursą. Tai buvo treti mokslo metai. 1912 m. ruduo. Seminarijos profesūros sudėtis ta pati. Lietuviai jautėsi esą čia šeimininkai, ir inspektoriaus Pacevičiaus lenkuojančiųjų protegavimas ne ką begelbėjo. Rytmetines ir vakarines maldas kalbėjome lotyniškai ir lietuviškai. Pačių klierikų iniciatyva buvo išspausdinta maža maldaknygė su lietuviškomis ryto ir vakaro maldomis. Suprantama, visam tam visiškai pritarė kun. prefektas. Daug iniciatyvos parodė vyresnio kurso klierikas A. Kripaitis, vėliau Panevėžio katedros klebonas.

Seminarijos choras savo iniciatyva dažnokai rengdavo lietuvių dainų koncertus. Didžioji salė prigužėdavo klausytojų. Vyr. dirigentas - prof. J. Naujalis, Katedros vargonininkas, o pavaduotojas - klierikas Butvila, būsimasis Panevėžio kapitulos kanauninkas ir KVC darbuotojas.

1912 m. kokie 8 choro dalyviai (mano džiaugsmui, ir aš patekau į laimingųjų skaičių) nuėjome į katalikų kapines (dabar čia žaidimų aikštelės). Prie pat kapinių koplyčios palaidotas kalbininkas kun. prof. Kazimieras Jaunius, ant kapo pastatytas didžiulis liaudiško stiliaus kryžius. Mūsų chorelio pareiga buvo po pašventinimo pagiedoti. (Kapus kartkartėmis aplankydavau ir jau po karo (1945 m.) nebemačiau šio istorinio kryžiaus. Atrodo, perkeltas į Petrašiūnų kapines).

Suprantama, be prefekto pritarimo mes nebūtume galėję dalyvauti iškilmingame prof. kun. Jauniaus antkapio ir kryžiaus pašventinime.

Vėl baigėsi mokslo metai. Egzaminų metu surasdavome visokių užkampių, kad nekliudomi galėtume ruoštis - kas bažnyčios pastogėje, kas sodely patogiai į medį įsilipdavo. Egzaminų rezultatus iškilmingai pranešdavo didžiojoje auléje rektorius Maironis ir ta proga pasakydavo bendrų pastabų dėl mokslo pažangumo ir mūsų brendimo pašaukimui. Duodavo praktiškų patarimų dėl atostogų. Rektorius Maironis buvo milžiniškas autoritetas. Jo pasakytas žodis - įstatymas. Retai kada lankydavosi mūsų celėse, bet jo didybės šešėlį nuolat jausdavome. Pastebėjome, kad rektorius Maironis turi daugiau kontaktų su prefektu Paltaroku nei su inspektoriumi Pacevičiumi.

Atostogų išvažiavome pakilios nuotaikos. Grįžau pas mamą į Radviliškio miestelį. Radviliškio klebonas dekanas Serapas vėl pakvietė gyventi klebonijoje, kurią supo nemažas sodas. Čia pat šventorius - graži aplinka. Pasinaudojau

kun. Serapo geraširdiškumu. Prie stalo sėsdavom penkiese: dekanas, du vikarai - Žižys ir Vaitiekūnas, šeimininkė, dekano sesuo, ir aš. Kartais kun. Žižys išsiveždavo vėžiauti arba pas kaimynus į atlaidus. Kun. S. Žižys pasakojo, kad K. Paltarokas, tuomet vyresnio kurso klierikas, buvo jų kambario-celės prepozitu. Šioms pareigoms skirdavo rimtesnius klierikus, nes jie turėjo būti pavyzdys pirmokams. K. Paltarokas savo rimtimi ir tvarka be žodžių mus patraukdavo ir mes juo sekdavome. Be to, mylėjo knygą.

Valiūkiškai prabėgo atostogos. Šiokiadieniais dekanas pirmasis eidavo laikyti šv. Mišių, o po jų sėsdavo į klausyklą. Tų laikų papročiu, kunigai į klausyklą eidavo tik penktadieniais ir sekmadieniais. Žmonių ateidavo daug, tiesiog sausakimšai, ir nuo lubų pradėdavo lietus lyti... Sunku įsivaizduoti, kaip sunkiai dirbę žmonės turėjo jėgų dalyvauti visose pamaldose, kurios prasidėdavo 8 val. ryto ir baigdavosi 13 arba 14 val.

Vėl seminarijoje. Rekolekcijos jau suprantamos ir įtaigingos, o kad lietuviškai laikomos, atrodė, taip ir reikia. Prieš porą metų dar viskas buvo lenkų kalba...

Gyvenom dviese antruose rūmuose, gan erdvioje celėje. Panorau muzikuoti, o seminarijoje tebuvo viena fisharmonija ir ta pati nuolat užimta. Mieste buvo galima išsinuomoti pianiną. Sutariau su kitu klieriku, kurį inspektorius mėgo. Jis ir gavo leidimą. Kadangi mano celė erdvi, o gyvenome tik dviese, tai pianiną atvežė į mano kambarį. Laisvalaikiu susirinkdavo klierikų ir improvizuodavo koncertus, chorus. Kai turėdavau mažiau darbo, užtraukdavau tildytuvą ir negarsiai bandydavau groti. Keletą kartų prefektas Paltarokas mane užtiko darbo metu prie pianino. Palaikė regulos laužymu, nes kitiems kliudau darbą dirbti. Atsakiau, kad su draugu susitarėme, o kiti negirdi, tai negaliu kliudyti. "O kaip aš išgirdau?" - klausia prefektas. Nuo to karto buvau atsargesnis, bet kur nukęsi, kai laiko yra. Kartą užėjęs prefektas pareikalavo, kad atiduočiau pianino raktelį. Pasakiau, kad nežinau, kur jį nudėjęs. "Aš nejuokauju". Pakartojau, kad raktelio neturiu.

Praeina pusmetis. Prieš Kalėdų atostogas rektorius skaito mokslo pažangos rezultatus ir užkliudo kai kurių, tarp jų ir mano, elgesį kaip netinkamą, pabrėždamas - jei nesitaisys, tai teks su seminarija atsisveikinti. Dviem patarė po Kalėdų nebegrįžti. Supratau, kad dėl visko kaltas pianinas. Teko su juo atsisveikinti ir grąžinti į miestą.

1914 m. rugpjūtį prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Kaune leista gyventi tik būtiniausiems, o kiti privalėjo išvykti. Seminarija uždaryta. Buvo gautas leidimas iš Kauno kunigų seminarijos patalpų išgabenti ten esančias gėrybes. Jos arkliais buvo suvežtos į Vašuokėnų dvarą, kurį dvarininkas atidavė Seminarijai. Atėjo žinia, kad Seminarijos rektoriumi paskirtas prof. kun. Paltarokas,

o prefektu - ką tik baigęs užsienyje studijas kun. Vladas Jurgutis. Buvęs inspektorius kan. Pacevičius liko Kauno katedroje. Išnyko paskutinieji lenkomanai...

Kai 1915 m. pavasarį 4 ir 5 kursas suvažiavo laikyti egzaminų, radome naują seminarijos vadovybę: rektorius - prel. Maironis, inspektorius - kun. Paltarokas, prefektas - kun. Jurgutis. Dvaras apsuptas sodo, miškelio, čia pat ežeras, todėl jautėmės jaukiai, ir griežtoji seminarijos drausmė kiek pakriko. Inspektorius Paltarokas kartkartėmis kviesdavo į konferencijas. Karo armotų garsai ir pavasario burtai trukdė suprasti konferencijų turinį. Kartą pareigingasis inspektorius neteko pusiausvyros - surašė keletą išdykėlių (tarp jų ir mano persona pateko) ir padavė rektoriui Maironiui. Rektorius pasikvietė, davė tėvišką pastabą ir liepė iš pateiktos knygos perskaityti skyrių "Apie tvarką". Perskaitėme ir išsiskirstėme. Reikia suprasti inspektoriaus poziciją - rūpėjo net nepaprastomis aplinkybėmis išlaikyti tvarką ir rimtį. Ir čia susitikdavo su klierikais, kalbindavo įvairiomis kunigo gyvenimo temomis. Mane sykį paklausė, kaip naudosiu gautas pajamas. Atsakiau, kad dalį duosiu motinai pragyventi, dalį bibliotekai. Šyptelėjo: "Jei tik vykdysi, neblogai".

Inspektorius mėgo kalbėtis apie didaktikos reikalus. Kartą, lyg tarp kitko, papasakojo, kad vienoje parapijoje jaunas kunigas ilgai miegodavęs, protekinis nubėgdavęs į bažnyčią šv. Mišių laikyti ir po šv. Mišių gan greit grįždavęs į kleboniją pusryčių. Pamaldžios moterys susitarė ir dvi su degančiomis žvakėmis palydėdavusios į kleboniją...

Antraeilių dalykų egzaminų nesuskubome išlaikyti, nes vokiečiai artėjo prie Panevėžio - reikėjo skirstytis. Atvyko vysk. Karevičius, suteikė penkto kurso auklėtiniams šventimus, keliems diakonato, o keli likome subdiakonais, nes neturėjome reikiamo amžiaus.

Buvo šnekama, kad kan. Skvireckas su visa konsistorijos dokumentacija vykstąs į Smolenską. Inspektoriui Paltarokui buvo pavesta rūpintis seminarijos reikalais. Taip išsisklaidė Bažnyčios vyriausybė. Vysk. Karevičius išvyko į Kislovodską gydytis. Keli klierikai išvyko Rusijon ir pateko kas į Petrapilio kunigų seminariją, kas į Kunigų akademiją. Aš likau Lietuvoje. Frontas praūžė pro mūsų galvas, sunaikindamas sodybas, išsprogdindamas tiltus, atsidūrėme žiaurioje vokiečių okupacijoje.

Diecezija liko dviejų valdytojų žinioje. Vysk. Karevičius išvykdamas įgaliojo valdyti Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios kleboną kun. kan. Stakauską, o kan. Pacevičius, gyvendamas prie Kauno katedros, pasijuto turįs galios tvarkyti Žemaičių vyskupiją. Taip praslinko 1915 m. ir 1916 m. Išgirstame, kad per Švediją grįžta vysk. Karevičius, lydimas inspektoriaus Paltaroko. Tai buvo džiaugsminga žinia! Tuoj pradėjo mūsų kurso klierikus mažomis gru-

pėmis kviesti į Kauną - patikrinti teologijos žinias ir šventinti į kunigus. Aš tebegyvenau Baltriškyje pas kun. kleboną Žižį ir vis nesulaukiau kvietimo. Nutariau važiuoti į Radviliškį, nes iš ten bus lengviau pasiekti Kauną.

Pradėjau studijas peržvelgdamas teologijos knygas, o liturginius klausimus puikiai paaiškino Radviliškio vikaras kun. Dovilas Gvalda. Kaune apsigyvenau Švč. Trejybės bažnyčios klebonijoje. Buvome inspektoriaus Paltaroko žinioje. Liturgiją egzaminavo inspektorius. Pagrindinis dalykas - šv. Mišių laikymas. Padarė taiklią pastabą - visą gyvenimą pasistenkite laikyti šv. Mišias taip, kaip laikysite primiciją. Inspektorius Paltarokas pravedė 8 dienų rekolekcijas. Tai vienos geriausių rekolekcijų mano gyvenime. Konferencijos bei meditacijos išsamios, priderintos, taip ir skverbėsi į jauno kandidato sielą. Šventimai buvo atliekami Vyskupo rūmų koplyčioje. Turėjau tik subdiakonato šventimus, tai pradžioje gavau diakonato šventimus, o 1917 m. kovo 25 d. buvau įšventintas į kunigus. Asistavo inspektorius Paltarokas, lygiai uždėjo ant mūsų galvų rankas. Po šventimų Ekscelencija pakvietė prie savo stalo pusryčių ir kiekvienam įteikė dovanų - Teologinį Compendium Tamquerey (tuomet buvo laikomas pačiu moderniausiu). Sužinojome savo dispozicijas. Man teko Joniškio parapija. Prieš išvažiuodami užėjome pas inspektorių Paltaroką padėkoti ir atsisveikinti. Praktiškai patarė apie parapinį darbą ir kvietė apsilankyti, kai būsime Kaune.

Greit pradėta organizuoti Kunigų seminarija Kaune. Atvažiavo iš Krekenavos prel. Maironis, rektorius. Visą darbą teko atlikti inspektoriui K. Paltarokui. Pradžia buvo sunki - Seminarijos gėrybės išgrobstytos kareivių, trūko maisto visoje Lietuvoje, bet nepaisant sunkumų, sukviečiami auklėtiniai ir darbas pradedamas. Mokslo jėgos gana stiprios. Inspektorius Paltarokas turėjo organizacinių gabumų, ir darbas vyko be didesnių sutrikimų. Rektorius Maironis visiškai pasitikėjo inspektoriumi, kuris ir buvo seminarijos tikrasis vadovas. Taip Paltarokas su Maironiu susibičiuliavo visiems laikams. Kai kan. Paltarokas buvo paskirtas Panevėžio vyskupu, tai, atvykdamas į Vyskupų konferenciją Kaunan, apsistodavo pas Maironį.

Kan. Paltarokas nepadėjo ir plunksnos. Parašė Senojo ir Naujojo Įstatymo šventą istoriją, vadovėlį vidurinėms mokykloms ir trumpą bei platų katekizmą. Seminarijoje, be kitų dalykų, dėstė sociologiją, parašė knygą socialinėmis temomis, populiariai išdėstydamas painius klausimus pagal Leono XIII Enciklikos “Rerum Novarum”. Aktyviai dalyvauja visuomeniniame gyvenime: dalyvauja organizacijose, rašo straipsnius į žurnalus. Nešė visą Seminarijos naštą - tvarkėsi pedagogiškai sumaniai ir nebūdavo nesusipratimų. 1926 m. vicerektorius Paltarokas konsekruotas Panevėžio vyskupu. 1932 m. mirė Maironis. Buvo sudaryta nauja seminarijos vadovybė. Greit atsirado didesnių nesusipra-

timų. Vatikanas atsiuntė specialų vizitatorių patikrinti Kauno seminariją.

1922 m. įkurtame Kauno universitete buvo Teologijos fakultetas. Kan. Paltarokas kviečiamas į fakultetą dėstyti pastoralinę teologiją ir išrenkamas ordinariniu profesoriumi.

Tuo metu dirbau Šeduvos "Saulės" progimnazijoje ir priklausiau Panevėžio vyskupijai. Laukėme pasirodant naujo vyskupo. Konsekruotas Kauno bazilikoje gegužės 2 d., ruošiasi atvykti užimti vyskupo sostą Panevėžyje. Buvo pranešta, kad 1926 m. gegužės 30 d. Vysk. Paltarokas daro ingresą į Panevėžio katedrą. O katedros nebuvo. Panevėžio naujoji bažnyčia turėjo tik pamatus, o pamaldos vykdavo dideliame naujame name. Tai prie to namo, šventoriuje, lauke padarytas altorius. Ir čia vyko iškilmės. Vysk. Paltarokas atvyko tiesiai iš Kauno automobiliu ir čia, visuomenės bei gausaus kunigų būrio sutiktas, pasakė pasisveikinimo kalbą, pažymėdamas, kad kol kas neturės nei bažnyčios, nei kur gyventi, bet tikisi Dievo ir diecezięčių padedamas viską nugalėti ir organizuoti dieceziją. Pats Vyskupas laiko iškilmingas pamaldas. Šventorius pilnas maldininkų. Oras saulėtas ir ramus. Puikiai gieda choras, vedamas muziko M. Karkos. Po šv. Mišių - pirmas apaštališkas dalyvių ir visos diecezijos palaiminimas.

Pasibaigus pamaldoms, oficialiai sveikino miesto atstovai, organizacijos, kunigai... Surengti bendri pietūs Mokytojų seminarijos salėje. Dalyvavo ir šių eilučių autorius. Kaip visuomet, Vysk. Paltarokas - veiklos žmogus. Po visų kalbų, kurių buvo daug, ir pietų Vyskupas pakvietė visus čia esančius Panevėžio vyskupijos kunigus pasitarti. Išdėstė realią situaciją - nėra katedros, reikia ją skubiai statyti, tiktai lėšos - skaudus reikalas. Be rinkliavų visose diecezijos parapijose, pasiūlė kunigams asmeniškai prisidėti, mažiausiai - iš valdžios biudžeto gaunamus tuos kelis šimtus litų per metus, o statybai - didelė parama. Visi sutiko. Prisimenu, kalbėjo santūriai, nes dar vieni kitų nepažinojo. Statytojas ir naujos parapijos organizuotojas buvo kun. Jonas Maciejauskas, paskirtas dar prieš karą, atviras, geraširdis ir kunigų mėgstamas. Jis užleido savo kambarius Vyskupui, kol buvo sutvarkytas nupirktas namas ir sodelis. Namą teko didinti. Ir tai atsiėjo brangiau nei naują pastatyti. Panevėžio vyskupijos kurijos namai buvo patys kukliausi Lietuvoje.

Iš karto atsirado daugybė reikalų: kurijos štabo organizavimas, diecezijos kunigų kreipimaisi į naują vyskupą su įvairiais reikalais. Anot kunigo J. Maciejausko, jei Vyskupas su kunigu šnekasi ilgiau ir atsisveikindamas bučiuoja, tai šis, matyt, kažkur sukliuvęs ir, Vyskupo skatinamas, žada ištaisyti papiktinimą.

Jau žiemą buvau susitaręs su vysk. Karevičiumi, kad leis tęsti studijas specialiame Teologijos fakulteto kurse. Dabar atitekau naujam vyskupui. Priprašytas Šeduvos klebonas kun. Karosas važiavo drauge. Greit buvome priimti.

Išdėsčiau savo prašymą, o kun. Karosas teigė išsiversiąs be naujai paskirto kunigo. Vysk. Paltarokas sutiko leisti studijuoti į Universitetą. Atrodė energingas, bet susirūpinęs. Darbo ėmėsi iš peties, norėdamas sutvarkyti visa, kas būtina: pastatyti katedrą, kunigus įtraukti į organizacijų darbą, visus suinteresuoti, kad naujoji diecezija būtų pavyzdingiausia. Dažnai Vyskupas vaikščiojo po šventorių ir svarstė, kaip perdirbti bažnyčios projektą į katedros. Naujo Ganytojo energija tiesiog tryško.

Kunigai kalbėjosi, kad už tą kapitalą, kurį kun. Maciejauskas išleido būsimos kurijos remontui, būtų pastatę gražius naujus rūmus. Ar tas kalbas nugirdo Vyskupas, ar kiti motyvai pastūmėjo, tik išgirdome, kad kun. Maciejauskas keliamas į Raguvą klebonu ir dekanu, o katedros klebonu ir darbų prižiūrėtoju skiriamas kun. Strakšas iš Antalieptės, kuris dvi bažnyčias yra statęs Mogiliovo arkivyskupijoje ir pasižymėjo tvarkingumu, taupumu. Kun. Maciejauskas buvo geraširdis klebonas, savo nuoširdumu ir gerumu patraukęs ne tik katalikus, bet ir Panevėžio žydus.

Kanclerį atsivežė iš Kauno - kun. P. Šidlauską, neseniai baigusį specialų teologijos kursą. Kitus kurijalus pasirinko iš Panevėžio kunigų, o generalvikaru - kun. Grabį, ilgametį kapelioną, garsėjusį aštriu protu, sumanumu.

Darbų ir rūpesčių daugybė, bet ir jėgų pakankamai. Visada gan teisingai susivokdavo, toli gražu, nebuvo paviršutiniškas ir skubus spręsti. Vyskupo matas - ad bonum Ecclesiae (Bažnyčios gerovei). Acceptio personarum (atsižvelgiant į asmenius) neegzistavo. Suprantama, buvo ir tokių, kuriuos mėgo.

Paskelbė, kad vizituosiąs du dekanatus, berods, Zarasų ir Utenos. Zarasų dekanu buvo Dusetų klebonas Strelčiūnas, solidus kunigas. Kai organizavo Panevėžio kapitulą, buvo pakeltas kapitulos kanauninku. Naujas Vyskupas išsamiai apsvarstydavo kiekvieną savo žingsnį. Rūpėjo, kad vyskupo autoritetas tarp žmonių būtų didelis. Anksčiau vyskupai tokią milžinišką Žemaičių vyskupiją retokai lankydavo, maždaug kas dešimti metai. Tai rusų valdžia neleisdavo, tai sveikata susilpnėdavo... Padaugėjus vyskupijų, vyskupas pasidarys dažnas svečias, tad reikia, kad žmonės pajustų vyskupo didybę. Nesipriešino iškilmingiems sutikimams, palydoms. Tai raiti, tai dviračiais, o prie kaimų ir bažnytkaimių suruošti gražūs vartai ir prie jų susirinkę žmonės sveikindavo Vyskupą. O Jis išlipdavo iš vežimo ir pasisveikinęs pasakydavo kalbą. Atvykus į bažnyčią, visi kunigai turėjo atlikti homagium (iškilmingai pagerbti), vadovaujant dekanui, kurs pirmas bučiuoja vyskupo žiedą, po to visi kunigai. Tuomet vietos klebonas skaito raportą, pranešdamas apie parapijos religinę ir moralinę būklę. Raportą įteikdavo Vyskupui, o šis, sekretoriaus lydimas, eidavo į sakyklą ir kreipdavosi į žmones, pagirdamas už gera ir papeikdamas parapijos blogybes. Teikdamas Sutvirtinimo sakramentą, užkalbindavo vaikučius, patikrinda-

mas jų sumanumą ir žinias. Vyskupas rodė prieraišumą vaikams ir jaunimui. Kai po atliktų apeigų Vyskupas iškilmingai buvo lydimas į kleboniją, vadovaujant dekanui ir vietos klebonui, tai klebonijos kieme sulaikydavo gėlių barstytojas ir jas apdovanodavo paveikslėliais, medalikėliais, knygutėmis ir dar pakalbindavo. Vyskupas norėdavo, kad vizitacija būtų iškilminga šventė. Tas visiškai pavykdavo. Žmonių visuomet būdavo sausakimšai. Kuo toliau, tuo labiau Vyskupas Paltarokas populiarėjo. Viena priežasčių - jo asmeninis patrauklumas, gera nuotaika, sumanumas. O dar ir energingas pamokslininkas, plunksnos darbininkas. Praėjus porai metų, homagium buvo išbraukta, nes Vyskupas suprato, kad ne išorė autoritetą kelia, o dvasios gėrybės ir postas Bažnyčioje. Su kunigais per vizitaciją kalbėdavo tiek, kiek buvo būtina, daugiau stengdamasis susitikti su parapijiečiais ir visuomenės atstovais. Grįžęs iš vizitacijos, pasidalindavo įspūdžiais ne vien su kurijalais, bet ir su besilankančiais kunigais. Gal tai noras išsipasakoti, o gal skatinimas perimti tai, kas gera pastebėta.

Per tuos metus, kai ruošiausi teologijos licenciatui, su Vyskupu asmeninis kontaktas nutrūko. Tiesa, Velykų atostogų metu viešėjau Šeduvoje pas kleboną Karosą. Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas kvietė kunigus atvykti Didįjį Ketvirtadienį dalyvauti šv. aliejų šventinimo iškilmėse. Katedra tik pradėta statyti, tai visos iškilmės vykdavo parapijos bažnyčioje. Nuvykau ir aš. Vyskupas buvo geros nuotaikos, kalbino visus, o paskui kreipėsi į mane, klausdamas, kaip su muzika. Supratau, kad turėjo galvoje seminarijos pianiną, kurį buvau išsinuomojęs. Atsakiau, kad po nepavykusio eksperimento seminarijoje užgniaužiau muzikos aistrą.

Baigęs studijas, gavau kvietimą į Šeduvą, į Vysk. Paltaroko vizitaciją. Buvo labai gražu - birželis, žmonių minios, visi pakilios nuotaikos. Po pietų mane pasikviečia Vyskupas Paltarokas pasivaikščioti į kiemą. Vyskupas siūlo man važiuoti į Utenos "Saulės" gimnaziją kapeliono pareigoms. Kunigas vyksta ten, kur vyresnybė jį siunčia, o Utena man patraukli, todėl buvau patenkintas. Padėkojau Vyskupui. Ilgai kalbėjomės, bet dabar jau neatsimenu turinio.

Utenoje išgyvenau dvejus metus ir kai direktorių Puodžiukyną pakvietė dirbti į Universitetą, tai Utenos "Saulės" gimnazijos direktoriaus pareigos atiteko man. Turėjau reikalų su Vysk. Paltaroku. Prasidėjo vadinamasis "kultūrkampfas". Tai atsispindėdavo ir vyskupų konferencijų nutarimuose. Tautinė vyriausybė pradėjo likviduoti "Saulės" ir "Žiburio" gimnazijas. Nuvykau pas Vysk. Paltaroką pasitarti. Būtų gražu, kad galėtume išlaikyti. Aptarėme visas galimybes. Baigiantis 1929 m. agentai sukėlė dirbtinį streiką gimnazijoje, o Švietimo ministerija tuo pasinaudojo ir paskelbė, kad Utenos "Saulės" gimnazija uždaroma. Po kelių savaičių pranešta, kad tose pačiose patalpose organizuojama valdiška gimnazija. Vysk. Paltarokas pasinaudojo ta proga ir pasiūlė kun. Lomaną

iš Biržų skirti į Uteną, o mane į Biržus kapeliono pareigoms. Kun. Lomanas prieš pusantrų metų Švietimo ministerijos buvo atleistas iš pareigų. Vyskupas naujo kapeliono neskyrė. Ministerija akceptavo Vyskupo projektą, ir kun. Lomanas atvyko į Utenos gimnaziją kapeliono pareigoms. Laimėjo Vyskupas, nes Švietimo ministerija nenorėjo kun. Lomano įsileisti į mokyklą. Vyskupo Paltaroko kieta laikysena privertė Švietimo ministeriją rimčiau spręsti reikalus ir daugiau nebesigirdėjo, kad ministerija atleidinėtų kapelionus.

Vyskupo didžiausias rūpestis - Katedra, todėl dažnai vaikščiodavo šventoriuje. Vyko darbai - sudarytas statybos planas, nors varžė jau išmūryti pamatai, skirti antrajai Panevėžio bažnyčiai. Vyskupas turėjo išlavintą meninį skonį, todėl dažnai tardavosi su architektu, taisydavo... Sienos augo. Pats Vyskupas gyveno katedros reikalais ir jo kalbų tema - statyba. Aukos buvo renkamos visoje diecezijoje, nes tai - vyskupijos bažnyčia. Tokiu intensyvumu dirbdami stebėtinai greitai ją pastatė - per trejus metus (1927-1929 m.). Pašventinti Katedrą pakvietė prel. Maironį, savo bičiulį, Vytauto metais (1930 m.), o 1933 m. - šventaisiais metais - pakonsekravo Kauno metropolitas Juozapas Skvireckas.

Kai reikdavo kunigą kur paskirti ar perkelti į kitą parapiją, anot Vyskupo, naktį nemiegodavo. Rūpinosi, kad tiktų paskirtai vietai, ir tardavosi su pačiu kunigu. “Norėčiau, - sakydavo Vyskupas Paltarokas, - kad geriausieji kunigai būtų didesnėse parapijose ir savo pavyzdžiu šviestų kitiems”. Ypač stropiai parinkdavo kapelionus. Ilgainiui sutvarkė dieceziją kaip gerai konsoliduotą vienetą, ir, nežiūrint to, kad 1958 metais mirtis išplėšė Vysk. Paltaroką, dar ir dabar Panevėžio diecezijoje tebejaučiama Jo dvasia.

Užėjus karo audrai, niekur nesitraukė, paliko reziduoti savo poste. Kunigų paklaustas sakydavo: “Jokio įsakymo neduodu, nes heroizmas - tai pasiaukojimas”. Nemėgo, kad be svarbios priežasties klebonas pasitraukia iš savo posto. Jo jau nebeskirdavo atgal į tą parapiją.

Vyskupas Paltarokas buvo ypač pareigingas žmogus.

Kai 1935 m. rudenį buvo minimas Vysk. Paltaroko 60 metų jubiliejus, į KVC salę Panevėžyje susirinko bendradarbiai, prof. Dovydaitis, Šalkauskis iš Kauno, ateitininkai studentai ir moksleiviai. Iškėlus jubiliato nuopelnus, Vyskupas atsakė, kad dirbęs tai, ką reikėję tuo momentu: reikėjo pamokslus sakyti - parašiau “Sakyklai vadovą”, mokyklose dėstyti religiją - teko rašyti katekizmą ir Šv. Seno ir Naujo Testamento istorijas, panašiai atsirado “Socialinis klausimas”, o Panevėžy - Katedra, kurią V. Bičiūnas praminė “Baltąja gulbe”.

Vysk. Paltarokas nežinojo, kas yra atostogos, kaip ir mokslo korifėjus prelatas Dambrauskas.

Gyvenime teko susitikti dėl įvairių reikalų - visuomet mėgdavo aiškumą ir buvo įžvalgus. Mums visiems atrodė, kad po karo tie atšiaurūs įvykiai greitai

pasibaigs, nes visiems rūpi, kad būtų taika. Vysk. Paltarokas buvo kitos nuomonės - ilgai dar užsitrauks, reikia ieškoti kelių į sugyvenimą.

Vysk. Paltarokas - visuomenininkas ir vadas. Tautininkams valdant, 1926-1940 m., į Vysk. Paltaroką žvelgdavome kaip į savo švyturį - ką pasakys.

Vyskupas mylėjo jaunimą, o jaunimas - Vyskupą, ypač pavasarininkai ir ateitininkai buvo Vyskupo numylėtiniai.

Pasirinkdavo rimtus talkininkus: generalvikaru kun. Grabį, į kapitulą pasikvietė šviesiausius kunigus. Kapitula įkurta 1927 m. lapkričio 14 d. bule "Ad divini cultus splendorem" ("Dieviško kulto spindesiui"). 1938 m. pradėjo statyti Panevėžio Mažąją seminariją. Karui prasidėjus, buvo išmūryti jau du aukštai.

1938 m. ankstyvą rudenį Vysk. Paltarokas vizitavo Zarasų dekanatą, pačius Zarasus. Mokslo metai jau prasidėję, tai buvau poste. Lūkuriavau garbingo svečio - norėjau ko nors pasisemti iš tos turtingos asmenybės.

Dar tenka papasakoti vieną neeilinį 1934-1935 m. įvykį. Zarasų miestas ir kaimas gerokai sulenkėję. Pamaldos kaitaliojamos: vieną sekmadienį votyva ir pamokslas lenkų k., suma lietuviškai, o kitą - votyva lietuviškai, suma ir pamokslas - lenkiškai. Mokinių pamaldos būdavo votyva. Po šv. Mišių iškėlęs Švenčiausiąjį klebonas užgiedojo lenkiškai "Šventas Dieve...", o mokiniai tęsė lietuviškai. Kad išvengtų triukšmo, klebonas nutraukė pamaldas. Apie tai sužinojo Panevėžio kurija. Atvažiavęs spręsti bylos kan. Butvila visus duomenis perteikė Vysk. Paltarokui. Netrukus klebonui buvo liepta pertvarkyti pamaldas: lenkų kalba pamaldos sekmadieniais 8 valandą ryto, o votyva ir suma, pridedamos pamaldos, - lietuvių kalba. Lietuviai laimėjo, nes Vyskupas klausimą sprendė objektyviai. Pakilo ūpas ir tuoj susiorganizavo žemutinis choras, kuris kas sekmadienį giedodavo rožančių lietuviškai. Chore dalyvavo daug valdininkų, tarp jų gimnazijos direktorius Valiukonis. Gal nė vienoj bažnyčioj nebuvo taip gražiai giedamas rožančius, kaip Zarasuose. Grynai lietuvių aukomis įsigijo naują baldakimą. Lenkės moterėlės pazirzė ir apsiramino. Zarasų bažnyčioje įsigalėjo lietuvių kalba. Po to pertvarkymo Vyskupas dar nebuvo lankęsis, todėl visi laukė garbingo Ganytojo. Kaip įprasta - iškilmingi pasitikimai, išpuošti vartai, dvasininkija prieš bažnyčią laukia didžiojo svečio. Po pašlakstymo, giedant lietuviškas giesmes, Vyskupas buvo įvestas į bažnyčią. Po klebono raporto iš sakyklos prabilo lietuviškai, kaip paprastai, pagirdamas už gera ir įspėdamas vengti moralinių kreivių bei pabardamas už vis dažniau pasitaikančias nedorybes. Kalbėjo sklandžiai, garsiai, įtikinamai, kaip turįs autoritetą. Bažnyčia sklidina žmonių. Pasakęs trumpą žodį lenkų kalba, po pamaldų pasimeldė už mirusius parapijiečius. Nuėjo į kleboniją kiek pailsėti, o mes, kunigai, į klausyklas, nes po valandos bus teikiamas Sutvirtinimo sakramentas. Zarasuose viešėjo dvi dienas. Buvo jau baigta statyti ligoninė. Prašomas nuėjo

jos pašventinti. Buvau užsimojęs pamūryti namą vaikų darželiui, varguomenės šeimoms. Pamatai jau buvo, tad paprašiau pašventinti pamatus. Vyskupas noriai tai padarė ir dar paklojo auką. Namą pavyko baigti, bet 1940 m. buvo nacionalizuotas ir nė vienos dienos nepasinaudojo vaikų darželis, o mūsų triūsas ir surinktos stambios aukos atiteko svetimiems.

Paprašiau Ekscelenciją, kad rytojaus dieną pasakytų keletą žodžių Zarasų ateitininkų kuopai, susirinksiančiai mano bute. Noriai sutiko. Mokinių prisirinko pilni du kambariai. Ant stalo pastačiau vynuogių vyno atsigerti, kai burna išdžius. Tik girdžiu Vyskupo balsą: "Žinai, kad alkoholio nevartoju!" Atsakiau, kad čia atsigerti, troškuliui numarinti. Buvo tikrai tvanku, ir Vyskupas nurijo kelis gurkšnius. Mokiniai nuščiuvo - imponavo Vyskupo asmenybė, o be to, kalbėjo apie jų kasdieninius reikalus suprantamai. Tai ilgo pedagoginio darbo seminarijoje pasekmės. Baigiant buvo sugiedotas ateitininkų himnas ir Vyskupui "Ilgiausių metų".

Vyskupas privačiai vizitavo kapines, lydimas dekano kan. Bačkio. Sakė, dekanas vos suskubo eiti, lipdamas į kalną net užduso, o Vyskupas kaip stirna lengvu žingsniu įkopė.

Gaila buvo skirtis su didingu svečiu. Visiems paliko puikų prisiminimą.

Vyskupas buvo vaišingas ir prie stalo kviesdavo visus, tuo metu apsilankiusius. Kadangi pats buvo blaivininkas, tai ir vaišindamas nerodydavo gėralų.

Jei, Vyskupo manymu, kas nusižengia Bažnyčios solidarumui, pavartodavo disciplinos bausmes. Nemėgo pakeisti dispozicijų. Vengdavo palaužti kunigą - bandydavo susikalbėti, išsiaiškinti. Atgailautojams būdavo nuolaidus.

Vyskupų skyrimo formulėje sakoma: "Dievo gailestingumo ir Apaštalų sosto malone..." toks ir toks vyskupas. Panevėžio vyskupijai teko tikrai Dievo Apvaizdos skirtas Vyskupas. Visą neišsenkančią energiją atidavė diecezijai - sudarė monolitinę vyskupiją. Nemėgo išleisti iš diecezijos ir nesiskubino priimti iš kitos diecezijos.

Vyskupo Paltaroko portretą nelengva apibūdinti - tai didinga figūra, bet tas didingumas tryško iš užimamo Vyskupo, kaip apaštalo atstovo, posto. Iš prigimties demokratas, o kur atstovauja bažnyčiai - tai valdovas. Pareigos jausmas lydėjo Vysk. Paltaroką per visą gyvenimą. Nevažinėjo vien savo malonumui po užsienius ir kurortus, nežinojo, kas tai yra atostogos. Iš prigimties smagios nuotaikos, mėgo juoką, dainą. Pastabus, išradingos kalbos, puikios atminties. Laiku sugebėdavo priminti, jei reikėdavo. Lietuvoje Vysk. Paltaroko autoritetas aplenkė tris vyskupus. Buvo jaunimo - moksleivijos ir studentijos, ateitininkų, sendraugių vadovas. Tai tarsi Lietuvos Mozė. Teisinga opinija. Prisiminsiu vieną įvykį, kuris rodo, kad Vysk. Paltarokas turėjo autoritetą. Berods, 1935 m. vasarą 16 Lietuvos ekskursantų lankė Romą ir gavo leidimą aplankyti

popiežių Pijų XI. Buvo karšta, tai popiežius persikėlė į vasaros rezidenciją Castal Gandolfo. Nurodytą valandą nuvedė į bendrą salę. Ten jau buvo labai daug maldininkų. Po keliolikos minučių lietuvius pakvietė iš bendros salės ir įvedė į mažą. Čia ateisiąs popiežius. Taip atsitiko, kad man teko atstovauti mūsų grupei. Popiežius paklausė, iš kokios esu diecezijos. Kai pasakiau, jog iš Panevėžio, popiežius užakcentavo, kad pažįstąs Vysk. Paltaroką. Net vyriausia Bažnyčios galva žinojo Vyskupo Paltaroko gyvą, energingą, katalikišką veiklą.

Kai karui prasidėjus Vilnius buvo grąžintas Lietuvai, tai viešoji opinija tvirtino, kad į Vilniaus arkivyskupo sostą tiktų Vysk. Paltarokas.

Iš pokalbių su Vyskupu padariau išvadą - sprendžia reikalus blaiviai ir suvokia reikalo esmę. Nesiskubina kunigo bausti, ieško taikaus sprendimo. Bet kartu jautėsi, kad turi nemaža kartėlio kunigų adresu. Kurijalai man paaiškina: reikia pamatyti nuolat gaunamus skundus, nekalbant apie anonimus... Panašiomis aplinkybėmis reikia didelės asmenybės, kad neprarastų pusiausvyros. Tokia asmenybė ir buvo Vysk. Paltarokas. Sugebėjo perspektyviai spręsti reikalus ir apraminti nepasitenkinančius bei sudrausti išsišokėlius, pirma tėviškai pabaręs, pamokęs. Vyskupo autoritetas augo.

Kai vėliau patekau į tolimus Rytus, sapnuodamas savo Vyskupą, net sapne jausdavau jo trykštančius dvasios galiūno spindulius, ir rytui išaušus tuo vaizdu maitinaus ir stiprinaus, apsuptas taigoje rusiškomis "deržimordomis".

1943 m. vasarą, berods, gegužės mėn. Vyskupas vizitavo Utenos dekanatą. Pradėjo nuo Utenos parapijos. Vokiečiai okupantai netrukdė mums ruoštis sutikti savo Ganytoją. Kaimai ir miestas statė iškilmingus žalumynais išpuoštus "bromus". Paprastai prie jų susirinkdavo arčiau gyvenantieji ir įteikdavo duonos su druska, sveikindami Vyskupą gyvu žodžiu, kuris paprastai strigdavo gomuryje. Vyskupas su šypsena dėkodavo ir linkėdavo žaliuoti kaip tie žalumynai kilniais darbais bei dorove. Žmonės būrėsi, stovinėjo, laukė atvažiuojančio savo Vyskupo. Ne tik jo drabužiai, bet ir jis visas spindėjo dvasine didybe. Prie šventoriaus dvasininkijos sutiktas, su giesmėmis lydimas į bažnyčią, o joje choras griausmingai giedojo "Štai didingas kunigas". Vyskupui Paltarokui tiko šie žodžiai. Dabar tos scenos nebesikartoja, todėl norėjau užfiksuoti bent raštu.

Sutvirtinimo sakramento teikimas - tai nėra tik paprasta liturginė apeiga. Vaikučių akys spingsi, ir į juos, Vyskupui patepant šv. aliejais kaktą, įžengia Šv. Dvasios malonė - tikėjimo stiprybė. Vyskupas, susipažinęs su visa parapijos aplinka, apžvelgęs bažnyčios ir pastatų būklę, pagyrė tvarką ir pažymėjo, kad parapija didelė ir reikia daug laiko jai skirti, o dar gimnazijoje eini kapeliono pareigas - tai per daug ir per sunku. Prasitariau, kad norėčiau būti atleistas iš klebono pareigų. Atsakė: "Per senas kapelionauti". Negi su tokiu viršininku galima ginčytis, tuo labiau, kad kaip ir kiekvienas kunigas, esu pažadėjęs klusnu-

mą. Tuo ir baigėsi pokalbis šia tema. Dar palydėjau Vyskupą per penkias parapijas, todėl teko ilgėliau pabendrauti. Pokalbio inciatoriumi būdavo Vyskupas, tik kada ne kada įterpdavau ir savo nuomonę. Kiek per anksti privažiavome Užpalių parapiją, tai prie kaimo kapelių pats išsitiesė pievoje ir mane pakvietė. Vyskupas visados buvo paprastas ir savas. Žodžius "mūsų Vyskupas" reikia suprasti tiesiogiai. Į Uteną grįžau susibičiuliavęs su Vyskupu. Ir toliau ėjau savo pareigas - nebuvo atimtas klebonavimas ir iš gimnazijos neatšaukė.

1944 m. pavasarį, traukiantis vokiečių kariuomenei, gan daug lietuvių visuomenės ir kunigų išvyko į Vakarus. Vieni savo noru, išsigandę propagandos, kiti aplinkybių verčiami. Sunkūs buvo 1944 metai. Vokiečiai išvaryti iš Lietuvos, karas dar nepasibaigęs. Susidarė įvairių partizanų grupių, kurios vienos kitas naikindavo, nenoromis ir kunigai būdavo įveliami. Miškiniai prašydavo sakramentinio patarnavimo. Neatsisakysi. Saugumas tai laikė nusikalstamu darbu. Vyskupas sukliuvusį dažniausiai nukeldavo į tolimesnę parapiją, ir ne vienas taip išsigelbėjo. Kiek nereikalingų aukų, tautos nuodijimas - turėjo visa tai išgyventi.

Vyskupas sakė, kad Dievas siunčia bandymus ir reikia juos priimti. Viename pokalbyje sakėsi pasisiuvęs ilgus batus kelionei į Sibirą. Dar nežinota, kad tokioje kelionėje batus atimdavo... Ačiū Dievui, Vysk. Paltarokui neteko keliauti į Sibirą. Ir tai savotiškas Dievo potvarkis: buvo suimti Vilniaus, Kaišiadorių, Telšių vyskupai, Vilkaviškio vyskupas Karosas dėl amžiaus nesuimtas. Darbingas liko tik vienas Vysk. Paltarokas, ir tai jį išgelbėjo nuo sunkios kelionės. Į viską žiūrėjo gyvenimiškai ir galvojo, kaip Bažnyčiai išsilaikyti naujomis sąlygomis. Matyt, to požiūrio besilaikydamas, važiavo į Maskvoje organizuojamus Taikos kongresus ar Taikos dienas ir net yra sakęs kalbas. Tai pats Vysk. Paltarokas pasisakė, kai grįžau 1954 m. iš lagerio. Rodė nuotraukas ir išsamiai dėstė visas tų posėdžių aplinkybes bei pokalbius su kaimynais. Sykį prie stalo kaimynu buvo rusų rašytojas, berods, Fedinas, kuris išvertė A. Baranausko "Anykščių šilelį".

Kai 1946 m. rugpjūčio 22 d. buvau areštuotas ir išvežtas į Rytus, tai gyvas kontaktas su Vysk. Paltaroku nutrūko, retkarčiais gaudavau turtingas siuntas.

Anot paties Vyskupo, persikėlimas iš Panevėžio į Vilnių kaštavo daug sveikatos: manevrai su vyriausybės atstovais, Vilniaus vyskupijos lenkų kunigų priešiškas nusistatymas prieš jį, kaip lietuvį, be to, ir kunigai lietuviai Vilniuje daugiau derinosi su kulto įgaliotiniu, nei su Vyskupu. Pastebėjau, kad nebėra to platumo, tos buvusios energijos, o dar nesveikos akys, smarkiai progresuojanti sklerozė.

Išgirdome - atėjusi iš Vatikano bulė, kurioje Vysk. Paltarokui leidžiama konsekruoti vyskupais Adutiškio kleboną ir dekaną Julijoną Steponavičių ir Telšių valdytoją kun. Petrą Maželį. Pagal Popiežiaus Pijaus XII įgaliojimą, 1955

m. Panevėžio katedroje konsekravo vienas Vyskupas Paltarokas. Konsekracijos apeigos ilgos, todėl gerokai pavargo Vyskupas, bet asistos kun. L. Blyno padedamas, ištvėrė iki galo. Iškilmingai visi nuėjo į Katedros kleboniją, susėdo pietauti. Naujuosius vyskupus sveikino Vilniaus, Telšių ir Panevėžio kapitulos. Pats Vysk. Paltarokas prie stalo pakankamai žvalus ir siuntinėjo taiklias replikas. Sėdėjo tarp naujai konsekruotų vyskupų. Panevėžio katedra dar nebuvo mačiusi panašių iškilmių. Vysk. Paltarokas linkėjo naujiems vyskupams apaštališkos dvasios.

Sunkiai išgyveno Vysk. Paltarokas savo negalavimus, sielojosi dėl to, kad nebegali įprastu tempu prižiūrėti diecezijų. Dar suskubo pertvarkyti Panevėžio vyskupijos kapitulą. Čia daug gražios valios parodė prelatai Šidlauskas, Kripaitis, patys atsistatydami ir siūlydami jaunesnius kandidatus.

Vieną gražią 1944 m. liepos mėn. vidurio dieną gavau per rankas du raštus: vienas man, kitas kun. Asminavičiui - abu gauname Garbės kanauninko titulą. Man buvo staigmena.

Gan greitai po Žolinės atlaidų gaunu iš Vysk. Paltaroko kvietimą atvykti į Panevėžį. Nuvykau. Vyskupas pasakė, kad esu numatytas kandidatu į vicerektoriaus postą Kauno tarpdiecezinėje seminarijoje. Tylėjau ir svarsčiau: pedagoginis darbas prie širdies, bet tapti būsimų kunigų auklėtoju - didi atsakomybė. Vyskupas tylą palaikė svyravimu ir padrąsindamas pasakė rusišką priežodį: "Ne šventieji puodus lipdo". Vyskupo charakteringas bruožas - kalbėjo kaip lygus su lygiu ir kartu jautėsi apaštalo įpėdinio autoritetas. Pasisavino šv. Pauliaus apaštalo metodą - su graiku buvo graikas, su žydu - žydas...

Į namus grįžau susirūpinęs, laukiau rašto. Pasirodo, pirmas raštas dingo be žinios, atsiuntė kopiją, kad tučtuojau vykčiau į Kauną, nelaukdamas įpėdinio. Iš Kauno kartkartėmis tekdavo nuvykti į Panevėžį referuoti, pasitarti. Buvau pasiūlęs Gedgaudui, mano kurso eksklierikui, dėstyti seminarijoje įvestą rusų kalbą. Vyskupas griežtai užprotestavo, motyvuodamas, kad jei sykį apleido seminariją, netinka kviesti į darbininkus, nors praėjo daugiau kaip 25 metai.

Vėliau kitas analogiškas atvejis. Atvyko pas mane V., kuris prieš karą baigė seminariją, bet atsisakė imi šventimus. Buvo išėjęs visą teologijos kursą ir šiaip rimtas žmogus. Kilęs iš Panevėžio vyskupijos. Seminarijos taryba pasisakė kandidato naudai. Vyskupas Paltarokas nesutiko jo šventinti, nes, jo manymu, jei sykį radikaliai susvyravo, anot Evangelijos, eidamas paskui arklą pradėjo žvalgytis, negalima pasitikėti. Gyvenimo praktika dažnai patvirtina šią nuomonę...

Vysk. Paltarokas buvo akylas, atsargus ir įžvalgus. Viską rimtai spręsdavo. Mano, kaip vicerektoriaus, kontaktai su Vysk. Paltaroku buvo glaudūs, paremti pasitikėjimu. Liko vienintelis Vyskupas, kuris efektyviai rūpinosi Kunigų seminarijos reikalais.

Levitams suteikti didžiuosius šventimus atvažiuodavo Vysk. Paltarokas. Užleisdavau Vyskupui savo kambarius, o jis susipažindavo su seminarijos būkle. Paprastai sušaukdavome posėdį. Vyskupas padarydavo taiklių pastabų, buvo jaučiama gera orientacija.

Vieną vakarą, jau vėlokai, skambutis. Einu pažiūrėti - ogi du jauni kariškos išvaizdos vyrai sakosi norį su Vyskupu pasikalbėti. Tuo metu buvo daug įvairių provokacijų. Pasakiau, kad Vyskupas nuvargęs, rytoj 9 val. laikys Bazilikoje pamaldas, galėsią ten ir susitikti. Įsižeidę išėjo, o į Baziliką nebeatėjo. Panevėžyje, anot Vyskupo, dažnokai yra kvaršinamas, kviečiamas ateiti į įstaigas, bet pasiunčia generalvikarą ar kanclerį, bet su jais nieko nekalbėdavo, pranešdami, kad kvietę Vyskupą. Šie paaiškindavo, kad paprastai pats Vyskupas nevaikšto, bet įgalioja kitus.

Tekdavo ir pašalinėmis temomis pakalbėti. Tvirtindavau, kad karas su visomis pasekmėmis baigsis ir ateis taikos dienos. Ekscelencija buvo kitos nuomonės - karo pasekmes ilgai išgyvensime ir tenka galvoti, kaip esamomis sąlygomis rasti modus vivendi (gyvenimo būdą).

Kol Kauno arkivyskupijos valdytoju buvo prelatas Jokubauskas, tol pirmas balsas seminarijos klausimu priklausė Vyskupui Paltarokui. Mirus prelatui Jokubauskui, o kapitulai išrinkus naują valdytoją kan. Stankevičių, pastarasis ilgainiui seminarijos valdžią paėmė į savo rankas ir net neklausė vyskupų nuomonės.

Kai 1957 m. birželio mėn. nuvažiavau su kancleriu Antanaičiu pas Vysk. Paltaroką į Lampėdžius, kur poilsiavo, pamačiau, kad šv. Mišių nebelaikė, o tik išklausydavo ir priimdavo šv. Komuniją. Drauge papusryčiavome. Tai buvo paskutinis susitikimas su Vysk. Paltaroku. Mane greit areštavo, o Vyskupas 1958 m. sausio 3 d. mirė.

Kunigas Jonas Rimša

Mamos didžiulis noras turėti šeimoje kunigą paveikė mane. Vaikystėje labai bijojęs kunigų, po ilgų mamos įkalbinėjimų, 1923 metais Utenos "Saulės" progimnazijoje labai gerais pažymiais baigęs 7 klases, pasiprašiau priimamas į Žemaičių kunigų seminariją Kaune. Rektorius Maironis parašė apie mokymosi seminarijoje sąlygas, o tuo metu inspektoriumi dirbęs K. Paltarokas telegrama atsakė: "Esi priimtas". Teologijos magistras K. Paltarokas buvo nepaprasta asmenybė. Jis mums dėstė lotynų kalbą ir įvadą iš savo paties parašyto "Sakyklos Vadovo" tritomio. Paskaitose negriežtas, bet rimtai nusiteikęs, susikaupęs.

Tuo metu seminarijoje reikėjo mokytis septynerius metus: trys filosofijos kursai ir keturi teologijos. Jau iš pat pradžių pajutau neeilinį inspektoriaus dė-

mesį. Dėl ko jam kritau į akį - iki šiol nežinau. Besimokant antrame filosofijos kurse, mane paskyrė gyventi dviese su trečio kurso klieriku Sipavičiumi, nors kiti kurso draugai gyveno po kelis ir keliolika. O mokantis trečiame filosofijos kurse vėl netikėtai apgyvendino mane ir antrakursį Dabušį su pirmakursiais klierikais. Beveik po mėnesio paaiškėjo, kad inspektorius mane paskyrė prepozitu pirmakursiams, nors prepozitais skirdavo tik teologijos kursų studentus.

Tais metais dėl sesers vestuvių mūsų šeima turėjo 5000 litų paskolą. Tad man išvykstant į seminariją, negalėjo įduoti nė cento. Taigi inspektorius Paltarokas, tarsi Apvaizdos įkvėptas, paskyrė man tokias pareigas, dėl kurių seminarijai tereikėjo sumokėti tik pusę privalomos sumos.

Dėl dažnų ligų tekdavo prašytis išleidžiamam pas gydytoją. Gyvendamas Svėdasuose, buvau įpratęs sakyti "į miestelį". Kartą atėjęs pas inspektorių, sakau: "Aš noriu nueiti pas daktarą į miestelį". O jis buvo toks diplomatas, mandagus, iš karto jokios pastabos nedavė, tik pasižymėjo, kad esu išleistas, o ne savo noru išėjau. Vėliau, kai visi klierikai susirinko į vakarines mišias, dvasios vadas sako: "Žinokit, negalima taip sakyti, kad Kaunas yra miestelis. Kaunas - miestas". Supratau, kad tie žodžiai skirti man. Matyt, inspektorius pasakė kapelionui, kad šis apie tai paminėtų, kai visi susirinks pamaldoms.

Penktame kurse inspektorius man pasiūlė pasimokyti vokiečių, anglų, prancūzų kalbų, sakydamas: "Būsi reikalingas, siųsime į užsienį studijuoti. Visoms disciplinoms trūksta specialistų. Dogmatinės ir moralinės teologijos, istorikų, kanonistų..." Sėdėjau su antrakursiu klieriku Riauga, kuris Vyskupui paliudijo, kad tikrai sunkiai sergu, esu didelis ligonis. Aš laikiau save menkaverčiu ir nemaniau, kad galėčiau tapti profesoriumi.

1930 m. birželio 14 d. Kauno arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas man suteikė kunigystės šventimus. Po primicijų mes, septyni jauni kunigai, nuvažiavome pas Vyskupą Paltaroką į kuriją. "Gal jums įdomu, kur dabar dirbsite?" - paklausė ir pradėjo iš eilės skaityti: "Kunige Lipnickai, būsi jaunimo direktorius ir Katedros vikaras, o Rimšą galėčiau ir į Panevėžį, bet bus per sunku - į Uteną vikaru..." Iš karto tariau: "Ekscelencija, gal galima į mažesnę parapiją?" Vyskupas nieko neatsakė. Netrukus atsiuntė raštą - nori nenori turėjau važiuoti į Uteną.

1935 m. Vyskupas vizitavo Utenos dekanatą. Lankydamasis Užpalių parapijoje, antrą kartą pasiūlė ruoštis studijoms užsienyje. Paprašiau, kad leistų pailsėti, pasigydyti. Vyskupas sako: "Parašyk raportą, kad nori iš Utenos išsikelti, važiuosi užsienin". Aš sakau: "Ekscelencija, jeigu aš parapijoj dirbdamas taip nusilpau, tai kaip galėčiau važiuoti studijuoti?" Supratau, kad Vyskupas mane provokuoja: jeigu į užsienį, tai turi sveikatos, o čia nenori dirbt. Kai parodžiau gydytojo Palioko išduotą sveikatos pažymėjimą, tik tada Vyskupas įsitikino: "Ach, tai šitaip..."

Penkerius metus gydžiausi Antalieptėje, Švč. Jėzaus širdies kongregacijos seserų priežiūroje. Atsigavęs ir sustiprėjęs, pirmiausia nuvažiavau į Panevėžį pas Vyskupą Paltaroką. Jis ir sako: "Kaip gražiai dirbai Utenoj..." Aš ten suorganizavau 36 pavasarininkų ir angelaičių kuopeles, vadovavau šv. Zitos draugijai, sušaukiau angelaičių, pavasarininkų kongresus. Nors buvo praėję nemažai laiko, Vyskupas viską atsiminė.

Vyskupas Paltarokas, kasmet vizituodamas po du dekanatus, per penkerius metus aplankydavo visą vyskupiją. Jis buvo nepaprastas diplomatas, aktyvus veikėjas ir geras pamokslininkas, daug prisidėjęs prie dvasinio tautos gyvenimo suklestėjimo. Jo pastangomis pastatyta Panevėžio vyskupijos katedra ir namas Mažajai kunigų seminarijai. Vyskupas mylėjo vaikus ir jaunimą, rūpinosi angelaičių, pavasarininkų, o ypač ateitininkų organizacijomis. Ateitininkams paskyrė nuoširdų globėją kun. Alfonsą Lipnicką-Lipniūną. Daug ką šelpdavo - ne vienas yra patyręs Jo gailestingumą.

Ilgai sirgau. Pasveikęs po 25 metus trukusios ligos, paprašiau Vyskupo skirti mane klebonu. Vyskupas nesvarstydamas pasiūlė man: "O, kaip tik reikia klebono į Anciškį". Po metų iškelia į Pumpėnus klebonu. Pradėjo vaikyti iš parapijos į parapiją. Dėl dažnų kilnojimų parašiau raportą Vyskupui, bet Jis, deja, tam įtakos nebeturėjo.

Nors Vyskupas Paltarokas jau iškeltas į Vilnių, labai suvargęs, bet retkarčiais dar atvažiuodavo į Panevėžį. Kartą sutikau jį, lydimą prel. Kripaičio, Katedros šventoriuje. Tada Ekscelencija parodė man vietą, kurioje turėtų būti perlaidoti kunigo Lipniūno palaikai, atvežti iš Putnamo kapinių. Tai buvo paskutinis mūsų susitikimas ir pokalbis. (Palaikų perkėlimą 1989 m. rugsėjo mėnesį suorganizavo Katedros klebonas monsinjoras J. Antanavičius.)

Dalyvavau Vyskupo K. Paltaroko laidotuvėse.

Vyskupas man visada buvo didelis autoritetas.

Pasvalys, 1995 m. lapkričio 9 d.

Irena Rudzinskienė

Mano atmintyje tik kelios nuotrupos. Panevėžyje apsigyvenau 1944 m. kovo 4 d. 1945 m. pavasarį Vyskupas Kazimieras Paltarokas Katedroje man suteikė Sutvirtinimo sakramentą, o netrukus pas mus iš Šiaulių atvažiavo pažįstama moteris Stefanija Ruckytė su gerb. Kazimiero Paltaroko brolio laišku. Atsimenu tik su mama pašnibždomis kalbėjusios moters frazes, kad brolis slapstosi nuo arešto, šį laišką parašęs ant palangės, skubotai norėdamas duoti žinią apie

save ir prašęs jį perduoti Panevėžin. Aš tą moterį vedžiau į Vyskupo namus, pamokyta bučiavau ant rankos užmautą žiedą. Apdovanota šventu paveikslėliu ir šeimininkės atneštais namų gamybos saldainiais, sėdėjau kambaryje, bailiai dairiausi aplink. Jie abu pasitraukė į kitą kambarį labai jau susirūpinę ir prislėgti. Jaučiau, kad ir šventąjį Vyskupą slegia dideli rūpesčiai, su broliu turi atsitikti kažkas baisaus. Bet ir man, mažylei, gerb. Vyskupas pareiškė pagarbą, išklausė pasakojimo apie neseniai gautą Sutvirtinimo sakramentą ir atsiprašęs paliko mane. Tai rodo Jo didelį kultūringumą, nuoširdumą net ir vaikui, nors tokiu momentu, atrodo, ne tai būtų rūpėję kito rango asmenybei.

Šiauliai, 1995 m. gruodžio 17 d.

Kunigas Antanas Simonaitis

Mokydamasis Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje 1929-1936 m., ne kartą mačiau Jo Ekscelenciją, seminarijos bažnyčioje privačiai laikantį šv. Mišias. Atvažiuodavo į seminariją su reikalais. Tylus, susitelkęs, susijungęs su kenčiančiu Kristumi, jaučiąs Dievo čia pat buvimą - toks jis buvo prie altoriaus šv. Mišių aukoje.

Kai 1936 m. baigėme seminariją, mes, būrelis Panevėžio vyskupijai priklausančių diakonų, turėjom važiuoti į Panevėžį prisistatyti savo Vyskupui Jo Ekscelencijai K. Paltarokui ir iš Jo rankų priimti šventimą į kunigus. Susirinkom į Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrą 1936 m. gegužės 30 d., per Sekmines. Mus labai maloniai priėmė į iškilmes atvykusi dvasininkija. Atvyko ir Jo Ekscelencija. Kadangi Vyskupas nemažai metų yra auklėjęs seminarijos klierikus, tai peržvelgė mus prityrusiu, bet tėvišku žvilgsniu, pasisveikino. Jautėme, kad savo tėviška širdimi jau apglėbia mus, savo vyskupijos kunigus. Sekminės. Viena gražiausių metinių švenčių. Katedra pilnut pilnutėlė tikinčiųjų. Iškilmingai gieda choras. Ir Jo Ekscelencija, sveikas, energingas ir pagarbus, dalyvaujant aukštajai dvasininkijai, mus, savo diakonus, apeigų vadovo tvarkomus, įšventino į kunigus. Po iškilmių jautėmės tartum į aukštesnį pasaulį perkelti, apsvaigę nuo džiaugsmo, nes Šventoji Dvasia mūsų neaplenkė. Jo Ekscelencija pakvietė mus, neopresbiterius (naujus kunigus), ateiti į savo rūmus pietų. Čia mus labai dosniai vaišino, tėviškai kalbino. Manęs paklausė apie sveikatą, nes buvau fiziškai išsekęs, padžiūvęs. Palinkėjo visiems gausių malonių, geriausios sveikatos, puikiausios būsimų pastoracijos darbų sėkmės. Atsisveikindami nuoširdžiai dėkojome už įšventinimą, pagarbiai priklaupę bučiavom ant Jo Ekscelencijos rankos Apaštalų įpėdinystės žiedą. Jo Ekscelencija mus palaimino ir

išleido... Jautėme, kad per Jį Apaštalai ir pats Viešpats Jėzus Kristus mus laimina ir siunčia į pasaulį: "Eikite į visą pasaulį ir skelbkite Evangeliją visai kūrinijai..." (Mk. 16,15).

Jo Ekscelencija mums leido dar gerokai pailsėti namuose, savo tėviškės kaimo aplinkoj. Po kiek laiko sulaukiau Jo rašto, buvau paskirtas į Pabiržę (Biržų apskr.) antruoju vikaru. Čia klebonija turtinga. Tik vėliau sužinojau, kad Jo Ekscelencija, pastebėjęs mane labai išvargusį, paskyrė čia sveikatos pataisyti. Klebono sesuo ir vyriausia šeimininkė, jau į senatvę palinkusi gera moteriškė, rūpinosi, kad aš atsigaučiau. Po kelių mėnesių, kai atsigavau, vėl sulaukiau naujo paskyrimo: vikaru į Panemunėlio parapiją (Rokiškio apskr.), pas kleboną kun. Juozą Matelionį. Jautėme, kad mus valdo tvirta ranka. Iš kurijos ėjo mums direktyvos, aplinkraščiai, instrukcijos, kaip organizuoti angelaičius, pavasarininkus, katalikes moteris, katalikus vyrus, apie mokyklų lankymą, kalėdojimą, spaudos platinimą.

Visiems žinoma, kad Jo Ekscelencija sušaukė Panevėžio vyskupijos sinodą, išleido Sinodo nuostatų knygą ir nusiuntė visiems kunigams. Tai buvo puikus vadovas ką ir kaip veikti. Rengė eucharistinius kongresus, įvairius suvažiavimus. Labai rūpestingai vizitavo parapijas: teikė Sutvirtinimo sakramentą, susipažindavo su parapijos žmonių dvasiniu gyvenimu. Ragino mus rūpintis bažnyčios materialiniais turtais, kad Dievo namai būtų tvarkingi, kad būtų prižiūrimi vargonai, varpinės, bažnyčios pastatai... Čia įterpsiu vieną mažą istorijėlę, kuri sklandė tarp Panevėžio vyskupijos kunigų. Kažkur apie Pandėlį klebonu dirbo, rodos, kanauninkas, kuris su Jo Ekscelencija kartu mokėsi Sankt Peterburgo dvasinėj akademijoj. Dabar, kai kunigas Kazimieras Paltarokas buvo išrinktas Apaštalų įpėdiniu ir užėmė pirmojo Panevėžio vyskupo postą, o kan. Mėlys (taip kunigai vadino tą Jo Ekscelencijos kurso draugą) buvo parapijos klebonu, tai klebonas, radęs progą, mėgdavo Jo Ekscelenciją "pašpilkuoti". Sykį Jo Ekscelencija nuvažiavo vizituoti kan. Mėlio parapiją. Rado tvarką, nes kunigas kanauninkas Mėlys buvo geras, pavyzdingas. Žmonės jį mylėjo ir gerbė. Buvęs jautrus dėl skaistybės ir atsargus su moterimis. Mėgdavo duoti taktiškas, švelnias pastabas. Ir aš gavau tokią pastabą, kai per vienus atlaidus po darbo sėdom kartu prie stalo pietauti. Nemanau, kad jis Jo Ekscelenciją "špilkavo" pavydo šešėliui šmėkštelėjus, bet greičiau dėl familiarumo. Po visų darbų susirinko kunigai su Jo Ekscelencija prie bendro stalo. Vyskupas, visiems stovint, prieš valgį sukalbėjo maldą, palaimino valgytojus ir valgius. Visi susėdo ir tyli... Kanauninkas Mėlys draugiškai pažvelgia į Jo Ekscelenciją ir pradeda:

- Jūsų Ekscelencija...

Jų akys susitiko, ir Jo Ekscelencija, atrodo, suprato, ką kanauninkas sakys, ir

tartum sumojo, ką reikės atsakyti. Taigi draugiškai šypsodamasis žiūrėjo į jį ir laukė, kol kanauninkas baigs savo kalbą. O šis tęsia:

- Kai mes dabar žiūrime į Jus ir į didžiuosius mums iš istorijos šviečiančius vyskupus: į šv. Augustiną, kuris tiek knygų prirašė, tiek iškalbingiausių pamokslų prisakė, tiek katalikų tikėjimą sustiprino ir išplatino, tiek erezijų išnaikino; arba į šv. Ambrozijų, kuris ir patį šv. Augustiną atvertė, ir buvo momentų, kai imperatorius tramdė paklusti Dievo valiai; arba į šv. Joną Chrizostomą, kuris tiek klasikinių, nuostabiai iškalbingų pamokslų mums paliko; arba į šv. Mikalojų, kuris tiek stebuklų pridarė; arba kad ir į mūsų Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, kuris girtuoklystėj paskendusią savo vyskupiją išblaivino, tiek knygų prirašė... Kai dabar palyginu Jus su anais didžiaisiais vyskupais, tai matome, kad Jūs negalite aniems prilygti, Jūs esate toks pat kunigas, kaip ir mes, tik toks skirtumas, kad Šv. Tėvas Jus paskyrė Vyskupu, davė mitrą ir Vyskupo žiedą...

Visi įsitempę laukė, ką atsakys Jo Ekscelencija. O Jis ramiai, iš lėto ir sako:

- Tamsta čia daug tiesos pasakėte, ir su ja turime sutikti. Bet kad tiesa dar labiau išaiškėtų, reikia į ją pažvelgti ir iš kitos pusės. Istorija mums parodo ir daug labai didžių kunigų. Pavyzdžiui, toks šventasis Jeronimas: gyveno kaip šventas atsiskyrėlis, išmoko hebrajų, graikų, dar kitas orientalines kalbas, išvertė Šv. Raštą į lotynų kalbą; arba toks ispanų kunigas Domininkas Gusmanas, kuris vyskupo leidžiamas ėmėsi dvasiškai kovoti su viduramžiais Pietų Prancūzijoj greitai plintančiomis agresyviomis albigensų, valdensų ir kitomis erezijomis, jas su dangaus pagalba nugalėjo ir įkūrė Domininkonų vienuoliją; arba toks kunigas šv. Ignacas Loyola, kuris įkūrė Jėzuitų ordiną (vienuoliją) ir nukreipė jo veiklą Bažnyčios narių religingumui ir dorovingumui ugdyti, dvasinei kovai su naujųjų laikų agresyviomis erezijomis, siuntė misionierius į Aziją ir Afriką; arba toks kunigas jėzuitas šv. Pranciškus Ksaveras, kuris sėkmingai skelbė Kristaus Evangeliją indams ir japonams ir buvo pasiruošęs žūtbūt ir kinus evangelizuoti, bet ankstyva mirtis sutrukdė; arba toks Prancūzijos Arso klebonas šv. Jonas Vianėjus, pas kurį važiavo įvairūs penitentai su kitų kunigų neišgydomais sąžinės kompleksais, o jis juos su Dievo pagalba sėkmingai gydė, tai klausyklos kankinys; arba, toli neieškant, kas gi mums į lietuvių kalbą išvertė Šventąjį Raštą, ar ne kunigas Juozas Skvireckas? Dabar, tiesa, už tuos nuopelnus yra paskirtas Lietuvos arkivyskupu metropolitu, bet tą milžinišką Šv. Rašto vertimo darbą atliko būdamas kunigu. Kiek čia reikia mokytumo, svetimų kalbų mokėjimo, kad švenčiausias Šventojo Rašto mintis suprastų ir jas tiksliai lietuviškai mums pateiktų. Kokie išsamūs jo komentarai... Ir dabar, kai mes čia vieni į kitus draugiškai žiūrime, ar daug čia yra kunigų, kurie galėtų aniems minėtiems kunigams prilygti? Nežinau, kaip čia tarp jūsų, bet Panevėžio vyskupijoj yra ir tokių "tinginio pančių", kurie per savaitę nepasirengia sekmadienio pamokslui, lipa sa-

kyklon, dar nežinodami, ką sakys. Įžūlesnis asmuo gali pasiremti evangelijos posakiu": "Nesirūpinkite, kaip ar ką kalbėsite, nes tą valandą jums bus duota, ką turite sakyti". (Mt. 10, 19). Tiesa, evangelija žada: "...Bus duota, ir jis turės su pertekliumi" (Mt. 25, 29). O kas turi? Tas turi, kuris, kaip seminarijoj buvo pratinamas, kasdien iš naujo ryžtasi rauti savo ydas, diegti ir ugdyti dorybes. Kasdien mąsto, skaito, studijuoja Šv. Raštą, gilina teologijos žinias, daro sąžinės sąskaitą, reguliariai eina išpažinties, sąžiningai atlieka kunigo pareigas, laiko rekolekcijas. Tai tas "turi". Jei kartais dėl aplinkybių ir negali parengti rimto pamokslo, tokiam "tą valandą bus duota", o iš to, kuris to viso nedaro, "...atimta ir tai, ką jis turi", ir jis gaus vardą kunigo, kuris nepateisina savo kunigystės". Taigi štai, gerbiamieji: kokia bendruomenė, toks ir ganytojas. Dabar rekreacija (atsigaivinimas), prašau stiprintis," - užbaigė.

Jo Ekscelencija nebuvo eilinis kunigas - visiems žinoma, kiek Jis knygų, knygelių parašė. Mums, kunigams, gerai žinomas jo trijų tomų veikalas "Vadovas sakyklai".

Teko porą kartų iš Panemunėlio nuvažiuoti į Panevėžį pas Jo Ekscelenciją prašyti, kad mane leistų stoti į Jėzuitų ordiną (vienuoliją).

- Matote, kunige, kad aš dabar neturiu laisvo kunigo, kurį galėčiau paskirti Panemunėlio vikaru, o ten, kaip žinote, vikaras būtinai reikalingas. Dar palaukite...

Pagaliau 1943 metų vasarą, kai aš jau buvau Naujamiesčio vikaru pas kun. Juozą Kirną, iš Panevėžio kurijos gavau kvietimą atvykti. Jo Ekscelencija pasakė: "Šiemet iš Tarpdiecezinės kunigų seminarijos gavau 12 neopresbiterių, ir, jei turite pasiryžimą važiuoti pas jėzuitus, tai galiu išleisti.

- Labai prašau!

- Tai štai - Naujamiesčio vikaru skiriu neopresbiterį kun. Joną Jurgaitį, o pats galite keliauti savo pašaukimo keliais.

- Ačiū!

- Bet jeigu ten, patį ištyrę, rastų, atsiprašau, nevertą ir nepriimtų, ar pats pasijusite ne ten patekęs, galėsite grįžti, gausite darbo.

- Ačiū!

Po kelerių metų, 1956 metų vasarą, vėl susitikau su Jo Ekscelencija jau Vilniuje, kur jį perkėlė Lietuvos TSR vyriausybė. Aš grįžau lagerininko uniforma iš "Perauklėjamųjų darbų lagerio" Komi ASSR, miškų zonos, kur "draugai" mane buvo "apgyvendinę" dešimčiai metų už "religinę propagandą". Pusę laiko atbuvęs, generalinio sekretoriaus Chruščiovo "atšilimo" metu buvau paleistas. Vienuolijos buvo likviduotos. Vienuoliai kunigai galėjo tapti diecezinais kunigais. Kaip tik atėjo laikas pasinaudoti Jo Ekscelencijos pažadu: "Galėsite grįžti, gausite darbo".

Mane Jo Ekscelencijai pristatė malonaus būdo kunigas, rodos, jau kanauninkas, Jo Ekscelencijos kurijoj besidarbuojąs Bronius Antanaitis. Vyskupas, jau gerokai senstelėjęs, maloniai priėmė, pasodino prie savo pietų stalo, pavaišino, klausinėjo apie gyvenimo ir darbo sąlygas lageriuose.

- Na, o kokios perspektyvos?

- Ekscelencija, norėčiau gauti diecezinio kunigo darbą Jūsų valdomoje Vilniaus arkivyskupijoje, - tariau aš, o kan. Antanaitis ir sako:

- Jūsų Ekscelencija, Vilniaus Antakalnio klebonas kun. Mykolas Tarvydis kelis kartus kreipėsi į Jus, prašydamas vikaro. Neturėjom laisvo kunigo, o dabar pats Dievas siunčia.

Vyskupas paabejojo:

- Valdžios įgaliotinis kulto reikalams "draugas" Pušinis greičiausiai nenorės iš lagerių grįžusio kunigo priimti į darbą Vilniuje.

- Ekscelencija, jie mano teistumą panaikino, - tariau.

- Ir dokumentą turite?

- Turiu.

- Tada galima bandyti. Reikia paskambinti kun. Tarvydžiui, kad tuoj atvyktų į kuriją.

Atvyko. Nuoširdžiai atnaujinom pažintį. Parodžiau dokumentus. Padėkoję Jo Ekscelencijai ir atsisveikinę, išėjome nusipirkti būtiniausių rūbų.

- Dabar, - sako kunigas Tarvydis, - važiuokite į tą vietą, kur jus areštavo, pailsėkite kaimo aplinkoje. Aš kreipsiuos į įgaliotinio Pušinio įstaigą. Jeigu reikalaus atsivesti jus ir patikrinti dokumentus, pranešiu laiškeliu. Tuoj atvykite, ir žiūrėsime, kas bus.

Nuvažiavau į N. Kietaviškes, prie Elektrėnų. Buvau maloniai priimtas. Pailsėjau.

Gavęs laiškelį, nuėjau pas įgaliotinį. Pušinis, aukšto ūgio, stipraus sudėjimo, jau pražilęs, bet dar tvirtas vyras, peržvelgė mane, paėmė dokumentus.

- Gerai, tirsime.

Po kiek laiko vėl iškvietė mus abudu ir klausia kun. Tarvydžio:

- Ar jūs jį pažįstate?

- Taip. Tai ramus žmogus, kaip rusai sako, tiše vody, nyže travy (plg.: už orą tylesnis, už aguonos grūdelį mažesnis).

Tada įgaliotinis duoda mano dokumentus ir įgaliojimą dirbti Vilniuje sakydamas:

- Žiūrėk, neprivirk mums košės!

- Aš dirbsiu kaip ir visi Vilniaus kunigai, - pasakiau.

Taip patekau į Jo Ekscelencijos jurisdikciją. Geras buvo Ganytojas. Neretai būdavo Aušros Vartų Gailestingumo Motinos koplyčioje, laikydavo savo intencijo-

mis šv. Mišias. Aplankydavo ir Antakalnio Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią, kurios didžiajame altoriuje sidabriniame karste buvo šv. Kazimiero, jo dangiškojo globėjo, relikvijos. Kartą prie tų relikvijų pritvirtino brangų votą, metalinį, rodos, auksinį, kryželį. Yra už ką dėkoti Dievui ir šv. Kazimierui. Kai kuriuos vyskupus sušaudė, išvežė į lagerius, o štai mūsų Ekscelencija Vyskupas Kazimieras per užtarimą Jo Globėjo šv. Kazimiero ir Aušros Vartų Gailestingumo Motinos išliko žymiau nepaliestas. Ačiū Dievui, kad jau turėjo vyskupą pagalbininką Julijoną Steponavičių, kuriam mūsų Ekscelencija Vyskupas Kazimieras perleido ir Vilniaus arkivyskupijos, ir Panevėžio vyskupijos administravimą. Jausdamas, kad sklerozė sparčiai progresuoja, mūsų Ekscelencija Vyskupas Kazimieras vasarą praleisdavo Valakampių pušyne, išsinuomodamas kurią nors vilą. Jį labai rūpestingai globojo kan. Bronius Antanaitis ir dvi seserys vienuolės kazimierietės - Modesta ir Zuzana. Ligai progresuojant, mūsų Ekscelencija jau ir šv. Mišių nebelaikė. Pačioj Valakampių viloj, mūsų Ekscelencijos kambary, kan. Bronius Antanaitis laikydavo šv. Mišias, duodavo šv. Komuniją Ekscelencijai ir jo namų darbininkei seselei Modestai. Kartą kanauninkas turėjo kelioms dienoms išvažiuoti ir manęs paprašė kasdien paskirtąją valandą autobusu atvažiuoti iš Antakalnio į Valakampius, atlaikyti viloje Ekscelencijos akivaizdoj šv. Mišias ir duoti šv. Komuniją Jam ir globėjai ses. Modestai. Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios klebonas Mykolas Tarvydis mielai mane leido, ir aš su džiaugsmu važinėjau atlikti tą šventą pareigą. Jo Ekscelencija pamaldžiai dalyvavo šv. Mišiose, priėmė šv. Komuniją. Kai aš per tyliai šv. Mišias skaičiau, prašydavo truputį garsiau, ryškiau, o kai kiek per garsiai - prašydavo tyliau. Po šv. Mišių ir šv. Komunijos prašydavo skaityti padėkos maldas. Vieną sykį, po pamaldų išlydėjusi mane, sesuo Modesta šnektelėjo su manimi. Sakė, kad dabar Jo Ekscelencija sunkiai bepaeina, todėl ramiai sėdi sau ir meldžias. O kai lengvai galėdavo vaikščioti, kai užeidavo kokie rūpesčiai, Ekscelencija imdavo vaikščioti po kambarį, iš vieno kampo per kambarį ir atgal, arba ratu po kambarį, susirūpinęs, kažką mąstydamas.

- Bijodavau, kad kur nenugriūtų ir nesusitrenktų; sekiau akimis, kiekvienu momentu pasirengus prišokti ir palaikyti.

- Ar turite kuo maitinti Ekscelenciją?

- Ačiū Dievui, rūpinasi ir kanauninkas, ir Jo Ekscelencija vyskupas augziliaras (pagalbininkas), turime visko.

Čia prisiminiau, kokius pietus paruošiau Jo Ekscelencijai pirmą dieną Vilniuje. Sutvarkėm visus daiktus. Artėja laikas gaminti pietus, o čia nieko gero neturime. Atidariau virtuvės langą ir kombinuoju, nuo ko pradėti. Atlekia balandis ir nutupia ant palangės. Matyt, buvo čia kieno lesinamas. Aš tik kapt ir pagavau. Grubus, sunkus, išsipenėjęs. Ir paruošiau iš jo Ekscelencijai pirmus pietus Vilniuje.

Po Valakampių vasarojimo sezono grįžo į butą. Sklerozė progresavo. Jo Ekscelencija buvo aprūpintas Ligonių sakramentais... Atgulė į lovą ir nebesikeldavo... Nebegalėjo kalbėti... Buvo aišku, kad artėja mirtis...

Kan. Bronius Antanaitis kviesdavo kunigus ateiti vakarais pabudėti prie ligonio. Eidavau ir aš, atvykdavo ir daugiau Vilniaus kunigų, seserys vienuolės.

Ateidavo iš Vilniaus viena jauna gydytoja. Man buvo pasakyta:

- Matote, kaip ta jauna gydytoja rūpestingai ligoniui asistuoja. Mat Jo Ekscelencija išgelbėjo jos gyvybę. O kaip? Jos tėvai gyveno Panevėžyje. Buvo katalikai. Jos motina, pasijutusi nėščia, ėmė planuoti, kaip nužudyti negimusią gyvybę. Nežinau, kokiais keliais tas jos planavimas pasiekė Jo Ekscelencijos ausis. Šis pasistengė kuo greičiau su ta nėščia motina susitikti ir perkalbėjo ją, kad bijotų Dievo ir savo vaiko nežudytų, leistų gimti, pakrikštytų, tegu gyvena ir Dievą garbina; Dievas turtingas, pasaulis platus, bus ir šiam vaikeliui darbo ir duonos. Gimė mergytė. Pakrikštijo. Buvo gabi, ir štai šiandien ji puiki gydytoja. O jeigu ne Ekscelencijos žodis, tos gydytojos šiandieną nebūtų buvę.

Vieną budėjimo vakarą mums buvo parodyta Jo Ekscelencijos rusiškai parašyta ilgoka kalba apie taiką, kurią Jis Maskvos radijo įstaigoj sakė visam pasauliui. Sovietų Sąjungos komunistų valdžia, pajutus, kad Vakarų pasaulis gali kariškai sureaguoti į komunizmo ekspansiją, vienu metu plačiai agitavo už taiką. Į Maskvą sukvietė visų religijų vyriausiuosius dvasininkus, kad kalbėtų Vakarams apie taiką. Buvo pakviestas ir Jo Ekscelencija. Jis rusiškai pasirašė nuoseklią katalikišką kalbą apie taiką ir nusivežė į Maskvą. O ten jam komunistai duoda jų pačių parašytą kalbą apie imperialistus ir jų galimą sukelti karo grėsmę. Jo Ekscelencija paprieštaravo:

- Jūs pasirašėte, jūs ir skaitykite, o aš turiu savo pasirašytą kalbą apie taiką.

- Ne! Jūs turite mūsų perskaityti!

- Aš jau sakiau: jūs pasirašėte, jūs ir skaitykite, o aš, jeigu leisite, savo parašytą perskaitysiu, o jei ne, tai aš nieko neskaitysiu! - drąsiai pasakęs Jo Ekscelencija. Komunistai vis dėlto leido Jo Ekscelencijai perskaityti per Maskvos radiją Sovietų Sąjungai ir pasauliui katalikišką kalbą apie taiką pagal Jo Šventenybės Švento Tėvo Pijaus XII pamėgtą lozungą: "Taika yra teisingumo padarinys" (Šv. Raštas, Izaijo pran.). Patys komunistai galėjo suprasti, kad jie savo neteisingais darbais gali išprovokuoti karinę reakciją.

Ateidavo budėti ir seserys vienuolės. Melsdavomės. Žinoma, prašėm ramios mirties ir laimingos amžinybės.

Jo Ekscelencijos širdis smarkiai plakė... Staiga rūpestingoji Jo Ekscelencijai asistuojanti gydytoja tarė:

- Jau širdis liovėsi plakusi... Mirė...

- Amžiną atilsį...

Po to... vėliau, kada meldžiaus Antakalnio Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje prieš Švč. Sakramentą tabernakulyje, dingtelėjo mintis: "O gal šviesaus atminimo Vyskupo Kazimiero vėlė dar turi kokias kančias kentėti, ar negalėtum ir tu kuo nors prisidėti, ką nors pakentėti, kad jo vėlė greičiau iš kančių pereitų į amžiną atilsį, šviesą ir ramybę?" Spontaniškai atsakiau: "Štai, Viešpatie, aš sutinku pakentėti, kiek Tu man uždėsi".

Siautėjo gripas, labai daug silpnų ir senų žmonių mirė. Mane gripas irgi paguldė, liga komplikavosi, išsivystė gripozinis plaučių uždegimas, širdies nusilpimas. Vaistai buvo neveiksmingi, visai nusilpau, pasiruošiau mirti, bet... Dievas grąžino sveikatą.

Švenčionys, 1996 m. balandžio 19 d.

Kunigas Juozapas Stakauskas*

Vyskupas Kazimieras Paltarokas gimė Gailionių kaime. Gailioniečiai buvo karališki žmonės. Mokėsi Joniškėlio parapinėje dviklasėje pradžios mokykloje, Mintaujos gimnazijoje, Kauno klierikų seminarijoje ir Petrapilio kunigų akademijoje. VIII semestre, 1902 m. kovo mėn. 22 d., įšventintas kunigu. Akademiją baigė teologijos magistro laipsniu, pas prof. Ciepliaką parašęs disertaciją "De origine animae humanae" ("Apie žmogaus sielos kilmę").

Po 1902 m. atostogų buvo Liepojos vikaru bei tikybos mokytoju berniukų komercijos mokykloje ir miesto mokykloje. Šventadieniais padėdavo parapijos kunigams bažnytinėje pastoracijoje. Laisvu laiku ėmė rašinėti.

Susirgęs plaučių ir gerklės liga, 1906 m. gruodžio 10 dieną įsiprašė vikaru į Surviliškį, kur prie seno klebono kan. Liandsbergo tvarkė parapiją ir surinko 25000 rublių naujai bažnyčiai statyti, suorganizavo parapijos knygyną.

1911 metų pabaigoje perkeltas į Kauno klierikų seminariją, dėstė lotynų kalbą, teologinę propedeutiką, sociologiją ir filosofiją. 1914 m. paskirtas seminarijos vicerektoriumi. Kilus Pirmajam pasauliniam karui, persikėlė su klierikais į Vašuokėnų dvarą, kur išbuvo 1914-1915 mokslo metus.

Užėjus vokiečių kariuomenei, pedagogų tarybos nutarimu, išvežė seminarijos kanceliariją į Smolenską, kaip buvo įsakyta rusų valdžios. Ten ėjo rektoriaus pareigas, globojo svetur išvykusius klierikus. Vienus palikęs Petrapilio dvasinėje seminarijoje, kitus įšventinus kunigais, su Jo Ekscelencija Vyskupu Pranciškų Karevičium ir prel. Kazimieru Šauliu 1916 m. rugpjūčio 16 d. grįžo į Kauną. Neturėdamas tiesioginių pareigų, rengė mokykloms stingančius tikybos vadovėlius, remontavo apgriautus seminarijos rūmus.

1917 metų rudenį seminarijai vėl pradėjus veikti, dirbo joje kaip vicerektorius ir dėstytojas.

1918 m. pakeltas Žemaičių kapitulos kanauninku.

1919 m. pakviestas Vyskupijos tribunolo teisingumo gynėju.

1921 m. Vyskupijos socialinės akcijos sekretoriumi, 1922 m. bažnytinių turtų valdymo Tarybos nariu.

1922 m. gegužės mėn. 22 dieną išrinktas Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto pastoralinės teologijos ekstraordinariniu profesorium ir katedros vedėju. Skaitė kaip bendrajame teologijos ruože, taip ir specialiajame - bažnytinių teisių sekcijoje.

Įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, 1926 m. balandžio mėn. 5 dieną Šv. Tėvo Pijaus XI prekonizuotas Panevėžio Vyskupu, gegužės mėn. 2 dieną konsekruotas Kauno bazilikoje, gegužės mėn. 30 dieną ėmė valdyti naują vyskupiją su 10 dekanatų, 69 parapijomis, 41 filija, keliais rektoratais, 79 koplyčiomis, 171 kunigu ir apie 375 tūkstančiais tikinčiųjų.

Organizacinė ir visuomeninė veikla

Kunigaudamas Liepojoje Vyskupas Paltarokas darbavosi Lietuvių savišalpos draugijoje, platino draudžiamus lietuviškus raštus, rėmė vaidinimus, dainų vakarėlius.

Survilišky turėjo įtakos valsčiaus nutarimams, panaikino slaptą degtinės pardavinėjimą, įsteigė Blaivybės draugijos skyriaus skyrelį. Prie jos pritraukė lietuvius pradžios mokyklos mokytojus, kurie lankė susirinkimus, pradėjo skaityti paskaitas apie blaivybę. Dėl to apylinkėje labai sumažėjo svaigalų vartojimas - per pusę. Suorganizavo parapijos knygyną.

Gyvendamas Kaune, buvo "Saulės" draugijos ir Žemaičių vyskupijos Savišalpos draugijos kasininku, "Motinėlės" draugijos sekretoriumi ir Šv. Kazimiero draugijos nariu. Suremontavo Pirmojo pasaulinio karo granatų apgriautus seminarijos rūmus. 1917 m. rugsėjo mėn. 18-22 dienomis kaip Kauno atstovas Vilniuje dalyvavo Lietuvių konferencijoje, kurioje išrinkta Lietuvos Taryba.

Būdamas vyskupu, Panevėžyje pastatė Katedrą, įkūrė jos kapitulą, įkurdino prie Švč. Trejybės bažnyčios T. T. marijonus, Troškūnuose - pranciškonus. Vyskupui priklausančiuose pastatytuose namuose įrengė Katalikų Veikimo Centro Vyskupijos rajonui būstinę. Joje buvo KVC ir kitų katalikiškų organizacijų raštinės, knygynas - skaitykla, susirinkimų salė, Vysk. Valančiaus liaudies universitetas, "Panevėžio Balso" (vėliau "Panevėžio Garso") redakcija. Rengė prie Kurijos centrinę biblioteką, kuri jau turėjo kelis tūkstančius egzempliorių knygų.

Per 25-erius savo vyskupavimo metus įsteigė 11 bažnytkaimių: Berčiūnus, Biliakiemį, Burbiškį, Daunorius, Gulbinėnus, Inkūnus, Juodupę, Kiburius, Pamūšį, geležink. stoties Subačių ir Švendriškę.

Pastatyta, be Katedros, 15 bažnyčių: Andrioniškio, Berčiūnų, Biliakiemio, Burbiškio, Dabužių, Daunorių, Geležių, Inkūnų, Juodupės, Kiburių, Pamūšio, Panemunio, Papilio, gelež. stoties Subačiaus, Švendriškės.

Pastatyta ar įrengta 16 viešųjų, pusviešių koplyčių: Juostininkų, Lamokų, Mielaišių, Pamūšio (Liurdas), Panevėžio Švč. M. M. N. Prasidėjimo, po Katedros bažnyčia moksleiviams, Vyskupo namuose, Panevėžio lietuvaičių kultūros draugijoje, Pelaniškių, Rokiškio (Liurdas), Teresdvario, Usnėnų, Velžio "Apvaizdos" draugijos, Žibartonių.

Įkurta 11 altarijų: Biržų, Joniškėlio, Krekenavos, Kriaunų, Krinčino, Kupiškio, Pasvalio, Rokiškio, Skapiškio, Šimonių, Vadoklių. Jose apsigyveno seni kunigai.

Pradėta mūryti Mažoji klierikų seminarija, kurios statybą sutrukdė karas. Seminarijos reikalams įsigyti dideli namai Panevėžyje, Respublikos g. 30 ir 31 su savo kinu Berčiūnų kurorte. Panevėžio provincijoje 80 ha palivarkas - Jurgenavas.

Prisiauklėti vyskupijai 195 nauji kunigai. Diecezijiečių skaičius iki 1940 m. padidėjo maždaug iki 419 tūkstančių.

Ketvirtas vyskupijos aplankymas baigtas 1949 metų liepos mėn. 23-27 dienomis Pasvalyje.

Pedagoginė, mokslinė ir publicistinė veikla

Vyskupas Paltarokas nuo 1902 iki 1926 metų ėjo mokytojo pareigas įvairaus tipo ir skirtingų laipsnių mokyklose: pradedamojoje, vidurinėje, aukštesniojoje, Dvasinėje seminarijoje, Universitete. Mokymas visur buvo autoritetingas, gyvas, vaizdus, sistemingas.

Greta mokymo darbo yra daug pasidarbavęs plunksna. Daugelis jo raštų priklauso teorinei ir praktinei katechetikos sričiai. K. Paltarokas - lietuviškos katechetikos kūrėjas.

Klierikų seminarijoje jis rado sociologijos užuomazgą; ją išplėtojo iki dvejų metų po dvi pamokas per savaitę teorijos ir vienerių metų po vieną pamoką per savaitę praktikos kurso. Toms pamokoms parengė vadovėlių.

Skaitydamas Lietuvos universitete Teologijos-filosofijos fakultete, nesilaikė tradicijos, bet susistemino pagal kanonus specialios pastoralinės teologijos kursą, pradėdamas priešmokyklinių vaikų, pradžios mokyklos mokinių, jaunuomenės auklėjimo teorija, baigdamas šviesuomenės pastoracija. Ir tam teologijos kursui parengė dalį vadovėlių.

Rašyti pradėjo būdamas gimnazijoje. Spaudoje pasirodė 1907 m., o savuosius veikalus pradėjo spausdinti 1910 m. Nuo to laiko beveik kasmet pasirodydavo po vieną - dvi knygas, brošiūras ar jų naujus leidimus.

Be to, yra spausdinęs straipsnių žurnaluose ir laikraščiuose: "Draugijoje", "Tiesos Kelyje", "Lietuvos Mokykloje", "Vilty", "Ateityje", "Ryte", "Laisvėje", "Panevėžio Balse" ir "Garse", "XX Amžiuje", "Vienybėje", "Darbininke", "Bažnytinėje Apžvalgoje", "Lietuvos Enciklopedijoje", tarpininkaujant prof. Dovydaičiui.

Ganytojo laiškai

Ganytojo laiškų tikintiesiems, dvasininkijai ir atskiroms parapijoms įvairiomis progomis yra išleidęs 52 - iš viso per 200000 egzempliorių. Juos, vizituodamas vyskupiją, pats ir per kunigus dalindavo žmonėms.

Iš viso išleista per 80 mažų ir didesnių leidinių, apie pusantro milijono egzempliorių. Trys rankraščiai yra žuvę. Likę nespausdinti:

"Taisykite Viešpaties kelią", "Tyruose šaukiančiojo balsas" (tai "Sakyklai Vadovo" tęsinys), "Ganytojo Žodis", "Visuomenės Mokslas", "Gyvenimo bruožai", "Panevėžio Vyskupijos Monografija", "Karaliaus Kristaus Litanija", "Šventojo Kazimiero Litanija", "Karalaitis Šv. Kazimieras senų ir naujų žinių šviesoje".

Šio nuorašo originalo ir kun. dr. profesoriaus Juozapo Stakausko rašysenos tapatumą liudiju

Mons. Č. Krivaitis
Kernavė, 1996 m. spalio 2 d.

*Nespausdinama rankraščio nuoraše esanti kun. J. Stakausko sudaryta bibliografija (pamokslai, vadovėliai mokykloms, sociologijos ir pastoracijų raštai).

Julija Paltarokaitė-Šalkauskienė

Stasys negailėjo laiko pokalbiams bei pasitarimams su vienminčiais. Tokie pokalbiai dažniausiai vykdavo pas prof. kun. Pr. Kuraitį, kur susirinkdavo, Vyskupui Kazimierui Paltarokui atvykus į Kauną. Aplink jį ir susispiesdavo ne tik uolieji dvasininkai, bet ir veiklieji ateitininkų vadovai ar sendraugiai. Jie tardavosi aktualiais bažnyčios ir katalikų reikalais.

Stasys artimai bendravo su Vyskupu Paltaroku. Jie vienas kitą labai vertino. Stasys savo nuomonę apie Vyskupą Paltaroką yra nuodugniai išdėstęs straipsnyje vyskupo 60 metų jubiliejaus proga "Vyskupas K. Paltarokas kaipo vado tipas" ("Panevėžio garsas" Nr. 36, 1935 m. spalio 22 d.). Su Vyskupu Paltaroku Stasys ypač suartėjo nuo 1927 metų - nuo mūsų jungtuvių, kurios įvyko tų metų gruodžio 28 d. Panevėžy, Vyskupo Paltaroko koplyčioje. Mūsų santuoką laimino pats Vyskupas.

Kada tik Vyskupas Paltarokas atvažiuodavo į Kauną, visados stengdavosi ilgesniam ar trumpesniam laikui apsilankyti pas mus. Be to, susirašinėdavo. Deja, beveik visi laiškai yra žuvę per karą, kaip ir visa daugel metų Stasio tvarkingai laikoma korespondencija. Gal tik vienas kitas mažiau reikšmingas man laiškelis yra likęs. Mes taip pat per šventes ar atostogas kelioms dienoms vykdavome pas Vyskupą Paltaroką į Panevėžį, nes Stasys labai mėgo ir vertino reikšmingus pokalbius su Vyskupu. Kai paaugo mūsų sūnelis, važiuodavome svečiuotis visi trys. Vyskupas dar paįvairindavo mūsų viešnagę, sugalvodamas bendras keliones automobiliu po rytų Lietuvą. Esame kartu aplankę Vyskupo tėviškę Gailionius, Linkuvą, Pamūšį. Lankėmės kartu Pasvaly. Vasarą, gražiam orui esant, lankydavomės Žaliojoje girioje, Berčiūnuose. Ir pėsti kartais išeidavome pasivaikščioti už miesto Nevėžio pakrantėmis.

1935 metais į Vyskupo Paltaroko 60-mečio jubiliejų Stasys pirmą kartą važiavo vienas, nes mūsų sūnelis po sunkios ligos buvo dar nesustiprėjęs ir mudu negalėjome, kaip visados, kartu važiuoti. Grįžęs pasakojo, kad iškilmės buvo didelės ir nuoširdžios. Iš to matyti, kaip Vyskupas yra panevėžiečių vertinamas ir mylimas. Ir ne tik panevėžiečių: jo autoritetas ir pavyzdinga veikla buvo žinoma ir už jo diecezijos ribų. Jis visoje Lietuvoje turėjo didelę įtaką.

Iš mano jaunystės dienų

Nuo pat ankstyvos vaikystės žinojau, kad mano tėvo brolio, dėdės Juozapo, sūnus - kunigas Kazimieras Paltarokas, tuomet dar kapelionavęs Liepojoje. Vėliau, kai jis profesoriavo Kauno kunigų seminarijoje, mano tėvų buvo pakviestas apsilankyti mūsų tėviškėje - Petreliuose. Neprisimenu, kuriais tai buvo metais, bet dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, nes aš buvau dar priešmokyklinio amžiaus. Labai gerai prisimenu, kad tai buvo neeilinis įvykis mūsų šeimos gyvenime. (...) Prisimenu tik, kad rytą vyresnės seserys ir aš, mažiausia, buvome pakviestos pasisveikinti su svečiu. Jis padovanojo mums gražias sidabro sages su Rafaelio rymojančiais angeliukais. Labai ryškus liko atminty svečio didingos povyzos vaizdas: aukšto ūgio, gražaus veido blondinas, gyvų mėlynų akių, sėdintis valgomajame kambary garbingoje vietoje - stalo gale. Turbūt tai buvo pusryčiai ar pietūs. Prisimenu, kaip kiekvieną rytą geriausiais arkliais pakinky-

tame "fajetone" (taip pas mus vadinamas iškilmingas vežimas) važiuodavo su tėvais į Ukrinus (mūsų filija apie 2-3 kilometrus nuo Petrelių) šv. Mišių laikyti.

Bene ryškiausiai prisimenu, kaip vieną saulėtą popietę visa šeima su garbingu svečiu nuėjome prie Kvistės upelio, artimiausio prie mūsų sodybos, ir, ten sustoję ant tilto, grožėjomės skaidriu vandeniu, vešliais krūmais bei ąžuolais apaugusiomis pakrantėmis. Ten mūsų brangus svečias gražiu ir stipriu balsu įspūdingai dainavo. Kokios tai buvo dainos - neprisimenu. Bet ta labai pakili visų nuotaika liko neišdilusi iki šiol. Prisimenu, kad išdrįsau prisiglausti prie jo kelių, o jis meiliai glostė mano garbanom papurusią galvelę ir tėviškai takšnojo per petį. Negalėjau dar nujausti, kad nepraėjus nė dvidešimčiai metų, jis suvaidins mano gyvenime neeilinį vaidmenį.

Praėjus kelioms dienoms, mūsų svečias pradėjo ruoštis išvažiuoti. Mano tėvas, rodos, turėjo jį lydėti į Latviją, pas kun. Ozolinį, o iš ten į Kauną. Man pasidarė labai liūdna ir gaila, kad tokia šeimos šventė turės pasibaigti. Pradėjau graudžiai verkti vis kartodama, ar negalima to išvažiavimo atidėti. Tėveliai pasiuntė mane į svečio kambarį, kur jis dėliojo kelionei savo daiktus, kad paprašyčiau nors vienai dienai atidėti savo išvykimą. Rimtai nusiteikusi nuėjau į svečio miegamąjį už salono, ir, pamačiusi jo lagaminą, vėl graudžiai pravirkau, prašydama pasilikti. Ir pasiliko visai parai.

Vėliau, jau studijuodama Kaune, kai pas jį apsilankydavau, ne kartą primindavo mano tada tartus žodžius: "Prašyčiau dar nevažiuoti. Mums bus labai liūdna Jums išvažiavus. Nejaugi Jums pas mus negerai, kad taip greit jau norite išvažiuoti? O mes visi taip labai norime, kad dar pasisvečiuotumėte pas mus". Ir juokdamasis atsakydavo, kad vaiko ašaros ir nuoširdus prašymas privertė jį pakeisti savo planus, ko paprastai jis niekuomet nemėgęs daryti.

Vėliau dažnai mano tėvai ir vyresniosios seserys minėdavo, kad jis profesoriaująs Kunigų seminarijoje, kad rašąs mokslines knygas, esąs labai gabus, kad jau esąs paskirtas seminarijos inspektoriumi, kanauninku, visų labai gerbiamas ir t. t. Visados atidžiai klausydavausi, kai apie jį kalbėdavo, nes vis prisimindavau jo viešnagę Petreliuse ir labai norėjau vėl kada nors jį pamatyti.

Užėjus 1914 metų Pasauliniam karui ir vokiečiams artėjant į Lietuvą, sužinojome, kad jis kartu su Kunigų seminarija evakavosi į Rusiją, rodos, į Smolenską. Mūsų šeima liko Lietuvoje. Buvome vokiečių okupacijos atskirti nuo sesers Bronės, kuri vėliau atsidūrė Petrapily. Keletą metų neturėjome jokių žinių nei apie seserį, nei apie kanauninką K. Paltaroką. Tik grįžus iš Rusijos kanauninkui Paltarokui, gavome iš jo pirmą žinią apie seserį Bronę. (...) 1919 metų pradžioje persikėlėme į Plungę. Sesuo Bronė mokytojavo pradžios mokykloje, energingai ėmėsi visuomeninio darbo. Važinėdama į Kauną organizacijų reikalais, dažnai užeidavo aplankyti kanauninką Kazimierą Paltaroką. Jis

apie visus teiraudavosi ir net mane, jauniausiąją, prisimindavo. Atsiuntė per ją man savo fotografiją su užrašu "Brangiai sesutei", ir tuo man padarė didelį malonumą.

1921 metų rudenį įstojau į Telšių gimnaziją. (...) 1923 metų vasarą, atostogų metu, sesuo Bronė, vykdama į Kauną, pasiėmė ir mane parodyti sostinę. Tada pirmą kartą apsilankiau pas mūsų garbingą pusbrolį. Jis gyveno Kunigų seminarijos rūmuose, kur patekti nebuvo paprasta. Nepamirštamai malonų įspūdį jis man padarė. Nuo ankstyvos vaikystės buvau jo nemačiusi, o taip daug gero apie jį girdėjau. Todėl nuo seno svajojau jį pamatyti. Prisimenu, kad šio mūsų apsilankymo metu jis pasakė: "Parodysiu jums gyvą Maironį, kurį juk tik iš eilėraščių ir fotografijų tepažįstate. Einame pas jį!" Su Maironiu kan. Paltarokas iš senų laikų labai artimai bičiuliavosi. Maironis tada buvo Kunigų seminarijos rektoriumi, o Paltarokas - inspektoriumi. Nusivedė mus į gretimą namą seminarijos sode. Pristatė mudvi kaip savo pusseseres ir pats gyvai kalbą mezgė, nes Maironis atrodė mažakalbis, tik maloniai šypsojosi. Pagalvojau: "Turbūt visi dideli poetai taip nedaug kalba". Iš to pirmo mano apsilankymo Kaune didžiausią įspūdį man paliko apsilankymas pas Paltaroką ir Maironį.

Kai 1924 m. pavasarį baigiau Telšių gimnaziją ir, pailsėjusi vasarą tėviškėje, ruošiausi važiuoti į Kauną studijuoti, tėvai sakė, kad ramiai išleidžia savo jauniausią dukrą į tolimą miestą, nes tenai yra patikimiausias giminė - kanauninkas Paltarokas. Jis būsiąs ir globėjas, ir, reikalui esant, geriausias patarėjas.

Įstojome su klasės drauge E. Tamulyte į Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros, pedagogikos - psichologijos ir germanistikos. Retkarčiais apsilankydavome pas kan. Paltaroką. Jis domėdavosi, kaip sekasi studijos ir darbas banke. Nežiūrint amžiaus ir padėties skirtumo, jis mokėjo suprasti jaunų žmonių psichiką, todėl gyvai pasikalbėdavome ir tai maloniai mane nuteikdavo. Galėdavau jam atverti savo asmeninius rūpesčius ar abejones. (...) Visados rasdavo išmintingą žodį patarti, paaiškinti, nuraminti. Kartais pavaišindavo kuklia vakariene, arbata, kurią paduodavo ateinantis į jo butą tarnas. Gyveno kukliai, beveik vienuoliškai Kunigų seminarijos rūmų pirmame aukšte. Didelis darbo kambarys atstodavo ir svečių kambarį. Toliau nedidelis valgomasis, už kurio matėsi durys, turbūt į miegamąjį. Didžiausias buto papuošalas buvo paveikslai. Mėgdavo kalbėti apie meną - tai man visad buvo malonu. Turbūt buvo pastebėjęs, kad tuo daugiausia domiuosi.

Vieną vakarą pasikvietė mane su Mile į pokylį (neprisimenu, kokia proga, - gal vardinių). Tarp garbingų svečių buvo daug menininkų - muzikų. Gerai prisimenu Maironį, ypač maloniai, vaišingai nusiteikusį. Per vakarienę jis jautėsi lyg ir šeimininkas. Maironis ir Paltarokas buvo taip artimi draugai, kad vienas pas kitą apsilankę, jautėsi lyg savo namuos. Buvo kažkas iš muzikų, daug gra-

žių kūrinių skambino. Prisimenu kompozitorių A. Kačanauską, kuris tą vakarą daug dainavo ir buvo pavadintas "mūsų Karuzo". Šeimininkas turėjo gražų balsą ir mėgdavo dainuoti. Tad ir pats pritardavo kitiems. Tą vakarą buvo daug geros muzikos ir dainų.

Anais laikais dvasininkai nelabai lankė operą. Tačiau Paltaroką su Maironiu retkarčiais tekdavo matyti operoje ypatingomis progomis, kai dalyvaudavo Kipras Petrauskas. Atrodo, tai jiems nelaikoma kokiu nusižengimu bendrai dvasininkų regulai.

Įkūrus bažnytinę Lietuvos provinciją, kan. prof. Paltarokas buvo įšventintas vyskupu ir išsikėlė į Panevėžį, į savo diecezija. (...) Gyvenamieji rūmai buvo kuklūs, mediniai, perdirbti iš buvusių rusų stačiatikių šventikų būstinės. Didelis sodas, Vyskupo rūpesčiu apsodintas medeliais ir dekoratyviniais krūmais. Kambariai erdvūs: iš prieškambario į kairę didelis salonas - svetainė, kur tarp daugelio paveikslų kabėjo ir mano A. Bioklino "Mirusiųjų salos" kopija - dovana Vyskupui jo konsekracijos proga. Už svetainės kairėje - durys į koplyčią, toliau durys į bibliotekos bei archyvo kambarį. Iš dešinės pusės durys į miegamąjį, o antros - į kabinetą. Iš prieškambario į dešinę - ilgas, didelis valgomasis kambarys, o už jo koridorius, kanceliarija ir kitos patalpos. Iš prieškambario laiptai į antrą aukštą, kur buvo kambariai svečiams.

Besisvečiuodama pastebėjau salone ant stalo tris Adomo Varno gražiai įrištus Lietuvos kryžių fotografijų albumus. Pastebėjau, kad tai Jurgučio dovana Vyskupui su užrašu: "Žengiant į kryžiaus kelius". Liūdna ir gaila pasidarė pagalvojus, kad nors ir garbingos, bet labai sunkios pareigos jį prislėgė. Pats Vyskupas tada užsiminė, kad kai būna sunku ir liūdna, jis pats vienas sau padainuoja "Kada noriu verkiu, kai noriu dainuoju, nuo sunkių darbelių nepasiliuosuoju". Be savo naujų, tiesioginių pareigų, profesoriavo Teologijos fakultete, nes nebuvo kas tuo metu jį pakeistų. Tad porą ar trejetą metų dar važinėdavo į Kauną. Tomis progomis apsistodavo pas Maironį ir neretai pranešdavo, kad galiu jį ten aplankyti. Su džiaugsmu visados pasinaudodavau maloniu kvietimu, nes ilgainiui vis daugiau ėmė rastis man labai aktualių klausimų ir jo žodis buvo labai svarus. Buvau nuo seno pastebėjusi, kad jis yra didelis psichologas, sugebantis įsigilinti į jaunos mergaitės psichiką ir jos dvasios polėkius. Jam galėjau daugiau ką patikėti negu savo tėvams bei seserims. Todėl, kai gyvenimas man netikėtai iškėlė lemtingą klausimą, tik pas jį važiavau tartis ir painių, kaip man tada atrodė, problemų spręsti.

Čia jau mano atsiminimai glaudžiai siejasi su Stasiu Šalkauskiu.

Nusprendžiau važiuoti į Panevėžį, pas savo gerąjį patarėją Vyskupą Paltaroką. Žinojau, kad tik jis sugebės man pagelbėti savo patarimais ir nuramins, nes juo besąlygiškai pasitikėjau.

Pokalbio pabaigoje Vyskupas nukabino nuo sienos Zikaro bareljefą, vaizduojantį Kristaus galvą su erškėčių vainiku, palaimino mane ir dovanojo atminimui. Nepajutau, kaip suklupau, priimdama bareljefą, dėkodama už tą draugišką palaimą ir paguodą, kurią man jis suteikė.

Kai vėliau, jau ištekėjusi, užsimindavau Vyskupui net prie Stasio apie savo dėkingumą, kad daugiausia jis padėjo man apsispręsti mano jausmų sūkury, Vyskupas su šypsena visados tvirtindavo, kad jis tik buvęs liudininkas mano ne tik didžiausios pagarbos, bet jau rusenančių jausmų prof. St. Šalkauskiui. "Nuo tikrai nuoširdžios pagarbos iki meilės tėra tik vienas trumpas žingsnis", - pagalvojau ir turbūt pasakydavau.

Gruodžio 27 d. rytą buvome Panevėžy. Ruošėmės mūsų reikšmingai šventei - sutuoktuvėms. Visi linksmai nusiteikę pradėjome puošti koplyčią rytojaus ryto iškilmei. Mūsų sutuoktuvių liudytojais buvo numatyti kancleris kan. Šidlauskas, Vyskupo asistentas iškilmingoms Mišioms, ir patarnautojas Vladas, daug metų einąs liokajaus ir šoferio pareigas.

Gruodžio 28 d. rytą Vyskupas, apsirengęs iškilmingais liturginiais rūbais, su mitra ir pastoralu, atėjo į koplyčią kanauninko ir Vlado lydimas. Prasidėjo iškilmingos ir ilgos šv. Mišios, kurių metu kelis kartus mus laimino, suteikė šv. Komuniją ir jungtuvių sakramentą. Po Mišių, dar ilgokai pasimeldę koplyčioje, buvome pakviesti į Vyskupo kabinetą, kur pats Vyskupas pakiliai mums paskaitė keletą Evangelijos ištraukų, tinkančių šiai iškilmei. (...) Paskui paprašė į valgomąjį, kur buvo paruošti iškilmingi pusryčiai. (...) Kan. Šidlauskas buvo pakvietęs fotografą, kad kartu su Vyskupu koplyčioje nufotografuotų. Mūsų prašomas, nufotografavo ir kartu su kanauninku kabinete.

Kitą rytą, gruodžio 29 dieną, po pusryčių atsisveikinę su Vyskupu, išvažiavome į Kauną.

Vilnius, 1986 m. sausio 22 d.

Iš Julijos Šalkauskienės rankraščio "Į idealų aukštumas. Profesoriaus Stasio Šalkauskio gyvenimas ir darbai" (minint gimimo šimtmetį), deponuoto Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 140-333).

Julius Šalkauskis

Tėvai kasmet važiuodavo pas Vyskupą Paltaroką į Panevėžį. Ir mane pasiimdavo. Aš, žinoma, neprisimenu pirmo susitikimo, bet jau vėliau - gal į darželį ėjau, dar prieš mokyklą, ypač vasarą dažnai važiuodavom visi trys. Aš ten po sodą lakstydavau. Gerai atsimenu, kaip atrodė koplyčia, kur mano tėvai susituokė, didžiulis salonas, pailgas valgomasis. Gal nelabai detaliai, bet atsimenu visą tą aplinką, paveikslus. Valgomajame kabėjo vengrų dailininko Kristus, labai rūstus - man vaikystėj darė didelį įspūdį.

Vyskupas visuomet būdavo energingas, linksmas, tiesus - toks, kaip daug kas visuomenėj vadindavo - Bažnyčios Kunigaikštis. Tikrai jis impozantiška asmenybė.

Vyskupas - tikras motinos pusbrolis. Tiktai jis vyriausiojo brolio vyriausiasis sūnus, o motina buvo jauniausiojo brolio jauniausioji duktė ir tarp jų didžiausias skirtumas - apie 30 metų. Visi manė, kad jis - motinos dėdė, bet jis - mano dėdė. Vyskupo giminaitis buvo ir rašytojas J. Paukštelis, gimęs Titoniuose.

Man darė įspūdį ir jo muzikalumas. Uždainuodavo ir draugijoj. Ne kartą pasakojo apie Peterburgo dvasinę akademiją. Aišku, minėjo Maironį, su kuriuo jie labai artimai draugavo. Ir, staiga prisiminęs, susigraudinęs uždainavo visai nelauktai: "Jau slavai sukilo iš Juodmarių krašto, pavasaris eina Karpatų kalnais..." Man visada tas darydavo įspūdį, ypač okupacijos metais, kada visą laiką jautėm "angelų sargų" priežiūrą, ir buvo didelis pavojus, kad čia bet kada bus krata.

Labai atmintina ir liūdna buvo kelionė į Panevėžį 1941 m. rudens pradžioje, kadangi mano tėvas jau buvo po dviejų infarktų ir aiškiai jautė, kad jo gyvenimas nebeilgas. Mes nuvažiavome su tėvais į Panevėžį Vyskupo automobiliu. Dabar tokie jau muziejiniai: ratai su stipinais, atviras, užtraukiamas. Man rodos, kad tai buvo pirmo modelio juodas "Mercedes-Benz". Labai simpatiškas buvo šoferis Vladas. Važiuodavom į Gailionius, į Vyskupo tėviškę. Panevėžyje porą trejetą dienų pagyvenom, kad tėvas pailsėtų po kelionės. Su mano tėvu paskutinįkart matėsi, labai daug šnekėjosi apie Lietuvos padėtį, apie visą situaciją. Paskui Vyskupas iš ligoninės parūpino greitosios pagalbos mašiną - labai patogiai pasiekėm Šiaulius. Tų pačių metų gruodžio 4-ąją tėtis mirė.

Paskui, vokiečių okupacijos laikais, mes su motina gal kasmet atvažiuodavom į Panevėžį, dar prieš važiuodami į motinos tėviškę - Gailionius. Pabūdavom keletą dienų. Man buvo įdomu pasiklausyti Vyskupo prisiminimų apie Maironį.

Dar sovietmečiu porą kartų buvom Panevėžy. Vienąkart juokdamasis pasakojo: "Kaip manim "rūpinasi"..." Iškeltas iš rūmų jis gyveno mažam namely prie Katedros. Juokdamasis pasakojo, kaip šoferis surado pravestą sode kabelį, kambary įmontuotą mikrofoną.

Vyskupas nedarė jokių kompromisų valdžiai, visą laiką tikėjosi arešto. Į taikos šalininkų konferencijas kviesdavo religijos atstovus - ir jis gal dukart buvo nuvažiavęs į Maskvą, dėl ko labai išgyveno.

Buvo patenkintas įšventinęs vyskupais Maželį ir Steponavičių. Jam buvo ramiau, kad jau turi įpėdinių.

Didingas - visada tokį ir atsimenu.

Vilnius, 1996 m. kovo 30 d.

Kunigas Gediminas Šukys

Siunčiu pluoštelį prisiminimų apie J. E. Vyskupą Kazimierą Paltaroką. Deja, tuos prisiminimus dengia 50 metų laiko migla.

Pirmą kartą pamačiau Vyskupą, būdamas 10 metų, kai Vyskupas pravažiavo pro mūsų kaimą į Vabalninką teikti Sutvirtinimo sakramentą. Prie vieškelio buvo kaimo kryžius, kur susirinkę kaimo žmonės sveikino Vyskupą ir įteikė jam dovanų. Buvo pastatyti ir vartai ("bromas"), kurie šiam susitikimui teikė tam tikro iškilmingumo.

Antrą kartą pamačiau Vysk. Paltaroką Biržų bažnyčioje, kur jis man, gimnazistui, suteikė Sutvirtinimo sakramentą.

Praėjus keliolikai metų, iš Kauno kunigų seminarijos 1945 m. spalio 22 d. važiavo delegacija į Panevėžį pasveikinti Vysk. K. Paltaroką 70-mečio proga. Delegaciją sudarė kan. P. Rauda, seminarijos rektorius, solistas Antanas Kučingis, solistė, kurios pavardės neprisimenu, ir aš, seminarijos dekanas, turėjęs pasveikinti Ekscelenciją seminaristų vardu. Po pasveikinimo ceremonijos buvo pietūs, bet smulkmenų nebeprisimenu. Į Panevėžį ir atgal į Kauną važiavome sunkvežimiu, nes autobusų tada nebuvo.

Pagal senuosius Bažnyčios kanonus kandidatas į kunigus privalėjo turėti 24 metus. Aš buvau per jaunas. Vyskupas turėjo teisę nuo vienerių metų dispensuoti. Kadangi man 1946 m. vasario 13 d. suėjo 23 metai, Vysk. Paltarokas pašventino mane kunigu savo koplyčioje Panevėžyje 1946 m. vasario 17 d. Taigi dabar jau 51-eri kunigystės metai. Po šventimų Vyskupas mano gimines ir mane pakvietė pusryčiauti ir pasidžiaugė tokia iškilme.

1946 m. rudenį buvau paskirtas Panevėžio katedros vikaru. Kadangi buvau

šiek tiek pramokęs muzikos, su tuometiniu katedros vargonininku Mykolu Karka nutarėme suorganizuoti jaunimo chorą, į kurį susibūrė apie 80 vyresniųjų klasių moksleivių, muzikos ir kitų mokyklų, institutų studentų. Pamažu choras išmoko gražių ir gana sudėtingų kūrinių. Turėjome ir solistę Emiliją Šukytę. Per gavėnią surengėme didelį koncertą. Jo klausėsi ir Vysk. Paltarokas. Po koncerto Jis mus labai išgyrė. Jis turėjo gerą klausą ir atskirdavo gerą muziką nuo blogos.

Po to man teko dirbti Šeduvoje, Kupiškyje ir Utenoje. 1954 m. Utenoje buvo Vysk. Paltaroko vizitacija. Ta proga, kadangi jau studijavau kompoziciją, parašiau "Ecce Sacerdos Magnus" ("Tai Didysis Kunigas"), kuris Vyskupui patiko. Per pusryčius paklausė: "Ar kompozitorius ir dirigavo?" Išgirdęs teigiamą atsakymą, buvo patenkintas.

Vėliau su Vysk. Paltaroku dar mačiausi Vilniuje, bet Jis jau buvo gerokai paliegęs. Per Jo laidotuves Panevėžyje teko diriguoti chorui Č. Sasnausko "Requiem".

Apie Vysk. K. Paltaroko asmenybę kalbėti sunku, nes mano pažinimas buvo paviršutiniškas. Jis buvo kaip Kristus: griežtas ir teisingas, bet geras, gailestingas. Jo kabinete buvo didelis, gražus paveikslas "Sūnus palaidūnas, grįžęs pas tėvą". Tai reiškė, kad kiekvienas nusidėjęs, paklydęs kunigas galėjo pas jį rasti tėvišką prieglobstį. Nė vieno nebausdavo, neištyręs nusikaltimo. Iš kunigų reikalavo tvarkos ir drausmės.

Sakydamas pamokslus, kartais supykdavo, bet tai buvo Kristaus pyktis, varantis iš šventyklos jaučius ir prekeivius. Vertindavo gabius kunigus ir teikdavo jiems pirmenybę. Kas sekmadienį dalyvaudavo pamaldose Katedroje. Buvo likęs tik vienas vyskupas Lietuvoje, bet, nežiūrint garbaus amžiaus, kaip tvirtas ąžuolas atsilaikė prieš visas audras.

Šviesios Vysk. K. Paltaroko asmenybės prisiminimas per amžius tešviečia vyskupams, kunigams ir visiems Lietuvos Bažnyčios vaikams!

Dusetos, 1997 m. kovo 18 d.

Kunigas Nikodemas Švogžlys

Aš nežinau smulkios Didžiojo Lietuvos Vyskupo Kazimiero Paltaroko biografijos. Bet aš, rodos, truputį pažįstu jo įžymų asmenį ir didį gyvenimą. Juk asmeniškai pažinojau Kazimierą Paltaroką apie keturiasdešimt metų (1917-1958 m.).

1917 metų vasarą vokiečių okupacijos valdžios mokyklų inspektorius Kopsch pasiūlė man važiuoti Kaunan tarsi į aukštesniuosius lietuvių mokytojų kursus. Mūsų Lehrerbildungs kursai baigėsi vasaros pabaigoje. Mus egzaminavo iš visų metodikų, didaktikų ir ypač iš vokiečių kalbos. Iškvotė ir mūsų tikybos žinias, ir tikybos dėstymo metodiką. Ir egzaminavo ne dėstytojas, bet man tuo metu nepažįstamas dvasininkas. Vokiečiai komisijos nariai jį pagarbiai vadino: Bischofskomissar. Jis taip paskui ir pasirašė mūsų kursų baigimo pažymėjimuose - Verzeichnis.

O kauniečiai kursantai vadino jį kanauninku Kazimieru Paltaroku. Jis buvo aukšto ūgio, lieknas. Sutana su pelerina. Ant krūtinės kabėjo kryžius. Paltarokas buvo panašus į... vyskupą! Jam tada buvo 42 metai ir tik 15 metų kunigystės. Kanauninkas Paltarokas trykšte tryško gyvenimu, sveikata, energija. Jis dar nebuvo pražilęs, plaukai ilgesni ir poetiškai atmesti atgal. Paltarokas, kaip kitą dieną sužinojau, jau buvo kelių spausdintų knygų autorius.

Bet mūsų egzaminų metu kanauninkas Paltarokas buvo griežtas, net rūstus. Jis ne tik klausinėjo plačios tikybos programos, jos dėstymo metodikos, bet dar labiau kiekvieną iš mūsų kursantų sekė ir tyrinėjo įdėmiu žvilgsniu. Ir nesėdėjo tiesiai, buvo pasirėmęs, net užgulęs stalą, o delnu laikė pasvirusią galvą. Kiti egzaminuotojai sėdėjo kėdėse atsilošę, tarsi pabrėždami savo germanišką išdidumą. Ir toks stalą užgulęs, akį primerkęs, aiškiai išsišiepęs Paltarokas man patiko...

Dabar sakyčiau, kad tai buvo... psichologas. Sangvinikas... Ekscentrikas... Spartus rašytojas... Visuomenės žmogus... Ir... pedagogas.

Kun. dr. Šova pakvietė mane prie stalo ir kažką pasakė kan. Paltarokui ausin. Paltarokas kiek atsilošė, dešine ranka du kartus perbraukė savo ilgus plaukus, paskui vėl užgulė stalą, pasitaisė kanauninko kryžių, dar labiau suraukė aukštą kaktą.

Mes keletą minučių patylėjome.

- Papasakokite man izraelitų valdymo istoriją po Saliamono gyvos galvos, - pasiūlė man kanauninkas Paltarokas.

Aš pradėjau pasakoti. Pasakojau ilgai. Paltarokas kilstelėjo galvą ir paklausė:

- Dzūkas? Vilnietis? Iš kur?

- Taip, esu vilnietis, švenčioniškis.

- Girdėjau tą kraštą, nebuvau, pažįstu kelis vilniečius iš Akademijos laikų...

- Sakykite, ko reikia, kad žmogus gautų nuodėmių atleidimą, - egzaminavo toliau mane kanauninkas Paltarokas.

- Reikia išpažinties ir ypač gailesčio, - aš atsakiau, - o gailestis gali būti dvejopas: tobulas ir netobulas; tobulas būna iš Dievo meilės, o netobulas... - tęsiau toliau.

- Žinau, žinau, - pertraukė mane kanauninkas Paltarokas. - Ir Tamsta žinai. Gerai. Labai gerai. Matyt, ir moki, ir pasakyti moki, - kalbėjo pats sau Paltarokas, atidžiai nužvelgdamas mane.

- O kaip vaikus ir jaunimą mokysi poterių ir katekizmo? - vėl stalą užguldamas, smakrą paremdamas, paklausė Paltarokas.

- Vaikus poterių mokysiu katalikiškai... o jaunimą katekizmo gal pamokys mūsų kunigai iš kunigo Paltaroko "Sakyklos vadovo"...

- Matote, koksai mokslinčius, tasai jūsų... kaip čia jo.., - Paltarokas ėmė sąrašuose ieškoti mano pavardės...

- Švogžlys! - pritarė jam dr. Šova.

- A, Švogžlys! - Paltarokas visu platumu išskėtė rankas. - Švogžlys!..

Pažvelgęs į mane, egzaminų sąrašuose parašė man... 5. Dar kartą pažvelgė ir prie mano penketo parašė pliusą... Tada išsitiesęs ramiu, sultingu balsu tarė:

- Tai jau dvejus metus mokytojavote... Ir tokis jaunas... O kas toliau?..

Žemai nusilenkiau kanauninkui Paltarokui. O dr. Šova tyliai, bet girdimai paaiškino jam:

- Jau mokosi lotynų kalbos...

- Sėskitės!.. - rūsčiai, lyg savo pavaldiniui, tarė man kanauninkas Paltarokas ir parodė akimis.

Egzaminai tęsėsi toliau. Klausinėjimas pagaliau baigėsi. Tada mums visiems 50 kursantų ilgai vokiškai kalbėjo egzaminų svečias Haupschulinspektor. Kan. Paltarokas priminė visos Lietuvos ir mūsų asmeninius katalikiškus reikalus ir pakvietė mus rytojaus dieną į Katedrą, kursų baigimo pamaldas, kurias malonės mums laikyti, teiks palaiminimą Jo Ekscelencija Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius.

Katedroje kan. Paltaroko ir kun. dr. Šovos asistuojamas Jo Ekscelencija Žemaičių vyskupas P. Karevičius laikė šv. Mišias. Po pamaldų J. E. Vyskupas Karevičius kartu su savo aukštais asistentais pakvietė mus, kursantus, savo butan. Čia vyskupas visus apdovanojo: kiekvienam mūsų savo ranka padavė didelį knygų ryšulį. Daugelis jų buvo to paties mūsų egzaminuotojo kun. Kazimiero Paltaroko rašytos: "Šventoji Senojo ir Naujojo Įstatymo istorija" ir kt. Šitas kursų atminimo knygas aš dažnai paskaitydavau. Ir Paltaroko knygas bevartydamas, pasiryžau būti... geru kunigu ir knygas rašyti. Vadinasi, pirmiausia reikia būti kunigu! Ta nauja ir svajinga mintis pradėjo dygti ir prigyti mano jaunuoliškoj širdy. Aš vis gyvai prisimindavau kun. Paltaroką, knygų autorių, ir jau sąmoningai rengiausi... kunigų seminarijon. Rodos, kad gerai pasirengiau: 1918 metų rudenį įstojau Vilniaus kunigų seminarijon.

Gyvas ir malonus kun. Paltaroko atminimas mane kasdien veikė. Kun. Paltaroko pavyzdžiu ir aš pradėjau rašinėti. 1918 m. "Aušros Vartų kalendoriuje"

buvo išspausdintas pirmasis mano eilėraštis. O! Kaip aš tada dėkingai prisiminiau kauniškį kun. Paltaroką. Ir tik dabar suprantu, kaip garbingasis Kauno kanauninkas Kazimieras Paltarokas, kunigas ir rašytojas, tiesiogiai mane sužavėjo, ir aš tapau kunigu, ir kunigu rašytoju!

Tada Vilniaus kunigų seminarijos inspektorius, didelis lenkomanas, susekė pas mane mano lietuviškus spaudinius, seminarijos profesorių sesijoje iškėlė man "litvomanijos" ir regulos peržengimo bylą - ir 1921 metų pavasarį pašalino iš kunigų seminarijos...

Mano pašaukimas nukreipė mane į Maironio ir Paltaroko Kauną.

Aukštieji globėjai Skruodys ir Reinys greitai sutvarkė mano bylą. Ir tada Paltarokas rektoriaus Maironio vardu priėmė mane į Žemaičių dvasinę seminariją - į teologijos kursus.

Bet Paltarokas norėjo mane pamatyti. Pašaukė. Išėjom sodelin. Ir be galo džiaugiausi, ir labai bijojau. Paltarokas mane, vilnietį, užjautė! Bet neiškart. Pirmiausia jis visu savo ūgiu išsitiesė ir rūsčiu balsu puolė mane:

- Pašalino? Už ką?!

Nustebintas nukoriau galvą... Minutė tylos. Tiktai jaučiau, kaip rūsčios, bet geros Paltaroko akys varstė mane visą nuo galvos iki kojų... Ir kaip geram psichologui, garbingam inspektoriui to užteko. Paltarokas ranka palietė mano petį ir juokdamasis tvirtu balsu tarė: "Aišku!"

- Nagi, Švogžly, pakelk savo akis! - rūsčiai juokavo Paltarokas. - Čia juk ne Vilnius ir ne Uscylo su panie Lubianice, čia Paltarokas! Neprapulsi! Na, duok dokumentus, - oficialiai baigė savo užpuolimą Žemaičių dvasinės seminarijos inspektorius kanauninkas Kazimieras Paltarokas.

- Tavo dokumentai, Švogžly, geri. Aš tave priimu. Tai atvažiuosi rudenį, rugsėjo pirmą.

Aš puoliau Paltarokui bučiuoti ranką. Ir tarsi prievarta ir veržlumu pabučiavau - o jisai kietai suspaudė mano pirštus.

- Ich will, ich kann! Žinai? - dar paklausė Paltarokas.

- Ja! Žinau! - drausmingai atsakiau.

- Na, šaunuolis! - nusikvatojo Paltarokas. - Žiūrėk, iš tavęs čia padarysim kunigą...

Ir lengvai nuėjo.

Buvo jau mokslo metų pradžia. Ir aš Kaune. Jo Prakilnybė kanauninkas inspektorius Kazimieras Paltarokas buvo man mielai rūstus ir oficialus. Pasikvietė į savo kabinetą, perskaitė visas Žemaičių dvasinės seminarijos regulas, išdėstė klierikų instrukcijas, paaiškino seminarijos tvarką ir sako:

- Zrozumialas panie z Wilna? Viską supratai, Švogžly? - ir žiūri į mane, akis primerkęs...

- Taip, zrozumialem! Supratau! - griežtai atsakiau į abi klausimo puses ir žemai nulenkiau galvą Paltarokui, dabar jau mano inspektoriui.

- Būk vyras, tamsta Švogžly! Vilniuj, matai, nuvirtai, o čia pasirodyk, kas esi! - komandavo Paltarokas...

Siekiau pabučiuoti Paltarokui ranką. Jis nedavė, susiraukė.

- Pas mus nepriimta. Užtenka galva linktelti. Reikia gerai mokytis ir vyriškai elgtis, va, kur bus pašaukimas! - mokė mane Paltarokas.

Ir aš, galvą žemai nulenkęs, tariau "Laudetur Jesus Christus" ("Garbė Jėzui Kristui") ir išėjau.

Rytais koridoriuje prie kurso mane susitikęs ir rimtai priėmęs mano vyrišką reveransą - galvos nulenkimą, Paltarokas, kažkuo patenkintas, linksmai man sakydavo:

- Nu, jak žyje, Wilno?

O aš dar žemiau nusilenkdamas, taip pat lenkiškai jam atsakydavau:

- Wilno klausia sie Paltarakasowi proszę księdza Inspektora!

Paltarokas tyčia stengdavosi atrodyti rimtas bei rūstus ir tarsi šūktelėdavo:

- Oo?! Tai dar neužmiršai čia lenkiškai lankstytis? Pas mus nereikia taip žemai - užtenka vien galvos...

Ir vyriškai nueidavo. O aš džiaugiausi ir Vilniaus paminėjimu, ir Inspektoriaus palankumu. Bet kodėl Paltarokas vis lenkiškai išsišokdavo? Tai tik mane švelniai paerzindamas, gal truputį ir iš palankumo. Taigi ir lenkiškai, ir rusiškai sušukdavo, o baigdavo lietuviškai...

Entuziastas! Sangvinikas! Viskam didžiai gabus! Ir širdingas. Ir meniškai švelnus! Ir be galo geras! Ir rimtai griežtas! Ir kūrybingas! Ir kas gražu, skambu - mėgėjas! Na, žinoma, ir paltarokiškai... Jis buvo vyriškai drąsus, pilnas gyvybingumo.

Taigi jau mano mokymosi laikais ir seminarijoje, ir Lietuvoje Paltarokas buvo Didysis Paltarokas!

Gerb. Paltarokas, kaip žinome, turėjo silpnybę menui. Jis pastebėdavo kuo nors įdomesnį ar gabesnį, ar inteligentiškesnį klieriką ir daugiau jam dėmesio skirdavo, skambų žodelį tardavo, net ir paglobodavo... Kiti draugai tokį Paltaroko globotinį vadindavo kun. inspektoriaus "liubimčiku". Nebuvo čia nei jokio pavydo, nei išskyrimo. Mes žinojome ir jautėme, kad ir Maironis, ir Paltarokas, ir visi gerbiamieji profesoriai lygiai mylėjo visus klierikus, visą seminariją. Gerb. Paltarokas, kaip aš vėliau supratau, mėgo savo šventą lietuvišką vardą "Kazimieras!"

Vakarinės rekreacijos metu, prieš bendras maldas ir silentium, mes, klierikai, dainų mėgėjai, rinkdavomės koridoriuje prie didžiojo lango, viršum Gerb. inspektoriaus Paltaroko kambarių, ir užtraukdavome lietuviškas sutartines. Tai

tyčia virš Paltaroko kambarių, kur apačioje atdaras jo langas... Žinojome, kad jis mėgsta liaudies dainas. Jautėme - jis čia ateis ir iš arti pažiūrėti, paklausyti, o gal ir pritarti. Ateidavo viršun, prie mūsų, dainininkų. Ir, susinėręs rankas už nugaros, vaikščiodavo koridorium, klausydavosi mūsų. Ir pats mūsų dainą niūniuodavo... Atsistodavo tarp mūsų ir visu balsu kartu su mumis uždainuodavo... Gražus, stiprus buvo Paltaroko balsas. Dainuodavo inspektorius kartu su savo klierikais ir švelniai šypsodavosi.

Inspektorius mėgo balsingus dainininkus. Patsai skatindavo, prašydavo klierikus padainuoti. Ir tarsi jau dabar nuspręsdavo, kur kokį būsimąjį kunigėlį reikėtų paskirti, kokion parapijon - miestan ar kaiman.

Mes visi jo labai bijojome, dar labiau jį gerbėme, bet vis dėlto labiausiai Jį mylėjome.

Kai suskambindavo vakariniams poteriams, Paltarokas mums sakydavo:

- Na, vyrai, tai buvo Lietuvai. O dabar eikime Dievui ir šventai Motinai Bažnyčiai.

Mes dėkodavome inspektoriui, kad padėjo mums dainuoti, žemai jam nusilenkdami, ir jis pirma, mes visi iš paskos tyliai eidavome bažnyčion melstis.

Tačiau nemėgo meniškasis Paltarokas netikrų talentų. Sudrausdavo šūkaujančius ir išbardavo barškintojus. Didžiojoj aulėj pas mus stovėdavo atdaras pianinas, ir dažnas mūsų nueidavo pasimokyti ar šiaip pabarškinti tą vargšą instrumentą. Ypač kurį laiką tą pianiną buvo įpratęs daužyti mūsų kurso draugas J. Jis kasdien vidudienio rekreacijos metu pirmasis šokdavo prie pianino ir visą valandą negailestingai mušdavo klavišus. Visa aulė žvangėdavo. Neiškentė kartą kantrusis ir jautrusis inspektorius. Skubiais žingsniais nuėjo didžiojon aulėn, paėmė "pianistą" už pakarpos ir sako:

- Tamsta! Klausyk, vis tiek nebūsi virtuozu ir nekankink nei pats savęs, nei to nekalto pianino. Ne Tamstos rankom! Eik geriau malkų skaldyti. Gana! Užteks...

Šis daugiau neskambindavo.

O mūsų kurso P., ąžuolo aukščio ir jėgos vyras, niekaip nesuvaldydavo savo balso ir visą rekreaciją šūkaudavo aulėje "Ite, missa est!" Matyt, tonus mėgindavo... Visi rūmai drebėdavo nuo griausmingo balso. Ir vėl neišlaikė kantrusis inspektorius. Smarkiai nuskubėjo aulėn, atsistojo priešais ir griežtai tarė:

- Tamsta! Čia gi ne piemenų laukai, čia seminarija! Tai ko tamsta šūkauji, lyg veršius ganydamas arba iš kailio neriamas. Tamstos juk niekas ratan nesuka ir kaulų nelaužo... Prašom liautis jaučius imitavęs! Bažnyčioj taip bestaugdamas visus dorus žmones tamsta išvaikysi!

Ir aulėj šauksmas liovėsi. Nutilo ir visa seminarija.

Mūsų gerbiamas Paltarokas turėjo, kaip žinoma, gerą ir išlavintą klausą. Tai buvo jautrios širdies didis menininkas. Todėl nepakentė kitų grubumo ir palai-

dumo. Mūsų šviesusis inspektorius Paltarokas mokėdavo būti ir griežtas, ir smarkus. Jis pripažino geležinę, bet taktišką drausmę. Jis moka, kam reikia, pasakyti ir jautrų, ir griežtą žodį. O auklėjo vyriškai - atvirai. Bet Paltarokas buvo ir jautrus, švelnus, malonus, lyriškas, net paslaptingas. Ypač jautrus buvo šventiems dalykams, kunigiškoms pareigoms. Taip jis mus mokė ir auklėjo. Jo dvasinė ir fizinė jėga trykšte tryško.

***

Vyskupas Kazimieras Paltarokas jau nebejaunas - 80 metų. Ligos išvargintas. Jis pareigingas, bet neramus, nes Romoj tuo metu svarstoma skirti Lietuvai tris naujus vyskupus. Tai mūsų Paltaroko siūlymas ir prašymas. Ir štai Romos dokumentų paketas jau Vilniuje, kurijoje.

Nei jaunystėje, nei vėliau, ypač Kaune inspektoriaudamas ir Panevėžyje vyskupaudamas, Paltarokas neturėjo laisvo laiko. Jis buvo visuomeninis žmogus. Ir nuolatos užsiėmęs einamaisiais dienos reikalais. Turėjo aiškų, skambų, vyrišką vidutinio baritono balsą. Kalbėdavo įdomiai ir gyvai. Mėgo ir buvo pratęs kalbėti. Savo populiariuose pamoksluose, rodos, nespręsdavo nei pagrindinių dogmų, nei giliausių mūsų tikėjimo tiesų. Kalbėdavo, kaip visuomenininkas, apie gyvenimą, pagrįsdamas katalikybės principais ir moralės normomis.

Būdingiausia Paltarokui - pareigingumas ir nuoširdumas, jautrumas bei pastabumas ir jo dvasinė jėga bei įkarštis.

Paltarokas - rašytojas. Mes lyginame jį su Didžiuoju Lietuvos Vyskupu Motiejum Valančiumi! Ir tarsi pati Dievo Apvaizda abu juos surikiavo taip: Valančius miršta 1875 metais, tais pačiais metais gimsta Paltarokas.

Atsimenu, dar 1925 metais Garbingasis Inspektorius Kazimieras Paltarokas stovėjo didžiojoj aulėj prieš du vyskupo Motiejaus Kazimiero Valančiaus portretus ir susimąstęs į juos žiūrėjo. Kartą paklausė manęs, jau diakono:

- Švogžly, kuris tamstai Valančius čia atrodo charakteringesnis: ar jaunasis, ar senasis?

Aš atidžiai įsižiūrėjau į abu paveikslus ir sakau:

- Jaunasis vyskupas Valančius čia labai poniškas ir panašus į kitus vyskupus magnatus. O senesnysis yra vyskupas Valančius, nes sėdi prieš knygą ir rankoj laiko žąsies plunksną, taigi rašo...

Paltarokas vėl žvilgtelėjo į abu portretus, palygino, pamąstė ir patenkintas tarė:

- Teisingai pastebėjai, tamsta. Senasis Valančius čia tikrai charakteringas.

Mūsų Šviesusis Inspektorius kanauninkas Kazimieras Paltarokas buvo didis psichologas. Net pati jo išvaizda tai rodė. Kakta dažnai suraukta, akys primerktos, lūpos kietai sučiauptos. Ir žiūri, būdavo, jis iš padilbų, sekdamas ir tirdamas. Įspėdavo charakterius ir būdą. Pagaudavo kitų mintis bei nuotaiką. Tarsi

pažvelgdavo kito širdin. Žavėjosi gamta, grožiu ir muzika. Ir patsai būdavo nelygios, nepastovios ir nevienodos nuotaikos ir ne visuomet griežtai nusistatęs. Sangviniško temperamento; džiugaus entuziazmo pilnas.

Jo rašymą, matyt, lėmė šventas reikalas ir paties pomėgis. Reikėjo pradėti lietuviškuosius pamokslus - rašė "Vadovą Sakyklai". Neturėjo Lietuva populiaraus ir visiems priimto katekizmo - parašė labai gerą tikybos pirmamokslį.

Gerb. Paltarokas ne tik gėrėjosi klierikų vakarinėmis dainomis, pats joms pritardavo, bet ragino klierikus sportuoti, rungtis ir judėti. Rekreacijos metu varė klierikus sodelin, pats kartais čia vaikščiodavo, lydėdavo klierikus į ekskursijas. Taip inspektorius rūpinosi klierikų sveikata ir ugdė jų fizinę jėgą.

Gerb. Paltarokas rėmė abstinencijos judėjimą tarp klierikų ir kunigų. Todėl leido seminarijoje 1921-1925 m. veikti Abstinentų draugijai, pavadindamas ją vyskupo Valančiaus vardu, ir pats aktyviai ją rėmė. Dažnai dalyvaudavo ir pasisakydavo draugijos posėdžiuose.

Ypač gyvas ir įdomus inspektorius būdavo mūsų semestrinių egzaminų metu. Išdėstęs metodiškai ir su meile savo kursą, Didysis Inspektorius reikalavo iš mūsų daug žinių ir sklandaus pasakojimo. Jis mėgo savo klierikų-studentų energingus ir puikius atsakymus. Todėl pašiepdavo ir kurstydavo ramiuosius atsakinėtojus savo kandžiu, skambiu posakiu:

- Nu, tamsta pasakok- s tolkom, s čuvstvom, s ostopovkoj... Sakykite daugiau!..

Ir tai reikšdavo inspektoriaus gerą nuotaiką ir karštą raginimą. Jis pats save tokį mėgdavo. Mėgdavo ir energingus klierikus. Mėgdavo gyvumą, sumanumą ir veiklą.

Pagaliau mūsų seminarijos mokslas ėjo į pabaigą. Iš savo dienoraščio atsimenu, kad tai buvo 1925 m. birželio 3 diena. Aš jau paskutinį kartą pas Gerb. Paltaroką laikiau sociologiją. Pasisekė gerai. Paltarokas buvo puikios nuotaikos. Po egzaminų padėkojo už žinias ir pasisodino greta savęs. Teiravosi, kur aš laikysiąs primicijas. Susirūpinęs kalbėjo apie Lietuvos katalikybės padėtį. Sielvartavo, kad mūsų klebonams mažai rūpi knygos ir plunksna. Ir meiliai paklausė:

- Turbūt tamsta daug ką parašysi kunigaudamas, nes jau seminarijoje rašote?

Ir aš žemai nulenkiau galvą Didžiajam mūsų Inspektoriui.

O Jis ją švelniai pabučiavo... Šis Paltaroko pabučiavimas man buvo tarsi palaiminimas, vis tebejaučiau jį savo širdyje.

Gerb. Paltarokas daug vilčių dėjo į jaunuosius. Rėmė ir skatino mokslan gabesnius. Buvo dosnus honorarais, pareigomis ir titulais. Džiaugdavosi savo ir kitų laimėjimais. Su kokiu katalikišku optimizmu Jis dirbo didį, sunkų darbą. Šviesiai žiūrėjo į Bažnyčios ir Lietuvos ateitį.

Mūsų kurso laida 1925 metais Jam buvo jau paskutinė. Mus ypatingai veikė išsiskyrimas su mūsų garbingu, mylimu inspektoriumi Kazimieru Paltaroku. Nuvykome pas Jį visas kursas. Jis nesileido bučiuoti rankos. Pats mums visiems vyriškai paspaudė rankas. Ir parodė, kaip Jis seminarijoj gyvena. Pirmiausia knygos - lotyniškos, lenkiškos, rusiškos, vokiškos, prancūziškos ir truputį lietuviškų (nedaug tada dar buvo mokslo bei literatūros knygų lietuvių kalba). Apie tai aš tarstelėjau gerbiamam inspektoriui.

- Tai jums, vyrai, dabar kunigaujant teks savo raštais papildyti lietuviškų knygų lentynas. Matote - mažai jų turime, - mokė mus, jaunus, atsisveikindamas.

Parodė mums vieną mažesnę spintą:

- Čia, vyrai, mano parašytos knygos ir Magnifiko Maironio pilnas rinkinys. Aš didžiai gerbiu nepaprastą Maironio talentą ir visa širdimi myliu jo lietuviškąją lyrą! - tarsi deklamuodamas pasakė gerb. inspektorius.

Toliau gerb. Paltarokas rodė mums savo paveikslus, aptarinėjo juos.

Paltarokas daug skaitydavo. Mėgo grožinę literatūrą. Ir vis studijavo.

Įdomu, kam mums taip noriai ir rūpestingai inspektorius aprodė savo kuklius kambarius ir paprastąją kasdieninę buitį? Tai ne lengva pramoga po didžiojo darbo. Tai... paskutinė prof. Paltaroko paskaita mums, jauniesiems kunigams. Atrodo, jog sakė: “Va, kaip reikia kunigams kasdien gyventi.” Paltarokiškas darbštumas! Ir paltarokiškoji pareiga!

Kaip žinoma, 1926 m. balandžio 5 dieną popiežius Pijus XI Panevėžio vyskupu paskyrė Žemaičių kunigų seminarijos inspektorių Jo Prakilnybę kanauninką Kazimierą Paltaroką.

J. E. Paltarokas 1926 m. gegužės 2 dieną Kauno katedroje buvo konsekruotas vyskupu. O 1926 m. gegužės 30 dieną iškilmingai įžengė į Panevėžio Katedros sostą ir pradėjo valdyti Panevėžio vyskupiją. Vysk. Paltarokas buvo visapusiškai šviesus vadovas. Tai iškart pajuto Panevėžys ir visa Lietuva. Tačiau Vyskupui nebuvo katedros. 1908 metais buvo pradėta statyti nauja parapinė Šv. Stanislovo bažnyčia. Bet Pirmasis pasaulinis karas statybos darbus sutrukdė. Šventoriuje dabar riogsojo tik pamatai. Ir energingasis Vyskupas Paltarokas atkreipė dėmesį į šituos pamatus. Jau vaizdavosi ant jų būsimąją Katedrą! Didvyriškai ir šventai dirbdamas, 1927-1929 metais Vysk. Kazimieras Paltarokas pastatė Panevėžio Katedrą. Savotišką titulą Didingajai Katedrai Vysk. Paltarokas parinko. Jeigu jis, Paltarokas, jau yra Panevėžio dvasinis vadovas, tai jo Katedroje, didžiajame altoriuje, turi viešpatauti Kristus Karalius!

1930-aisiais - Vytauto Didžiojo metais prelatas Jonas Mačiulis-Maironis Katedrą pašventino. Ta proga parašė ir eilėraštį.

Katedrą Vyskupas Paltarokas nuolat puoselėjo. Katedros puošnumui, mo-

numentalumui ir šventumui negailėjo nei dėmesio, nei lėšų. Ir savo svečius Vyskupas Paltarokas būtinai vesdavosi Katedron, rodė ją, aiškino jos formas ir teiravosi svečių nuomonės. Ypač Vyskupas Paltarokas mylėjo šv. Kazimierą: viršum didžiojo altoriaus pavaizdavo šv. Kazimiero apoteozę, po Katedra įrengė Šv. Kazimiero koplyčią. Ir savo vyskupijai vyriausiuoju globėju pasirinko Lietuvos karalaitį šventąjį Kazimierą.

Vyskupas Paltarokas išsirūpino Romoje Panevėžio Katedros kapitulą, kurią popiežius Pijus XI įsteigė savo bule 1927 m. lapkričio 11 d. Tai buvo keturi prelatai ir keturi kanauninkai. Pats Vyskupas Paltarokas paskyrė nemažai garbės kanauninkų, kad tik būtų didesnė garbė Dievui ir Bažnyčiai, šlovė Panevėžiui ir jo šviesiai, uoliai, darbščiai dvasininkijai.

1935 metų spalio mėn. Vyskupui Paltarokui sukako 60. Tą garbingą sukaktį minėjo visa Lietuva: spauda, radijas, katalikų organizacijos, visi tikintieji. Sukakties pamaldose dalyvavo rikiuotos organizacijos ir šimtai vėliavų. Vyskupo sukaktuvininko intencija daugelis žmonių priėmė šv. Komuniją. Gerasis Ganytojas visą valandą patsai dalijo šv. Komuniją. Vyskupas sukaktuvininkas sakė didį programinį pamokslą apie katalikų akciją. Paskui Katalikų veikimo centro (KVC) salėje įvyko Vyskupui Paltarokui pagerbti akademijos posėdis. O vakare katalikų vyrų organizacijos, Vyskupo Paltaroko ir popiežiaus Pijaus XI portretais nešinos, surengė Panevėžyje eitynes su fakelais. Visame mieste aidėjo Kristaus Karaliaus maršas ir Lietuvos himnas.

1936 metų gegužės 11-12 dienomis Kaišiadorių katedroje įvyko pirmasis Kaišiadorių vyskupijos sinodas. Sinodo iškilmingumas ir mūsų vyskupijos dešimtmetis paskatino parašyti Kaišiadorių vyskupijos istoriją. "Ūkininkas - Vyrų žygiai" ją plačiai spausdino savo atkarpose. Pasirodo, mano rašinys tuomet buvo plačiai skaitomas. Jį skaitė net ir Panevėžyje.

Ir štai 1936 metų vasaros pabaigoje, kada mano rašoma istorija buvo baigiama spausdinti, vieną popietę kažkas vyriškai pasibeldė į Gegužinės klebonijos duris. Atsikėliau nuo rašomojo stalo, priėjau prie durų, atidariau. Ir maloniai nustebau: prieš mane visu ūgiu, visa savo vyskupiška šlove stovėjo... Panevėžio Vyskupas Kazimieras Paltarokas! Tai Kaišiadorių vyskupijos ribose...

- Laudetur Jesus Christus! (Garbė Jėzui Kristui!).

- In saecula saeculorum! (Per amžių amžius!) Amen, - atsakiau.

- Na, eikime tamsta, Švogžly, pažiūrėti rašomojo stalo, - tarė mano aukštasis svečias ir skubiai nužingsniavo per mano kambarius. Didysis svečias žvilgsniu apmetė mano darbo kambarį, knygų lentynas, knygas ant stalo, prirašytus lapus, atskleistus laikraščius.

Parodė pirštu į mano išspausdintas atkarpas ir didingai tarė:

- Tamsta! Specialiai užvažiavau pasveikinti Milžiną su parašyta Kaišiadorių

vyskupijos istorija. Bravo, Švogžly! Skaitau nuo pirmosios atkarpos ir giriu Milžiną, mano buvusį auklėtinį! Ir dabar užtikau berašantį. Gal sutrukdžiau?

Aš dėkingai pabučiavau Paltaroko Žiedą. Laimingas ir sujaudintas tariau:

- Ačiū, garbingasis mano Inspektoriau. Ačiū! Didysis Ganytojau.

O Vyskupas Paltarokas kietai paspaudė mano ranką. Garbingasis Vyskupas Paltarokas man paaiškino, kad jis buvęs Kaišiadoryse vizito ir ten kurijoje taręsis dėl bendros katalikų akcijos, dėl katalikiškos spaudos.

- Bet tamsta, Švogžly, vis tiek esate šaunuolis! - entuziastiškai pareiškė J. E. Paltarokas: - Iš adatos pilną vežimą priskaldėte!

Ir ėmė rimtai aiškinti:

- Kokia čia jūsų Kaišiadorių istorija?! Nei miesto, nei senovės, nei praeities - viskas nauja! Ką čia gali parašyti?.. O Milžinas, žiūrėkite, istoriją parašė! Na, bravo bravo, Milžine! Rašykite toliau... Juk tai katalikiška spauda, o tai dabar pas mus aktualu! - pažvelgė į mane ir susimąstė.

- Ekscelencija! Juk jūs pirmasis davėte mums pavyzdį, - tariau aš nuolankiai ir parodžiau mano knygų lentynoje Paltaroko raštų rinkinį. Mano Svečias žvilgtelėjo, dar labiau įsižiūrėjo, suraukė kaktą, paskui nušvito ir sako man:

- O, o, Paltaroko gerbėjas! Žinote, dabar to laiko maža teturiu plunksnai...

Teiravosi tada Vyskupas, ką aš toliau rašysiąs, ką duosiąs spaudai, ką žadąs atskirai išleisti...

- Atsimenate, jūs dar seminarijoje pradėjote rašyti, - tarė užsisvajojęs Paltarokas... - Tada net konfliktų buvo su inspektoriumi, - nusišypsojo. - O dabar aš jus giriu ir laiminu!

Išsiėmė savo spausdintą fotografiją, parašė autografą ir padarė man.

Dėkojau šviesiajam Ganytojui ir nenorėjau likti skolingas savo geradariui. Taigi parodžiau Aukštajam Svečiui savo žalvarių kolekciją ir pastebėjau, kad vienas senas stambus žalvarinis žiedas labai patiko Vysk. Paltarokui. Aš jį dovanojau savo Mielajam Svečiui.

- Matote, ir tinka mano pirštams, - gėrėjosi žiedu Svečias... - Matyti, ir tie senųjų kariuomenių vadai buvo... lietuviai, - tarė Vyskupas ir vis žiūrinėjo dovanotą žiedą. Ir man dėkojo. Sakėsi Panevėžy renkąs ir jau turįs gausoką įvairių senienų muziejėlį, o šis retas žiedas būsiąs jo centre...

Aš labai džiaugiausi maloniai mane aplankiusiu aukštuoju svečiu. Jis man pasirodė esąs ne puikuolis ponas, o broliškas gyvenimo, darbų, širdies ir šviesaus proto demokratas, savo buvusių auklėtinių nuolatinis globėjas.

Aš prisiminiau mūsų pokalbį su J. E. Vysk. Paltaroku.

- Mano kunigai privalo sakyti apie mane taip: “Aš valdau griežtai, baudžiu, kur reikia, ir dar labiau visus lygiai myliu!..” Geri ir uolūs mano kunigai...

1937 metų vasarą Lietuvos ateitininkai šventė savo jubiliejų. Kongrese da-

lyvavo ir Lietuvos vyskupai. Ir štai iškilmingame posėdyje kongreso akivaizdoje atsistojo Panevėžio Vyskupas Kazimieras Paltarokas. Kongresas Jam mielai plojo. Lietuva jau pažinojo savo drąsų įžymųjį Vyskupą! Paltarokas, kaip žinome, buvo labai populiarus, gerbiamas ir mylimas. Jo kalbos buvo visur atidžiai klausomos. Jo žodžiams buvo pritariama! Savo įspūdinga kalba paguodė Vyskupas Paltarokas kongresą ir visą Lietuvą: liepė nenusiminti dėl Lietuvoje vykstančios kultūrinės kovos. Vyskupas Paltarokas pašaukė Lietuvą ir brolius lietuvius nepasiduoti dechristianizacijai, nes tai grėstų mūsų Tėvynei religine, tautine ir valstybine mirtimi.

Kongresas plojo savo gynėjui Vyskupui.

Panevėžio regiono Katalikų veikimo centras išleido ir plačiai po visą Lietuvą paskleidė prieš tautininkus nukreiptą lapelį "Darykite atgailą" (nepersekiokite savo brolių tautiečių - lietuvių katalikų)...

Tautininkai, tiesa, atsikirto kontralapeliu "Jūs patys atgailą darykite", bet kova ir įtempimas tarp Lietuvos valstybės ir Lietuvos katalikų bažnyčios ėmė žymiai silpnėti ir apie 1938 metus bent oficialiai liovėsi.

Mes įžiūrime čia Didžiojo Vyskupo Kazimiero Paltaroko lemiamą poveikį.

1939 metais Kaune, Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose, įvyko Lietuvių Katalikų Mokslo akademijos posėdis. Dalyvavo gausybė svečių, tarp jų ir aš. Buvo surengta būsimųjų naujų akademikų mokslinių darbų bei raštų ekspozicija. Vyskupo Paltaroko plunksnos raštų čia, atrodo, buvo daugiausia.

Lietuvių Katalikų Mokslo akademijos pirmininkas A. Dambrauskas-Jakštas paskelbė naujus Lietuvos akademikus: profesorių Praną Dovydaitį, profesorių Juozą Eretą, profesorių Vyskupą Kazimierą Paltaroką ir žurnalistą prof. Juozą Ambrazevičių. Jiems buvo įteikti diplomai, pasakyti sveikinimai ir sugiedota "Plurimos annos!" ("Ilgiausių metų!").

Naujieji akademikai kiekvienas kalbėjo Akademijos posėdyje. Akademikas Vyskupas Paltarokas pasakė taip:

- Pradėjau savo mokslinį gyvenimą, būdamas Petrapilio dvasinės akademijos studentu. Tapau kunigu ir teologijos magistru. Esu Teologijos-filosofijos fakulteto profesorius. Esu jau vyskupas. O dabar akademikas. Tai ačiū Dievui, Bažnyčiai, Lietuvai ir Lietuvių Katalikų Mokslo akademijai!

Ir Akademijos posėdis iškilmingai plojo Vyskupui akademikui K. Paltarokui!

Tik jauniausiasis akademikas prof. Ambrazevičius (Juozas Brazaitis) ta proga nieko viešai nekalbėjo, pareiškęs, kad jis esąs bejėgis prieš tokį žinių, žodžių bei raštų korifėjų, koks čia esąs Vyskupas akademikas Kazimieras Paltarokas. Ir vėl visi plojo Paltarokui.

***

Ėjo nelengvi 1949 metai. Ir staiga netikėtai prie Vilniaus Aušros Vartų se-

nieji vilniečiai pamatė naują katalikų kunigą... Jis buvo pagyvenęs, jau žilas. Bet ne, jokiu būdu ne senas! Aukštas, augalotas ir vyriškai tiesus. Susikaupęs ir ramus. Ir įėjo Jisai į Vilniaus Aušros Vartus... O vilniečiai panevėžiškiai tuojau atpažino savo Didįjį Ganytoją - Vyskupą Kazimierą Paltaroką! Tai Panevėžio ordinaras ir Vilniaus kapitulinis vikaras. Kapitula išrinko J. E. Panevėžio Vyskupą Kazimierą Paltaroką ir prašė jį persikelti į Vilnių.

Įsikūrė tuokart laikinai prie Bonifratrų bažnytėlės labai kuklioje klebonijoje ir pradėjo nelengvą darbą. Vysk. Paltarokui tada jau buvo 75-eri metai.

Tuojau su kancleriu kun. Jonu Morkūnu, vilniečiu, buvusiu Varėnos klebonu, suformavo kuriją. Užmezgė nuolatinį ryšį ir bičiulystę su žymiausiu vilniečių dvasininkų atstovu kun. prelatu dr. Jonu Ellertu. Tuojau tėviškai susigyveno ir su visa didele Vilniaus arkivyskupija.

Šv. Mišių laikyti tada kasdien pėsčias eidavo Vyskupas Paltarokas į Aušros Vartus. Ir būtinai sekmadieniais 10 valandą, kai būdavo pamaldos Vilniaus lietuviams. Vilniečiai gausiai dalyvavo Jo pamaldose ir sutartinai lietuviškai giedojo.

Po kiek laiko pradėjo vizituoti bažnyčias. Vėliau Vysk. Paltarokas vizitavo ir lenkų maldininkų domininkonų bažnyčią. Čia Jis prabilo puikiai lenkiškai. Buvo nuoširdžiai sutiktas. Vilniaus lenkai katalikai iškart Jį pavadino "To Biskup Pokoju!" (Tai taikos vyskupas!)

Bet Vilniaus bažnyčių padėtis buvo sunki. Nebuvo jau mieste savų, vilniečių lietuvių, kunigų. Ir skundėsi pats sau, kad dabar privalo būti... klebonas ir vikaras. Bet kantriai ir pamokslus sakė, ir klausė išpažinčių, patsai šv. Komuniją dalijo ir lankė visus ligonius.

Ilgainiui būklė pagerėjo. Vysk. Paltarokas ėmėsi administracinio darbo. Dabar jau ypač buvo reikalingas darbštus ir sumanus kun. kancleris. Ir Dievo Apvaizda bei likimas pristatė Vyskupui Paltarokui Kaišiadorių vyskupijos kun. Česlovą Krivaitį. Senyvas Vyskupas Paltarokas tarsi pajaunėjo.

Vyskupas Paltarokas visu spartumu ėmėsi aptarnauti naujuosius savo ganomuosius. Pirmiausia tikintiesiems reikėjo suteikti Sutvirtinimo sakramentą. Pradžioj pačiame Vilniuje, o paskui ir visoje arkidiecezijoje. Atėjo Švenčionių padangės eilė. Adutiškyje ir Daugeliškyje Sutvirtinimo sakramentą suteikė keliasdešimčiai tūkstančių katalikų. Stebėjosi šio Lietuvos užkampio patriotiškumu ir katalikiškąja sąmone. Į Švenčionis jau atvyko su talkininku - Vilniaus prelatu Ellertu. Jau pati Švenčionių parapija nemaža, o čia griūte sugriuvo dar ir gretimos parapijos. Tris dienas iš eilės, nuo šviesos lig sutemų, dirbo šventą darbą Vyskupas ir Jo talkininkas prelatas. Iš viso apie penkiasdešimt tūkstančių sutvirtinamųjų Švenčionyse! Turbūt pirmas toks milžiniškas garbingojo Vysk. Paltaroko ganytojavimo darbas!

***

1958 m. sausio 3 d. Vilniuje mirė Didysis visos Lietuvos Vyskupas ir Ganytojas Jo Ekscelencija Kazimieras Paltarokas. Visi minės Jį kaip Didį Vyrą ir Valdovą.

Pirmoji gyva legenda apie Vyskupą Kazimierą Paltaroką tebūnie ši, kad atsisveikindamas su mirtinguoju pasauliu, Dievo Bažnyčia ir savo ganomaisiais, Vyskupas Paltarokas pasakė:

- Būkite ištikimi! Būkite vyrai!

1958 m. sausio 4 d.

Jo karstas ąžuolinis, be blizgučių. Vilnius. Liudo Giros g. 29, butas 4, kurija. Prasidėjo Vyskupo karsto lankymas. Ir veržėsi tenai visi vilniečiai. Su viena sąlyga - ilgai prie karsto neužtrukti, nes gatvėje laukė dar tūkstančiai žmonių. Pro karstą praėjo keliasdešimt tūkstančių vilniečių. Jie atsisveikino žvilgsniu, maldomis, gedulu bei rimtimi.

Tada Didįjį visos Lietuvos Vyskupą Kazimierą Paltaroką vilniečiai palydėjo į Aušros Vartus, į gedulingai papuoštą Šv. Teresės bažnyčią. Iškilmingai, didingai Didįjį Ganytoją Kazimierą Paltaroką išlydėjo iš Lietuvos sostinės. Nustojo gaudę visų bažnyčių varpai. Gatvėse sustojo mašinos. Vilniaus miesto žeme važiavo arklių traukiama karieta. Ir pagaliau Vyskupo Paltaroko Panevėžio karalija: Raguva... Miežiškiai... Ir sostinė Panevėžys.

O sostinė jau laukė ir nekantravo. Čia vyrai katalikai jau ne su fakelais, kaip kadaise per Kristaus Karaliaus šventes, bet su gedulingomis žvakėmis pasitiko ir priėmė Aukštaitijos dvasinį vadovą Vyskupą Kazimierą Paltaroką. Kartu su vyrais ir kapitula, ir kunigai, ir maldininkai, ir dešimttūkstantinė piliečių minia.

Tą vėlų vakarą Panevėžys karštai meldėsi už savo Vyskupą ir atidarė Jo karstą abiem dienoms. Kad žmonės paskutinį kartą pasižiūrėtų į savo Vadovą. Buvo nutarta Jį laidoti pirmadienį, sausio 7 dieną.

1958 m. sausio 5 ir 6 dienos

Buvo iš eilės dvi bažnytinės šventės: sekmadienis ir Trys Karaliai. Didinga, nauja ir puošni Panevėžio Katedra visą laiką atvira ir pilnutėlė maldininkų. Nuo ankstyvo ryto, per visas dienas, ligi vėlyvo vakaro. Žmonės nuolat keitėsi. Važiavo ir visos vyskupijos parapijų delegacijos.

1958 m. sausio 7 d.

Didžiojo Vyskupo Kazimiero Paltaroko laidojimo diena. Žiemos keliais iš visos Lietuvos skubėjo žmonės laidoti savo Garbingąjį Ganytoją. Katedroje

jau buvo ir penki Aukštieji Vyskupai: J. E. J. Steponavičius, J. E. T. Matulionis, J. E. V. Sladkevičius, J. E. P. Ramanauskas, J. E. vyskupas svečias iš Rygos, J. E. vysk. P. Maželio delegatas kan. Valaitis, kan. dr. J. Stankevičius.

Atvyko apie 200 kunigų iš Panevėžio vyskupijos ir iš visos Lietuvos. Buvo labai daug žmonių, gal 25 tūkstančiai.

Panevėžio soste sėdėjo J. E. Vyskupas įpėdinis Julijonas Steponavičius ir celebravo gedulingą Sumą. Visi meldėsi. Pirmasis pamokslą sakė kan. Jurgis Žitkevičius, antrasis - Vilniaus dekanas kun. Konstantinas Miškinis, trečiasis - panevėžietis kan. Kazimieras Krikščiūnas, ketvirtasis - kan. dr. Juozapas Stankevičius, Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojas, penktasis - kan. Valaitis, iš sakyklos paskaitęs J. E. Petro Maželio pamokslą, šeštasis pamokslą sakė vilnietis kun. Juozapas Juodagalvis, septintasis - Vyskupo Paltaroko sekretorius kan. Bronius Antanaitis.

Liūdnai gaudė Velioniui Vyskupui Katedros vargonai. Giedojo choras, solo - Katedros vargonininkas Juozas Lelys. Ir paskutinis pamokslą pasakė įpėdinis ir šeimininkas J. E. vyskupas Julijonas Steponavičius, apžvelgdamas Didžiojo Velionio gyvenimo kelią.

***

Iškilmingai sugaudė vargonai... Suskambėjo Katedros varpų muzika... Du šimtai dvasininkų užtraukė laidotuvių “Benedictus Dominus Deus Izrael...” ("Šlovinam Viešpatį Izraelio Dievą...")

Ant šešių kunigų pečių Didysis Lietuvos Vyskupas pro minių minias tikinčiųjų iškilmingai buvo nešamas aplink savo Katedrą - į Katedros požemius, Šventojo Kazimiero koplyčion - kripton. Jau buvo atkelta viena galinės sienos niša. Čia, nišoje, vėl atidarė Vyskupo karstą - ir visi dar kartą, jau paskutinį... pamatė savo Didįjį Sūnų ir Bažnyčios Vadovą. Sudie, sudie, visų ištikimai mylimas, tinkamai pagerbtas ir iškilmingai laidojamas Didysis Bažnyčios ir Lietuvos Sūnau!

Bijutiškis, 1958 metų žiema

Cecilija Tuskenytė

Dirbdama senamiestyje Šv. Vincento vaikų prieglaudoje ne kartą buvau susitikusi su Vyskupu. Daugelį vaikų prieglaudos reikalų su Juo tvarkė mokytoja Olimpija Rajunčaitė. Tą būrelį Jis rėmė, labai juo rūpinosi. Toks atviras, nepuikus - savas buvo. Atrodo, kad Jam tik ir rūpi padėt. Bent jau mums labai padėjo. Kartą su prieglaudos vaikais buvome nuėję Vyskupo pasveikinti.

Kaip šiandien matau, kaip Vyskupas bažnyčioje atrodė: toks žvalus žvalus. Visą laiką prieky sėdėdamas, apžiūri, viską pastebi. Mielas buvo, nepuikus ir labai paprastas.

Dievo Apvaizdos vienuolynas buvo nusipirkęs Velžyje 8 ha dirbamos žemės. Buvo pastatytos mažos trobelės. Užėjus karo baisumams, 1941 m. keletą dienų Vyskupas pabuvo Velžyje. Kitos seselės man pasakojo, kad išgirdę už kokio kilometro važiuojančius tankus, Vyskupas ir jo bendradarbis kun. Gasiūnas sulindo į kieme iškastą duobę. Išgirdom - uodas skrenda, tai Vyskupas "šposija": "Va, jau bombonešis atskrenda".

Panevėžį labai bombardavo. Siųsdavo žmogų, kad sužinotų, kas darosi Panevėžyje. Kai grįždavom, Vyskupas išklausinėdavo, kaip ten, kas sudaužyta. Viskuo domėjosi. Tuo metu Velžyje bažnytėlės dar nebuvo. Vėliau ją pastačius, Vyskupas buvo atvažiavęs šventinti. Su Juo dar buvo prel. Jucys, kun. Strakšas ir vokiečių valdžios atstovas.

Prieglaudos vedėja Olimpija, jau Vyskupui gyvenant Vilniuje, nuveždavo Jam mano keptos vienuolyno laukuose užaugintų rugių duonos. Sakydavo: "Aš važiuosiu į Vilnių, nuvešiu Vyskupui duonos".

Vyskupas laukdavo panevėžiečių.

Panevėžys, 1996 m. kovo 26 d.

Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas

Vyskupą Paltaroką pažinau nuo savo jaunų dienų, nes tuo laiku ir buvo patys gražiausi Ganytojo veiklos metai. Vasarą Jis lankydavo parapijas. Jį pasitikdavo labai iškilmingai, statydavo gražius vartus - "bromus", sakydavo sveikinimo kalbas. Vyskupas ypač mylėjo ateitininkus, pavasarininkus, angelaičius, o tuomet man kaip tik ir teko dalyvauti šiose organizacijose, teko statyti vartus, sakyti kalbas ir kitaip aktyviai reikštis. Vyskupas labai imponuodavo: gražus, didingos išvaizdos, visuomet mokėdavo "į mus" pasakyti gražų, šventą, įspūdingą žodį. Mums Vyskupas Paltarokas atrodė vienas tų Lietuvos vyskupų, kurie nepaprastai myli jaunimą. Priklausiau ateitininkų organizacijai ir ne kartą, atvažiavus į Panevėžį kaip Biržų ateitininkų organizacijos atstovui, tekdavo ateiti į Jo rūmus, kur visada mus sutikdavo. Nors Jis turėjo labai gabius padėjėjus darbui su jaunimu - kun. A. Sušinską ir kun. A. Lipniūną, bet mokėdavo taip linksmai, juokaudamas kalbėti, kad mums būdavo didžiausia šventė pabūti Jo namuose.

Kuo mus dar žavėjo Vyskupas Paltarokas? Savo demokratiškumu. Mes, to meto ateitininkai, buvom revoliucingai nusiteikę. Mums atrodė, kad kunigas -

ponas: turi daug karvių, gražius namus, todėl nusikalsta kunigystės idealui. Mums imponavo kuklūs mediniai Vyskupo Paltaroko rūmai. Žavėjo ir nuolatos rašomi ganytojo laiškai (kasmet parašydavo po 2-3 aktualiausiomis pastoracijos problemomis). Mes tada buvome jauni - 15-16 metų. Šiandien tokiais šventais ganytojo laiškais jaunimas retai žavisi, o mums būdavo didžiausia šventė, kai pasirodydavo naujas Vyskupo Paltaroko ganytojo laiškas. Jis, matyt, taip mokėjo suprasti mus, jaunus žmones, ir to laiko aktualijas, kad mums iš Jo laiškų būdavo viskas aišku, kas tuometiniame Lietuvos gyvenime yra svarbu. Jis nebijodavo ir Smetonos valdžios persekiojimų, nes tuo metu buvo leista veikti pavasarininkams, angelaičiams, studentams ateitininkams, bet moksleiviams buvo uždrausta. Jis šito nebodavo ir moksleivių ateitininkų veiklą visaip skatindavo. Užtat aš nenustebau, kai 1942 m. sutiktas žymus kunigas Stasys Yla, kuris vėliau, būdamas Vokietijos stovyklose, parašė nuostabiai gražią knygą "Žmonės ir žvėrys dievų miške", man pasakė: "Kokie jūs laimingi, panevėžiečiai, jūs turit patį šviesiausią Lietuvos Vyskupą".

Kai 1942 m. Vilniuje steigiant Kunigų seminariją, vyskupas Mečislovas Reinys dėl klierikų kandidatų trūkumo (vilniečių dauguma buvo lenkai, o vokiečiai lenkų į seminariją nepriimdavo, vokiečių, lietuvių neužteko) kreipėsi į visus Lietuvos vyskupus, kad leistų savanoriams kandidatams atvykti į Vilniaus kunigų seminariją mokytis, kai kurie kiti Lietuvos vyskupai priešinosi, sakydami, kad ir jiems reikalingi kunigai. Buvo labai džiugu - Vyskupas Paltarokas mums netrukdė, ir tuomet mes, net 25 klierikai panevėžiečiai, atvykom į Vilnių. Jo palaiminti, kad padėtumėm Vilniaus kraštui tapti tikrai katalikiškam.

Paskutinį kartą aš Jį mačiau 1943 m. Daujėnų miestelyje, kur man, klierikui, teko ruošti Vyskupo sutikimo iškilmes.

Vėliau nebeteko susitikti su Vyskupu. Kai mane areštavo, Jis buvo perkeltas į Vilnių, nes liko vienintelis Lietuvos vyskupas - kiti buvo areštuoti. Valdžios Jis buvo tardomas ir kaltinamas, Jam nuolatos keldavo įvairių reikalavimų. Jis stengėsi turbūt laviruoti: padarydavo kai kurių nežymių nuolaidų, kad tiktai galėtų veikti seminarija, kad vienas bažnyčias uždarius, kitos galėtų normaliai veikti. Ir todėl tas Jo darbas, kai buvo likęs vienas nuo 1949 m. iki 1955 m., buvo nelengvas. Jei būtų galima Vyskupui Paltarokui pasakyti priekaištų, tai paminėtinas jo dalyvavimas Pasaulio taikos šalininkų suvažiavimuose. Žinoma, Jis buvo priverstas - dalyvaudavo nenoromis. 1956 m. Jis, dalyvaudamas toje konferencijoje Maskvoje, kažką pasakė apie tautų sugyvenimą, tautų vienybę. Vieną dieną (aš tuomet buvau Intos lageriuose) mane sutikę kalėjimo draugai, mano manymu, nuoširdūs katalikai, papriekaištavo: "Kaip čia atsitiko, kad Vyskupas Paltarokas, kuris teikdamas Sutvirtinimo sakramentą mus mokino būti tvirtais katalikais ir nebijoti jokių pavojų, dažnai mums primindavo tą pavyzdį, kaip pirmieji krikš-

čionys, kai pagonys juos versdavo aukoti dievams pagonių aukas, į jų saują įbėrę smilkalų, uždėję laikydavo jų ranką ant aukuro, ir nors ranka degdavo, saujos neištiesdavo, kad tik nepasmilkytų pagonių dievams. Na, kaip dabar Vyskupas Paltarokas, tvirtumo, heroizmo pavyzdys, kuris mus visą jaunystę mokė būti tvirtais, ištikimais katalikais, kaip Jis dabar važiavo į tą suvažiavimą ir vis tiek smilkalų ant bedieviško aukuro užbėrė". Jie manęs prašė, kad parašyčiau Vyskupui laišką, kuriame paaiškinčiau, kad mes su skausmu išgyvenam šitą jo prievartavimą, ir kai mes galvojam, kodėl taip atsitiko, mums atrodo, kad jis todėl taip pasielgė, kad bijo pas mus čia atvažiuot. O mes norėtumėm iš savo pozicijos taip pasakyti: "Jūs nebijokit atvažiuot pas mus, Jūs pamatysit, kaip Jūsų išauginti žmonės myli ir gerbia tas vertybes ir kaip Jus gerbia. Jūs daug laisviau ir gražiau jausitės, kaip savo tėvynėj."

Už tą laišką buvau nubaustas. Laiškas buvo pasiųstas per rankas ir Vyskupo Paltaroko, atrodo, nepasiekė. Dabar aš lyg ir džiaugiuos, kad nereikėjo Jo skaudint, nes Jis šitaip pasielgė, žinoma, prievartaujamas tuometinės tarybų valdžios.

Paskutinis mūsų susitikimas buvo, kai aš grįžau iš Rusijos. Jis tada jau buvo gana senyvo amžiaus ir grįžusį kiekvieną buvusį kalinį maloniai priimdavo. Ir mane sutiko didžiai džiaugdamasis, ne tik pasveikino, bet ir išbučiavo, sakė, kad Jam labai gaila, jog aš tokia didele kaina už savo ištikimybę idealams turėjau sumokėti. Ir dar sakė: "Aš dabar tavo paslaugoms: kokią nori parapiją, prašyk, pasistengsiu tau duoti". Žodžiu, jaučiau didelį prielankumą ir gerumą, ir tokį nuoširdų tėviškumą. Žinoma, pasakiau, kad noriu grįžt į buvusią parapiją, kuri mane tais visais vargingais kalinio metais išlaikė. Ir Jis sakė: "Mielai stengsiuos tai padaryti". Bet tuomet valdžia buvo griežtai nusistačiusi, kad kunigo iš kalėjimo jokiu būdu neleisti į miestą ar grįžti į tą vietą, iš kurios areštuotas. Todėl vyskupo Paltaroko pastangos grąžinti mane į Rimšės parapiją baigėsi nesėkmingai. Tai buvo paskutinis mūsų susitikimas.

Prisiminimuose Vyskupas liko šviesus, drąsus, tvirtas ir be galo mylintis tikėjimą. Tikiu, kad tai vienas iš šviesiausių karo ir pokario vyskupų Lietuvoje.

Vilnius, 1996 m. sausio 26 d.

Ona Mikeliūnaitė-Vaznonienė

Kai į Panevėžį atvažiavo Vyskupas, rodos, dangus atsivėrė prie Katedros vartų. Tuo metu Katedra tebuvo išmūryta tik iki palangių. Taip viskas buvo iškilminga. Choristai jį pasitiko giesme "Ecce Sacerdos Magnus" ("Tai Didysis Kunigas").

1928 m. talkininkavau seseriai Marytei, dirbusiai šaulių vado Antanaičio

dvare Upytėje. Gaunu mamos laišką: "Greit važiuok namo. Gerą balsą turinčias mergaites kviečia į Katedros chorą..."

Atvažiavau. Nueinu į kleboniją. Atidarius duris tik "Garbė Jėzui Kristui" pasakiau, kun. Blažys - chorvedys: "O, ačiū Dievui, altas atėjo". Taip ir pradėjau giedoti Katedros chore. Mūsų susirinko apie 80 žmonių, ne tik iš miesto, bet ir iš aplinkinių: Molainių, Stetiškių, Plukių kaimų.

Vyskupas Paltarokas labai mėgo chorą. Per Velykas mums kasmet suruošdavo vaišes. Visuomet sveikindavome Vyskupą vardo dieną. Vienais vargingais metais, nuėjus jo pasveikinti, vis tiek mus pakvietė pietų: balta staltiesė, stalas apkrautas visokiausių sumuštinių - ir jam buvo sunkūs metai. Vaišindavo gira, jokių stipresnių gėrimų nebūdavo.

Trejus metus mūsų chorui vadovavo kun. Romualdas Blažys. 1931 m. rugpjūčio 9 d. Vyskupo sode susirinko per 150 žmonių atsisveikinti su savo mylimu kunigu, organizacijų vadovu, išvykstančiu į jėzuitų vienuolyną. Ir Vyskupas sakė: "Pagalvok, tu gi jaunas, gal dar palauk. Taip gražiai chorą išmokinai..." "Negaliu, Dievui prižadėjau, turiu važiuot", - teatsakė. Baigiamojoje kalboje Vyskupas palinkėjo kun. Blažiui Dievo palaimos.

Išleistuvėse padėjau prie stalo. Kai viskas jau buvo sutvarkyta, aš stoviniavau nuošaliau. Ekscelencija priėjo prie manęs ir klausia: "O tu ar nepavargus esi?" Jis labai užjausdavo žmogų, buvo paprastas, geros širdies, kiekvieną pakalbindavo, su kiekvienu rasdavo bendrą kalbą.

Ekscelencija, ir būdamas Vilniuje, nepamiršdavo Panevėžio katedros choristų. Kunigas pakviesdavo užeiti į zakristiją ir išdalindavo Vyskupo atsiųstas dovanas: kiekvienam atskirai į voką įdėtas pinigines dovanas ir auksinėmis raidėmis išspausdintas padėkas už dalyvavimą chore. O vienas choristas, toks pasipūtęs bagočius, negavo dovanos, tik padėką. Nepatenkintas klausia: "Kodėl?" Klebonas atsako: "Tai kad aš nežinau, važiuok į Vilnių ir paprašyk Vyskupo". Vyskupas žinojo, kaip kas gyvena.

Per Velykas ir vardines Vyskupo pasveikinti eidavo ir orkestras. Kai susirinkdavome KVC salėje per iškilmes, tai Vyskupas prašydavo choristų padainuoti "Karvelėli mėlynasis", mylimiausią jo dainą.

Vyskupas sakydavo: "Kas sulauksit dukters ar sūnaus, duokit vardą Kazimiero - nepamirškit Lietuvos kunigaikščio".

Savo sūnų todėl ir pavadinau Kazimieru. Prisimenu, kartą vaikšto Ekscelencija su kun. Gasiūnu, o aš vežioju sūnelį. Ekscelencija pasilenkė, pasižiūrėjo.

Kai vyskupas jau gyveno Vilniuje, į Panevėžį atvažiavęs tuoj mus, choristus, pasikviesdavo į zakristiją - norėdavo su mumis visais pasikalbėti, išklausinėdavo visų apie viską.

Kiekvieną sekmadienį Ekscelencija ateidavo į sumos pamaldas - nė vieno

sekmadienio nepraleisdavo. Atsisėda į savo kėdę presbiterijoje, galvą pakelia ir "gaudo" mūsų balsus. Vieną sekmadienį, per atlaidus, nebuvau bažnyčioje. Kitą sekmadienį Vyskupas kviečia po sumos ateiti į zakristiją. Man nuėjus, jis ir sako: "Kodėl bažnyčioj nebuvai?" Aš sakau: "Ekscelencija, iš kur jūs žinot, taigi aš buvau". "Ne, tą sekmadienį nebuvai! "Te Deum laudamus" ("Tave Dieve, garbinam") giedojo, "Salvum fac populum" ("Sielos palaima") nebuvo (tik aš "paimdavau" reikiamą gaidą), žinau, kad tavęs nebuvo". Teko prisipažinti, kad buvau išvažiavusi.

Vyskupas Paltarokas buvo labai gailestingas. Žinodamas apie žydams gresiantį sušaudymą, pakrikštydavo juos pagal katalikų bažnyčios apeigas. Tapdami katalikais, jie kartais išvengdavo sušaudymo. Taip išlikusi gyva žydaitė Janina Januškevičienė labai dėkojo Vyskupui.

Kartą Vyskupas pamatė, kad veža sušaudyti būrį žydų vaikų ar iš prieglaudos, ar iš vaikų darželio, prašė palikti gyvus, bet niekas jo neklausė.

Kai Vyskupas Paltarokas mirė, ėjom jo, atvežamo iš Vilniaus, pasitikti. Nuo Velžio tilto iki Katedros laidotuvių procesijoje lydėjome giedodami "Miserere" ("Pasigailėk"). Nors buvo labai šalta, visą kelią giedojom: vieną posmą mes giedam, kitą groja orkestras. Ėjo kareivių garbės sargyba, žmonės su žvakėmis. Daugybė žmonių atlydėjo mylimą Vyskupą į Katedrą. Prie Marijos altoriaus pastatė karstą. Po gedulingų mišių palaidojo požemyje. O Ekscelencija sakydavo: "Kai aš numirsiu, jūs giedokit ir giedokit, nes aš niekur kitur nebūsiu - aš čia su jumis gyvensiu".

Panevėžys, 1995 m. lapkričio 7 d.

Alytė - Elena Zikaraitė

Tai buvo plačios erudicijos, meniškos sielos žmogus. Norėdamas papuošti Panevėžio katedrą meno kūriniais, pakvietė panevėžietį skulptorių Juozą Zikarą. Buvo užsakytos popiežiaus Pijaus XI ir vyskupo Matulaičio skulptūros fasadui, o pagrindiniam altoriui - Kristaus Karaliaus skulptūra. Pradėjus Zikarui lipdyti skulptūras, Vyskupas Paltarokas dažnai lankydavosi jo dirbtuvėje. Taip užsimezgė didelė Vyskupo ir skulptoriaus draugystė. K. Paltarokas, Zikaro paprašytas, pozuodavo. Ir skulptorius nulipdė Vyskupo portretą-bareljefą, kuris ir dabar tebėra Panevėžio katedroje. Nulipdė ir Kristaus Karaliaus stovylą, kuri tebepuošia Katedros pagrindinį altorių.

Juozas Zikaras kas pavasarį suorganizuodavo meno dirbinių parodas. Parodų atidarymas buvo didelė ir iškilminga gimnazijos šventė. Mokiniai ir visi

dalyviai pasipuošę. Muzikos būrelio mokiniai, vadovaujami muzikos mokytojo M. Karkos, surengdavo choro koncertą. Į tokį parodos atidarymą Zikaras kviesdavo ir Vyskupą Paltaroką. Kadangi Vyskupas mėgo meną, tai niekuomet neatsisakydavo ateiti, o Zikaras parodydavo geresnius mokinių darbus ir siūlydavo Vyskupui pirkti. Tai pradžiugindavo mokinius ir paremdavo neturtinguosius. Apie tai prisimena J. Zikaro mokinys Gabrėnas, kurio darbą nupirko Vyskupas Paltarokas. Vėliau tą kūrinį padovanojo vienam generolui. "Vadinasi, darbas buvo neblogas", - džiaugiasi Gabrėnas (iš Gabrėno prisiminimų 1973 m. spalio 22 d.).

Mes, vaikai, iš anksto žinodavom, kad turi ateiti Vyskupas Paltarokas, ir labai laukdavom, vis lakstydami prie lango. Tėvelis jį sutikdavo ypač pagarbiai ir priklaupęs pabučiuodavo ranką. Vyskupas iš namų ateidavo pėsčias, nes gyveno netoli mūsų namų, ir visuomet su dideliu išsipūtusiu portfeliu. Tėvelis mus pašaukdavo. Subėgdavom, kluptelėję pabučiuodavom Vyskupo ranką, o šis, atidaręs portfelį, iškratydavo ant sofos. Tai būdavo Vyskupo sodo obuoliai, kriaušės, slyvos, taip pat saldainiai ir riešutai. Mes visas dovanas susižerdavom į krepšį ir palikdavom ant sofos sėdintį Vyskupą, pasiruošusį pozuoti.

Zikaras dar padarė antkapinį paminklą K. Paltaroko tėvams.

Po ilgos pertraukos, 1946 metų vasarą, kai buvau I kurso studentė, pirmą kartą nuvažiavau į tėvelio tėviškę - Paliukus. Aplankiau tėvelio gimtus namus, gimines ir kaimynus. Iš tenai užvažiavau ir į Panevėžį, be niekieno pagalbos susiradau buvusį Zikarų namą, kuriame mudu, Zikarų dvyniai, gimėme ir buvome pakrikštyti. Prisiminiau, kad tos gatvės kampe buvo banko namai, kurių vidų puošė J. Zikaro "Atlantai". Apėjau namą. Iškilo visi vaikystės prisiminimai. Gaila, šį namą 1988 metais nugriovė tuometiniai funkcionieriai, nors panevėžiečiai ir labai priešinosi, nes namas buvo istorinių paminklų sąrašuose.

Būdama Panevėžyje, nutariau aplankyti ir Vyskupą K. Paltaroką, kuris tuomet dar gyveno Panevėžyje. Susiradusi Sodų gatvę, greitai pamačiau ir Vyskupo rezidenciją. Buvo jau vakaras. Mane įleido, matyt, seselė vienuolė. Man prisistačius, paprašė užeiti į saloną. Tai buvo didelis kambarys, kuriame stovėjo elipsinis stalas, aplink stalą kėdės, sofa. Netrukus tarpduryje pasirodė ir pats Vyskupas K. Paltarokas. Toks pat gražus, aukštas, lieknas ir visiškai nepasikeitęs. Pasisveikinome, bet dabar jau rankos nebučiavau. Pasodino mane prie stalo. Seselė atnešė arbatos, sausainių, ir mudu su Vyskupu draugiškai pasikalbėjome. Aš smulkiai papasakojau apie tėvelio tragišką mirtį, o jis man papasakojo, ką prisiminė apie tėvelį.

Pasakojo, kaip Zikaras buvo nupiešęs savo besišypsantį autoportretą. Jį įrėmino ir padėjo dirbtuvėje ant žemės prie sienos, ketindamas pakabinti. Kartą parėjo namo kažko labai susierzinęs - turėjo kažkokių nemalonumų. Ir štai jis

pamatė, kad tas Zikaras paveiksle juokiasi, o jo širdis plyšta iš skausmo. Tuomet ėmė ir sudaužė, suspardė, suplėšė savo autoportretą.

Vyskupas įdėjo man kelionei vaisių. Nuoširdžiai atsisveikinome. Daugiau aš jo nemačiau. Girdėjau, kad jis buvo iškeltas į Vilnių ir po kurio laiko Vilniuje mirė.

Kaunas, 1996 m. lapkričio 23 d.

Kanauninkas Kazimieras Žitkus-Žitkevičius

Su Vyskupu K. Paltaroku artimiau buvau susidūręs du kartus: būdamas klieriku ir tada, kai susidėjus keistoms aplinkybėms, man teko užimti Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos rektoriaus postą. Alumno laikų prisiminimai ne tokie reikšmingi ir jau gerokai išblukę. Gyvi tebėra atmintyje susidūrimai su žymiuoju Hierarchu mano rektoriavimo metais.

1953 m. vasarą iš Tarpdiecezinės kunigų seminarijos rektoriaus pareigų pasitraukė kun. Kazimieras Sirūnas. Rektoriaus vieta tebebuvo tuščia net ir mokslo metams prasidėjus, o pareigas laikinai ėjo Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio bei Kaišiadorių vyskupijų valdytojas kan. J. Stankevičius. Atrodo, sunku buvo surasti kandidatą, kuris sutiktų vadovauti seminarijai. Gal buvo dar ir kitokių priežasčių. Esant tokiai seminarijos būklei, nelauktai atvyko iš Vilniaus vienas kunigas ir kan. J. Stankevičiui pareiškė, kad jis užimąs seminarijos rektoriaus vietą, nes su Religinių reikalų įgaliotiniu jau esą viskas suderinta, nors vyskupijų ordinarai dar apie tai neinformuoti. Tokio vilniškio kunigo elgesio kan. J. Stankevičius buvo labai pritrenktas ir, pasikvietęs mane, verste privertė nors keletą savaičių pabūti rektoriumi. Teko savo šefui paklusti ir 1953 m. spalio mėn. gavau visas legitimacijas rektoriauti.

Tuo metu Lietuvos bažnytinė provincija buvo administruojama taip: Vilniaus arkivyskupiją ir Panevėžio vyskupiją valdė Vyskupas K. Paltarokas, Kauno arkivyskupiją ir Vilkaviškio bei Kaišiadorių vyskupijas - kan. J. Stankevičius, o Telšių vyskupijos ir Klaipėdos prelatūros administratorium buvo kun. P. Maželis. Kauno kunigų seminarija buvo visos Lietuvos bažnytinės provincijos kunigų atžalynas, todėl jos išlaikymas ir globa priklausė visiems Lietuvos ordinarams. Kai Kauno ordinaras įvedė mane į Kunigų seminarijos šeimą, panorau nedelsdamas aplankyti Vilnių bei Telšius.

Pirmoji išvyka buvo į Vilnių. Mane sutiko palydėti prof. kun. Vincentas Sladkevičius, tada ėjęs seminarijos prefekto pareigas. Abu pirmą kartą lankėme Vyskupą K. Paltaroką, todėl teko truputį paklajoti, kol suieškojome jo

rezidenciją. Paspaudus skambutį, pats Ekscelencija atidarė duris. Senokai buvau jį matęs, todėl mane truputį nustebino, kad ir šį nuolatos jaunatve spinduliuojantį vyrą jau buvo paveikusi nugyventų metų našta. Plaukuose buvo galima pastebėti ryškias sidabrines gijas, taisyklingame klasikiniame veide atsirado gilių raukšlelių, o kadaise aukšta ir stati figūra buvo truputį pasikūprinusi ir pasidavusi į priekį, tik akys tebebuvo vis tokios pat gyvos ir kiaurai permatančios.

- O, seniai lauktieji svečiai! Prašom į vidų! - maloniai šypsodamasis tarė Vyskupas ir įsivedė mus į saloną. Be jokių įžangų tuojau ėmė teirautis apie Kunigų seminariją, apibėrė mus daugybe klausimų. Pasirodo, Ekscelencija buvo labai susirūpinęs, kad savanoris kandidatas neįsibrautų į rektoriaus postą, ir buvo patenkintas, sužinojęs, kad šis pavojus jau praėjo. Prasitarė, kad dėl kandidatų į rektorius susirašinėjęs su kan. J. Stankevičium ir pasiūlęs mane, bet galutinai rektorių turėjusi išrinkti ordinarų konferencija. Būtų buvę progos ir kitais pastoraciniais reikalais pasitarti. Prefektas bandė Kauno valdytoją kiek pateisinti, bet tuo tik labiau sujaudino Ekscelenciją.

- Jūsų šefas nuolatos savivaliauja ir uzurpuoja teises, kurios jam nepriklauso, - jau aštroku tonu ėmė kalbėti Vyskupas. - Tiesa, šiuo atveju skubiai teko paskirti rektorių, bet kuo pateisinti faktą, kad jūsų valdytojas pasisavino vyriausiojo seminarijos globėjo ir didžiojo kanclerio titulą? Pagal seminarijos statutą didžiuoju kancleriu gali būti tik vyskupas, o toks tik aš vienas dabar esu Lietuvoje. Be to, jūsų šefas jau ir pačią seminariją ėmė savintis. Jis Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune ėmė vadinti stačiai Kauno kunigų seminarija...

Vyskupas vis labiau karščiavosi, ir man pasidarė nebejauku. Pasitaikius momentui, įsikišau klausdamas, ar jis ir manęs nelaiko nelegaliai tapusiu rektorium ir įsibrovusiu į seminariją. Ekscelencija ūmai sušvelnėjo ir jau žymiai ramiau tęsė: "Prašom, rektoriau, netaikyti mano žodžių sau. Sakiau gi, kad esu tamsta patenkintas, tik noriu, kad tamstai vadovaujant, seminarija griežtai laikytųsi šv. Sosto patvirtinto statuto ir išliktų Tarpdiecezine kunigų seminarija. Aš tamsta pasitikiu. Prašom nepabėgti, kaip tamsta pabėgai iš seminarijos 1944 metais, kada man siūlant, buvai tamsta vyskupų konferencijoje Ukmergėje paskirtas seminarijos dvasios tėvu".

Besikalbant su Ekscelencija, išryškėjo daug man nežinomų dalykų apie seminariją. Pasižadėjau, kiek bus mano galioje, ištaisyti visus nukrypimus nuo statuto ir būti pavaldžiu ne vienam, bet visiems trims Lietuvos bažnytinės provincijos ordinarams.

Toliau aš pateikiau duomenų apie ekonominę seminarijos būklę, o prefektas plačiai papasakojo apie profesūrą, auklėtinius ir visą seminarijos vidinį gyvenimą. Ekscelencija dėmesingai išklausė mano ir prefekto pranešimų ir pasisa-

kė, kad visų jo rūpesčių ir maldų centre esantis kaip tik tas kuklus jaunų kunigų atžalynas - Tarpdiecezinė kunigų seminarija Kaune.

Baigiant aktualius pokalbius, šeimininkių buvome pakviesti į valgomąjį papietauti. Į mūsų trijulę dar įsijungė Ekscelencijos kancleris Česlovas Krivaitis. Pietų metu buvo kalbama įvairiomis temomis. Tarp kita ko, Vyskupas skundėsi savo negalavimais ir žadėjo vykti į Truskaveco kurortą gydytis. Skundėsi ir dviejų vyskupijų našta. Ypač pavargstąs, kai prasidedanti parapijų vizitacija ir Sutvirtinimo sakramento teikimas. Gerokai išsekiną jėgas įvairiausi reikalai su abiejų vyskupijų kunigais ir su civiline administracija, o čia dar norėtųsi kai ką parašyti ar nebaigtus raštus užbaigti. Ekscelencija guodėsi, o aš žiūrėjau į jį pagarbiai ir žavėjausi ta didžia troškimų ugnele, kuri tebeliepsnojo ir kopiant per 78-uosius gyvenimo metus.

Nejučia prabėgo kelios valandos jaukioje Vyskupo viešnagėje. Atsisveikinant Ekscelencija tėviškai apkabino mane ir prefektą, palaimino ir priminė: "Neužmirškite savo pareigos dažniau mane aplankyti. Žinokite, kad svečiai iš Almos visuomet yra labiausiai laukiami mano svečiai".

Šiltų jausmų ir geros nuotaikos lydimi, abu su prefektu grįžome į mūsų kukliąją pastogę.

Vilniaus Hierarcho pageidavimas, kad seminarijos atstovai dažniau lankytų Ekscelenciją, ėmė realizuotis. Progos vizitams į mūsų sostinę davė valdytojo sumanymas įsigyti doktoratą. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą kan. J. Stankevičius bandė įsigyti daktaro titulą, pateikdamas Vytauto Didžiojo Filosofijos - Teologijos fakultetui disertaciją ir atlikdamas visas numatytas procedūras. Deja, 1940 metų vasarą Lietuvoje įvykęs perversmas sutrikdė normaliai veikti Teologijos fakultetui, todėl kan. J. Stankevičius nebegalėjo gauti doktorato diplomo.

Panašiai argumentuotą raštą aptikau seminarijos kanceliarijoje, kai 1953 m. rudenį pradėjau eiti seminarijos rektoriaus pareigas. Kan. J. Stankevičius paprašė manęs, kad vėl atgaivinčiau doktorato bylą ir ją pagal numatytas normas baigčiau. Čia ir prasidėjo mano pasivažinėjimai į Vilnių.

Buvau labai maloniai sutiktas Ekscelencijos. Vyskupas tuojau plačiai išskleidė rankas ir visu savo ūgiu atsistojo prie rašomojo stalo, kai pasakiau, kokiu reikalu atvykau į Vilnių.

- Kaip? Jūsų valdytojui prisireikė doktorato? - pakeltu tonu prabilo Vyskupas ir ėmė kone bartis: - Jis nežinia kokiais motyvais užsidėjo sau mitrą, leidžia save tituluoti ekscelencija ir vyskupu, laiko pontifikalines Mišias, leidžia net seniems kunigams priklaupti ir žiedą bučiuoti, o štai dabar jau jam prisireikė doktorato burbulo!

Tylėjau ir laukiau. Pagaliau Ekscelencija aprimo ir jau sušvelnėjusiu balsu

paklausė: "Pasakyk man atvirai, kokiais sumetimais ir dar taip atkakliai kan. J. Stankevičius ėmė į daktarus veržtis?"

- Man kan. Stankevičius sakėsi, kad jam daktaro titulas būtinai reikalingas pro bono ecclesiae (bažnyčios gerovei). Jam, jauniausiam Lietuvos ordinarui, - ėmiau aiškinti, - dažniausiai tenka bažnytiniais reikalais ne tik į Maskvą važinėti, bet ir užsieniuose Lietuvos bažnytinei provincijai atstovauti. Daktaro laipsnis reikalingas kan. J. Stankevičiaus autoritetui ir orumui pakelti.

Gana ilgai užsitęsė mūsų pokalbis. Pagaliau Ekscelencija nusileido ir sutiko, kad Kauno ordinarui reikia suteikti mokslinį teologijos daktaro laipsnį. Abejonių nebuvo, kad seminarija nėra praradusi teisės laikinai teikti mokslo laipsnius, tiktai suabejota, ar ta teisė nėra laikinai suspenduota, kai seminarijos mokslinis personalas beturi tik vieną daktarą. Kad abejonės dingtų, Ekscelencija pasiūlė sudaryti trijų daktarų komisiją, susidedančią iš seminarijos prof. dr. Leonardo Pukėno ir buvusių seminarijos profesorių - dr. Aleksandro Grigaičio bei dr. Juozapo Grigaičio. Taigi, atrodo, buvo rasta visai tinkama išeitis. Bet Ekscelencija staiga nusikvatojo ir tarė:

- Palauk, rektoriau, pamiršome vieną kuriozą. Gal tamsta žinai, kad fakulteto svarbesnius sprendimus savo parašu turi sankcionuoti cancellarius magnus (didysis kancleris). Tokiu didžiuoju kancleriu kadaise buvo arkivyskupas J. Skvireckas, o dabar J. Stankevičius. Taigi išeitų, kad J. Stankevičius turės ne tik aprobuoti komisijos, kuri spręs jo doktorato klausimą, darbus, bet ir savo paties teologijos daktaro diplome pasirašyti!

Ekscelencija vėl nusijuokė. Aš suglumau ir nežinojau, ką į tokį Vyskupo klausimą turiu atsakyti. Po valandėlės Ekscelencija surimtėjo ir kone ultimatyviai pareiškė: "Prašau išklausyti galutinį mano sprendimą: jei jūsų valdytojas nori įsigyti teologijos daktaro titulą, turi atsisakyti didžiojo kanclerio titulo. Toliau - jis turi pasižadėti, kad seminariją vadins Tarpdiecezine seminarija Kaune, o ne Kauno kunigų seminarija, tik jam vienam priklausančia".

Grįžęs iš Vilniaus, tuojau užėjau pas kan. Stankevičių ir smulkiai papasakojau mūsų pokalbį su Vysk. K. Paltaroku. Būsimasis daktaras, truputį pasvyravęs, sutiko su visais Vyskupo pasiūlymais ir reikalavimais ir paprašė toliau tęsti pradėtąją misiją. Su dr. Aleksandru Grigaičiu man nepasisekė - jis griežtai atsisakė įeiti į komisiją. Beliko tik du kandidatai - dr. L. Pukėnas ir dr. J. Grigaitis. Jie pasižadėjo talkininkauti, o netrukus atsirado ir trečiasis komisijos narys. Kai vėl nuvykau į Vilnių ir pateikiau Vyskupui kan. Stankevičiaus raštą, jį perskaitęs, Ekscelencija mostelėjo ranka ir tarė: "Įsivaizduok, tamsta, jūsų valdytojas skiria mane fakulteto kancleriu! Na, tiek jau to, gerai, kad pasitraukia iš neteisėtai užimtojo posto. Siūlo ir Kunigų seminariją didesnėn globon paimti". Matyt, Ekscelencija kan. Stankevičiaus raštu buvo patenkintas, nes

man pasakius, kad doktorato komisijai pavyko tik du daktarus surasti, pats Vyskupas pasisiūlė įeiti į komisiją ir net jai vadovauti. Toliau visa doktorato byla sklandžiai ėjo pirmyn. Doktorato disertacija "Kristaus dieviškumas pagal šv. Povilo laiškus" visų komisijos narių buvo peržiūrėta ir nustatyta, kad mokslinis darbas yra patenkinamas ir galima kan. Stankevičiui pripažinti teologijos daktaro laipsnį.

Netrukus Kaune, Kunigų seminarijos koplyčioje - aulėje, įvyko iškilmingas doktorato paskelbimo aktas, dalyvaujant alumnams, visų vyskupijų atstovams ir svečiams. Doktorantas paskaitė porą straipsnių iš savo disertacijos, o Vysk. Paltarokas, dabar jau fakulteto cancellarius magnus, perskaitė komisijos protokolą ir įteikė kan. Stankevičiui gražiai įformintą teologijos daktaro diplomą. Seminarijos choras naujajam daktarui pagiedojo "Plurimos annos", o Vyskupui - "Gratularum tibi" ("Tave sveikinam"). Iškilmės buvo baigtos. Vaišės vyko kan. J. Stankevičiaus rezidencijoje.

Minėtas įvykis, atrodo, žymiai sucementavo visus tris Lietuvos bažnytinės provincijos ordinarus ir pašalino kartais pasireiškiančią disharmoniją. Vysk. Paltarokas tvirčiau atsistojo ordinarų priekyje ir ėmė jiems vadovauti. Ypač daug laimėjo Kunigų seminarija. Iki tol seminarijoje šeimininkavo beveik vienas Kauno ordinaras ir kitiems ordinarams ji buvo mažai teprieinama. Tuo ypač sielojosi Vyskupas K. Paltarokas. Dabar situacija žymiai pakito. Vyskupas K. Paltarokas pasijuto esąs vyriausias seminarijos šefas. Kauno ordinaras daugiau tvarkė administracinius ir medžiaginius seminarijos reikalus, o Vyskupas ėmė gilintis į alumnų auklėjimą ir jų ruošimą kunigo pašaukimui. Tačiau ne mažiau jam rūpėjo ir sąlygos, kuriomis tenka gyventi ir bręsti būsimiesiems Kristaus apaštalams. Tuoj pat po doktorato iškilmių Ekscelencija panoro pamatyti seminarijos patalpas.

- Koks visur ankštumas! - dejavo Vyskupas. - O kiek jūs šiuo metu turite klierikų? - paklausė.

- Pilną valdžios leidžiamą kontingentą - 75 studiozus.

Ekscelencija buvo sujaudintas, kad alumnų kambariuose dėl ankštumo yra įrengtos dviaukštės lovos, todėl pasiūlė dėstytojus, gyvenančius seminarijoje, iškelti į miestą, o tas patalpas užleisti alumnams. Jo nuomone, seminarijoje turėtų pasilikti gyventi tik prefektas ir prokuratorius. Vizitacijos metu pastebėjęs kelis sergančius silpnos sveikatos klierikus Vyskupas pasiūlė seminarijos vadovybei ne tik pagerinti klierikų maistą, bet dar pridėti ir pavakarius. Be to, rekomendavo leisti alumnams lauke ruošti pamokas, skatinti juos sportuoti ir dar daug kitų patarimų pateikė.

Vėliau Vyskupas dažnai užsukdavo į mūsų Almą. Mėgdavo pabūti seminarijoje po kelias valandas, artimai pabendrauti su visais jos gyventojais. Su pro-

fesūra turėdavo progos išsišnekėti pietų ar vakarienės metu, o susitikimams su klierikais jam būdavo užleidžiamas kuris nors erdvesnis seminarijos kambarys. Jis greitai susipažino ne tik su Vilniaus ir Panevėžio vyskupijų klierikais, bet turėjo neblogą ir visų alumnų vaizdą.

Vyskupo teikiami šventimai klierikams ypač suartindavo visą seminariją su Ekscelencija. Paprastai po visų šventimų seminarijos didžiojoje aulėje būdavo suruošiama agapė, kurioje dalyvaudavo visi alumnai, dėstytojai, Kauno ordinaras, kartais ir svečiai. Agapės centre būdavo šventimų teikėjas - Vyskupas. Jis malda, o kai kada dar ir žodžiu, pradėdavo agapę, o užbaigdavo ją prakalba ir pamokymais. Ekscelencija, atrodo, mėgo kalbėti jaunimui ir tokia proga jam gal bepasitaikydavo tik seminarijoje. Atsiverdavo ir kitų agapės dalyvių burnos. Savo sveikinimus, ypač neopresbiteriams, reikšdavo rektorius, prefektas, dvasios tėvas ir kiti, pašvęstieji irgi tardavo žodį. Daugiausia padėkos ir meilės pareiškimų išgirsdavo Ekscelencija. Klausydavosi su šypsena ir visas lyg atgydavo. Kai ovacijų palydėtas grįždavo į Vilnių, atrodo, ilgėdavosi seminarijos. Būdavo, pasikviečia į Vilnių seminarijos vadovybę ir ilgai kalbasi.

Slinko metai. Vilniaus Hierarcho veide rinkosi vis daugiau raukšlelių. Klierikų šventimų metu buvo galima pastebėti, kad Ekscelencija sunkiai beįskaito kai kuriuos smulkesnius ritualo tekstus, prašydamas vis daugiau šviesos, nors visi prožektoriai sukoncentruoti prie pat veido. Visi matėme, kad Vyskupas sparčiai pradėjo senti. Kas būtų, jei mirtų, nepalikęs savo įpėdinio? Ne vieną jaudino Lietuvos bažnytinio gyvenimo būklė. Nerimas įsibrovė į seminarijos pastogę. Jeigu mirtų paskutinis vyskupas, nebūtų, kas pašventintų kunigais seminarijos auklėtinius.

Su tokiomis sunkiomis mintimis kartą seminarijos reikalais vykau į Vilnių. Ekscelencija daug ko manęs klausinėjo ir ilgai neišleido, o aš vis ieškojau momento pasiteirauti, ar kas nors daroma, kad Lietuva sulauktų naujų ganytojų. Tokia proga atsirado, kai Vyskupas pietų metu ėmė skųstis įvairiais savo negalavimais. Ėmiau Ekscelenciją įtikinėti, kad jam reikia daugiau poilsio. Čia ir užsimezgė mūsų pokalbis apie naujus vyskupus. Ekscelencija pasisakė, kad jau seniai jis sielojasi dėl to ir klebena ne tik Vilniuje, bet pasitaikius progai ir Maskvoje.

- Man atrodė, kad teks visą laiką vienam tempti dviejų vyskupijų naštą, - tęsė Ekscelencija, - ir pagaliau tuščią palikti savo sostą. Bet neseniai viskas staiga pakito. Pats religinių kultų įgaliotinis man pareiškė, kad Lietuvai reikia naujų vyskupų ir paprašė parinkti du kandidatus. Valdžia nebūtų prieš, jei tie kandidatai būtų dr. J. Stankevičius ir Telšių vyskupijos valdytojas kun. P. Ma-

želis. Su įgaliotinio pasiūlymais sutikau, bet Vatikanui buvo reikalingas dar ir trečias kandidatas. Pritariant įgaliotiniui, trečiuoju kandidatu buvo paskirtas geriausias, mano manymu, Vilniaus arkivyskupijos kunigas - dekanas Julijonas Steponavičius. Dabar susirašinėjama su Šventuoju Sostu. Atrodo, kad jau netrukus turėsime du naujus vyskupus, bet apie tai viešai dar neskelbtina, - baigė Ekscelencija.

Džiugiai nusiteikęs grįžau į Kauną ir tyliai laukiau. Griežtai laikiau man patikėtą paslaptį, o toji paslaptis netrukus kitais šaltiniais pradėjo kilti į viešumą. Kaune, ypač dvasininkų sferose, įtemptai buvo laukiama žinių iš Vatikano. Pagaliau buvo sulaukta. Tik jos buvo tokios netikėtos! Paaiškėjo, kad Šventasis Sostas vyskupais nominavo kun. Julijoną Steponavičių ir kun. Petrą Mažeilį, o kan. Stankevičių taip ir aplenkė...

Žinia labiausiai sukrėtė Kauno ordinarą. Jį ištikęs net širdies priepuolis ir tekę šauktis medicinos pagalbos. Bet po kelių dienų J. Stankevičius atsipeikėjo ir iš Kauno kurijos prasidėjo apgailėtina reakcija. Imta skelbti, kad Vatikanas buvęs kažin kieno žiauriai suklaidintas ir vyskupais nominavęs visai netinkamus asmenis. Tokią Kauno reakciją greit sužinojo Vilnius ir Telšiai. Tai patyrę abu nominatai atsisakė būti konsekruojami. Vyskupas Paltarokas buvo pritrenktas, nes jau buvo paskirta konsekravimo diena ir Panevėžio katedroje pasiruošta iškilmėms. Incidentą skaudžiai išgyveno ir seminarija. Šventei parinkta asista jau buvo išmokusi ceremonijas, bet teko paaiškinti, kad dėl svarbių priežasčių vyskupų konsekravimas laikinai atidedamas. Ir tikrai, sutrikimas buvo laikinas. Po dviejų savaičių paskelbiama kita vyskupų konsekravimo diena. Į Panevėžį buvo nusiųsta ne tik alumnų asista, bet iškilmėse su seminarijos sveikinimais ir dovanomis dalyvavo dar ir keli dėstytojai. Tai labai praskaidrino Panevėžio šventės nuotaikas ir pačią seminariją suartino su visais Lietuvos Ganytojais.

Netrukus po vyskupų konsekravimo teko aplankyti Vilnių. Kurijoje, viename kukliame kambaryje, radau prie rašomojo stalo betriūsiantį ir vysk. J. Steponavičių. Nors šis susitikimas buvo pirmasis, po kelių minučių pasijutau, lyg mūsų pažintis su naujuoju Ekscelencija būtų buvusi jau labai sena. Toks buvo nuoširdus, atviras ir paprastas tolimosios Vilnijos sūnus! Pamaniau, kad be Vysk. Paltaroko, mūsų seminarija turės ne mažiau mielą globėją. Į Vysk. Julijono kabinetą įėjo ir senasis viršininkas. Dabar jau abiem vyskupams turėjau pasakoti apie mūsų seminariją. Tebebuvo dar gyvi nemalonūs įspūdžiai, išgyventi abiejų Ekscelencijų konsekravimo proga. Atsisveikinant Vysk. Paltarokas tarė: “Be reikalo ant manęs tebeširsta jūsų valdytojas. Argi aš kaltas, kad Šv. Tėvas iš apačios pradėjo skaityti mano pateiktą kandidatų sąrašą ir iki Stankevičiaus neperskaitė?..”

Vilniaus ir Panevėžio ordinaras, gavęs pagalbininką, dalį savo pareigų užkrovė ant jo pečių. Bet senasis Vyskupas turėjo tokių sričių, kurių jokiu būdu nenorėjo išleisti iš savo akiračio. Tarp jų ir seminarija. Jis vis dar save tebelaikė jos didžiuoju kancleriu ir mėgdavo pasikviesti seminarijos vadovybę, kuri jam turėjo teikti žinių iš įvairiausių sričių. O Ekscelencijos sveikata sparčiai silpnėjo. Ypač nebeveikli pasidarė atmintis. Kartais ką nors papasakojus, jis vėl imdavo to paties teirautis. Kai kada ir visai be reikalo pakviesdavo mane iš Kauno ir džiaugdavosi, jei mane lydėdavo dar ir kuris nors profesorius. Pasitaikydavo ir kuriozų. Kartą Ekscelencija primygtinai ėmė prašyti, kad sutikčiau savo globon paimti jo rankraščių archyvą. Veltui atsikalbinėjau. Vyskupas prisitempė mane prie nedegamosios spintos ir, iš jos išėmęs stambų ryšulį, įbruko man į rankas. Bevartydamas ryšulį, pastebėjau viename jo kampe kyšančią šimtinę. Pro kitą ryšulio kampą vėl pamačiau banknotą.

- Ačiū, Ekscelencija, už tokį archyvą, atrodo, kad jame yra ir ne rankraščių, - šypsodamasis tariau.

Vyskupas greit paėmė iš manęs ryšulį ir ėmė jį apžiūrinėti.

- Tai tau! - šūktelėjo jis, - čia gi visa Panevėžio vyskupijos kasa! - Įmetė ryšulį atgal į seifą. Atsitiesė nuo seifo ir, mostelėjęs ranka, pareiškė: - Ak, atsiprašau, buvau užmiršęs, kad neseniai rankraščius ėmėsi globoti kitas asmuo.

Vyskupas jaudinosi be reikalo mane sugaišinęs, o aš jam dėkojau, galėdamas nors tokia proga jį aplankyti. Jau tada buvo aišku, kad liga progresuoja ir gal netrukus išplėš jį iš mūsų. Grįžau į Kauną apniktas liūdnų minčių.

Po kelių mėnesių į seminariją atėjo žinia, kad Vyskupo liga pasiekė kritišką stadiją. Norėdamas dar kartą pamatyti Ekscelenciją, be jokių kvietimų nuvykau į Vilnių. Radau jį gulintį lovoje, slaugomą artimųjų namiškių. Sužinojęs, kad atvykau, paprašė manęs prieiti arčiau lovos ir net norėjo atsikelti. Vos pavyko įkalbėti, kad Ekscelencija priimtų mane apsivilkęs chalatu ir sėdėdamas lovoj. Kai su savo kėde prisislinkau arti prie Ekscelencijos, jis apkabino mane abiem rankom. Iš arti pažvelgiau į ligonį. Buvo jau labai išsekęs. Gelsvai blankiame veide, įdubusiuose skruostuose pagausėjusios raukšlės. Akys buvo pavargusios, iš jų nebešvytėjo tas savotiškai perveriantis žvilgsnis.

- Tai ką? Užmiršai mane? - lyg priekaištaudamas prabilo Vyskupas. - O aš, matai, į ką pavirtau. Papasakok, kas Kaune.

Ėmiau pasakoti, kas tik man į galvą atėjo, Ekscelencija vis įsiterpdavo klausimais. Pastebėjau, kad ligonis sunkiai bepajėgia reikšti savo mintis. Aišku buvo, kad smegenų sklerozė jau buvo palietusi ir kalbos aparatą.

Pietų metu, dalyvaujant Vyskupui Julijonui, kun. Antanaičiui ir dar vienam dvasininkui, ligonis būtinai norėjo prieiti prie stalo, bet nepajėgė. Valgis jam buvo paduotas į lovą. Visą laiką jis tylėjo ir nebereagavo į mūsų kalbas. Man

atsisveikinant, Ekscelencija dideliu dešinės rankos kryžiumi palaimino mane, ir man pasirodė, kad jo akys lyg ir padrėko ašaromis. Tai buvo paskutinis didžiojo Hierarcho man suteiktas palaiminimas.

Praėjo dar dvi savaitės. Ir Lietuvos tikintieji neteko savo nepaprastojo Ganytojo. Gūdžiai gaudė Vilniaus ir Panevėžio varpai, kai gausi dvasininkų ir tikinčiųjų minia lydėjo Ekscelenciją į amžinojo poilsio vietą Panevėžio katedroje.

Kaunas, 1973 m. kovo 4 d.

Trumpai apie atsiminimų autorius

Antanaitis Bronius (g. 1925) - kanauninkas, Panevėžio Švč. Trejybės bažnyčios klebonas.

Antanavičius Juozapas (g. 1931) - monsinjoras, dekanas, Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros klebonas.

Danisevičienė Genutė (g. 1926) - Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros choristė.

Dulksnys Kazimieras (g. 1910) - prelatas, Panevėžio vyskupijos generalvikaras.

Gabulaitė Elena (g. 1916) - mokytoja lituanistė. Gyvena Panevėžyje.

Gajauskas Konstantinas (g. 1912) - Druskininkų bažnyčios kunigas emeritas.

Galvydis Steponas (g. 1916) - Traupio bažnyčios klebonas.

Grincevičiūtė Eleonora (g. 1922) - Dievo Apvaizdos kongregacijos vienuolė. Gyvena Panevėžyje.

Gutauskas Klemensas (g. 1915) - monsinjoras, dekanas, Kupiškio bažnyčios klebonas.

Juodelis Jonas (g. 1921) - monsinjoras, Panevėžio vyskupijos kurijos kancleris, teologijos daktaras, Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas.

Jurgaitis Jonas (1917-1997) - Naujamiesčio bažnyčios altaristas, Vadaktėlių parapijos klebonas.

Kalpokas Pranas (g. 1910) - dimisijos majoras.

Kuzmickas Petras (g. 1910) - monsinjoras, Šeduvos dekanas, Smilgių bažnyčios klebonas.

Liepinis Augustinas-Byras (1896-1977) - garbės kanauninkas, Panevėžio vyskupijos kurijos notaras, vyskupo K. Paltaroko sekretorius, rašytojas.

Masys Vytautas (g. 1931) - Panevėžio Kristaus Karaliaus bažnyčios kunigas.

Mikeliūnas Antanas (1930-1997) - "Lietkabelio" gamyklos statytojas ir gamybininkas. Gyveno Panevėžyje.

Nasevičius Kazimieras (g. 1911) - teismo ekspertas, medikas. Gyvena Panevėžyje.

Paltarokaitė Valerija (g. 1921) - vyskupo K. Paltaroko dukterėčia, mokytoja. Gyvena Panevėžyje.

Račiūnas Pranas (1919-1997) - kunigas jubiliatas, bažnytinės teisės licenciatas, Tabariškių parapijos rezidentas, Lietuvos marijonų provincijos vyresnysis.

Rauda Petras (1894-1974) - garbės kanauninkas. Gyveno Svėdasuose.

Rimša Jonas (1905-1996) - kunigas. Gyveno Pasvalyje.

Rudzinskienė Irena (g. 1933) - Garbės kraštotyrininkė. Gyvena Šiauliuose.

Simonaitis Antanas (g. 1910) - Šiaulių Šv. Ignaco bažnyčios kunigas jėzuitas.

Stakauskas Juozapas (1900-1972) - kunigas, istorijos daktaras. Gyveno Žasliuose.

Šalkauskienė-Paltarokaitė Julija (1904-1995) - pedagogė, dailininkė. Gyveno Vilniuje.

Šalkauskis Julius (g. 1931) - Lietuvos Mokslų akademijos Fizikos instituto mokslinis bendradarbis. Gyvena Vilniuje.

Šukys Gediminas (g. 1925) - altaristas jubiliatas, Dusetų bažnyčios klebonas.

Švogžlys Nikodemas-Milžinas (1899-1985) - kunigas, Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas.

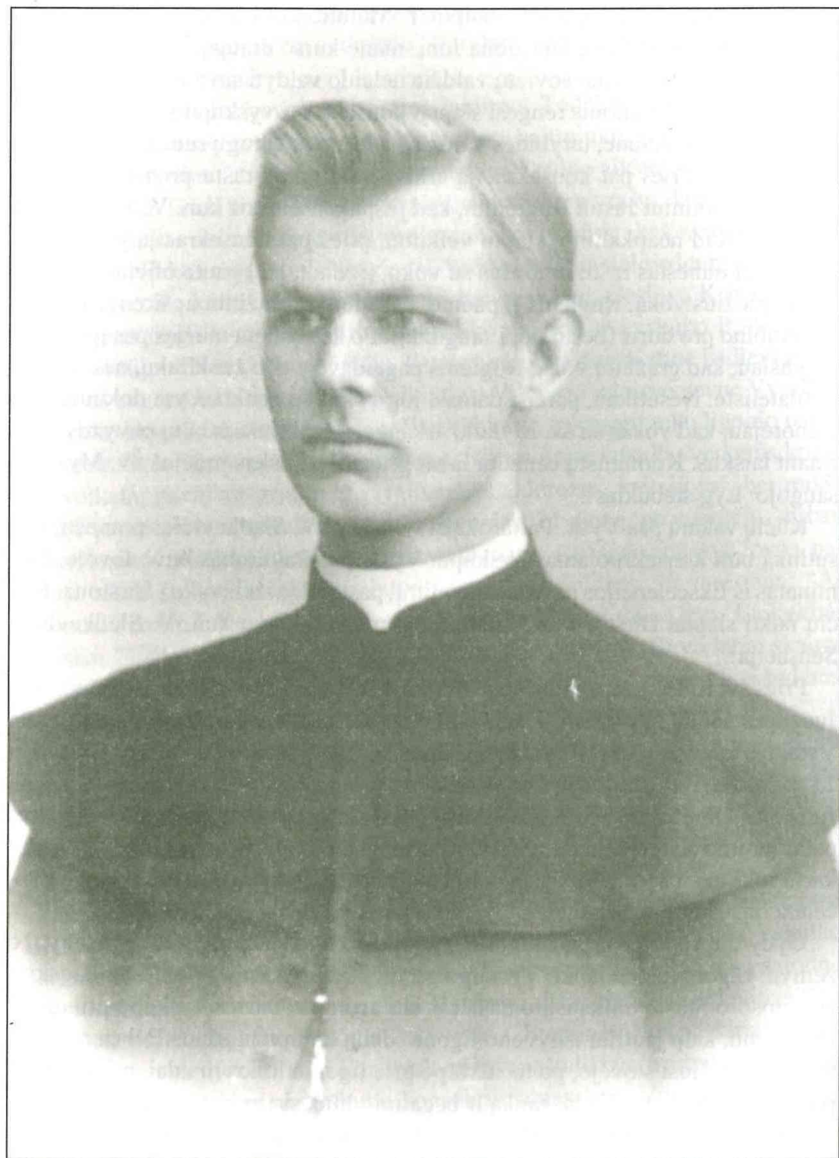
Tuskenytė Cecilija (g. 1908) - Dievo Apvaizdos kongregacijos vienuolė. Gyvena Panevėžyje.

Vasiliauskas Kazimieras (g. 1922) - monsinjoras, buvęs Vilniaus arkikatedros klebonas, Gedimino technikos universiteto garbės daktaras.

Vaznonienė-Mikeliūnaitė Ona (g. 1906) - ilgametė Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros choristė.

Zikaraitė Alytė-Elena (1925-1998) - tiksliųjų mokslų specialistė. Skulptoriaus Juozo Zikaro duktė. Gyveno Kaune.

Žitkus Kazimieras-Žitkevičius (1893-1987(?) - kanauninkas, poetas, pedagogas.

Kazimieras Paltarokas Petrapilio dvasinėje akademijoje.
1901 m. (iš V. Paltarokaitės asmeninio archyvo)

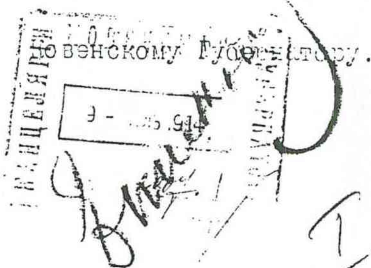
М. В. Д.

ДЕПАРТАМЕНТЪ

ДУХОВНЫХЪ ДѢЛЪ.

I юля 1914 г.

№ 6080

Ковенскому Губернатору.

На № 2007.

Департаментъ увѣдомляетъ Ваше Превосходительство, для свѣдѣнія, что Министерство изъявило согласіе на назначеніе преподавателя Тельшевской р.-к. духовной семинаріи ксендза Казиміра Палтарокаса инспекторомъ той же семинаріи.

Директоръ,

Егермейстеръ ВЫСОЧАЙШАГО Двора

Начальникъ Отдѣленія

Kauno gubernatoriaus Kanceliarijos archyviniame fonde, 1914 m. susirašinėjimo Romos katalikų bažnyčios dvasininkų tarnybos reikalais byloje esantis 1914 m. liepos 1 d. pranešimas dėl K. Paltaroko paskyrimo inspektoriumi. (Originalas saugomas Kauno apskrities archyve F.I-50 Ap. 1 B. 24546 L. 229)

K. Paltarokas - Žemaičių kapitulos kanauninkas.
1918 m. (iš Panevėžio vyskupijos kurijos archyvo)

Vyskupas K. Paltarokas 1928 m. (iš Panevėžio vyskupijos kurijos archyvo)

Eilės Nr.	Pavardė *Paltarokas*	Paso blanko Nr.
1635.	Vardas *Kazimieras*	*246785*
Gyvenamoji vieta:	Valsčius	
	Kaimas (miestas) *Kaune*	

Gimimo diena arba amžius: *1875 m. spalių m. 10 d.*

Gimimo vieta:
Apskritis *Šiaulių*
Valsčius *Žimanių*
Kaimas *Gailionis*

Asmens žymės:
Ūgis: *1,81*
Plaukai: *geltoni*
Akys: *melinos*
Veidas: *pagelyęs*

Ypatingos žymės: *Z*

Vice rektorius

...itorius

Tikyba *R. Katalikų*

Kan. Paltarokas
(Parašas)

Kauno m. savivaldybės Pasų skyriaus archyviniame fonde esančios (Originalas saugomas Kauno

Šeimynos padėtis	Nevedęs
Kareivia-vimo pa-reigų atli-kimas	—
Dokumen-tai, kuriais remiantis pasas duotas.	Vokiečių o.b. rato paso № 26057 Metrikų išrašas. № 469.

Šiuo tikrinu pasą gavęs ir kito paso, apart gautojo, neturįs

(Parašas) Kaz. Paltarok

Šiuo tikrinama, kad visos aukščiaus į šį lapelį įrašy-tos žinios yra patikrintos ir įrašytos teisingai.

Parašai Valsčiaus viršaitis

Pasas duotas 1920 m. Birželio m. 29 d.

Nr. 7635

K. Paltaroko Lietuvos Respublikos piliečio paso, išduoto 1920 m., kortelės kopija. apskrities archyve F. 66 Ap. 1 B. 7635)

Nos Franciscus Karevičius gratia Dei et auctoritate Apostolicae Sedis Archiepiscopus titularis Scythopolitanus.

Omnibus praesentes litteras inspecturis salutem et benedictionem in Domino.

Notum facimus et testamur Nos die 2 mensis maii millesimi nongentesimi vigesimi sexti anni, Dominica IV post Pascha, in basilica cathedrali SS. Petri et Pauli App. urbis Kaunas, praemissa publica lectione Litterarum Apostolicarum de canonico mandato, in solemni Pontificali Missa a Nobis celebrata, adsistentibus Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Iosepho Skvireckas, Archiepiscopo Metropolitano Kaunensi, et Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Antonio Karosas, Episcopo Vilkaviškensi, Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Dominum Casimirum Paltarokas, Magistrum theol., Canonicum Capituli Metropolitani Kaunensis, Electum Episcopum Panevėžensem, per consecrationem iuxta ritus in Pontificali Romano descriptos accurate factam, ad ordinem episcopalem, Deo adiuvante, promovisse.

In quorum fidem has praesentes litteras sub sigillo et subscriptione Nostris damus die 4 mensis maii 1926 anni, in urbe Kaunas.

/Pas./ Franciscus KAREVIČIUS
Archiepiscopus tit. Scythopolitanus.

Can. C. ŠAULYS.
Cancellarius Curiae Metropolitanae
Kaunensis.

Antspaudas.

Nr..1915.

Originalui atatinka

Panevėžio Vyskup. Kurijos Kancleris.

Vyskupo Kazimiero Paltaroko šventimų liudijimo nuorašas
(Originalas saugomas Kauno apskrities archyve F. 66 Ap. 1 B. 805)

Mes, Pranciškus Karevičius Dievo malone ir Bažnyčios valia Titulinis Skitopolio Vyskupas.

Šiuo raštu siunčiame sveikinimą
ir Dievo palaiminimą.

Mes pranešame ir paliudijame, kad 1926 m. gegužės 2 dieną, ketvirtą sekmadienį po Velykų, Kauno Šv. Petro ir Povilo Katedros bazilikoje, Mūsų aukojamose iškilmingose Pontifikalinėse Mišiose, dalyvaujant Prakilniausiajam, Garsiausiajam ir Garbingiausiajam Kauno Arkivyskupui Metropolitui Juozapui Skvireckui ir Prakilniausiajam, Šviesiausiajam ir Garbingiausiajam Vilkaviškio Vyskupui Antanui Karosui, iš anksto perskaitytu oficialiu Bažnyčios Kanono potvarkiu Maloningiausias ir Garbingiausias Viešpačių Viešpats Kazimieras Paltarokas, teologijos Magistras, Kauno Kapitulos Kanauninkas Metropolitas, išrinktas Panevėžio Vyskupas per pašventinimą pagal Romos Pontifikalinius ritus*, rūpestingai parašytus, Dievui padedant buvo pakeltas Vyskupu.

Šio rašto patvirtinimas - Mūsų ženklas ir antspaudas, pateiktas Kaune 1926 m. gegužės mėnesio 4 dieną.

Pranciškus Karevičius
titulinis Skitopolio Arkivyskupas.

Kan. K. Šaulys.
Kauno Metropolijos Kurijos raštininkas.

---

* tikybinius nuostatus

Vyskupo K. Paltaroko šventimų liudijimo vertimas
(iš lotynų k. vertė Rasa Majauskienė)

Kauno kunigų seminarijos profesoriai (apie 1926 m.). Sėdi iš kairės į dešinę: vysk. K. Paltarokas, prel. Maironis, kan. B. Čėsnys; stovi iš kairės: B. Andriuška, S. Gruodis, M. Morkelis, S. Usoris, J. Meškauskas, prel. T. Brazys ir kun. J. Petrošis (iš mons. J. Antanavičiaus asmeninio archyvo)

Vyskupas K. Paltarokas konsekracijos dieną (1926 m. gegužės 2 d. (iš P. M. Kaupaitės asmeninio archyvo)

Lietuvos vyskupai Romoje 1928 m. balandžio 24 d. K. Paltarokas - pirmas iš dešinės (iš Panevėžio vyskupijos kurijos archyvo)

Panevėžio vyskupas K. Paltarokas Linkuvoje 1931 m. gegužės 18 d. (iš V. Paltarokaitės asmeninio archyvo)

Ateitininkai linkuviečiai su vysk. K. Paltaroku (centre) ir Šalkauskių šeima Impulių dvare, Pakruojo r. (iš V. Paltarokaitės asmeninio archyvo)

Vyskupas K. Paltarokas su Pasvalio "Pavasario" kuopos choru 1936 m. rugpjūčio 20 d. (iš mons. J. Antanavičiaus asmeninio archyvo)

Vysk. K. Paltarokas su brolio Jurgio šeima ir Linkuvos kunigais 1937 m.
(iš V. Paltarokaitės asmeninio archyvo)

Vyskupas K. Paltarokas (kairėje) vyskupų konsekracijos iškilmėse
1955 m. rugsėjo 11 d. su konsekruotu vyskupu P. Maželiu ir kun. J. Antanavičiumi
(iš mons. J. Antanavičiaus asmeninio archyvo)

Atsakyta 1936.X.28.

Panevėžys 1936-X-26

Ekscelencija,

Atsakydamas į malonų Ekscelencijos laiškelį, pranešu, kad per 1935 metus katalikų tikybą priėmė 17 stačiatikių ir 14 sentikių, o 1936 m. lig spalių 23 d. — stačiatikių 12, sentikių 6 Panevėžio vyskupijoje.

Su dideliu susiinteresavimu skaičiau Tiesos kelyje Alfonso Šešelgio kritiką. Kaip būtų buvę gera, jei toji kritika būtų anksčiau pasirodžius. Bet ir dabar ji savo padarys. Prašyčiau atspausdinti atskirai.

Ką tik perskaičiau [illegible] išverstą veikalą. Tai greičiau [illegible] dienynas, negu romanas. Nei literatūrinės formos, nei kokios nors naujos minties, tik vienas [illegible].

Liečiami ne tik Lietuvos kunigai, bet ir Amerikos. Kai-kurie pirštais prikišamai nurodomi... Rodos, knyga išversta, tačiau eina per rankas. [illegible] Prašyčiau Ekscelenciją [illegible].

Su gilia pagarba + Kazimieras

Laiškas vyskupui Pranciškui Petrui Būčiui (1872-1951). (Originalas saugomas Lietuvos Centriniame Valstybės archyve F. 1674 Ap. 1 B. 112 L. 23)

Vyskupo K. Paltaroko 50 metų kunigystės jubiliejaus minėjimas (1952 m.) (iš mons. J. Antanavičiaus asmeninio archyvo)

1954 m. rugsėjo 12 d. Vyskupas K. Paltarokas įšventina kunigu Juozapą Antanavičių (iš mons. J. Antanavičiaus asmeninio archyvo)

Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos 1954-1955 m. m. laida. K. Paltarokas - viduryje. Už šią vinjetę kun. J. Antanavičius gavo Vyskupo padėkos laišką: žr. tekstą (iš mons. J. Anatanavičiaus asmeninio archyvo)

Vysk. K. Paltarokas (viduryje) su konsekruotais vyskupais P. Maželiu ir J. Steponavičiumi bei kitais dvasiškiais 1955 m. rugsėjo 11 d. prie Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros (iš mons. J. Antanavičiaus asmeninio archyvo)

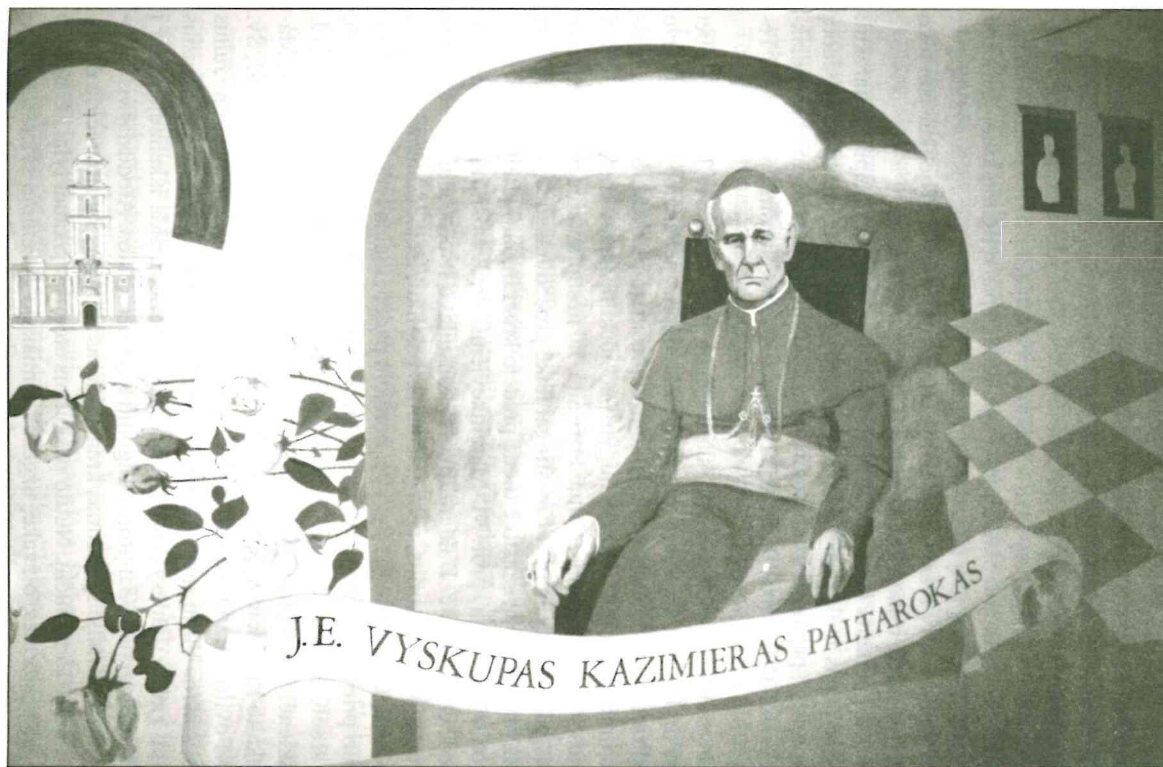
Vyskupas K. Paltarokas su įpėdiniu vysk. J. Steponavičiumi ir kancleriais: kan. B. Antanaičiu ir kun. Č. Krivaičiu Vilniuje apie 1956 m. (iš V. Paltarokaitės asmeninio archyvo)

Vyskupas K. Paltarokas 1957 m.: (iš V. Paltarokaitės asmeninio archyvo)

Paminklas vyskupui K. Paltarokui, pastatytas 1992 m. birželio 14 d. Pamūšio bažnyčios šventoriuje (iš S. A. Bačkio asmeninio archyvo)

Dail. Vytauto Žirgulio freska Kazimiero Paltaroko katalikiškojoje mokykloje Panevėžyje. J. Ambraškos fot.

K. Paltaroko pasirašymo formos, kriptonimai, slapyvardžiai

C. Paltarokas

Gailionietis

K. K. Paltarokas

K. P.

K. P-kas, vyskupas

Kan. K. Paltarokas

Kan. K. Paltarokas, Lietuvos universiteto prof.

Kan. K. Paltarokas, Žemaičių seminarijos inspektorius

Kazimieras, Panevėžio vyskupas

Kazimieras, vyskupas

Kun. K. P.

Kun. K. P-as

Kun. K. Paltarokas, teologijos magistras

Kun. K. Paltarokas, teologijos magistras, Žemaičių seminarijos profesorius

Kun. Kaz. Paltarokas

Kun. Kaz. Paltarokas, teologijos magistras

Paltarokas, Episcopus

Panevėžio vyskupas

Prof. K. Paltarokas, T. M.

V. K. P.

Vysk. Kazimieras

Vysk. K. Paltarokas

Vysk. K. Paltarokas, Lietuvos universiteto prof.

Vysk. Kaz. Paltarokas, Lietuvos universiteto prof. Vysk. Paltarokas

X. Y. Z.

Asmenvardžių rodyklė

TURINYS

Regina Mazurienė

Vyskupas Kazimieras Paltarokas

SL 2223. 1998.12.14. 18,75 sp. l. Tiražas 500 egz. Užsakymo Nr. 2199.
Išleido Panevėžio miesto savivaldybės viešoji biblioteka, Margių g. 61, 5308 Panevėžys.
Rinko, maketavo ir spausdino UAB Panevėžio spaustuvė , Beržų g. 52, 5319 Panevėžys.